Leonas Gudaitis

LAIKO BALSAI

LIETUVIŲ LITERATŪRINĖ SPAUDA
1918—1923 METAIS

VILNIUS 1985

Recenzavo filol. m. kand. K. Doveika
istor. m. kand. R. Maliukevičius

G $\frac{4603010202-081}{M852(08)-85}$ 6—85

PRATARMĖ

Literatūros medis įvairiais laikotarpiais auga netolygiai. Bręstančią lietuvių literatūrą nuniokojo, jos kūrėjus išblaškė Pirmojo pasaulinio karo vėtra. Tačiau medis atsilaikė ir netrukus ėmė skleisti naujas atžalas.

Jeigu bandytume gamtos simboliu išreikšti sudėtingus socialinius ir ideologinius lietuvių literatūros procesus po Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos, tai turėtume įsivaizduoti tokį augmenį, kurio šakos raizgosi ir kertasi viena su kita. Ypač tai akivaizdu periodinės ir neperiodinės spaudos lapuose. Pokario literatūrinę spaudą stimuliavo bendra lietuviškos periodikos plėtotė ir vidiniai literatūros ypatumai.

1918—1919 metais Lietuvoje buvo įkurta Tarybų valdžia, kurią kontrrevoliucijai nuslopinus įsigalėjo buržuazinis parlamentinis režimas, baigęsis 1926 m. gruodžio 17 d. kariniu fašistiniu perversmu. Nacionalinio valstybingumo atgavimą lietuvių buržuazija laikė savo nuopelnu, nors ir pačioje jos spaudoje prasprūsdavo prisipažinimų, kad tam davė progos ir galimybės „tik darbo žmonių sukilimas Rusijoj ir paskui Vokietijoj" [1].

Pirmajai socialistinei revoliucijai Lietuvoje bręstant ir jai vykstant, pagrindinis spaudos centras buvo Vilniuje, vėliau persikėlė į Kauną. Kaune suvešėjo įvairių pakraipų spauda, kuri atvirai ar maskuotai reiškė priešiškų klasių ir partijų interesus.

---

[1] Darbas, 1920, gegužės 2.

Ją apžvelgti, jos svarbiuosius daigus aptarti — šios knygos uždavinys. Peržiūrėta daugiau kaip trys šimtai atskirų pavadinimų periodinių leidinių. Lenkijos užgrobtoje Lietuvos sostinėje leisti lietuviški spaudiniai, autonomiško Klaipėdos krašto periodika (išskyrus visai respublikai taikytas „Klaipėdos žinias"), užsienio lietuvių laikraščiai ir žurnalai lieka už šio darbo ribų.

Lietuvių literatūros, kartu ir literatūrinės spaudos augimas priklausė nuo rašytojų produktyvumo, leidybos užmojų ir nuo skaitytojų skaičiaus. Leidybos apimtis buvo kur kas didesnė negu prieškaryje pradėjusių reikštis rašytojų kūrybinis pajėgumas. Į besočio spaudos Molocho žiotis puolė antraeiliai literatai ir gausūs rašeivos. Skaitytojų masė vis labiau geidė suprantamos ir įtaigios kūrybos, tačiau istoriškai neišvengiami žodžio meno raidos poreikiai talentingiausius rašytojus lenkė į vienokius ar kitokius formos eksperimentus. Leidybos mastai apie 1923 m. susiaurėjo. Literatūros „alyvų žydėjimo dienų" žūtį L. Gira bandė aiškinti išorinėmis priežastimis: bendra ekonomikos krize, „šviesuomenės" ir valstybės nusigręžimu nuo kultūros, knygų rinkos pašlijimu [2].

Didesnis laiko nuotolis K. Korsakui leido pastebėti, kad literatūros ūgtelėjimas lydėjo rašytojus įgyvendinant „Gabijos", „Vaivorykštės", „Pirmojo baro" skelbtą programą; šį tarpsnį, kuriam būdingas simbolizmo iškilimas, vainikuoja žurnalas „Skaitymai". Nors netrukus literatūros žurnalai ėmė skursti, mažai rodėsi naujų originalių knygų, didėjo rašytojų atitrūkimas nuo visuomenės, bet kūrybos pulsavimas tebebuvo stiprus — tuoj pat „suplakė naujas mūsų literatūros pulso tvinktelėjimas. Tai jau buvo nebe stabilizavimo, o protesto ir senųjų formų griovimo, laužymo pastangos,— kiek įžūlios, ekstravagantiškos ir triukš-

---

[2] *Radzikauskas E.* Mūsų literatūros dekadansas.— Gubos, 1927, p. 150; Mūsų literatūros krizis ir šiandieninis jos padėjimas.— Židinys, 1927, Nr 2, p. 109—110.

mingos. To antrojo mūsų pokarinės literatūros etapo priešakyje atsistojo „Keturių vėjų" plejada" [3].

Tarybinis lietuvių literatūros mokslas patvirtino, kad knygų ir žurnalų leidybos sunkumai tada anaiptol nereiškė kūrybos nuosmukio; V. Galinio teigimu, „tik blėstant simbolistų ir keturvėjininkų sukeltiems judėjimams, visame literatūros gyvenime ėmė ryškėti atoslūgio ar netgi krizės žymės" [4].

Šiuodu literatūros kaitos tarpsniai (jų skiriamasis slenkstis — maždaug 1923 metai) neatsiejami nuo literatūrinės spaudos: ji ugdė naujas meno kryptis, formavo estetinį klimatą, sudarė sąlygas kūrybinėms individualybėms atsiskleisti. Visas laikotarpis netoli teperžengia istorijos ribą, kurią žymi fašistinis perversmas,— apima ir 1927 metus (paskutinis „Keturių vėjų" numeris pasirodė 1928 m. pradžioje, kai pats sąjūdis jau buvo nuščiuvęs).

Šioje knygoje susitelkta ties 1918—1923 metų spaudos problemomis, rašytojų ir žurnalistų organizacijų veikla. Daugelio praeities puslapių būtų buvę neįmanoma atkurti be archyvų ir ano meto liudytojų pagalbos. Stengtasi atskleisti vingiuotą kelią, atvedusį prie stambiausio pokarinio literatūros žurnalo „Skaitymai" (1920—1923). Jo istoriją paryškina rasta redakcijos archyvo medžiaga.

Knyga pratęsia 1977 m. „Vagos" išleistą autoriaus studiją „Platėjantys akiračiai. Lietuvių literatūrinė spauda 1904—1917 metais". Tyrinėjant tolesnį šios spaudos vystymosi tarpsnį, siekiama praplėsti filologų, žurnalistų, bibliografų, istorikų ir apskritai visų besidominčių mūsų kultūros istorija žmonių supratimą apie leidinius, kurie veikė visuomenės nuomonę, turėjo įtakos literatūros procesui, estetinės minties raidai, atskirų rašytojų kūrybai.

---

[3] *Korsakas-Radžvilas K.* Rašytojai ir knygos.— K., 1940, p. 8—9.
[4] *Galinis V.* Naujos kryptys lietuvių literatūroje.— V., 1974, p. 264.

Mėginant kuo išsamiau apibūdinti sudėtingą lietuvių literatūrinės spaudos evoliuciją, negalima išleisti iš akių literatūros istorijos požiūriu negvildentos visuomeninės politinės periodikos. Dera ją grupuoti, aiškintis ideologines ir estetines jos skirtybes, nustatinėti redaktorius ir artimiausius bendradarbius, ieškoti rašytojų kūrybos ištakų, identifikuoti slapyvardžius. Tikimasi, kad nauji faktai padės skaitytojams geriau pajusti daugiasluoksnį viso dešimtmečio (1918—1927 metų) periodikos kontekstą, suvokti literatūrinio gyvenimo dinamiką, priešingų socialinių jėgų kovą, tai, kas anų dienų spaudoje buvo pozityvu ir perspektyvu.

Autorius dėkingas filologams mokslų kandidatui K. Doveikai, daktarui J. Girdzijauskui, rašytojui A. Žirguliui, istorikams mokslų kandidatams R. Maliukevičiui ir M. Tamošiūnui, kurių pastabos ir patarimai padėjo gerinti šį darbą.

TĖKMĖS IR VERPETAI

Jeigu istorija yra kūryba, jeigu istorija yra mokslas, tai laikraštininko menas yra ir viena, ir kita. <...> Jo objektas — ne praeities patamsiai, tik dabarties gyvoji jūra.

BALYS SRUOGA

Į PRIEŠINGAS PUSES

1

1918 m. viduryje į Lietuvą plūstelėjo kelios grįžtančių karo pabėgėlių bangos. Lietuvių buržuazijos veikėjai, bijodami Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos įtakos, ragino gyventojus vengti tų, kurie parkeliauja iš Tarybų Rusijos „pragaištingų idėjų pagauti" [1]. Per Pirmąjį pasaulinį karą Lietuvoje buvo nemažai inteligentų, tačiau tik sugrįžus žymiausiems literatūros ir meno veikėjams, Vilnius vėl tapo svarbiausiu lietuvių kultūros centru. Tai nereiškia, kad jie išjudino senosios sostinės kūrybinį gyvenimą. Jie tik suintensyvino kultūrinį judėjimą, prasidėjusį Vilniuje prieš gerą pusmetį.

Lietuvai buvo gyvybiškai reikalinga spauda. Vokiečių okupantų primestam „Dabarties" laikraščiui mažai rūpėjo lietuvių reikalai. Buržuaziniai politikai, pataikaudami krašto niokotojams, nuo 1917 m. rudens vieną po kito gavo kelis leidimus karo cenzūros kontroliuojamiems lietuviškiems leidiniams. Pirmiausia tris kartus per savaitę Vilniuje pradėjo eiti „Lietuvos aidas", kuris ilgainiui virto dienraščiu. Jis atstovavo buržuazinei Lietuvos tarybai. Po to pasirodė du savaitraščiai: dešiniųjų socialdemokratų „Darbo balsas" ir krikščionių demokratų „Tėvynės sargas". Kle-

---

[1] *Noreika L.* Kas tie toki, kurie grįžta iš Rusijos? — Lietuvos aidas, 1918, gegužės 11.

rikalines pozicijas rėmė gausėjantys katalikiški spaudiniai Kaune ir Vilniuje. Revoliucinė komunistinė spauda Lietuvoje eiti negalėjo, todėl kairioji visuomenės dalis kurį laiką turėjo tenkintis vieninteliu leidiniu — ideologiškai margu „Darbo balsu".

„LIETUVOS AIDO" redaktoriais ir leidėjais pasirašinėjo būsimųjų tautininkų lyderiai: nuo įsteigimo dienos, 1917 m. rugsėjo 6-osios,— Lietuvos tarybos pirmininkas A. Smetona, o 1918 m. pabaigoje — Tautos pažangos partijos ideologas L. Noreika. Laikraštis nekovojo su okupacijos režimu, nekėlė opių socialinių problemų. Nelegaliai paskelbęs politinės nepriklausomybės aktą, jis pastoviai propagavo tautos vienybės šūkį, bet nedrįso aiškiau kalbėti apie būsimąją Lietuvos santvarką. „Lietuvos aidas" laviravo tarp dešiniųjų ir kairiųjų visuomenės srovių, naudojosi ir „Tėvynės sargo", ir „Darbo balso" literatų paslaugomis, nors šiuodu savaitraščiai ir pešėsi. Laikraštį tvarkė artimiausių bendradarbių būrelis. Tikruoju, nuolatos dirbančiu redaktoriumi buvo išrinktas prieškarinės „Aušrinės" redakcijos narys P. Klimas, laikomas nepartiniu socialdemokratu [2]. Į redakcijos darbą nuo 1918 m. gegužės vidurio įsijungė J. Tumas. Laikraštis turėjo iliustruotą mėnesinį kultūros priedą, kurio literatūrinę dalį redagavo išstojęs iš LSDP M. Biržiška. Sumaniai organizuodami medžiagą, leidinio bendradarbiai pakėlė jo tiražą iki 17 tūkstančių egzempliorių [3]. (Kiti Vilniaus lietuvių laikraščiai ir žurnalai turėjo ne daugiau kaip po 5 tūkstančius skaitytojų.)

Literatūros istorikui „Lietuvos aidas" — savotiškas kultūrinio gyvenimo metraštis, iš kurio matyti, kaip sostinėje po Pirmojo pasaulinio karo telkėsi rašytojai. Nemaža jame ir grožinės kūrybos. Organizuojant leidinį, buvo sušauktas Vilniaus literatų susirinkimas. Nutarta įsteigti gerai tvarkomą literatūros skyrių.

---

[2] Tėvynės sargas, 1918, Nr 40, p. 8.
[3] *J[ocaitis] V.* Penkeri laikraštinio darbo metai.— Lietuva, 1924, sausio 11.

L. Gira džiaugėsi: „Nors kartą garbės susilaukė literatūra, o tai lig šiol mūsų laikraščiai laikė ją per pastumdėlę kokią"[4]. „Lietuvos aido" prozoje vyravo vaizdeliai ir impresijos, kurių pateikė V. Krėvė (cikle „Iš šios gadynės jausmų" perspausdino ir vieną kūrinį iš „Vaivorykštės"), J. Pronskus (Ainis), P. Vaičiūnas. Po vieną kitą eilėraštį eiliniams puslapiams davė B. Sruoga, J. Mikuckis, provincijos literatai M. Grigonis, B. Buivydaitė, kuri buvo pasirengusi talkinti P. Būdvyčio įsteigtam jaunimo skyriui — „Laisvininkų žodžiui"[5]. Literatūros praeities klausimus gvildeno M. Biržiška. Verta paminėti jo straipsnį „Svetimosios kalbos lietuvių rašto istorijoje". A. Janulaitis rašė apie Lietuvos metriką ir statutus. J. Tumas ėmėsi recenzavimo, kuris negalėjo būti įdomus: pagrindinę spaudos produkcijos dalį sudarė smulkūs leidiniai. Įsidėmėtinas jo straipsnis apie pirmąjį F. Kiršos eilėraščių rinkinį „Verpetai". Į recenzentų gretas sugrįžo V. Bičiūnas.

Su „Lietuvos aidu" susijusi F. Kiršos žurnalistinės veiklos pradžia. Jis dirbo prenumeratos rinkimo agentu, vėliau — naktinio skyriaus vedėju. Laikraštyje F. Kirša paskelbė eilėraščių, impresijų, vertimų, kelias anotacijas. Apkrautas darbais, poetas dienoraštyje graudinosi: „Redakcija, Redakcija! „Aide"! ėdi mano visus gražiausius jausmus. <...> Sveikata nyksta. Fantazija visai neveikia. Esmi paprastas pastumdėlis. Be juodo darbo nieko nematau"[6]. Ateityje panašūs sunkumai F. Kiršos biografijoje kartosis, bet jis jau nebegalės gyventi be spaustuvės dažų kvapo: žurnalisto darbas taps jo gyvenimo prasme.

Literatūrai ir menui skirti „Lietuvos aido" mėnesinio priedo „LIUOSOJI VALANDA" 8 numeriai (1917.10.04—1918.05.28). Iš-

---

[4] LKLIR, f. 13—1792, l. 32.

[5] Prano Būdvyčio autobiografija [rankr.].— Knygos autoriaus archyvas; B. Buivydaitės laiškas [b. d.] J. Tumui.— VVUBR, F 69—15.

[6] VRBR, f. 35—29, l. 11, 17.

spausdinti gerame popieriuje, su žymiausių lietuvių dailininkų darbų reprodukcijomis, nuotraukomis 32 didelio formato puslapiai. M. Biržiška, be literatūrinių studijų, „Liuosojoje valandoje" paskelbė nespausdintų A. Baranausko eilėraščių. Naujas savo talento potencijas atskleidė Maironis. Karo nelaimių ir kančių dienomis jis baigė rašyti aktualią poemą „Mūsų vargai". Lyriniai kūrinio ekskursai „Šitai ir Vilnius prie kalvos", „Naktis graži, rami, vaizdi", kaip ir eilėraščiai „Slenka padangėmis debesys pilkos", „Snieguotos Alpių viršūnės", žavi sugebėjimu išlaikyti dvasios pusiausvyrą. Tauria pasiaukojimo šviesa žėri eilėraštis „Palaimink, viešpatie, kelionę", asmeniškais sumetimais išspausdintas be poeto parašo, tik su dedikacija *A. P.* [A. Petkaitei],— tuos inicialus skaitytojai palaikė dar vieno nežinomo autoriaus slapyraidžiais[7].

Įspūdingi L. Giros eilėraščiai, ypač trioletų ciklas „Neris" — aukščiausia jo poezijos viršūnė. Skirtinga ritmika parašyti penki kūriniai, kuriuos jungia iš amžių rūko atbundančios upės vaizdas ir apie ją mąstančio, ja gyvenančio poeto paveikslas, pakeri slėpininga nuotaika, tolydžio stiprėjančių emocijų įtampa ir tobula garsine instrumentuote, nenusileidžiančia vėliau parašytoms žaismingoms K. Binkio „Utoms"[8]. Dar viena „Liuososios valandos" poetinė aukštuma — Šveicarijoje studijuojančio V. Mykolaičio-Putino eilėraščiai „Tėvų šalis" ir „Mano pasaulis" — begalinės meilės gimtajam kraštui ir naujos, gražesnės ateities ilgesio dainos. Šiame „Lietuvos aido" kultūriniame priede išspausdintas F. Kiršos eilių ciklas H. Heinės motyvais, įdėta pavienių

---

[7] Šie trys eilėraščiai visuose Maironio rinkiniuose neteisingai datuojami 1920 metais. Iš tikrųjų jie parašyti anksčiau.

[8] L. Gira savo dienoraštyje „Neries" trioletus, vėliau padalytus į du kūrinius —„Neris vasarą" ir „Neris vakarą",— taip pat vadino „utomis".— LKLIR, f. 13—3801, p. 142.

A. Jakšto, M. Šeižio (M. Dagilėlio), Jovaro, A. Lasto (Adomo Juodojo) eilėraščių, V. Putvinskio alegorijų, lietuvių tautosakos.

„Tėvynės sargas" ir „Darbo balsas" — platiesiems gyventojų sluoksniams skirti savaitraščiai. Juose nebuvo didelių meno vertybių, bet ir jie stimuliavo literatūros procesą, skatino kurti pradedančiuosius rašytojus.

Klerikalinio „TĖVYNĖS SARGO", ėjusio Vilniuje 1917—1918 m., faktiškuoju redaktoriumi buvo išrinktas L. Gira, sekretoriumi — K. Ruginis[9]. Laikraščio šefas agronomas A. Stulginskis, kaip prisimena K. Ruginis, tik retkarčiais pasirodydavęs redakcijoje. L. Gira iš artimų bendradarbių rinko medžiagą, skirstė užduotis, rašė vedamuosius. K. Ruginis, versdamas informacijas iš lenkų kalbos, tvarkė kronikos skyrių ir skaitė korektūrą. Redakcijoje dar dirbo jaunas vaikinas P. Jucaitis, kuris rašinėjo eilėraščius bei prozos vaizdelius Pr. Žvalgonio, Pr. Girvainio ir Gatavainio slapyvardžiais; vėliau jis pasuko į chemijos mokslo sritį[10].

Literatūriniu atžvilgiu „Tėvynės sarge" įdomiausia F. Kiršos kūryba — eilėraščiai vienatvės, meilės bei gamtos motyvais ir prozos kūrinėliai vaikams, pasirašyti slapyvardžiu Mikas Abėcė[11]. L. Gira nejautė pareigos geriausius grožinius kūrinius duoti savam leidiniui; čia išspausdinta vos pora atsitiktinių jo eilėraščių. Gausiausiai „Tėvynės sargui" rašė nedidelių gabumų jaunieji poetai P. Biržys (Liūdiškietis), A. Dailidė (Jaunutis), Just. Strimaitis (R. Žibuntas), ankstėliau pradėjęs reikštis J. Stanikūnas (Žemės Dulkė). Patyrę klerikalinės spaudos bendradarbiai A. Jakštas, J. Mikuckis, A. Šmulkštys (Paparonis), J. Tilvytis (A. Žalvarnis) čia paskelbė tik vieną kitą savo kūrinį.

---

[9] Ten pat, f. 13—1792, l. 92.

[10] Iš 1981 sausio 22 pokalbio su K. Ruginiu.

[11] Šį slapyvardį, kaip ir kitus Vilniaus laikotarpio savo slapyvardžius (Kaukys, P. Kaitys), nurodė pats F. Kirša dienoraštyje.— VRBR, f. 35—29.

Kairiosios krypties savaitraščio „DARBO BALSAS" (1917—1919) idėjinė linija buvo šakota. Socialines problemas, kurios turėjo labiausiai rūpėti socialdemokratiniam leidiniui, pranoko nacionalinės savivaldos klausimai. Populiariomis publikacijomis mėginta atitraukti liaudį nuo kunigų įtakos. Kai savaitraštyje buvo užsiminta, kad apie darbo žmonių reikalus bus kalbama „taip, kaip socializmo mokslas juos nustato"[12], pirmasis leidinio sekretorius P. Bugailiškis, kuris dirbo ir „Lietuvos aide", redakcijai patarė: „Tuo žvilgsniu, būtent įsiterpimo į liaudį, mažiau net reikėtų vartot žodžiai: socialistas, kitaip ne baidyti skambalu, o patraukti turiniu, prieš kurį nėra priešingi, bet vardo kurio bijo"[13].

Artimiausių „Darbo balso" bendradarbių būryje, šalia dešiniosios socialdemokratinės pakraipos publicistų, literatūros tyrinėtojų M. Biržiškos, A. Janulaičio, buvo liaudininkas J. Vileišis. Iki 1918 m. vidurio laikraštyje bendradarbiavo vienas iš revoliucinės socialdemokratijos veikėjų ir Lietuvos Komunistų partijos kūrėjų P. Eidukevičius. „Darbo balse" buvo ryškios oportunistinės tendencijos, kurias palaikė pašalintas iš LSDP už dalyvavimą buržuazinės Lietuvos tarybos veikloje, bet nesutikęs su partijos nuosprendžiu[14] savaitraščio atsakomasis redaktorius S. Kairys, žinomas kaip publicistas satyrikas Raulas Kemeklis. 1918 m. gruodžio mėnesį jis pabėgo iš Vilniaus, o leidinį savarankiškai perėmę A. Domaševičius ir J. Vilkaitis nesugebėjo jo priderinti prie naujų sąlygų.

P. Bugailiškis įsakmiai ragino redakciją daugiau skelbti grožinės kūrybos, gerinti kas antrame numeryje pateikiamą „Jauni-

---

[12] Darbo balsas, 1918, Nr 5, įklija.
[13] P. Bugailiškio laiškas [b. d.] S. Kairiui.— LKLIR, f. 24—206, l. 1.
[14] Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža.— V., 1971, t. 1, p. 358.

mo skyrių", leisti vaikų lapelį „Pumpurėlis"[15]. „Darbo balsas" išspausdino J. Janonio (Vaidilos Ainio) eilėraštį „Lapai pageltę, lapai sudžiūvę" ir prozos vaizdelį „Ruduo", paimtus iš veikiausiai mums nežinomo Šiaulių rankraštinio laikraštėlio[16]. Tris eilėraščius apie kalėjimą paskelbė B. Sruoga. Savaitraštyje bendradarbiavo buvęs Raudonosios Armijos karys, išvaduotas iš kaizerinės Vokietijos nelaisvės, A. Regratis (tikr. pavardė K. Šlaitas). B. Pranskus teigia, kad šio poeto eilėraščiai „Darbo balse" liko nespausdinti[17]. O iš tikrųjų laikraštyje įdėti A. Regračio eiliuoti kūriniai „Laisvės ieškotojai" (Akordo slapyvardžiu), „Mirtis už laisvę" ir „Klaida" (Nr 14, 38, 45). Nemažai varguoliams taikomų eilių, vieną kitą I. Turgenevo, M. Gorkio kūrinių vertimą pateikė provincijos mokytojas J. Palukaitis (Višakis), miręs tebeeinant „Darbo balsui". Produktyviausias savaitraščio poetas J. Pronskus (Ainis), savo eiles publikavęs dar 1913 m. almanache „Sniegams tirpstant", sklandžiai kartojo nebenaujus egocentrinius motyvus. Kaip poetai savaitraštyje užsirekomendavo du sugrįžę iš Voronežo jaunuoliai — pedagogas K. Kiela ir moksleivis A. Šimėnas; šis parašė ir publicistinių straipsnių apie moksleiviją.

„Darbo balse" nėra raginimų į kovą prieš išnaudotojus. Dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą parašytas Jovaro eilėraštis „Mes baisūs", rodantis liaudies priešiškumą „didikams, kurie, aukso skrynią tarnais apsistatę, vien saugoja lobį", galiūnams, kurie „vargšo nekenčia per savo aklybę", atsidūrė savaitraščio archyve[18]. Liko nebaigtas redaguoti Jovaro (J-o) straipsnis „Kas gi toliau. (Balsas iš sodžiaus)". Jame naiviai samprotaujama apie

---

[15] P. Bugailiškio 1918 vasario 17, 25, [b. d.] laiškai „Darbo balso" redakcijai.— MACBR, f. 54—1507, l. 3—7; VVUBR, F 583—6.

[16] LKLIR, f. 24—206, l. 1.

[17] *Pranskus B.* Arturo Regračio kūrybinis kelias.— Kn.: *Regratis A.* Raštai. V., 1962, p. 8.

klasinės nelygybės panaikinimą Lietuvoje, išrinkus į valdžią socialistus, bet redakcijai turbūt labiausiai kliuvo autoriaus gėrėjimasis Spalio revoliucijos rezultatais: „Rusija — tai geriausia mums lekcija, iš Rusijos darbo žmonių ir mes galime pasimokinti, ačiū Rusijos darbo žmonėms, gal jau mums kruvinos kovos nebereikės vesti, jei tik laiku susiprasime, jei rinkimo laike neprasnausime"[19]. Savaitraštyje pasirodė vienas iš geriausių Jovaro lyrinių eilėraščių „Esu savyje užsidaręs per dienas", vėliau niekur neperspausdintas. Be kita ko, jis įdomus savo akrostichu: „Emilijai Adomaitei".

„Darbo balso" redakcija, turėdama savo stalčiuje visai neblogų jaunųjų literatų kūrinių, spausdino ne pačius geruosius. Laikraštyje galėjo pasirodyti J. Žlabio (Žl.) eilėraščių[20]. Jo poezijos jau buvo skelbta 1915 m. „Lietuvos žiniose" ir „Lietuvos ūkininko" priede „Jaunime". Tada liberalinė spauda pradedantįjį autorių laiškais skatino literatūrinei veiklai[21], bet „Darbo balsas" panaudojo tik jo informacijas iš Joniškio ir Žagarės apylinkių. Anuometinės poezijos kontekste būtų gerai skambėjusios ir būsimojo kalbininko L. Kuodžio eilės[22].

Pirmuosius eiliuotus bandymus ne klerikalinei spaudai, kaip manoma, o „Darbo balsui" atsiuntė J. Ptašinskis, vėliau žymus rašytojas J. Paukštelis[23]. Dar silpnus eilėraščius „Draugui" ir „Į darbą!" jis pasirašė Povilo Mokiniu, norėdamas įamžinti Povilo Spudo, ruošusio jį į Linkuvos progimnaziją, pastangas[24]. Į poezijos valdas veržėsi ir kareivis J. Marcinkevičius (Kikonių

18–19 LKLIR, f. 24—11, l. 4; f. 24—13, l. 1.

20 Ten pat, f. 24—43, l. 1—5.

21 Iš 1980 vasario 5 pokalbio su J. Žlabiu-Ženge.

22 LKLIR, f. 24—16, l. 2.

23 J. Ptašinskio 1918 balandžio 6 laiškas „Darbo balso" redakcijai ir eilėraščiai.— Ten pat, f. 24—21, l. 1—2.

24 Iš 1981 sausio 13 pokalbio su J. Paukšteliu.

Jonukas) — būsimasis romanistas[25]. „Darbo balso" archyve liko J. Baldausko, anuomet Šiaulių gimnazijos antraklasio, vėliau pagarsėjusio etnografo ir tautosakininko J. Baldžiaus, eiliavimai[26].

Laikraštyje pasirodė informacijų iš Ožkasvilių, Bartininkų, Gižų. Jaunutis korespondentas, Vilkaviškio gimnazijos trečiaklasis J. Tysliava (tada dar J. Tyslevas), pasirašęs Turano slapyvardžiu, buvo nepatenkintas, kad redakcija neįvertina jo poetinio talento: „Dėkingas esu aš jum, kad mano spausdinot anas žinutes, bet būsiu dar dėkingesnis, kai spausdinsit eilutes. Nes ir ant to esu gerai talento pašauktas",— nesivaržydamas dėstė vaikinas. Redaktorius pasibraukė pastarąjį sakinį[27]. Išliko pirmojo „Darbo balsui" pasiųsto J. Tysliavos (Vytenio) eilėraščio „Pavasario gamta" rankraštis, pažymėtas 1918 m. balandžio 16 d. data[28]. Tai grakštus kūrinėlis humoristinės liaudies dainos motyvais. Kiti neskelbti eilėraščiai, kuriuose pradedantysis poetas bandė kalbėti apie žemės darbą, žmogaus laimę, dar labai mokiniški[29].

„Darbo balse" Argalo slapyvardžiu humoristinį apsakymą „Iš atlaidų" išspausdino A. Gricius, neseniai pradėjęs rašinėti rankraštiniame leidinėlyje „Kaimietis". „Gavau dar ir redakcijos laišką: pagyrė ir patarė puoselėti humoro pradus. Gal tas paskatinimas ir pakreipė mane labiausiai į humoristiką"[30],— vėliau prisiminė rašytojas. Savo pavarde jis taip pat paskelbė publicistinį straipsnį. Kaip publicistai laikraštyje bendradarbiavo S. Matjošaitis (Esmaitis), K. Ralys (Vargovaikis). Literatūros ir tautosa-

---

[25] LKLIR, f. 24—17, l. 1.

[26] MACBR, f. 54—708, l. 1—4.

[27] J. Tysliavos 1918 balandžio 16 laiškas „Darbo balso" redakcijai.— Ten pat, f. 54—1578, l. 2.

[28–29] LKLIR, f. 24—33, l. 1, 5; f. 24—39, l. 1.

[30] *Augustinas Gricius* [Autobiografija].— Kn.: Tarybų Lietuvos rašytojai. V., 1977, t. 1, p. 311. Skatinantį laišką rašytojui atsiuntęs S. Kairys. (Iš 1969 gruodžio 2 pokalbio su A. Gricium.)

kos tyrinėjimų pateikė M. Biržiška ir A. Janulaitis: pirmasis — apie Vydūną, darbo dainas, antrasis — apie M. Akelaitį, J. Rupeiką, J. Biliūną.

Būdamas pažangesnis už kitus to meto periodinius leidinius Lietuvoje, „Darbo balsas" turėjo reikšmės lietuvių literatūros kairėjimui, nors ji čia ir nepakilo iki revoliucinio proletarinio lygio.

1918 m. liepos mėnesį pradėjo eiti dvisavaitinis „PAVASARIS" — per karą nelegalia tapusios katalikų pavasarininkų organizacijos bendravardžio žurnalo tęsinys ir kartu — naujas leidinys, kaimo jaunimui skirtas „Tėvynės sargo" rėmėjas, turintis tikslą nukonkuruoti „Darbo balso" „Jaunimo skyrių". Jam leisti buvo sudarytas komitetas — K. Ruginis, dvasininkai M. Krupavičius ir M. Reinys [31],— tačiau pačiame žurnale kaip artimiausi bendradarbiai nurodyti pasauliečiai ir Vaituoklio slapyvardžiu užšifruotas kunigas P. Dogelis [32]. Atrodytų, tarsi šį leidinį būtų tvarkiusi jaunųjų literatų grupė: F. Kirša, P. Biržys, K. Ruginis, J. Talmantas ir kiti. Iš tikrųjų jį redagavo vienas žmogus — buvęs Seinų „Šaltinio" redaktorius B. Stosiūnas [33], kuris dirbo „Tėvynės sargo" patalpose.

„Pavasaris" patraukė kaimo jaunimą. Jo leidimas davė pelno, iš kurio buvo šelpiamas „Tėvynės sargas" [34]. Apie jį susibūrė L. Giros ir K. Ruginio parengto almanacho „Atžala" (1917) bendradarbiai, lygia greta talkinantys ir „Tėvynės sargui". „Pavasaris" taip atsidėjo literatūrinių bandymų publikavimui, jog net J. Tumas redakcijai priminė, kad jaunuomenei reikia ir po-

---

[31] LKLIR, f. 13—1792, l. 36.

[32] Dalį „Pavasario" autorių slapyvardžių išaiškino V. Biržiška 1918 m. žurnalo komplekte.— KPIB, Dž 378.

[33] Jaunam spaudos veikėjui / Red. J. Keliuotis.— K., 1926, p. 17; Iš 1981 sausio 22 pokalbio su K. Ruginiu.

[34] *Sg. [Saugus — L. Gira?].* 15.— Lietuva, 1927, gegužės 12.

litikos[35]. Be minėtų jaunų „Tėvynės sargo" poetų, eiles žurnale skelbė M. Bagdonas (A. Vabalkšnis). Prozą rašinėjo J. Talmantas (tada dar J. Talmontas). Čia debiutavo buržuazinės kariuomenės dainų autorius L. Žukauskas (L. Sakalinis). Kuklų pirmąjį eilėraštuką išspausdino L. Kuodys (L. Kd.).

J. Tysliava siuntinėjo žinutes ne tik „Darbo balsui", bet ir „Pavasariui". Žurnale įdėti net penki jo eilėraščiai. Jo kūrinių turėjo ir Kauno klerikalinių leidinių redakcijos. „Vienybės" savaitraštis išspausdino silpną publicistinį J. Tysliavos eilėraštį „Ak, tu Lietuva!", kuris laikytinas jo debiutu. Kauniškė „Ateitis" jam atsakė: „Eiliavimas būtų pakenčiamas, bet mintys neišvesta kaip reikiant" [36]. Šiame A. Dambrausko-Jakšto atgaivintame žurnale savo kūrybą publikavo daugumas jaunųjų „Pavasario" poetų.

Veikliausias Vilniaus kultūrinio gyvenimo organizatorius buvo Liudas Gira. Visą karo metą plūkdamasis dėl duonos kąsnio įvairiose tarnybose, redaguodamas sodžiui pritaikytas knygeles ir kalendorius kartu su A. Dirse įsteigtoje „Žinyno" bendrovėje, dirbdamas teatro draugijose, jis svajojo ir apie literatūrinį leidinį. 1917 m. balandžio 8 d. dienoraštyje rašė: „Tegu tik baigias karas ir aš kiek apsiplunksnuosiu. Pradėsiu leisti mėnesinį grynai literatūros ir kritikos laikraštį, kurio tikslu pastatysiu literatūros gyvumo pažadinimą, literatinės minties pažadinimą mūsų taip aptingusioje į dailiąją raštiją visuomenėje. Turiu, būtinai turiu tverti ne tik pačią dailiąją raštiją, bet ir tikrąją literatūros kritiką Lietuvoje!" [37]

L. Gira troško didelių darbų: išleisti bent du eilėraščių rinkinius — „Atolas" ir „Sapnų nepražydusios gėlės", imtis lietuvių literatūros kritinių tyrinėjimų (buvo numatęs ir temas). Dar redaguodamas pedagogikos ir literatūros almanachą „Atžala", 1917

---

[35] *Tumas J.* Raštų raštai.— Lietuvos aidas, 1918, liepos 20.
[36] Ateitis, 1918, Nr 9, p. 255.
[37] LKLIR, f. 13—3801, p. 149.

m. kovo pradžioje jis pasiūlė J. Strazdui ir A. Rucevičiui kartu rengti iliustruotą „artistų almanachą". Sprendžiant iš konkretėjančių planų, tai turėjo būti literatūros, teatro istorijos ir meno kritikos leidinys. L. Gira norėjo jam duoti pluoštą savo eilių (tarp jų — trioletus „Neris"), G. Landsbergio-Žemkalnio biografiją ir sulietuvintą A. Ostrovskio dramą. Be savo raštų, ketino įdėti F. Kiršos poezijos ciklą „Nakties kelionė", mirusio K. Maciaus scenos vaizdelį „Vergybos galas", „Viltyje" nespausdintą A. Vaičiūno straipsnį apie muziką. Iš J. Strazdo L. Gira tikėjosi gauti atsiminimų, iš A. Rucevičiaus — Vilniaus lietuvių teatro istorijos fragmentą, iš J. Talmanto — straipsnį „Teatras vaikų gyvenime", džiaugėsi šiam almanachui rašomu M. Biržiškos straipsniu apie XVI—XVIII amžių mokyklinį teatrą. Nesutikdamas su kauniečių kunigų nuomone, kad „dabar ne metas almanachus leisti,— dabar reikią, girdi, politiką sekti", L. Gira piktinosi: „Įsipolitikavo lietuviai! O mes tyčia leisime almanachus. Kad būtų pinigų, išleisčia dar ir trečiąjį — „Žinyno" almanachą [38] ir net imčia jį leisti periodiškai, bent kas du mėnesiu. <...> ar gali būti kuomet nors toks laikas ir aplinkybės, kurios priverstų literatūrą nutilti" [39].

1918 metais politikos velenas įtraukė L. Girą į savo krumpliaračius. Vis dar eidamas Vilniaus miesto milicijos inspektoriaus pareigas, jis vykdė įvairias buržuazinės Lietuvos tarybos užduotis, be to, dalyvavo Lietuvių krikščionių demokratų partijos veikloje, dirbo „Tėvynės sargo" redakcijoje. Poetas redagavo net šešis „Žinyno" kalendorius [40]. Su malonumu būtų juos metęs ir steigęs specialų periodinį literatūros leidinį, jeigu šio darbo ne-

---

[38] J. Strazdo duomenimis, „Žinyno" almanachas buvo išleistas 1919 metais (Lietuviškoji enciklopedija.— K., 1937, t. 6, sk. 1022). Jo nepavyko aptikti.

[39] LKLIR, f. 13—3801, p. 119, 128, 142, 144, 145, 150, 158.

[40] Ūkininkas, 1918, Nr 3, p. 14.

būtų ėmęsi iš Rusijos sugrįžę kiti rašytojai ir literatai. J. Tumas būrė autorius bandomam atkurti „Vairo" žurnalui [41], S. Šilingas norėjo tęsti „Pirmojo baro" leidimą[42]. Šiuo reikalu 1918 m. liepos 2 d. savo bute S. Šilingas sušaukė pasitarimą, kuriame dalyvavo L. Gira. Kvietė ir V. Krėvę, bet jis, ką tik atvykęs iš Baku, buvo užsiėmęs kraustymusi [43]. B. Sruoga padėjo buržuazinės vyriausybės darbuose paskendusiam S. Šilingui rinkti medžiagą. Tai rodo lapkričio 7 d. iš Skuodo rašytas B. Buivydaitės laiškelis B. Sruogai: „Gerbiamasis! Siunčiu Tamstai porą dalykėlių į Barą — prašyčiau, jeigu galima, kritikos laišku, būsiu dėkinga!" [44]

L. Gira nuo seno turėjo polinkį traukti pradedančiuosius rašytojus į literatūrą. Iš „Atžalos" literatų kuopelės jis laukė ne vienadienės kūrybos. 1918 m. balandžio pradžioje L. Gira sušaukė savo globotinių susirinkimą, kuriame pažymėjo, kad „kuopelės rašytojai privalo dabar į naujas vėžes stumti literat[ūrą] ir sutverti didelių veikalų". Dalyvavo F. Kirša, K. Ruginis, P. Jucaitis, M. Bagdonas, J. Talmantas [45]. L. Giros visaip įkalbinėjamas F. Kirša ryžosi atiduoti spaudai savo poezijos rinkinį [46]. Kitų „Atžalos" literatų kūrybos trajektorija buvo gana žema. L. Giros pagalbos šaukėsi Just. Strimaitis (R. Žibuntas), leisdamas

---

[41] VVUBR, F 69—9.

[42] S. Čiurlionienės archyve aptiktas retas spaudinys — Petrograde rengtos antrosios „Baro" knygos keturi įvadiniai puslapiai — su A. Varno ir S. Šilingo dedikacijomis. „Pirmajame bare" skelbtų stilizuotų pasakų ciklo „Jūra" autorė 1916 m. sausio 1 d. kviečiama bendradarbiauti periodiniu virstančiame leidinyje: „Na! pūsk Bangą, Sesute, kad Jūra braškėtų. Kad gelmės sukiltų. *A. Varnas*". „Pasakomis-pasakaitėmis antrąjį *Barą* atausk... eilėmis-žvaigždutėmis — visumos paslaptimi virpančiomis — nusagstyk... naują *Jūrą* nuskaidrink... *Stasys Šilingas*". Vadinasi, tie puslapiai išspausdinti 1915 m. pabaigoje.

[43] LKLIR, f. 13—1792, l. 47.

[44] Ten pat, f. 1—4018, l. 1.

[45] Ten pat, f. 13—1792, l. 24.

[46] VRBR, f. 35—29, l. 9.

eilėraščių knygutę „Vargelių žiedai"[47], kuri išvydo šviesą kaip techninis pusfabrikatis — be A. Žmuidzinavičiaus pažadėto nupiešti viršelio.

1918 m. vasarą daugiau kaip du mėnesius Vilniuje praleido V. Krėvė. Jis buvo numatęs pastoviai įsikurti Žvėryne, bet, išsiilgęs šeimos, su širdperša, jausdamasis „negerai darąs apleisdamas Tėvynę tokiu metu", išvažiavo į Baku. Rugpjūčio pabaigoje L. Gira, bandydamas rimtesne vaga pasukti „Žinyno" bendrovės veiklą, pasirašė su V. Krėve sutartį išleisti du jo raštų tomus[48] iš numatomų penkių ar šešių[49]. L. Gira pažadėjo ir B. Sruogai išleisti dvi jo raštų knygas, kurių vienos rankraštį netrukus gavo[50].

Kai V. Krėvė buvo atvykęs į Vilnių, L. Gira pasiūlė įkurti „literatų ir dailininkų klubą", kurį J. Tallat-Kelpša pavadino „Dainava". Į klubo veiklą įsitraukė V. Bičiūnas, S. Čiurlionienė, F. Kirša, K. Sklėrius-Šklėris, S. Šilingas, J. Tumas, J. Zikaras, A. Žmuidzinavičius, galbūt ir kiti vilniškiai menininkai. Liepos mėnesį įvyko keli organizaciniai susirinkimai J. Tallat-Kelpšos ir A. Žmuidzinavičiaus butuose. Ten buvo skambinama, dainuojama, aptariami nauji kūriniai. V. Bičiūnas rodė „kostiumuotus mimikos šokius", J. Tumas skaitė „Pragiedrulių" ištrauką apie Napalį Šešiavilkį, o V. Krėvė ją kritikavo. Pirmuosius renginius plačiai ir vaizdingai protokolavo L. Gira[51] (protokolų nerasta). Šis meno salonas vargu ar ėmėsi rimtesnių darbų.

Sugrįžę karo išblaškyti lietuvių rašytojai mielai dalyvavo privačiuose pobūviuose. Prisimindamas vieną tokį pobūvį Žvėryne,

---

[47] Ten pat, f. 7—816, l. 1, 4, 5.
[48] LKLIR, f. 13—1775, l. 1.
[49] Lietuvos aidas, 1918, liepos 11.
[50] LKLIR, f. 13—1792, l. 73, 78.
[51] Ten pat, l. 47, 48, 51; Kūrybos keliais.— K., 1923, p. 54; *Sutkus A.* Vilkolakio teatras.— V., 1969, p. 21.

kur prie silpnos žvakės šviesos B. Sruoga skaitė savo simbolistines eiles, L. Gira šaipėsi: „Tamsus pagirys, o vilkas kaukia..."[52] Nuo lapkričio mėnesio L. Gira, B. Sruoga ir F. Kirša pradėjo viešai skaityti savo poeziją lietuviškuose koncertuose. L. Gira organizavo pirmąjį lietuvių lyrikos vakarą, kuriame, be minėtų poetų, turėjo dalyvauti S. Čiurlionienė, K. Ruginis ir J. Zubrickas. Numatyta trijų dalių programa buvo pavadinta skambiais romantiškais vardais: „Žemės žygiai", „Mylimajai dainos" ir „Tolimasai saulėtekis" [53]. Tačiau vakaras neįvyko.

Vilniaus menininkų akys buvo nukreiptos į valdžią, iš kurios jie daug tikėjosi. Patys menininkai bandė „nustatyti meno reikalų aprūpinimo formą ir turinį", reikalaudami atskiros Meno vadybos [54], bet vietoj jos 1918 m. lapkričio vidury Švietimo ministerijoje buvo įsteigtas „Meno ir dailės skyrius (departamentas)", kuriam pavesta ir buvusios Teatro komisijos sritis [55]. Negalima sakyti, kad Meno departamentas neaprėpė esmingiausių to meto uždavinių ir buvo neveikiantis administracinis vienetas [56]. Lapkričio 26 d. buržuazinės Valstybės tarybos posėdyje švietimo ministras informavo, kad Meno departamentas „jau įteikęs darbų planą, ir jis neilgai trukus būsiąs paskelbtas. Darbas eisiąs sparčiai; tuo departamentu esą galima pasitikėti" [57].

Departamento vedėju paskirtas A. Žmuidzinavičius turėjo septynis etatinius darbuotojus. L. Gira apsiėmė dirbti teatro, muzikos ir literatūros globėju, B. Sruoga — sekretoriumi, V. Bičiūnas —

---

[52] Iš 1981 sausio 22 pokalbio su K. Ruginiu.
[53] Lietuvos aidas, 1918, spalio 29.
[54] *Žalmargis [Sruoga B.].* Iš meno gyvavimo dienų: Rūpesnių istorija.— Darbas, 1920, kovo 10; *Žmuidzinavičius A.* Iš Žalmargio rūpesnių istorijos.— Ten pat, kovo 28.
[55] Lietuvos aidas, 1918, lapkričio 17.
[56] *Valiuškevičiūtė A.* Lietuvių meno kūrėjų draugija.— Kn.: Mokslo, kultūros ir švietimo draugijos. V., 1975, p. 163.
[57–59] Lietuvos aidas, 1918, lapkričio 28, gruodžio 4, 21.

dailės globėjo padėjėju [58]. Literatūros ir scenos srities referente vėliau buvo priimta S. Čiurlionienė [59]. Departamento iniciatyva buvo atgaivinta Lietuvių draugija scenai remti. Į jos valdybą įėjo F. Kirša [60]. Turėdami gražius teatro rūmus, vilniečiai lietuviai neturėjo teatro. P. Vaičiūnas apgailestavo, kad Skrajojamojo teatro artistai rodo daug sykių matytus veikalėlius, vaidina panašiai kaip sodžiuje [61]. Meno departamentas mėgino sudaryti nuolatinę vaidintojų trupę [62], muzikų būrelis rūpinosi operos organizavimu [63] (A. Vaičiūno choras repetavo M. Petrausko operą „Birutė") [64]. Buvo parengti dailės mokyklos nuostatai [65], ketinta atidaryti dramos mokyklą [66], surengti dailės parodą [67]. L. Gira galvojo apie rašytojų kolegiją, kuriai būtų pavesta versti į lietuvių kalbą geriausius kitataučių veikalus [68]. Tačiau menininkų sumanymams vykdyti trūko lėšų: kylant pilietinio karo grėsmei, valdančioji viršūnė labiausiai rūpinosi savo egzistencija. Kaip tik tuo laiku propagandos tikslams buvo įkurtas Užsienio reikalų ministerijos Spaudos biuras [69].

Teatro, muzikos ir literatūros globėjas L. Gira ir sekretorius B. Sruoga gruodžio 18 d. sušaukė lietuvių rašytojų ir žurnalistų pasitarimą [70]. L. Gira informavo, kad Meno departamentas įteikęs Švietimo ministerijai literatūrinių konkursų ir premijų nuostatus. Pribrendo reikalas įsteigti Lietuvių rašytojų draugiją, kuri skelbtų konkursus, skirstytų premijas ir sudarinėtų fondus, parengtų perspektyvinį vertimų planą, kauptų lėšas talentingiems

---

[60] Laisvoji Lietuva, 1918, gruodžio 12.
[61] *Vaičiūnas P.* Mūsų teatras.— Lietuvos aidas, 1918, gruodžio 19.
[62] Darbas, 1920, kovo 28.
[63] Lietuvos aidas, 1918, gruodžio 19.
[64] Iš 1981 sausio 22 pokalbio su K. Ruginiu.
[65] Darbas, 1920, kovo 28.
[66] Darbo balsas, 1918, Nr 41, p. 13.
[67] *Galaunė P.* Lietuvos meno keliai.— Baras, 1925, kn. 2, p 58.
[68–69] Lietuvos aidas, 1918, lapkričio 15, gruodžio 19.
[70] LKLIR, f. 53—1236, l. 1.

kūrėjams paremti. Diskusijų metu iškilo sena rašytojų santykių su leidėjais problema: susirinkusieji siūlė nustatyti normas, „kuriomis leidėjai įgyja rankraščius ar vaidintojai, vertėjai naudojasi svetimais veikalais". Dalijantis mintimis, paaiškėjo, kad rašytojų būklei apsvarstyti reikia platesnio susirinkimo. Parengiamajam darbui atlikti, statutui paruošti išrinkta septynių žmonių laikinoji valdyba: P. Galaunė, L. Gira, F. Kirša, J. Pajaujis, K. Ruginis, B. Sruoga ir J. Tumas. Numatytas valdybos posėdis neįvyko[71]. Keista, kad šiame pasitarime visai nebuvo siūloma steigti meno bei literatūros laikraštį ar žurnalą, nors apie tai neseniai rašė aktorius A. Sutkus[72]; bene aktualiausias kultūrinio gyvenimo klausimas buvo užmirštas.

2

Tolesni įvykiai pakeitė menininkų planus. Pasitraukdami iš Vilniaus, okupantai vokiečiai norėjo perduoti miesto valdžią įvairių tautybių atstovų „Beiratui" (ekspertų tarybai), į kurį laikinai buvo įtrauktas ir P. Mašiotas[1]. Tačiau jų pastangos buvo pavėluotos: 1918 m. gruodžio 16 d. Lietuvos Laikinoji revoliucinė vyriausybė sukilusių darbininkų, vargingųjų valstiečių ir raudonarmiečių vardu išleido manifestą, kuriuo paskelbė, kad vokiečių okupantų, Lietuvos tarybos ir visų kitų buržuazinių organų valdžia nuversta. Liaudies masių remiama Tarybų Lietuvos vyriausybė ėmė socialistiniais pagrindais pertvarkyti visas gyvenimo sritis. Kad būtų galima sėkmingiau kovoti su kontrrevoliucija, 1919 m. vasario pabaigoje teritoriškai ir ekonomiškai artimos Lietuvos ir Baltarusijos Tarybų respublikos susivienijo.

---

[71] Laisvoji Lietuva, 1918, gruodžio 21; Lietuvos aidas, 1918, gruodžio 24.
[72] *Sutkus A.* Teatrininkų suvažiavimo reikalu.— Lietuvos aidas, 1918, gruodžio 14.
[1] Laisvoji Lietuva, 1918, gruodžio 21.

Tarybų valdžia į savo globą paėmė ne tik ekonomiką, bet ir kultūrą, laikydamasi internacionalinio principo: „Visi žmonių sutvertieji kultūros turtai turi būti atiduoti darbo žmonių naudai, nepaisant į jų tautos skirtumą" [2]. Įvairiausių tautybių ir skirtingiausių pažiūrų Vilniaus menininkus nustebino skiriamos gausios lėšos kūrybiniams užmojams realizuoti. Valstybės norai sutapo su jų pačių troškimu kuo greičiau įveikti kultūrinį krašto atsilikimą. Išvydus pirmuosius kolektyvinių pastangų rezultatus, siūbtelėjo tokia gausybė pasiūlymų, kad jiems įkūnyti būtų neužtekę ir dešimtmečio. Apie tai, kaip sunkiausiomis pilietinio karo sąlygomis buvo plėtojamas visuotinis švietimas ir aukštasis mokslas, steigiamos bibliotekos, muziejai, teatrai, ugdoma dailė, muzika ir kinematografija, saugomos meno vertybės, parašyta ne viena studija.

Revoliucija pažadino plačiųjų masių iniciatyvą. Atsirado naujų kultūrinio darbo formų. Vietoj gausybės Vilniaus darbininkų profesinių sąjungų pradėjus steigti gamybines („gaminimo") sąjungas, 1919 m. pradžioje buvo mėginama internacionaliniu gamybiniu principu suvienyti ir inteligentiją [3].

Sausio 25 d. J. Tumas ir S. Matjošaitis, pasivadinę „laikinąja komisija", skubiai sukvietė lietuvių beletristus, publicistus, mokslo populiarintojus ir kitus literatūros veikėjus į „Lietuvių raštijos darbininkų" organizacinį susirinkimą, kuriame jie nutarė „įeiti kaipo atskira sekcija į bendrąją Gaminamąją sąjungą" ir paruošti statutą. Išrinkta laikinoji valdyba: J. Tumas-Vaižgantas, A. Kriščiukaitis-Aišbė ir A. Klimas [4]. „Lietuvių raštijos darbininkų sekcija" neturėjo ką veikti, kadangi kūrybos, organizacinius ir leidybos reikalus ėmėsi centralizuotai tvarkyti Švietimo liaudies

---

[2] Naujais takais.— Švietimo reikalai, 1919, Nr 1, p. 2.
[3] Новая эра, 1919, 12 января; Литовский курьер, 1919, 16 января.
[4] Laisvoji Lietuva, 1919, sausio 21, 28.

komisariatas. Ji liko oficialiai neįteisinta, nors tuo rūpinosi J. Tumas ir L. Gira [5]. Sausio 26 d. buvo įsteigta „Vilniaus plastinio meno dailininkų gaminimo sąjunga", kurios valdybos pirmininku tapo A. Varnas [6].

Žurnalistai (20 žmonių) kaip atskira sekcija įėjo į 805 narių „Spaudos darbininkų sąjungą" — greta tipografų, litografų, knygrišių, kartonažininkų, vokų gamintojų, liniuotojų, laikraščių pardavėjų, korektorių, fotografų [7]. Artėjant antrajam visos Rusijos žurnalistų suvažiavimui[8], bendrame Vilniaus spaudos darbuotojų susirinkime buvo apsvarstyta tarybinių žurnalistų sąjungos konstitucija [įstatai] ir paskelbti spaudos darbuotojų atlyginimai bei honorarai [9], kuriuos 1919 m. vasario 23 d. buvo patvirtinęs V. Kapsukas [10].

Pagal Lietuvos Laikinosios revoliucinės darbininkų ir valstiečių vyriausybės nutarimą periodinio leidinio redaktoriui buvo mokama 1020, sekretoriui — 850, techniniam redaktoriui — 800, jo pavaduotojui — 755 rublių mėnesinė alga. Nustatyti honorarai maždaug 40 tūkstančių raidžių spaudos lankui: už originalią kūrybą — 300—450, vertimus — 150—200, kompiliacijas — 100—150 rublių. Beletristikai skiriama po 30—60, publicistikai — po 30, kronikai — po 15 kapeikų už žurnalo eilutę (50 raidžių). Už eilėraščio eilutę mokama nuo 50 kp iki 1,5 rb. Anuometinius rašytojus ir žurnalistus, įpratusius spaudoje bendradarbiauti be atlyginimo, tvirti honorarai turėjo skatinti intensyviam kūrybos darbui.

1918 m. gruodžio mėnesį, prasidėjus Lietuvoje socialistinei revoliucijai, atsirado galimybių legaliai iš Voronežo į Vilnių perkelti komunistinės spaudos leidybą. Jau gruodžio 20 d. čia

---

[5] *Gira L.* Kun. Juozas Tumas-Vaižgantas.— Kn.: *Vaižgantas.* Raštai. K., 1922, t. 1, p. 19—20.
[6–7] Komunistas, 1919, vasario 2, kovo 18.
[8–9] Коммунист, 1919, 14 марта; Звезда, 1919, 16 апреля.
[10] MACBR, f. 9—2854a, l. 21, f. 9—2198, l. 118.

pradėjo eiti dienraštis „KOMUNISTAS", Lietuvos ir Baltarusijos Komunistų partijos CK organas. Jis buvo leidžiamas lietuvių, lenkų, rusų ir žydų kalbomis su skirtingo turinio medžiaga, vėliau — ir skirtingais pavadinimais. Lietuviško leidinio redakciją sudarė Z. Angarietis, S. Matulaitis, B. Matusevičius ir J. Šepetys [11] — pagrindiniai laikraščio publicistai. Keturis revoliucinės romantikos eilėraščius dienraštyje išspausdino „Tiesos" išugdytas poetas J. Vitkauskas (Širvintietis). Kaip pažymėjo B. Pranskus, nuotaikingame eilėraštyje „Komunaras" „ne tik ryškiai perteiktas revoliucinės kovos vadovų, komunistų, veržlumas, visos tos kovos pakilumas, bet pirmą kartą lietuvių revoliucinėje poezijoje suskamba pats „komunaro" žodis, išryškėja jo paveikslas" [12]. Vilniuje lietuviško „Komunisto" išėjo 49 numeriai. Dienraštis atliko labai didelį vaidmenį, skleisdamas Spalio revoliucijos idėjas, ugdydamas darbo žmonių klasinį sąmoningumą.

„TIESA" Lietuvoje pradėjo eiti tiktai 1919 m. kovo 16 dieną. Spėjo pasirodyti vos penki savaitiniai numeriai. Redakcijos komisijoje dirbo V. Kapsukas, trumpai — S. Matulaitis [13]. Laikraštis populiarino J. Janonio poeziją, pastoviai ją persispausdindavo. Vilniškę „Tiesą" literatūriškai aktualino Demjano Bedno pavyzdžiu sueiliuoti Rimgaudo Kilpos (J. Šepečio) feljetonai, pajuokiantys ponų atsisveikinimą su dvarais ir buržuazinius Kauno veikėjus.

Greta komunistinės spaudos 1919 m. pradžioje Vilniuje ėjo socialdemokratų, eserų, krikščioniškų partijų, nepartiniai informaciniai leidiniai vietos kalbomis. Lietuviškų buržuazinių laikraščių redakcijos staiga išvyko į Kauną. Likusi sostinėje kun. M. Krupavičiaus 1918 m. lapkričio pabaigoje katalikiškajai inte-

---

[11] Komunaras, 1922, Nr 9, p. 266.
[12] *Pranskus B.* Proletarinė lietuvių literatūra.— V., 1964, p. 134.
[13] *Šarmaitis R.* Už Tarybų valdžią, Lenino idėjas.— Kn.: „Tiesos" kelias 1917—1977. V., 1977, p. 14.

ligentijai įkurta „LAISVOJI LIETUVA", redaguojama A. Ambraziejūtės, dėjosi lojali Tarybų valdžiai, o iš tikrųjų jai kenkė (tuo, beje, piktinosi laikraščio krikštatėvis L. Gira) [14]. „Laisvoji Lietuva" neilgai trukus buvo uždaryta kartu su kitais kontrrevoliuciniais leidiniais [15].

Pačioje 1918 m. pabaigoje visuomenės veikėjas, publicistas M. Januškevičius, 1912—1917 m. Valstybės dūmos atstovas, priklausęs trudovikams, įsteigė ir redagavo [16] Lietuvos revoliucinių socialistų liaudininkų partijos organą „KOVOS VĖLIAVA", kuris pakeitė Petrograde leistą „Naująją Lietuvą" [17]. Kairiųjų eserų pozicija nerado tvirtesnės atramos liaudyje [18], ir po keturių numerių laikraštis sustojo. „Kovos vėliavai" straipsnių rašė A. Iešmanta, J. Žiugžda, vieną eilėraštį išspausdino Butkų Juzė, padėjęs kurti tarybas Plungės apylinkėse [19].

Jaunutė Tarybų valdžia, užsimojusi nuveikti milžiniškus darbus, pajuto kūrybinių jėgų stygių. „Komunistas" karštais žodžiais kreipėsi į inteligentiją: „Proletariato pergalė — tai jūsų laimingo žmonijos gyvenimo svajonių pergalė. <...> Eikite kovoti drauge su mumis" [20]. Į Kauną buvo pasiųstos oficialios pasiuntinės — F. Bortkevičienė ir F. Grincevičiūtė. Jos ragino inteligentus grįžti į Vilnių [21], kurio stambiausiu kultūros židiniu tapo Švietimo liaudies komisariatas.

Kultūros ir švietimo darbą organizavo V. Biržiška[22], iš pradžių švietimo liaudies komisaras, vėliau, sujungus Lietuvos ir

---

[14] LKLIR, f. 13—1793, l. 16, 20.
[15] Komunistas, 1919, vasario 12.
[16] Iš 1981 sausio 5 pokalbio su A. Iešmanta.
[17] Kovos vėliava, 1918, gruodžio 21.
[18] *Bugailiškis P.* Atsiminimai [rankr.].— LKLIR, f. 11—140, l. 18.
[19] Respublikinis pedagoginis muziejus, f. IV-C, 27, p. 310.
[20] *Simplex [Šepetys J.].* Proletariatas ir inteligentija.— Komunistas, 1919, sausio 12.
[21] Tiesos kardas, 1919, sausio 15, 17.
[22] *Biržiška V.* Autobiografija [rankr.].— MACBR, f. 163—1, l. 29.

Baltarusijos Tarybų respublikas, komisaro pavaduotojas. Prie komisariato buvo įsteigta „Vaizdomosios dailės kolegija", kurios pirmininku išrinktas A. Varnas, sekretoriumi — B. Sruoga. Ji rūpinosi „visais krašto meno reikalais"[23]. Komisariate ir jam priklausančiose įstaigose darbavosi būrys žinomų plunksnos žmonių: J. Basanavičius, S. Čiurlionienė, A. Janulaitis, A. Kriščiukaitis-Aišbė, P. Mašiotas, S. Matjošaitis, M. Šalčius, J. Tumas, jauni literatai P. Galaunė, S. Naginskas, A. Šimėnas, J. Žiugžda ir kiti. Nuo 1919 m. kovo mėnesio Švietimo liaudies komisariato įgaliotiniu reikalingai literatūrai pirkti Maskvoje dirbo J. Baltrušaitis[24]. Jis buvo kviečiamas į Vilniaus universitetą dėstyti visuotinę literatūrą ar kurį kitą dalyką[25].

Komisariatas išleido keliasdešimt knygų vietos kalbomis. Lietuvių, lenkų, žydų literatūros leidimo sekcijos turėjo savo atskirus dvisavaitinius organus. Baltarusių sekcija buvo bepradedanti leisti dvisavaitinį mokslo, dailės ir literatūros žurnalą[26].

Lietuviškus „ŠVIETIMO REIKALUS", kurių išėjo šeši numeriai (paskutinis — dvigubas), 1919.02.15—04.23 redagavo V. Kapsuko iškviesta iš Maskvos aukštųjų moterų kursų studentė A. Didžiulytė-Kazanavičienė[27]. Žurnale ji pasirašinėjo mergautine pavarde, slapyraidžiais *A. D.* ir *E. G.*[28]. Švietimo darbui kryptį davė V. Boričo straipsniai apie Proletkultą — meno ir mokslo darbininkų organizaciją. Juose detaliai išaiškinta Proletkulto struktūra,

---

23 *Žmuidzinavičius A.* Paletė ir gyvenimas.— V., 1961, p. 217.
24 VRBR, f. 37—79; Barininkai.— Kibirkštis, 1925, Nr 10, p. 35.
25 VRBR, f. 37—78.
26 Звезда, 1919, 15 апреля.
27 A. Didžiulytės-Kazanavičienės 1926 lapkričio 30 laiškas V. Biržiškai.— MACBR, f. 163—414, l. 2; *Danilavičiūtė K. [Kadžiulytė D.].* Tauraus gyvenimo keliu.— Komjaunimo tiesa, 1967, kovo 4.
28 *E. G.*— antrojo vardo (Elena) ir senovinės protėvių pavardės (Gedgaudaitė) inicialai.— MACB, P 2140.

siekiant „išmokyti darbininkus meno technikos ir nuvesti jų kūrybos pastangas į tikrojo meno sritį"[29].

Įdomus tautų ir kalbų draugystės faktas — 1919 m. vasario 23 d. Švietimo liaudies komisariato išleistas vienkartinis leidinys „RAUDONOSIOS ARMIJOS DIENA", kuriame, pažymint pirmąsias tarybinių karinių pajėgų metines, išspausdinta revoliucinių dainų, vaizdelių, straipsnių. Rinkinio antraštė ir medžiaga pateikta rusų, lietuvių, lenkų, baltarusių ir žydų kalbomis. Leidinyje įdėtas gana silpnas meniniu atžvilgiu J. Stašelio vaizdelis.

Vilnius buvo stambus žydų kultūros centras. XX a. pradžioje čia ėjo literatūros ir meno žurnalas „Literariše monatsšriften" („Literatūros mėnraštis"), literatūrinis visuomeninis žurnalas „Di jidiše velt" („Žydų pasaulis"). 1919 m. sausio ir vasario mėnesį pasirodė keturi literatūros ir kultūros savaitraščio „Di voch" („Savaitė") numeriai. Šiuos leidinius redagavo literatūros kritikas ir publicistas Š. Nigeris (tikr. pavardė Š. Čarnis) — vienas ir drauge su kitais literatais.

1919 m. vasario ir kovo mėnesį Švietimo liaudies komisariatas leido Š. Nigerio redaguojamą mėnesinį literatūros žurnalą „DI NAJE VELT" („Naujasis pasaulis"). Dviejose stambiose knygose (Nr 1—2.—120 p., Nr 3.— 160 p.) paskelbta nemažai grožinės literatūros kūrinių, straipsnių visuomeniniais politiniais, kultūros klausimais. Vienus pirmųjų eilėraščių čia išspausdino žymūs tarybiniai poetai D. Hofšteinas ir M. Kulbakas. Įdėta M. Gorkio „Vaikystės" ištraukų, kurias vertė veiklus Vilniaus žydų literatūrinės spaudos bendradarbis ir redaktorius — rašytojas simbolistas A. Vaiteris (tikr. pavardė A. Devenišskis), netrukus lenkų nacionalistų nužudytas per pogromą[30]. Š. Nigeris

---

[29] Švietimo reikalai, 1919, Nr 3, p. 6.

[30] *Biržiška M.* Iš 1919—1920 m. Vilniaus darbo atsiminimų.— Trimitas, 1937, Nr 31, p. 725.

detaliai analizavo A. Bloko „Dvylikos" vertimą, paskelbtą maskviškiame žurnale, vos tik pasirodžius poemai [31].

Švietimo liaudies komisariatas perėmė populiaraus dvisavaitinio vaikų žurnalo „DI GRININKE BEIMELACH" („Žalieji medeliai") leidybą. 1919 m. balandžio mėnesį pasirodė vienas jo numeris, kurį redagavo poetas D. Čarnis [32]. Jo turinys žinomas tik iš anonso: tai eilės, dainos, apsakymai, pasakos ir, kas įdomiausia, vaikų kūryba. Išspausdintas E. Seton-Tompsono apsakymas „Činkas" [33]. Šis pažangus leidinys daugelį metų ėjo Vilniuje (1926 m. jį redagavo E. Chackelsytė, vėliau pasireiškusi ir lietuvių vaikų literatūroje) [34].

Žurnalas vaikams rengtas ir lietuvių kalba, bet nespėta išleisti. Pirmajam numeriui jau buvusi sukaupta medžiaga (A. Didžiulytės-Kazanavičienės, P. Mašioto straipsniai ir kt.), padarytos iliustracijos. V. Kapsukas skatinęs spausdinti daugiau pačių vaikų kūrinėlių. Konkretesnių redakcinio darbo detalių neišliko. Patį žurnalo pavadinimą artimiausia bendradarbė A. Didžiulytė užmiršusi [35].

Į Voronežą pasitraukęs revoliucinis socialdemokratinis lietuvių jaunimas 1918 m. pradžioje mėgino atgaivinti proletarinės literatūros almanachą „Nauju taku". V. Kapsuko ten įkurta „Jaunimo Internacionalo" organizacija [36] buvo paskelbusi kreipimąsi, prašydama vienkartiniam leidiniui kitose Rusijos vietovėse gy-

---

[31] *Серебряный И.* Современники и классики.— М., 1971, с. 37.
[32] *Mertinienė E.* Liepsningų metų liudytojai.— Žurnalistika 78.— V., 1980, p. 16.
[33] Di naje velt, 1919, Nr 3.
[34] Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija.— V., 1966, t. 1, p. 604.
[35] *Stonienė V.* Lietuvos reikalų komisariato ir tarybinės Lietuvos vyriausybės veikla kultūros-švietimo srityje 1917—1919 metais/ Istorijos mokslų kandidato laipsnio disertacija [rankr.]. 1964, p. 171.— VVUBR, Ds 509.
[36] Žr.: *Pranskus-Žalionis B.* Artimieji toliai.— V., 1962, p. 155—176.

venančių tautiečių materialinės ir dvasinės paramos. Almanachas turėjo būti panašus į bendravardį 1914 metų rinkinį: „Šis tas iš visuomenės mokslų, iš teorijos mokslinio socializmo, iš dabartinio momento, iš jaunuomenės judėjimo ir t. t." Dalis rinkinio numatyta skirti grožinei literatūrai, proletariato kūrybai. Raštus, aukas, klausimus almanacho sumanytojai prašė siųsti moksleiviui B. Matusevičiui [37].

Karo pabėgėliams pradėjus grįžti į Lietuvą, „Jaunimo Internacionalo" organizacija iširo, bet rudeniop „Nauju taku" leidimo idėją perėmė Lietuvos reikalų komisariato Kultūros ir švietimo skyrius. Jis paragino rašytojus siųsti medžiagą ne vienai knygai, bet rinkiniams, ypač pageidavo darbininkų rašinių. „Priimami tiktai originaliai raštai — visų pirma beletristika, poezija (eilės gali būti ir verstos), drama, satyra; priimami ir rimti publicistikos straipsniai iš proletarų kultūros, darbininkų judėjimo teorijos ir praktikos, revoliucijos kovos, istorijos, literatūros kritikos, atsiminimai ir t. t." — rašė rinkinių rengėjai[38]. Veikiausiai dėl to Kultūros ir švietimo skyrius patikslino ir prailgino gegužės mėnesį paskelbtą literatūros konkursą[39] iki gruodžio 31 d., už geriausius revoliucinių dainų vertimus, Lietuvos darbininkų judėjimo istorijos, Lietuvos istorijos darbus, dramas ir apysakas iš darbininkų gyvenimo numatydamas nemažas premijas (nuo 150 iki 2000 rb)[40].

Tarybiniame Vilniuje „Nauju taku" rinkinių sumanymą savaime išstūmė reikalas leisti literatūros žurnalą. Jo organizavimo aplinkybės tebėra neišaiškintos. Mūsų literatai ir istorikai šį reikšmingą faktą kartoja be nuorodų, pažymėdami K. Binkio vaidmenį: vieni jį vadina redaktoriumi, kiti — sekretoriumi. K. Binkis kaip leidinio organizatorius pirmąkart nurodytas „Lie-

---

[37] Tiesa, 1918, sausio 20 (vasario 2).
[38—40] Ten pat, gegužės 25, rugsėjo 21.

tuviškojoje enciklopedijoje": „1919 vyksta į Vilnių, kur švietimo komisaro Vac. Biržiškos pavedamas eiti sumanyto, bet nepradėjusio eiti literatūros žurnalo Liepsnos sekretoriaus pareigas" [41]. Tačiau kyla klausimas: kurį mėnesį tai įvyko?

1918 m. pabaigoje liaudies mokyklos mokytojas K. Binkis karštai įsijungia į revoliucinę veiklą savo gimtosiose apylinkėse, išrenkamas Papilio revoliucinės tarybos pirmininku, Biržų apskrities Tarybų suvažiavimo pirmininku [42]. Tačiau, laikydamasis kairiųjų eserų platformos, jis greitai pasitraukia iš politinės arenos, nors ir vadovauja Papilio valsčiaus vykdomajam komitetui [43]. Tuometiniai ir vėlesni K. Binkio darbai bei sumanymai atsiskleidžia iš jo laiškų būsimajai žmonai [44].

1919 m. kovo 31-ąją K. Binkis su nerimu rašo apie Papilyje prasidėjusią anarchiją, likus miesteliui be jokios valdžios, bijo „baltųjų gotentotų" keršto ir sakosi išvažiuojąs „pas savo geruosius draugus". Balandžio 3-ąją jis jau Bakšėnų kaime (Kupiškio apskr.) klausosi šviežių K. Šimonio įspūdžių iš Vilniaus. Ir štai pagaliau Vilniuje rašytas laiškas su mums rūpima informacija: „Apsigyvenau kol kas pas naujavedžius Galaunes <...>. Švietimo ministeris dr. Biržiška [45] man pasiūlė net 3 vietas: leidimų komisijoj, prie universiteto (sekretoriauti) ir dail. liter. laikraščio „Daina" redaktoriaus pareigas pildyti. Aš pasirinkau paskutinę". Taigi čia kalbama apie būsimąsias „Liepsnas"! Švietimo liaudies komisariate, draugų būry, poetas džiaugiasi galėsiąs naudingai padirbėti, juo labiau kad S. Čiurlionienė davusi Getės

---

[41] Lietuviškoji enciklopedija.— K., 1935, t. 3, sk. 1046.
[42] Lietuvių literatūros istorija.— V., 1979, t. 1, p. 458.
[43] *Jakubėnas A.* Kazys Binkis Papilyje ir vėliau socialistinės moksleivijos gretose Kaune [rankr.].— LKLIR, f. 45—279, p. 23.
[44] K. Binkio laiškai Pr. Adamonytei.— Ten pat, f. 45—102, 103, 138.
[45] V. Biržiška 1919 m. balandžio mėnesį buvo ne švietimo ministras ir ne liaudies komisaras, o švietimo liaudies komisaro pavaduotojas.

„Faustą" versti. Laiškas nedatuotas, bet aišku, kad rašytas pirmoje balandžio pusėje.

Per savaitę ar dvi, likusias iki Tarybų valdžios nuslopinimo Lietuvos sostinėje, poetas net ir didžiausiomis pastangomis negalėjo atlikti jam patikėto darbo. Po daugelio metų A. Didžiulytė-Kazanavičienė savo atsiminimuose rašė, kad žurnalui buvo surinkta nemažai medžiagos, kuri žuvo lenkų legionieriams užpuolus Vilnių[46]. Bet šis jos teiginys abejotinas. Mes nežinome nė vieno lietuvių rašytojų kūrinio, kuris būtų siūlytas „Liepsnoms". Tokių kūrinių nerastume ir paties K. Binkio kūryboje. Šiandieniniai duomenys leidžia kalbėti tiktai apie sumanymą leisti žurnalą.

Kokios būtų buvusios oficialios K. Binkio pareigos — sekretoriaus ar redaktoriaus? Aišku, kad jis buvo pakviestas daugiau techniniam darbui — medžiagai rinkti. Todėl arčiau tiesos yra V. Biržiškos redaguotos „Lietuviškosios enciklopedijos" versija apie K. Binkio, jauno literato, dar neišleidusio nė vienos knygos, sekretorystę.

Iš pacituoto K. Binkio laiško matyti, kad sumanyto leisti žurnalo pavadinimas staigiai pasikeitė. Antraštė „Daina" buvo mažareikšmė verdančių įvykių dienomis; metaforiška sąvoka „Liepsnos" jų esmę išreiškė įspūdingiau. Tačiau ši antraštė neoriginali. Nuo 1918 m. gegužės pirmosios Petrograde ėjo Tarybų Rusijos švietimo liaudies komisaro A. Lunačiarskio redaguojamas savaitinis iliustruotas mokslo ir literatūros žurnalas „Пламя". Kovingos eilės, apsakymai, straipsniai, piešiniai turėjo patraukti ir Vilniaus švietimo darbuotojus. Jie negalėjo būti abejingi intelektualiems A. Lunačiarskio straipsniams, jo žodžiams, vaizdingai nusakantiems leidinio prasmę: „Liepsna — švarinančios, siau-

[46] *Didžiulytė-Kazanavičienė A.* Liaudies švietimo darbai.— Kn.: Proletarinė revoliucija Lietuvoje. V., 1960, p. 157.

tulingos, vinklios, galingos, taurinančios jėgos rūsti ir švytinti emblema, pažinimo šviesos emblema, širdies kaitrumo simbolis, polėkio ženklas, didžioji revoliucijos alegorija"[47]. Galima spėti, kad lietuviškų tarybinių „Liepsnų" redaktorius būtų buvęs V. Biržiška.

A. Lunačiarskis leido laisvai plėtotis įvairioms meno srovėms[48]. Tuo metu, kai Lietuvoje vyko socialistinė revoliucija, Petrograde komisariato lėšomis ėjo futuristų savaitraštis „Искусство Коммуны". Iki 1919 m. kovo mėnesio jame bendradarbiavo V. Majakovskis; pirmuosiuose laikraščio numeriuose jo eilėraščiai buvo spausdinami kaip vedamieji („Įsakymas meno armijai", „Poetas darbininkas" ir kt.). Masinis gyventojų judėjimas ir maišymasis sudarė palankiausias aplinkybes skambiems futurizmo šūkiams sklisti. Lietuvoje jie nespėjo įsitvirtinti, bet imlesni naujovėms literatai, ypač jaunimas, negalėjo nepajusti jų poveikio. Neatsitiktinai Vilniaus dienraštis „Коммунист" diskusijų tvarka išspausdino straipsnį „Proletariatas ir menas"[49]. Jame gausiai cituojamas V. Majakovskio „Įsakymas meno armijai" ir įrodinėjamas vidinis futuristinio meno artimumas darbininkų klasei („Proletariatui keisti ir svetimi saldūs kaip cukrus meilės sonetai. <...> Tegul muzikoje kibirkščiuodamas sudunda kūjis į priekalą. <...> Tiktai meno revoliucionieriai gali būti artimi proletaro sielai"). Futuristų dinamizmas ir kolektyvinio darbo metodai iškelti kaip kontrastas glebiam buržuaziniam individualizmui. Tokie ir panašūs šūkiai artimiausiu laiku nuskardėjo ir lietuvių spaudoje.

---

[47] Пламя, 1918, № 1, с. 3.

[48] *Vardunas [Kurkulis P.]*. Futurizmas ir revoliucija.— Raudonoji vėliava, 1921, Nr 20, p. 8.

[49] *Гран А.* Пролетариат и искусство.— Коммунист, 1919, 23 февраля.

Tarybų valdžia Lietuvoje egzistavo pernelyg trumpai, kad lietuvių tarybinėje literatūroje būtų spėjęs išryškėti naujos epochos paveikslas. Tačiau rašytojai daug patyrė. Tikrovė negailestingai griovė senus stabus. Neseniai agitavęs už monarchizmą J. Tumas verčia N. Krupskajos knygą „Liaudies švietimas ir demokratija", žavisi tautybių ir kalbų lygybe, smalsiai stebi ūkio reformų raidą[50]. Dar atviriau, be jokių abejonių, kaip seniai laukiamą dalyką sutinka Tarybų valdžią L. Gira. Anuometinės poeto nuotaikos detaliai atsiskleidžia iš jo dienoraščio[51].

Iš dienoraščio pastebime, kad L. Gira juo toliau, juo labiau buvo nepatenkintas buržuazine Lietuvos taryba ir niekingu savo vaidmeniu politikos žaidime. Lietuvių krikščionių demokratų partijos CK posėdyje priimama jo rezoliucija, smerkianti vyriausybės vadovų pabėgimą į užsienį. Vilniaus karo komendantui L. Girai pasitraukti į Kauną sutrukdė ne tiek liga, kiek naujų permainų laukimas. Tarybinę valdžią jis laiko išganymu nuo lenkų legionierių vergijos, džiaugiasi raudonarmiečių mandagumu, pateisina bolševikų sankcijas prieš kenkiančias jiems buržuazines įstaigas ir aukštus pareigūnus, net nesusimąstydamas, kad jis — toks pat pareigūnas. „Argi mes privalome būti tai tvarkai priešingi, argi mes taip pat nejaučiame visų kapitalo vergijos sunkumų?! <...> Kad mes tik neturėjome tos drąsos ir nesugebėjome pasiimti pasaulio reformavimo į savo rankas ir kad paėmė tai ir ėmė pirmi vykinti žmonės, kurie šiame tame su mumis nesutinka, tai argi mes dėl to turime stoti jiems skersai kelio",— samprotauja poetas. Jis nutaria nutraukti ryšius su krikščionių demokratų partija, nes vis labiau komunistėjąs.

L. Girai neduoda ramybės kūrybinės mintys: jis pradeda rinkti medžiagą apie Spartaką ir studijuoti tų laikų gyvenimą, sva-

---

[50] *Vaižgantas.* Lenkų okupacija ir Lietuvos proletariatas.— Nepriklausomoji Lietuva, 1919, gegužės 8.
[51] Čia ir toliau — LKLIR, f. 13—1792, 1793.

joja apie poemą — lietuvišką „Faustą". M. Šalčius įteikia L. Girai rusišką N. Rubakino knygą, A. Jamulaitis — prancūzišką „Internacionalo" tekstą, prašydami išversti. Vasario pradžioje jis susikaupia prie H. Heinės poezijos. Per pusmėnesį V. Aksomaičio slapyvardžiu išverčia poemą „Vokietija" (726 eilutes)[52].

Už komunistų areštus Kaune tarybinė vyriausybė Vilniuje suima grupę buržuazijos veikėjų, tarp jų ir L. Girą[53]. Nuo vasario 20-osios jis laikomas įkaitu Vilniaus, Daugpilio, Smolensko kalėjimuose. Atrodo, kalinimo režimas nebuvo sunkus. Poetas su juo apsipranta, tik stebisi: „Aš niekuo nekaltas, o revoliucijai ne tik nesu priešingas, bet jai užjaučiu, ir jei taip mano dabar vidų kas nufotografuotų — pasakytų: tikras revoliucionierius, kapitalistinės tvarkos priešininkas!" Jis pasineria į kūrybą. Kalėjimo dienoraštyje L. Gira komentuoja komunistinei spaudai siunčiamus savo eilėraščius („Vai, kad taip tiltą nutiesus", „Gana kentėt, vaitot gana", „Jei myli tu laisvę", „Viens už visus" ir kt.), džiaugiasi būsima jų sėkme. „Parašiau šiandien eiles „Kada, kada nušvisi tujen". Bus tai, rodos, savo stiprumu vienos geriausiųjų mano eilių ir iš viso revol. pasaulio literatūroj turės savo vertę, ypač jei atsirasiąs kada koks kompozitorius, kuris joms tinkamą melodiją priderintų. Pradedu įsitikint, kad Justas Debeikis[54] lietuvių revol. literatūroj išeis į priešakį. Ir jis yra „tarybininkų užstovas"! Ir juokas, ir pikta!" Kalėjimo draugams L. Gira rašo eilėraščius rusų ir lenkų kalbomis.

„Komunisto" redakcija nepatiki poetu ir jo poezijos pluoštus deda į archyvą, užgesindama kūrybos įkarštį, rašymą „širdžia, jos ašaromis, jos kraujo prakaitu". L. Gira laukia pasikeitimo įkaitais ir daug skaito. Didelį įspūdį poetui daro E. Voinič romanas „Gylys", V. Fričės knygelė „Grožinė literatūra ir kapita-

[52] Nepriklausomoji Lietuva, 1919, balandžio 26.
[53] Akis už akį...— Komunistas, 1919, vasario 26.
[54] Vietovardinis L. Giros slapyvardis.

lizmas". Skaitydamas A. Bebelio „Būsimąją visuomenę", 1919 m. liepos 13-ąją, prieš pat grįžimą į Lietuvą, savo dienoraštyje jis įrašo: „Be galo, tikrai gražūs socializmo uždaviniai, kad tik gražiai juos įvykinus! Skaitau apmąstydamas, mokindamasis, nes — pasirodo — taip trūko man lig šiol ir dar taip trūksta sterilio mokslo!"

Staigi grįžusio į Lietuvą L. Giros kontrrevoliucinė metamorfozė dar labiau sustiprino „Komunisto" redaktoriaus Z. Angariečio įsitikinimą, kad poetas, rašydamas kalėjime protarybines eiles, meilinęsis stipresniesiems. Apie jo pastangas patekti į tarybinę spaudą informuojami laikraščio skaitytojai [55]. Atsiranda kandus straipsnis „Kibirkštyje", kurį pasičiumpa Lietuvos buržuazinė liberalinė spauda [56]. Tos nuosėdos, be abejo, trukdė poetui kairėti. Ir tik po dešimtmečio, kai L. Gira vėl ėmė ieškoti bendros kalbos su komunistais, Z. Angarietis suprato savo klaidą. „Štai ką jis tada rašė, o mes nespausdinom — netikėjome jo nuoširdumu",— rodydamas L. Giros eilėraščius, sakė jis R. Šarmaičiui [57]. Tie eilėraščiai (jų juodraščių ar nuorašų reikia paieškoti poeto archyve) turėtų sudominti mūsų literatūros istorikus, nes tai reikšmingi socialistinės revoliucijos epochos dokumentai, rodantys L. Giros kūrybos vingį pažangos linkme.

Revoliucijos audra išryškino kraštutinius lietuvių menininkų idėjinius prieštaravimus. Į Kauną išbėgusi jų dalis ilgesniam ar trumpesniam laikui sutapo su kontrrevoliucine buržuazija. Vilniškiai buržuazinių ir smulkiaburžuazinių pažiūrų rašytojai ir žurnalistai, netgi dirbę atsakingą darbą tarybinėse įstaigose, ak-

---

[55] *Valaitis Z.* Mokslas ir menas tarnauja bagočiams.— Komunistas, 1919, lapkričio 25.

[56] *M. T.* Gira kaipo „proletarinis", eserinis ir peoviakiškas poetas.— Kibirkštis, 1924, Nr 1, p. 21—22; persp.: Lietuvos žinios, 1926, lapkričio 27.

[57] *Sarmaitis R.* Zigmo Angariečio biblioteka.— Kultūros barai, 1979, Nr 10, p. 5.

tyviai reiškęsi švietimo, kultūros, meno srityse, vėliau ne kartą gražiais žodžiais tai prisiminę, negalėjo staigiai perimti socialistinės ideologijos. Interventams ir vietos kontrrevoliucionieriams nuslopinus Tarybų valdžią Lietuvoje, ne vienas jų mėgino atsiriboti nuo savo bendro darbo su komunistais, aiškino, kad lietuviai inteligentai buvę tik kitų valios vykdytojai, lietuvių kalbos teisių gynėjai ir pan.[58] Nepriklausomųjų klubo nariai P. Mašiotas ir M. Šikšnys naiviai ėmėsi taikytojų vaidmens: siūlė buržuazinės kariuomenės derybas su raudonarmiečiais[59]. Tiktai komunistinės spaudos bendradarbiai, po nesėkmingų mūšių kartu su „Komunisto" ir „Tiesos" redakcijomis pasitraukę į Tarybų Rusiją, liko ištikimi revoliucijai.

Lenkų legionieriams įsiveržus į Vilnių, prasidėjo baltasis teroras. Įbauginti tamsių gaivalų siautėjimo, 1919 m. vasarą lietuviais užsiregistravo tik 2547 miestiečiai[60]. Lietuvių teisėms ginti visuotinis Vilniaus lietuvių susirinkimas skubiai išrinko Laikinąjį komitetą, kurio pakomitetis (M. Biržiška, S. Čiurlionienė, I. Jonynas, kun. J. Šepetys, J. Tumas) 1919 m. balandžio pabaigoje ėmė leisti dienraštį „NEPRIKLAUSOMOJI LIETUVA"[61]. Jį redagavo S. Matjošaitis ir J. Tumas. Laikraštyje reiškėsi pajėgūs rašytojai ir publicistai. Daugumas jų neseniai bendradarbiavo su Tarybų valdžia, dabar keitė orientaciją.

J. Tumas-Vaižgantas visuomeniniais politiniais straipsniais rūsčiai talžė lenkus okupantus ir prieštaringai vertino tarybinį laikotarpį. Laikraštyje randame išgarsėjusį jo straipsnį apie V. Kapsuką; Lietuvos proletariato vadas jame iškeltas kaip pavyzdys

---

[58] *Jonynas I.* Laiškas „Saulėtekio" redakcijai.— Saulėtekis, 1919, birželio 18.
[59] Komunistas, 1919, vasario 14.
[60] Nepriklausomoji Lietuva, 1919, rugsėjo 6.
[61] Ten pat, balandžio 25.

idealų stokojančiai buržuazijai. Vaižgantas davė keliolika atkarpų iš „Pragiedrulių" trečiosios dalies, straipsnių iš būsimų knygų „Aplink Baltiją" ir „Jaunam veikėjui". Kaip publicistas jam talkino S. Matjošaitis. Aktualių straipsnių pateikė J. Basanavičius, pedagogikos klausimais rašė P. Mašiotas, atsiminimų paskelbė J. Šliūpas. M. Biržiška išspausdino lietuvių literatūros istorijos santrauką.

Įsidėmėtini dienraštyje K. Binkio eilėraščiai „Gyviesiems" ir „Iš Vilniaus gatvės ūpo", parašyti pirmomis dienomis po Tarybų valdžios užgniaužimo: jo kūryboje pirmąkart pasigirsta oratorinės ir šnekamosios kalbos intonacijos. Laikraštis spausdino emociškai stiprius L. Giros eiliuotus laiškus žmonai iš kalėjimo. Gausu S. Naginsko poetinių bandymų su pretenzinga rubrika „Iš savo raštų"; įdomesni jo vertimai: J. Baltrušaičio „Žemės laiptų" įžanga („Mintyj esu — ilgiuos žvaigždžių slaptybių") ir H. Longfelou „Hiavatos giesmės" („Gajavatos dainuotės") ištraukos, kurių viena pavadinta „Keturi vėjai".

Aišbė tęsė ciklą „Iš atliekamojo literato užrašų", kurį toliau skelbs Kauno periodiniuose leidiniuose, deja, nesužadindamas didesnio atgarsio. S. Čiurlionienė išspausdino istorinės dramos kūrinėlį jaunimui „Kalinys", parašytą dar 1911 metais. Laikraštyje atsirado žinomas Jaunučio Vienuolio slapyvardis: į Vilnių atvykęs J. A. Herbačiauskas griebėsi iškart kelių žanrų, kad atkreiptų visuomenės dėmesį.

Neatlaikydami persekiojimų, kratų ir grasinimų, „Nepriklausomosios Lietuvos" bendradarbiai vienas po kito pradėjo važinėti į Kauną, ir laikraščio leidyba 1919 m. pabaigoje nutrūko. Istorija lėmė Vilniui tapti buržuazinės Lenkijos užkampiu. Sukaustyta cenzūros, stokojanti kūrybinių jėgų, negalinti pasiekti Lietuvos skaitytojų tenykštė lietuviška spauda tenkino tik vietos poreikius.

SIZIFŲ NAŠTA

1

Lietuvių periodinė spauda Kaune ir periferijoje daugeliu atžvilgių tęsė prieškarines tradicijas. Ėjo tų pačių partijų ir visuomenės grupių leidiniai, kai kurie — netgi tais pačiais pavadinimais. Tačiau tolesnei spaudos raidai atsiliepė nauji politiniai, socialiniai ir profesiniai visuomenės pakitimai.

Užgniaužusi revoliuciją, buržuazija siekė įsitvirtinti valdžioje, patraukti bruzdančius, komunistinių idėjų veikiamus darbo žmones. Represijų politiką ji derino su demokratiniais pažadais ir reformomis [1]. Į visas puses nuo Tarybų Rusijos įtakų Lietuvos gyventojus padėjo tąsioti gausios buržuazinės ir smulkiaburžuazinės partijos. Varžyboms dėl valdžios jos naudojo seimą, kuris didžiajai tautos daliai, net matantiems jo užkulisius, buvo demokratinės santvarkos simbolis, ir savo spaudos organus. Lietuvos Komunistų partija, pogrindyje vadovaudama kovai prieš buržuazijos priespaudą, šiuo laikotarpiu skleidė tiesos žodį ne tik pogrindiniuose, bet ir legaliuose, buržuazinės administracijos persekiojamuose, greitai uždaromuose leidiniuose. LKP įtaka liaudies masėse tolydžio stiprėjo.

„Griežtas partiškumas yra labai išsivysčiusios klasių kovos palydovas ir rezultatas",— pabrėžė V. Leninas [2]. Mainantys partinę spalvą buržuaziniai Lietuvos ministrų kabinetai išlaikė valdžios oficiozą „Lietuva" (1919—1928), kuris taikėsi prie visų konjunktūrų, nors įtikinėjo skaitytojus esąs nepartinis leidinys,

---

[1] Lietuvos TSR / Vyriausioji enciklopedijų redakcija.— V., 1980, p. 192.

[2] *Leninas V.* Pilnas raštų rinkinys.— V., 1979, t. 12, p. 125.

„valstybinės idėjos dienraštis"[3], „reiškiąs gyvenamąją politiką"[4], ir pan. Jis mokė politinio neprincipingumo: pataikauti kiekvienai vyriausybei[5], dangstytis plunksnomis, tinkamomis ir šiokiai, ir tokiai valdančiajai partijai[6]. Tai, ką laikraštis vienu metu girdavo, kitu — jam tekdavo išpeikti, ir atvirkščiai. Iš visų dienraščių „Lietuva" turėjo didžiausią apimtį (nuo 1922 m.— 8, o šventėms — iki 16 p.), didžiausią tiražą (1923 m.— 18 000 egz.[7], atskiri proginiai numeriai siekė 25 000 egz.[8]) ir darė valstybei didžiausių finansinių nuostolių[9].

Reikia įsivaizduoti, kaip sunku buvo išlaikyti savo periodinius leidinius toms buržuazinėms ir smulkiaburžuazinėms partijoms, kurios nepriėjo prie valstybės iždo. Tad įsitvirtino tiktai du dienraščiai: nuo 1919 m. Lietuvių krikščionių demokratų partijos leidžiama „Laisvė", 1923 m. pabaigoje pertvarkyta į „Rytą", ir Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos 1922 m. atgaivintos „Lietuvos žinios". Krikščionys demokratai ir liaudininkai dukart buvo sudarę koaliciją. 1924 m. vidury stipriausias toje koalicijoje katalikų partijų blokas atsikratė savo konkurentų, bet 1926 m. vasarą liaudies nepasitenkinimas klerikaline reakcija jiems padėjo trumpam sugrįžti į valdžią — šįsyk su socialdemokratais. Opoziciniai tautininkų spaudiniai buvo varžomi, uždarinėjami, daug kartų keitė savo antraštes. Vos metus Lietuvių tautininkų sąjungos kūrėjai įstengė leisti dienraštį „Tėvynės balsą" ir „Krašto balsą" (1922 m. balandis — 1923 m. birželis). Tam tikros įtakos politiniam ir kultūriniam gyvenimui turėjo dar priekabiau tikrinama smulkiaburžuazinė (afišavusis socialistine) kairiųjų eserų

[3–4] Lietuva, 1920, gruodžio 24; 1927, rugsėjo 2.
[5] Lietuvis, 1926, Nr 50, p. 11.
[6] Lietuva, 1927, liepos 20.
[7] *Jocaitis* V. Periodinė spauda Lietuvoj.— Ten pat, 1923, rugsėjo 3.
[8] Ten pat, 1927, balandžio 8.
[9] Lietuvos žinios, 1923, birželio 29.

ir socialdemokratų periodika. Politikai gudriai mėtė pėdas, ir vis sunkiau darėsi atsekti laikraščio ar žurnalo ideologiją.

Nebuvo tokios partijos ar stambesnės politinės grupės, kuri nebūtų turėjusi vieno ar kelių savaitraščių, žurnalų, biuletenių. Šalia partinių ir jiems artimų leidinių ėjo įvairių organizacijų, sąjungų, draugijų laikraščiai, žurnalai. Spauda sparčiai skaidėsi pagal visuomenės grupes, profesijas, skaitytojų amžiaus kategorijas, tikybas, pasaulėžiūras. Du mėnesius entuziastų būrelis leido informacinį dienraštį „Kauno naujienos" (1925 m. lapkritis ir 1926 m. sausis). „Vaivorykštė" susilaukė įpėdinių — tokių pat trumpalaikių literatūros žurnalų. Atsirado savaitraščių žymesniuose provincijos miestuose. Atgautame Klaipėdos krašte valdžia įsteigė dienraštį „Klaipėdos žinios", bet jis teišsilaikė pustrečių metų (nuo 1924 m. sausio pabaigos iki 1926 m. liepos). Pagrindinės tautinės mažumos buvo prisirišusios prie savo spaudinių (vokiečiai — ne be „Faterlando" pagalbos — išlaikė net keturis dienraščius!).

Iki 1927 m. rugsėjo 1 d. Kauno miesto ir apskrities viršininko įstaigoje buvo įregistruoti 284 periodiniai leidiniai [10]. Ne visi žurnalistinio profilio spaudiniai atsidūrė valdžios rejestre (nereikėjo registruoti vienkartinių leidinių, almanachų), kai kurie išvis nepasirodė, o daugelis žuvo vos užgimę. Neoficialiais duomenimis, 1926 m. Lietuvoje leista 110 laikraščių bei žurnalų, trys ketvirtadaliai iš jų — Kaune. Lietuvių kalba ėjo 3 dienraščiai, 2 triskartsavaitiniai laikraščiai, 25 savaitiniai, 10 dvisavaitinių, 25 mėnesiniai, 4 dvimėnesiniai, 19 neperiodinių leidinių [11], t. y. 88 įvairūs spaudiniai [12].

Kaip niekada įsitempė spaudos ir visuomenės santykiai. Ta nesantarvė, jau žinoma iš prieškario, 1922 m. rudenį paliesta

---

[10] Lietuva, 1927, rugsėjo 30.
[11] Rytas, 1926, gruodžio 29.
[12] 1914 m. leisti 25 lietuviški laikraščiai ir žurnalai.— PA, p. 47.

V. Jocaičio[13], staiga tapo tokia nepakenčiama, kad ją ėmė visi gvildenti. „Kodėl nyksta mūsų spauda?", „Ko reikia skaitytojui?", „Kodėl kaimas neskaito laikraščių?", „Ar mes turime spaudą?"— tokios ir panašios antraštės bylojo apie periodikos stoką tuo metu, kai jos buvo per daug. Mėginant išsiaiškinti, kodėl taip atsitiko, pareikšta aktualių minčių apie pamatines atsparas, turinčias atlaikyti spaudos sunkenybę: žurnalisto pajėgumą, jo darbo vaisiaus materialinę formą ir turinį, skaitytojų paramą.

Atsigręžus į žurnalistus, pastebėta, kad Lietuvoje „per daug priviso politikų, bet per maža turim rašytojų laikraštininkų". Nors gyvenimas kelia naujus uždavinius ir niekam nebereikia rašinių apie sodžiaus vaidinimus bei šokių vakarėlius, svarbiausiuose leidiniuose tebepluša prieškarinių laikų spaudos darbininkai — ir tie patys dažniausiai savo partinių organizacijų verčiami [14]. Jų pamaina — studentai ir nė tiek mokslo neragavę jaunuoliai [15], žurnalistika jiems tik laikina priebėga.

Spaudai reikia plataus išsilavinimo ir daugiau negu vidutinių gabumų žmogaus, tačiau jis gauna tokį pat atlyginimą kaip eilinis raštininkas [16], dirba ir už ačiū. Pažįstančius dienraščių katorgą turėjo sujaudinti B. Sruogos žodžiai: „Darbas — vergo, atlyginimas — elgetos, pareigos — Sizifo! Nuo nemigos paraudusios akys, sudžiūvę skruostai, išsikišę kaulai, ne tai geltona, ne tai žalia odos spalva, nusvirę pečiai, susilenkęs kūnas — šit tipingas Lietuvos laikraštininko pavidalas! Gyvena momentu, momentu miršta, o gyvenimas, tasai rūstus, plėšrus, nepermaldaujamas siaubūnas, žengia savo nenuilstamoj kelionėje <...>, viską nušluodamas į užuomaršos bedugnę. <...> Jeigu nepermaldaujama

---

[13] *J[ocai]tis V.* Spauda ir visuomenė.— Lietuva, 1922, rugsėjo 9, 10.
[14] *Bagdonas M.* Lietuvos laikraštija.— Ten pat, 1924, sausio 11.
[15] *Bangpūtis.* Mūsų laikraščių reikalu.— Lietuvos žinios, 1926, lapkričio 27.
[16] Lietuva, 1922, rugsėjo 9.

lemtis lietuvių laikraštininkams uždėjo karžygio erškėčių aureolę, tad tebūnie atleista, jeigu jų balsas tėra tiktai balsas, tesišaukiantis į dangų pavilgo!" [17] Tačiau B. Sruoga jiems neatleido profesinių ydų. Piktindamasis, jo akimis žiūrint, netikusiu oficiozo „Lietuva" tvarkymu, jis kaltino redaktorius, kad visuomenė neskaito dienraščių ir negerbia laikraštininkų [18].

B. Sruoga bene vienintelis iš lietuvių autorių pamėgino apibūdinti žurnalisto meną. Žurnalisto „visažinojimas" — geriausiu atveju diletantizmas, o blogesniu — šarlataniškumas, tačiau tai nepaneigia jo darbo svarbos. Jo objektas — „dabarties gyvoji jūra", ir tik tuo jis skiriasi nuo istoriko. „Jeigu istorija yra kūryba, jeigu istorija yra mokslas, tai laikraštininko menas yra ir viena, ir kita". Žurnalistas iš kasdienybės smulkmenų savo intuicija sukuria vertingą mozaiką. Rašytojas šitaip įsivaizdavo periodikos rytojų: „Ir ateis, ateis tas laikas, kada iš begalinių milijonų gyvenimo įvairenybės brangiųjų akmenėlių laikraščio bendradarbiai kurs kolektyviai kasdieną naują ekspresingą pasaulio vaizdą, kada laikraštis bus viena aukščiausiųjų sintetinio meno kūrybos formų" [19].

Prabėgom buvo paliestas objektyvumo ir subjektyvumo santykis žurnalisto kūrybinėje veikloje. Tautininkų spaudos bendradarbis, apgailestaudamas, kad Lietuvoje nėra „tikrai objektyvios spaudos", o kai kurie laikraštininkai rašo prieš savo pažiūras, iš meno kritikos reikalavo objektyvumo, bet kartu pripažino subjektyvumo reikšmę ir būtinybę minios žmogui — publicistui: „Jis turi būti subjektyvus. Nustojęs juo būti, turi pasitraukti" [20].

---

[17] *Sirakuzinas B. [Sruoga B.].* Aklasmatė. „Magaryčios".— Skaitymai, 1923, kn. 21, p. 84—85.
[18] *Sruoga B.* Apie mūsų laikraščius.— Lietuvos žinios, 1926, lapkričio 20.
[19] *Sruoga B.* Laikraštininko menas.— Lietuva, 1924, sausio 11.
[20] *Pokarklis A.* Lietuvos spauda ir žurnalistai.— Lietuvis, 1926, Nr 30, p. 8.

Tie, kurie prisiminė žurnalisto atsakomybę būti visuomenės priešakyje, pabrėžė, kad ją gali pateisinti tik geri specialistai. Praktikos kelias spaudos profesionalams ugdyti buvo pripažintas per ilgas. Patarimai gabiems jaunuoliams studijuoti žurnalistiką ar praktikams pasimokyti užsienyje liko kol kas neįgyvendinami. Būtinybė vertė apmokyti spaudos darbuotojus Kaune. M. Šalčiaus iniciatyva 1922 m. vasarą „Eltos" surengtuose mėnesiniuose reporterių kursuose, kuriuose trisdešimčiai klausytojų P. Klimas pasakojo apie žurnalizmą, M. Biržiška, A. Dambrauskas, K. Grinius, J. Šliūpas, J. Tumas skaitė paskaitas iš lietuvių spaudos istorijos, o M. Bagdonas nagrinėjo laikraščių kalbą, ne kartą atsilankė A. Vienuolis, J. Pronskus-Aklasmatė ir kiti rašytojai, literatai [21]. M. Šalčius buvo pakviestas vadovauti „Trimito" redakcijos suorganizuotiems Korespondenciniams reporterių kursams; siuntinėdami hektografuotas paskaitas paštu, 1925 metais jie išleido dvi neakivaizdininkų laidas [22]. 1927 m. kovo 3 d. surengtuose vienos dienos spaudos darbuotojų kursuose „Pavasario" žurnalo redaktorius J. Grušas skaitė paskaitą „Kaip bendradarbiauti laikraščiuose" [23]; buvo kalbama apie spaudos centralizaciją ir decentralizaciją, smerkiamas slapyvardžių vartojimas [24]. Visi tie trumpalaikiai renginiai, tarytum menkas lašelis, ne malšino, o dar labiau žadino profesinių žinių troškulį.

Žurnalistai nesiliovė skųstis laikraščių leidybos bėdomis. Redakcijos su viena kita išimtimi nuomojo prastai telefonizuotus privačius butus. Valstybės spaustuvės rūmuose susikimšę valdžios oficiozo darbuotojai kentė nuolatinį spaudos mašinų ūžesį

---

[21] Reporterių kursų tvarkaraštis ir programa [hektogr.].— VVUBR, F 108—45, 46, 47; Lietuva, 1922, rugsėjo 19.

[22] Trimitas, 1925, Nr 3, p. 95; Lietuva, 1925, lapkričio 5.

[23] Rytas, 1927, vasario 18.

[24] *Mačernis J.* Spaudos kursai.— Žemaičių prietelius, 1927, Nr 12, p. 3.

ir vibraciją[25]. Mažesnio periodiškumo leidinių redakcijos paprastai būdavo ten, kur redaktorius laikydavo portfelį su rankraščiais, o administracijos — irgi dažniausiai jo paties bute. Tokiomis sąlygomis pastoviai dirbti buvo neįmanoma. Ketvirtadalis leidinių gyvavo privačių organizacijų ar asmenų lėšomis ir redaktoriaus bei jo talkininkų entuziazmu.

Reikėjo taikytis prie silpnos privačių spaustuvių išgalės. 1923 metais iš 34 spaustuvėlių 11 aptarnavo spaudą (6 Kauno, 4 provincijos, 1 Berlyno). Tik ketvirtadalį viso šio darbo pajėgė atlikti Valstybės spaustuvė[26]. Standartinis dviejų lapų laikraštis buvo renkamas ištisą parą, tai negalėjo būti ir kalbos apie žinių operatyvumą. Dar daug kur buvo užsilikęs anachroniškas teksto rinkimas rankomis. Darbininkas per savaitę surinkdavo 16 puslapių lanką, už kurį spaustuvė imdavo 240 litų, tad lietuviška spauda buvo brangiausia pasaulyje[27]. Tai paaiškina, kodėl markės smukimo laikotarpiu (maždaug iki 1924 m.) daugelis knygų ir kai kurie žurnalai buvo renkami ir spausdinami Vokietijoje. Lietuvos spaustuvių savininkai, žiūrėdami pelno, skubindavo rinkėjus dirbti kuo sparčiau, todėl spaudiniai pasiekdavo rinką su aibe techninių trūkumų[28]. Nedažnai pasitaikantis metranpažo kūrybiškumas nusipelno gero žodžio.

Užsienio vertelgų laikraščiai, ypač Rygos „Сегодня" ir Berlyno „Слово", savo pigumu, didumu, išvaizdumu ir turinio įvairumu konkuravo su lietuviška periodika[29], pavėluotai perduodančia pasaulio naujienas, pažodžiui kartojančia Lietuvos gyvenimo kroniką ir oficialius pranešimus.

[25–26] Lietuva, 1922, rugsėjo 9; 1923, rugsėjo 3.

[27] *Puida K.* Laiškai apie spaudą.— Ten pat, 1925, birželio 9. V. Jocaičio apskaičiavimu, laikraščio puslapis kartu su spaudos darbu 1923 metais kainavo maždaug 209 litus.— Ten pat, 1923, rugsėjo 3.

[28] Liet. Sp. Darb. Prof. Sąj. Valdyba. Laiškų apie spaudą reikalu.— Ten pat, 1925, liepos 1.

[29] *A. J., K. G.* Svarbiu reikalu.— Rytas, 1927, sausio 14.

Visi buvo nepatenkinti lietuviškų laikraščių turiniu. K. Puida patarė bent perpus sumažinti nuskurusių leidinėlių elgetyną, sujungus artimo profilio bei pakraipos spaudinius [30]. Panašios nuomonės buvo katalikų veikėjai, siūlydami suvienyti kai kuriuos savaitraščius [31] arba leisti bendrųjų žinių biuletenį — priedą katalikiškiems savaitraščiams, kad jie nesikartotų [32], tačiau nuo kalbų niekas nepasikeitė.

Leidinių miške buvo nesunku pasiklysti rašančiam jaunimui. Daugelis savo kūrinėlius siuntinėjo ten, kur juos spausdino. Susigaudyti pradedantiesiems padėjo pačios redakcijos, skelbdamos viešus atsakymus.

Pabrėždami, kad spauda yra tautos gyvenimo veidrodis, buržuaziniai publicistai buvo linkę ją apkaltinti nesugebėjimu deramai atspindėti visuomenę, nors kuo jau kuo, o tuo ji nenusikalto istorijai. Joks kitas šaltinis taip ryškiai neatskleidžia ano meto socialinių kontrastų, ideologinio susiskaldymo, estetinių prieštaravimų, kaip periodika. Buvo daug priežasčių, kad laikraščiai ir žurnalai sunkiai skynėsi kelius pas savo skaitytojus. Tas kaltes kiekvienu atveju reikia nustatyti konkrečiai, neprarandant istorizmo nuojautos.

Pati informacijos prigimtis kirtosi su įsigalėjusiu lietuviškų įstaigų kanceliarizmu. Štai būdinga spaudos naujienos estafetė. Vargais negalais pasiekusi „Eltą", žinutė „darbo valandomis" ruošiama spaudai, dauginama, po to paštas savo „darbo valandomis" siuntinėja ją laikraščių redakcijoms, kurios dirba irgi tik „darbo valandomis" [33]. O tuo tarpu visuomenė minta gandais

[30] *Puida K.* Laiškas apie spaudą.— Lietuva, 1925, birželio 3.
[31] Katalikų gyvenimo biuletenis, 1926, Nr 2, p. 7.
[32] Žemaičių prietelius, 1927, Nr 12, p. 3.
[33] *Pronskus J.* Mūsų spaudos reikalu.— Lietuvos žinios, 1923, spalio 19.

arba graibsto užsieninius spaudinius. Turėjo praeiti geras dešimtmetis, kol visos grandys prisitaikė prie būtino spaudai tempo.

Beje, „Elta", įsteigta 1920 m. kovo mėnesį vietoj užsienyje ir Kaune veikusių spaudos biurų [34], priklausė Užsienio reikalų ministerijai. Agentūros vadovams J. Eretui, M. Šalčiui, M. Bagdonui, M. Avietėnaitei nepavyko pakeisti biurokratinių darbo metodų. Plunksnos draugų pravardžiuojamą „Etjau" agentūrą [35] ne juokais siūlyta atiduoti į privačias rankas; dėl jos susivaržė krikščionių demokratų ir liaudininkų oficiozų leidimo bendrovės [36]. Liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybės 1926 m. vasarą „Eltos" vedėju pakviestas J. Paleckis po fašistinio perversmo pareiškė nepataikausiąs oficiozams [37]; jis turėjo atsistatydinti [38].

Kita laikraščių yda buvo jų nuobodumas. („Laikraštis sausas kaip džiovininkė karvė, nuobodus kaip sendavatka! Nėra temperamento, plataus užsimojimo",— rašė K. Jasiukaitis[39].) Jo priežastims pašalinti viešos atgailos nepakako. Kad išmoktų įdomiau mąstyti ir reikšti savo mintis, pajėgtų atrinkti skaitomiausią kitų autorių medžiagą, patraukliau ją sumaketuotų ir vizualiai išryškintų, turėjo subręsti nauja žurnalistų karta. Tiražą mėginta kelti pataikaujant „savai" auditorijai ir dirginant minios instinktus kriminalinėmis sensacijomis. Medžioti skaitytojus sensacine grožine literatūra, intriguojančiu laikraštiniu romanu, kaip siūlė V. Bičiūnas [40], dar tik pradėta. Literatūra iš kai kurių leidinių buvo tiesiog išguita „dėl vietos stokos". Tačiau, šiaip ar taip, laikraštija skatino lietuvių rašytojus pasitempti, ieškoti laiko dvasią atitin-

---

[34] *Divikas.* Elta.— Lietuva, 1920, rugpjūčio 11.
[35] Kultuvė, 1923, balandžio 1.
[36] Vairas, 1924, Nr 1, p. 22.
[37] Lietuva, 1927, sausio 11.
[38] Lietuvis, 1927, balandžio 30.
[39] *P. B[utėnas-Jasiukaitis K.].* Iš žurnalisto bloknoto.— Ten pat, 1928, sausio 26.
[40] *Bičiūnas V.* Spauda ir skaitytojai.— Lietuva, 1925, gegužės 18.

kančio turinio ir išraiškos. Literatūriniai leidiniai kolegoms žurnalistams dažniausiai buvo sektinas pavyzdys, kaip varyti iš spaudos nuobodulį, veikti skaitytojų emocijas gyvu, šviežiu ir įtaigiu žodžiu.

Nepataisoma laikraščių blogybe ir pagrindine neskaitymo priežastimi dauguma pripažino jų partines rietenas. Per parlamentinio režimo dešimtmetį valdžioje pabuvusios partijos spėjo taip susiteršti, kad 1926 m. gruodžio 17-ąją krauju apšlakstytą perversmą tautininkams tapo paranku teisinti kaip nacijos gelbėjimą nuo politinės demagogijos, nesiliaujančių intrigų, anoniminių šmeižtų spaudoje. „Trumpai — demokratijoje nyksta asmenybės, o jų vietoje randasi begalinis algebros ženklų skaičius",— šaipėsi iš slapyvardžiais prisidengusių slapukų tautininkų ideologas I. Tamošaitis [41]. Kol tautininkai buvo opozicijoje, jie dėjosi bešališkais kitų partijų teisėjais, tiesos gynėjais, kultūros mokytojais, kovotojais dėl spaudos laisvės [42]. Savo politiniams priešininkams jie išdrožė ganėtinai daug piktų pamokslų, nors, kaip parodė ateitis, tai buvo tiktai klastinga taktika moraliniam pranašumui lengvatikių akyse laimėti.

Ideologiniai barniai lietuvių periodikoje, vadinamoji „pirmeivių" ir „atžagareivių" kova buvo senesnis reiškinys už partijas. Kai šios įsigijo savus leidinius ir ėmė juose demoralizuoti tautą, mėgdžiodamos seimo papročius („Koliojimaisi, plūdimai, obstrukcijos buvo seime įprastas dalykas",— apibendrino J. Purickis) [43], spauda kaip kultūros barometras [44] juo toliau, juo labiau kėlė

---

[41] *Didžiulis I. [Tamošaitis I.].* Šis tas iš mūsų spaudos buities.— Vairas, 1924, Nr 5, p. 9.

[42] Lietuvių balsas, 1921, lapkričio 3—4; Krašto balsas, 1922, lapkričio 22; Vairas, 1923, Nr 10, p. 11—14, 1924, Nr 3, p. 1—4; Tautos vairas, 1924, Nr 7, p. 1—6, Nr 16, p. 3—5; Lietuvis, 1926, Nr 48, p. 3—5.

[43] Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918—1928.— K., 1930, p. 134.

[44] Lietuva, 1925, rugsėjo 14.

nerimastį nepartiniams visuomenininkams, ypač rašytojams, žurnalistams. „Begalinis politikavimas smaugia laikraštiją ir veda prie to, kad skaitytojui ima laikraštis nusibosti",— teigė liberalinio žurnalo „Naujas žodis" redaktorius J. Paleckis [45]. „Ryto" ir „Lietuvos žinių" rietenas rūsčiai ironizavo B. Sruoga: „Abu partiniu organu savo skiltyse sudaro tokią murziną atmosferą, pripildytą smulkių šiukšlių, kad stačiai nėra kuo alsuoti. Ir kaip nesidžiaugti, jeigu sodžius šitokių kasdieninių svečių nemėgsta?" [46]

Visa tai spartino ir aštrino dviejų kultūrų kovą; dažnas inteligentas sprendė dilemą: eiti prieš buržuaziją — ar ją ginti? Tos kovos, kompromisų ir visiško pasidavimo valdančiųjų malonei ribas šiandien nelengva nustatyti, žinant, kaip sunku buvo ano meto amžininkams teisingai orientuotis visuomenės gyvenimo peripetijose.

Literatūros ir spaudos darbuotojai smerkė periodikos cinizmą, bet anaiptol ne visi šalinosi politinės veiklos. Seimų nariais ilgiau ar trumpiau pabuvo V. Bičiūnas, P. Dailidė, E. Draugelis, J. Eretas, V. Kvieska, K. Lekeckas, G. Petkevičaitė-Bitė, K. Ralys-Vargovaikis, A. Rimka, S. Šilingas, A. Šmulkštys, J. Vileišis [47]. Kaip karščiausias krikščionių demokratų partijos agitatorius 1919—1922 metais pasireiškė M. Vaitkus [48]. J. Tumas buvo artimiausias tautininkų spaudos bendradarbis; šios sąjungos veikloje aktyviai dalyvavo V. Krėvė ir kai kurie kiti rašytojai, kalbininkai. Galima išvardyti ne vieną dešimtį plunksnos žmonių, kuriais rėmėsi „Santaros" grupė, liaudininkai, eserai, socialde-

---

[45] *Sytis [Paleckis J.].* Žurnalistai žurnalistėkim.— Naujas žodis, 1926, Nr 23—24, p. 3.

[46] Lietuvos žinios, 1926, lapkričio 20.

[47] Lietuva, 1920, gegužės 15; 1923, gegužės 29; 1926, gegužės 22.

[48] Ganytojas, 1919, Nr 1, p. 8—11, Nr 17, p. 407—413; 1920, Nr 1, p. 11—20; 1922, Nr 9, p. 259—263.

mokratai. Jie konfliktavo tarpusavyje ir su visa antagonistine aplinka. Nemažas būrys rašytojų ir žurnalistų komunistiniame pogrindyje ar priverstinėje emigracijoje spaudos žodžiu kovojo prieš buržuazinę santvarką. Todėl negalima teigti, kad lietuvių literatūrinės spaudos redaktoriai ir bendradarbiai vengė partinių simpatijų ar antipatijų. Tačiau daugumas literatūros ir meno leidinių stengėsi atsiriboti nuo politinių partijų ir srovių.

„Nepartiškumas yra abejingumas partijų kovai. Bet tas abejingumas nėra lygus neutralumui, susilaikymui nuo kovos, nes klasių kovoje negali būti neutraliųjų; kapitalistinėje visuomenėje negalima „susilaikyti" nuo dalyvavimo produktų arba darbo jėgos mainuose. O mainai neišvengiamai sukelia ekonominę kovą, o paskui ją ir politinę kovą. Todėl abejingumas kovai iš tikrųjų anaiptol nėra nusišalinimas nuo kovos, susilaikymas nuo jos arba neutralumas. Abejingumas yra tylus rėmimas to, kas stiprus, to, kas viešpatauja",— teigė V. Leninas [49].

Literatūroje stiprėjančias apolitiškumo apraiškas iš dalies skatino rašytojų reakcija prieš dusinantį visuomenę buržuazijos veikėjų politikavimą. F. Kirša rašė: „Jei dabar mąstančios žmonijos galvos mistikon palinko, tai yra tik minties susigriebimas, nubudimas išeiti iš to užkampio, kurin ją užkimšė materialistinis kolektyvizmas, technika, birža. <...> Stebuklas vyksta kūrėjų sielose žmonijai gelbėti" [50].

Opoziciniai leidiniai nesiliovė triukšmavę apie sukaustytą spaudos laisvę. 1919—1922 m. (išskyrus 1920 m. kovo—liepos mėnesius) visoje Lietuvoje, nuo 1922 m. rugpjūčio iki 1926 m. liepos maždaug pusėje apskričių ir Kaune veikė ypatingieji valstybės apsaugos įstatymai, kurie įteisino karo padėtį, stabdė konstitucijos teisių galiojimą [51]. Tai sudarė sąlygas savivaliauti val-

---

[49] *Leninas V.* Pilnas raštų rinkinys, t. 12, p. 129.
[50] *Kirša F.* Pavojingi užrašai.— Klaipėdos žinios, 1924, rugpjūčio 3.
[51] Lietuvos TSR / Vyriausioji enciklopedijų redakcija, p. 194.

džios organams. Iš spaustuvės išėję leidiniai pirmiausia atsidurdavo karo komendantų ar miesto ir apskrities viršininkų rankose. Jie turėjo teisę juos stabdyti, o nusižengusius bausti administraciniu būdu, uždarant koncentracijos stovyklose, kalėjimu ligi 3 mėnesių ir pinigine bauda ligi 5000 litų. Tos represijos buvo taikomos ne vien už karinių, bet ir už politinių reikalavimų nesilaikymą [52]. Gana miglotai apibrėžti Spaudos įstatymo [53] ne ką aiškesni, bet vienai ar kitai vyriausybei reikalingi tikslinimai 1922, 1925, 1926 metais kėlė audringus debatus seime ir spaudoje. Karo cenzūra neveikė tik nuo 1926 m. liepos 2 d. iki gruodžio 17 d., tačiau ministras pirmininkas M. Sleževičius 1926 m. liepos 6 d. seimo plenume įspėjo: „Spauda buvo ir bus varžoma" [54].

Nežabotą administracijos savivalę 1922 m. pakeitė spaudos konfliktų sprendimas teisme. „Už visuomenės kurstymą nepasitikėti seimu ir valdžia ir už bendrą esamai valstybės tvarkai kenksmingą leidinių pakraipą" [55] keliamų bylų skaičius didėjo tiesiog geometrine progresija. Kaune redagavęs dienraštį „Эхо" satyrikas A. Buchovas juokavo: „Spaudos laisvė — tai redaktorių sodinimas į kalėjimą ne administracine tvarka, o solidžiau — teismo sprendimu" [56]. Saugant faktinius redaktorius, opozicinių leidinių metrikose jų pavardės buvo keičiamos „sitzredaktoriais", ir dėl to šiandien nelengva nustatyti, kas ir kuriuo laiku redagavo net stambiuosius dienraščius. Kaip niekada numenko visuomeninis redaktoriaus prestižas.

---

[52] *B[iržiš]ka Vc.* Cenzūra.— Kn.: Lietuviškoji enciklopedija.— K., 1937, t. 5, sk. 82—83.

[53] Laikinosios vyriausybės žinios, 1919, Nr 17.

[54] Rytas, 1926, liepos 7.

[55] Lietuva, 1922, gruodžio 22.

[56] *Аркадский Л. [Бухов А.].* Справочник для неопытных.— Эхо, 1926, 17 июня.

Apie konfiskuotus ir sustabdytus leidinius, nubaustus redaktorius būtų ilga ir skaudi kalba. Sunkiausia dalia teko kairiajai periferijos spaudai.

Vietoj represinės, arba grasomosios, atsakomybės atėję į valdžią tautininkai įvedė preventyvinę, arba įspėjamąją, spaudos priežiūrą, vykdomą cenzūros. Nuo 1927 m. iš spaustuvės be karo cenzoriaus leidimo negalėjo išeiti joks spaudinys. Tačiau jau ir anksčiau opozicinė periodika būdavo tenai tikrinama — tai liudija „baltos dėmės" ar daugtaškiais nusėti plotai, palikti tušti tarpai eilutėse, pašalinių tekstų intarpai (ypač — vedamuosiuose), kableliais nutrūkstantys sakiniai. Ir vis dėlto valdančioji buržuazija tada dar neįstengė užgniaužti spaudoje griežtesnio kritikos žodžio.

Tikra periodikos rykštė buvo slapyvardžiai. Carizmo persekiojamoje lietuviškoje spaudoje pasirašinėti pavarde buvo pavojinga. Pasikeitus visuomeniniam gyvenimui, slapukavimas spaudoje, užuot nykęs, ėmė dar labiau plisti. Slapyvardžių priedangoje suvešėjo grafomanija, neatsakingas ir nepadorus elgesys, nors, antra vertus, daugeliui talentingų jaunųjų jie padėjo lengviau ateiti į literatūrą.

1904 m. atgavus spaudą, laikraščiai, be kita ko, tapo visiems prieinama kalbos mokykla. Jų redaguoti buvo kviečiami žinomi rašytojai, publicistai. Puoselėti sunkiai iškovotą žodį, ravėti gajas piktžoles redaktoriams nesigarsindami padėjo kalbininkai. O dabar laikraščio redaktorius buvo valdžios ar partijos lyderis ir tik atsitiktinai — geras literatas. Reikalingiausio darbuotojo — kalbos taisytojo pavardė stambiųjų redakcijų algalapiuose atsidūrė apačioje, prieš korektorių. Ne tik daugumo periodinių leidinių redaktoriai, bet ir knygų leidėjai dabar tarėsi galį apsieiti be kalbininkų pagalbos. Šie nebenorėjo likti nuošaly ir bandė atsikovoti prarastas pozicijas.

Kalbininkai tarytum nepastebėjo Vaižganto straipsnio „Garbingosios jovalo tradicijos"[57]. Išlieto jame sūdraus sarkazmo naujiesiems laikraštininkams — nepataisomiems kalbos darkytojams — būtų pakakę ilgai ir vaisingai diskusijai. „Gavome gramatikų ir jos mokytojų; gavome du tūkstančiu mokyklų, gavome dešimtimis tūkst. inteligentų,— bet nustojome visų visų, ik vienam, redaktorių, kurie mokėtų ir norėtų <...> rankraštį kantriai, akylai ir rūpestingai ištaisyti; ik vienam nustojome korektorių, tų senųjų Stiklių, Vaitiekūnaičių, kurie iš proto ėjo, paskui rasdami dar kai ko jų nepasergėta. <...> Pagaliau tiesiog pavydėtinas lietuvių „rašėjų" gabumas pasisavinti ir niekam nebeatiduoti tiesiog idiotiškai beprasmių kalbos ir rašybos dalykų ir griežtas kretinų užsispyrimas neklausyti dešimtimis kartų daromų pataisų". Krikščionių demokratų oficiozas leido Vaižganto straipsnyje užkliudytam klerikalų ideologui A. Maliauskiui demagogiškai pasityčioti iš rašytojo nerimo ir iš pačios būtinybės laikytis kalbos bei rašybos normų[58].

Kalbos požiūriu laikraščiai nepatenkino ne tik inteligentijos, bet ir valstiečių, reikalaujančių paprastesnio, suprantamesnio dėstymo, tačiau tuo metu, kai 70% respublikos gyventojų mokėjo skaityti[59], tai jau nebuvo rimtas argumentas dėl nepakankamo prenumeratorių skaičiaus kaime[60]. Tik iš papratimo sodžius buvo kaltinamas tamsumu ir nesirūpinimu visuomenės gyvenimu[61]. Didžiausia kliūtis įsistiprinti spaudai kaime, tapti kasdieniu universitetu trims ketvirtadaliams žmonių[62] buvo blogas susisie-

---

[57] Lietuva, 1923, birželio 3.

[58] Laisvė, 1923, birželio 14.

[59] *Salčius M.* Kodėl nyksta mūsų spauda? — Lietuva, 1923, rugsėjo 14.

[60] Ten pat, 1925, rugsėjo 14.

[61] *Cimbolats.* Pasileidimas.— Klaipėdos žinios, 1924, rugpjūčio 2.

[62] Pagal 1923 m. surašymo duomenis, Lietuvos kaime buvo 76,7% gyventojų.— Kn.: Lietuva skaitmenimis 1918—1928. K., [b. d.], p. 2.

kimas ir per dideli pašto mokesčiai. Visa Lietuvos ekonomika reikalavo esminių pertvarkymų; į projektus gerinti spaudos prenumeratos būklę [63] jokia valdžia rimtai nežiūrėjo. Lietuviška periodika dar nepakankamai panaudojo tokį svarbų pajamų šaltinį kaip skelbimai.

Kaimas troško šviesos, tačiau pavėluotai ateinantys dienraščiai ten negalėjo turėti pasisekimo. Labiau išprusę valstiečiai užsisakinėjo savaitraščius, kurie keliavo iš sodybos į sodybą. Literatūros ir meno žurnalų niekas kaimui dar nesiūlė. Jų skaitytojas buvo miesto gyventojas — tarnautojas, mokytojas, studentas, gimnazistas. Jeigu šių leidinių nedaug kas laukė [64], tai beliko kaltinti pačią kultūrą ir specifinius platinimo sunkumus.

Visų pakraipų spauda kovojo dėl savo įtakos liaudies masėse, tačiau niekas taip kryptingai nėjo į tikslą, kaip katalikiškų organizacijų vairuojama periodika. Lietuvos katalikų veikimo centras (KVC) ėmė rengti spaudos platinimo savaites, kurios truko po du ir net po tris mėnesius[65]. Klerikaliniai laikraščiai bei savaitraščiai buvo pilni tokių įspėjimų: „Skaitydamas nekatalikišką spaudą, geri taurę nuodų" [66], „Bedieviškų raštų palaikymas yra sunki nuodėmė, kaip paleistuvystė ar žmogžudystė" [67]. KVC niekingai kurstė: „Norint užkirsti jiems kelią, blogus raštus reikia naikinti" [68]. 1925 m. pabaigoje buvo įkurtas Katalikų spaudos biuras, kuris rūpinosi vietinių spaudinių koordinavimu; biuro sekretoriumi buvo paskirtas studentas J. Keliuotis [69]. Ši

---

[63] *Puida K.* Laiškai apie spaudą.— Lietuva, 1925, birželio 17; *Pridotkas [Sruoga B.?].* Spaudinių platinimas ir pašto politika.— Ten pat, 1926, rugsėjo 28.

[64] V. Jocaitis pastebėjo, kad „minimum skaitytojų turi stori brangoki žurnalai (ligi 400)".— Ten pat, 1923, rugsėjo 3.

[65] Vienybė, 1923, Nr 47, p. 372; Trimitas, 1924, Nr 213, p. 4.

[66] Tėvynės sargas, 1925, Nr 9, p. 98.

[67] Vienybė, 1921, Nr 15, p. 118.

[68] *A. Zv.* Katalikas ir spauda.— K., 1928, p. 15.

[69–70] Rytas, 1925, lapkričio 4, 8.

kontora pradėjo organizuoti bendrą katalikiškų leidinių prenumeratą [70]. Kitų pakraipų spaudiniai reklamavosi patys ar vienas kito puslapiuose. 1926 m. lapkričio mėnesį komunistinio savaitraščio „Darbininkų atstovas" iniciatyva buvo surengta darbininkų spaudos platinimo savaitė [71].

1925 m. pradžioje laikraščiams ir žurnalams platinti Kauno paštininko žmona Z. Galvydienė įsteigė „Spaudos" bendrovę [72], kuri oficialiai imdavo 10% komiso mokestį nuo prenumeratos kainos ir 8% — nuo nominalios pavienio numerio kainos [73], bet nesidrovėdavo pasilikti ir 35% pajamų už parduotus egzempliorius [74]. Bendrovė priiminėjo prenumeratą, skelbimus visiems periodiniams leidiniams [75].

Periodikos gausumas, viršijantis realias leidybos galimybes ir sugebėjimus užpildyti didžiulį spaudos plotą svaria medžiaga, ne kėlė, o smukdė jos prestižą. Tačiau negalima sakyti, kad nieko gera anuose leidiniuose ir nebuvo. Visų sričių specialistams, juoba literatams, tai yra nepakeičiamas medžiagos aruodas, iš kurio vertingiausius dalykus būtina iškelti ir, nuvalius istorijos apnašas, padaryti prieinamus. Negailestingai peikiami laikraščiai užaugino skaitytojų kartą, kuriai prireikė įvairios paskirties žurnalų. Nors kritika aimanavo, kad niekas neskaito spaudos, bendras lietuviškos periodikos tiražas per aštuonerius metus išaugo dešimteriopai (1919 m.— 20 000 egz., 1925 m.— 100 000 egz., 1927 m.— 200 000 egz.) [76].

---

[71] Darbininkų atstovas, 1926, lapkričio 20.
[72] Lietuva, 1925, sausio 13.
[73] [„Spaudos" b-vės 1925 m. spalio mėn. hektografuotas raštas].— LTSR CVA, f. 891, ap. 2, b. 1.
[74] Iš 1969 spalio 8 pokalbio su P. Būdvyčiu.
[75] Spaktyva, 1927, Nr 1—2, p. 6.
[76] Lietuva, 1927, liepos 18.

2

Lietuvių rašytojus išjudino ir įtraukė į viešojo gyvenimo verpetus pirmoji spaudos banga atgijusiame Kaune — visuomeniniai politiniai leidiniai.

Daugiausia literatūros ir kritikos kūrinių paskelbė valdžios oficiozas „LIETUVA", ėjęs devynerius metus, iki 1928 m. vasario mėnesio. Jis išaugo iš Spaudos biuro, kuriame 1919 m. pradžioje dirbo K. Binkis, F. Kirša, B. Sruoga. „Lietuvos" redaktoriaus (redakcijos vedėjo) kėdėje pasėdėjo aštuoni asmenys, atstovavę keliems ministrų kabinetams. Kai kurie dirbo labai trumpai arba jų veikla apsiribojo vedamųjų rašymu. Literatūrinį laikraščio pokrypį sustiprino du redaktoriai. B. Sruoga ėmė intensyviai leisti dienraščio priedus, kuriuos 1921 m. pavertė literatūriniu leidiniu „Sekmoji diena". J. Purickis — savaitinių iliustruotų priedų kūrėjas: 1925 m. jis priglaudė K. Puidos kūdikį — merdinčią „Krivulę", 1926 m. įsteigė „Iliustruotąją Lietuvą". Redakcijos bendradarbio Z. Kuzmickio pastangomis metiniai prenumeratoriai 1927 m. gavo literatūros almanachą „Gubos".

Per dienraštį su savo kūryba perėjo būrys žinomų lietuvių rašytojų, vienas kitas ir ilgėliau apsistodamas.

Pirmasis redaktorius A. Rimka, užmetęs Vokietijoje pradėtas ekonomikos studijas, per karą redagavo JAV lietuvių liberalinius spaudinius. 1919 m. „Lietuvoje" jis turėjo tik du bendradarbius: telegramų vertėją ir korektorių, feljetonų (pasiskaitymų) skyriaus tvarkytoją F. Kiršą ir sekretorių, spaudos apžvalgininką V. Bičiūną[1]. Vasarą atėjo dirbti A. Vienuolis-Žukauskas. Plečiantis laikraščio apimčiai, redakcijos narių gausėjo, bet jie buvo nepastovūs, keitėsi kartu su redaktoriais.

F. Kirša pradėjo tenai darbą nuo pavarde, raidėm *F. K.*, dviem, trim ar keturiom žvaigždelėm pasirašinėjamų gana blankių pi-

[1] *Rimka A.* Penkeriems metams praėjus.— Lietuva, 1924, sausio 11.

lietinių ir peizažinių eilių[2], mums jau pažįstamu slapyvardžiu Mikas Abėcė skelbiamos publicistikos. B. Sruoga ir V. Bičiūnas, darbuodamiesi oficioze, taip pat nedaug paliko tenai kūrinių, kurie turėtų didesnę išliekamąją vertę. Tas tarpsnis žymus tuo, kad 1919 m. „Lietuvoje" pasirodė pirmieji B. Sruogos eilėraščiai iš ciklo „Dievų takais". Tačiau šie rašytojai ir toliau bendradarbiavo laikraštyje, paskelbė reikšmingų dalykų. (Vien ko verti B. Sruogos straipsniai apie literatūros mokslą bei jo metodus ir apie V. Krėvės „Skirgailos" pastatymą!) A. Vienuolis iki 1920 m. pabaigos[3] dienraštyje vilko nedėkingiausią „karo korespondento" naštą. Jo reportažai ir anuomet garsūs feljetonai tėra literatūrinė žaliava visuomenės gyvenimui pažinti. Tik keliuose grožiniuose kūrinėliuose A. Vienuolis atsigavo, bet ir tai atidavė juos kitiems leidiniams.

Valdžios oficiozas reikalavo plakatinės poezijos, raginančios vykdyti visuomeninius uždavinius, atsiliepiančios į svarbius įvykius, tačiau neatsirado talentingo poeto, kuris agitacinio užtaiso posmais pastoviai garsintų gyvenamojo meto aktualijas. Tikrovė slopino kūrėjų idealizmą. Vos tik pradėjęs dirbti dienraštyje F. Kirša susimąstė: „Pats tėvynės reikalas ima siaurėti. Kiekviena partija kelia savo obalsius ir liepia jų klausyti"[4]. B. Sruoga širdo: „Jokio kultūrinio judėjimo, jokios lakesnės minties, jokio pranašingo skridimo. <...> skrenda į sodžių spausdintas žodis, nuodydamas visus visus partinių barnių nuodais"[5]. P. Vaičiūnas rūstavo: „Meno ir dailės kūrėjas privalo būt laisvas kaip dievas savo kūryboj. Kokia gi čia laisvė, kad jis turi rašyt kažin kokius nieko bendra neturinčius su jo sielos šventybių šventybės gy-

[2] VRBR, f. 35—29, l. 22.
[3] Lietuvos albumas.— Kaunas—Berlynas, 1921, p. 434.
[4] 1919 sausio 17 dienoraštis.— VRBR, f. 35—29, l. 22.
[5] *Padegėlis Kasmatė [Sruoga B.].* Gyventi, ne mirti! — Santara, 1919, gruodžio 15.

venimu protokolus ir nešioti prie šono kanklių vietoj brauningą arba valyti šautuvą..." [6] Maironis pačiame dienraštyje prisipažino, kad jam artimesnė praeities idealų nušviesta Lietuva, kurios „mylėtojai nieko nuo jos netroško, jai viską aukavo", negu dabarties Lietuva: šios „mėgėjų šalininkų daugiau, bet jie jau sau reikalauja užmokesnio ir šiltos vietelės, kai kurie jos simpatija apsimetę, ją skaudžiai užvylę naudoja..." [7] Pakitusią padėtį filosofiškai apibendrino S. Šalkauskis: „Gyvenimo Realizmas — štai karalius, kuris eina jau mus valdyti! Baisus jo veidas ir sunki jo letena. Bet jo gadynės pradžia jau išmušusi, ir tai yra istorinės mūsų eigos būtinybė. <...> buvusiųjų kovotojų eilės skyla į realistus ir idealistus. Pirmiems priguli dabartis, antri pakels kovą už geresnę pažangos žvilgsniu ateitį" [8].

Poeto tribūno ragą stvėrė valstybės kontrolierius J. Zubrickas-Turčiniškis. Jis ketverius metus aprūpino „Lietuvą" ir kitus leidinius ištęstais proginiais eiliavimais, kai kada išdalydamas iš anksto jų nuorašus. Poetų bendrija šaipėsi iš eilių, prasidedančių žodžiais: „Pasveikintas būk, mūs naujasis valdone..." ar „Prie urnų, prie urnų visi, kas įstengia!" Tačiau J. Turčiniškio labui reikia pasakyti, kad už jas iš redakcijų jis nepaėmė nė skatiko [9].

Tuo metu lietuvių literatūroje atsirado neįprastų reiškinių. Pirmiausia jie išryškėjo laikraščio priede „Sekmoji diena", kurį apžvelgsime vėliau.

Sustojus „Sekmajai dienai", grožinė literatūra dienraštyje sumenko. Tačiau vis įvairesnėmis formomis reiškėsi estetinės minties kova. Diskusijos dėl rašytojų ir literatūros būklės, dėl knygos, spaudos, teatro vertė mąstyti, ieškoti, veikti.

---

[6] *Vaičiūnas P.* Mūsų Vaidykla.— Švietimo darbas, 1920, Nr 10, p. 28.

[7] Lietuva, 1920, vasario 15.

[8] S. Šalkauskio 1918 balandžio 16 laiškas J. Tumui.— VVUBR, E 38—2.

[9] *Jis.* A. a. Justinas Zubrickas.— Tėvynės sargas, 1925, Nr 39, p. 516.

Apie 1924 metus ima nykti feljetono sąvoka, reiškianti grožinės literatūros atkarpą. Kelias pradalges varo J. Tumas-Vaižgantas — recenzentas, literatūros istorikas, publicistas. Skelbiami jo skatinimu parašyti L. Didžiulienės atsiminimai. Aišbė tęsia satyrą „Iš atliekamojo literato užrašų". „Autorius savo užrašams ima laikraštines, publicistines bėgamojo momento iškeltas temas, kurios šiandien jau nebeaktualios, ne visos nė suprantamos. Aišbės „užrašai" turėtų reikšmės nebent kruopščiam mūsų visuomenės ir žurnalistikos istorikui, kaip ir kiekviena kita laikraštinė medžiaga",— neilgai trukus pareikš V. Mykolaitis-Putinas[10].

Literatūra atsigavo apie 1926—1927 metus, sujudinta rašytojų kartų keitimosi. „Lietuvos" komplektuose šis procesas aiškesnis negu kitur. Pagausėjo universiteto studentų kūrybos. Dailiausia puokštė — dvi dešimtys S. Nėries (tada dar S. Neries) eilėraščių. J. Kriaušės slapyvardžiu eilėraščių ir stambokų apsakymų išspausdino J. Grušas; šiuos kūrinius, kaip ir laikraštinius feljetonus, pasirašinėtus Liongino Padanginės slapyvardžiu, vėliau rašytojas su pašaipa atmetė[11]. Ir poezijos, ir prozos bandymų davė J. Paukštelis. Nors dar nepasiruošę kūrybai, abudu jau buvo žinomi katalikų jaunimo periodikos autoriai.

Netikėtas redaktoriaus padėjėjo Just. Strimaičio atradimas — penkiolikametis V. Šugždinis (Šiugždinis); A. Rucevičius kviečia jį materialiai paremti, kad galėtų mokytis [12], o pirmąjį apsakymą „Vargšas" Danijos pasiuntinybės Kaune vertėja K. Enberg išverčia į vokiečių kalbą [13]. Redakcijoje pradeda dirbti studentas J. Ambrazevičius — dienraščio recenzentas V. Kietis. Pasirodo

---

[10] *Mykolaitis-Putinas V.* Naujoji lietuvių literatūra.— K., 1936, t. 1, p. 317.
[11] Kauno tiesa, 1961, lapkričio 16.
[12] *Rucevičius A.* Lietuvos visuomene! — Lietuva, 1927, rugpjūčio 13.

V. Romano (Ramanausko), L. Dovydėno (Liud. Do-no), G. Tulauskaitės ir kitų dešiniosios pakraipos debiutantų pavardės.

Tuolaik neramiai sukrunta ir vyresnieji, J. Baltrušaitis paskelbia pirmą eilėraštį lietuvių kalba „Ilgu širdžiai", G. Petkevičaitė-Bitė publikuoja atsiminimus, L. Gira — naujus eilėraščius, V. Krėvė — biblinio epo „Dangaus ir žemės sūnūs" fragmentus, P. Vaičiūnas — komedijas „Tuščios pastangos" ir „Patriotai". J. Eretas ginčijasi su J. Linde-Dobilu dėl I. Teno vertinimo.

Subrendęs bendradarbiaudamas literatūrinėje spaudoje ir ją redaguodamas, F. Kirša 1927 m. dienraštyje išspausdina 60 lyrinių eilėraščių ciklą „Gyvenimo mirksniai. (Iš nykstančio archyvo)", kurio dalį panaudoja rinkinyje „Giesmės" (1934). Jo eilėraštis „Kambarys, kuriame dainuoju" išraiškingai apibūdina skurdžią ano meto lietuvių poetų dalią. Rašo F. Kirša laikraščiui ir prozos vaizdelių, taip pat kaip B. Sruoga, V. Bičiūnas, Paparonis, M. Vaitkus, įsitraukia į teatro kritiką.

1927 m. iš „Eltos" į „Lietuvos" redakciją pereina A. Gricius, kuris spausdina feljetonus Pivošos slapyvardžiu, nusižiūrėjęs į „Lietuvos ūkininko" žinutę iš Pivošiūnų [14].

Nuo pirmos iki paskutinės dienos laikraštyje ištarnavo V. Jocaitis [15]. Baigęs Veiverių mokytojų seminariją, per karą metus laiko jis dirbo Kolpino miestelio (netoli Petrogrado) lietuviškoje mokykloje, 1918 m. pavasarį Tarybų valdžios buvo pasiųstas į pasitobulinimo kursus Maskvoje, Šaniavskio liaudies universitete. Liepos mėnesį V. Jocaitis sugrįžo į Lietuvą, įsitaisė „Lietu-

---

[13] Iš 1977 spalio 14 pokalbio su V. Šiugždiniu.

[14] Iš 1969 gruodžio 2 pokalbio su A. Gricium.

[15] V. Jocaičio vardas — Viktoras, o ne Vincas, kaip neteisingai nurodyta chrestomatijoje „Lietuvių literatūros kritika".— V., 1972, t. 2, p. 489. Viktoro vardas įrašytas gimimo metrikuose, kuriuos rado V. Vanagas (Centrinis valstybinis istorijos archyvas, f. 669, ap. 9, b. 93, l. 303), ir visuose Kauno politechnikos instituto kadrų skyriaus dokumentuose, užpildytuose V. Jocaičio ranka. (Asmens byla Nr 929.)

vos aido" administracijoje, tačiau veikiai J. Tumas pasikvietė į redakciją savo pagalbininku [16].

„Lietuvos" dienraštyje V. Jocaitis taip pat pradėjo nuo administracinio darbo, o 1921 m. buvo paskirtas sekretoriumi (redakcijos vedėjo padėjėju). Jaunas literatas nepriklausė nuo besikeičiančios leidinio konjunktūros (vadovavo metranpažams) ir galėjo rašyti apie tai, kas jam patiko. Slapyvardžiais jis bandė reikštis grožinėje kūryboje: eiliavo (A. R.), vertė A. Puškiną, A. Bloką (V. Petkus), rašinėjo vaizdelius ir apsakymus (A. Romus, A. Rom., A. R-mus, V. Levitas, V. L.), tačiau niekas į tai neatkreipė dėmesio. V. Jocaitis tikra pavarde ar jos santrumpomis (V. J-tis, V. J.) nemažai paskelbė kritikos darbų. Visuomeninės tematikos straipsnius ir teatro spektaklių recenzijas jis pasirašinėjo Alfa, Betagama (Bg.), su B. Sruoga-Zablockiu polemizavo Nezablockio slapyvardžiu [17].

V. Jocaičio nepatenkino kartą per savaitę knygų recenzijoms skiriama atkarpa. Platiems analitiniams savo straipsniams apie naująją lietuvių poeziją, literatūros ir gyvenimo santykius, literatūrinės spaudos kritikai jis sumanė rubriką „Literatūros pelenai". V. Jocaitis stengėsi teoriškai pagrįsti ir pateisinti simbolistinį meną, tačiau buvo nepatenkintas jo atitrūkimu nuo tikrovės, pesimistinėmis tendencijomis. Jis mėgino laikraštyje švelninti ir taikstyti kritikų prieštaravimus.

„Lietuvos" puslapiuose vešėjo filologinė spaudinių kritika. Jos puoselėtojas J. Jablonskis ne pagal amžių žvaliai skabė kalbos klaidas ir nė per nago juodymą nenusileido kitaip manantiems. Savo akibrokštais šią kritikos atšaką kompromitavo Da-

---

[16] Iš 1969 balandžio 2 pokalbio su V. Jocaičiu.
[17] Savo slapyvardžius atskleidė V. Jocaitis.

bušių Stasys (1919 m. jis taisė laikraščio stilių)[18], apšaukęs kalbos nemokėliu Vaižgantą[19].

Daugiausia literatūros straipsnių ir recenzijų pripliekė studentas Z. Kuzmickis, 1923 m. pradžioje priimtas „Lietuvos" laikraščio kalbos taisytoju. 1924 m. jis gavo mokytojo darbą „Aušros" gimnazijoje ir perėjo į neetatinius redakcijos bendradarbius[20], tačiau tai neatsiliepė produktyvumui. Z. Kuzmickis (Zg. Kz., Z. K., K-kis, B. Kantautas, B. Kantvydis, B. K-dis, K.) įsisuko į literatūros istorijos varsnas. Jo recenzijos, negilios kaip ir straipsniai, irgi dažniausiai kliudė praeities tematiką — universiteto dėstytojų, istorikų, kraštotyrininkų knygas, pedagoginę ir vaikų literatūrą.

Tarp gausybės politinių partijų, sąjungų ir organizacijų plačiausiai buvo išsikerojusi Lietuvių krikščionių demokratų partija su gausiais klerikaliniais, t. y. kovojančiais už religijos ir bažnyčios įtaką visuomenėje, daliniais. Ji gynė konservatyviosios buržuazijos interesus, gniaužė laisvesnę mintį, padėjo slopinti revoliucinį judėjimą, naudodamasi religiniais darbo žmonių jausmais, skleidė nacionalizmą ir antisemitizmą. Kol kraštą valdė krikščionių demokratų blokas, tol jis neišleido iš savo rankų oficiozo „Lietuva".

1919 m. kovo viduryje iš du ir triskart per savaitę einančio laikraščio „Tiesos kardas" išaugo šios partijos dienraštis „LAISVĖ". Iki 1920 m. lapkričio pabaigos jį redagavo V. Bičiūnas, eidamas ir „Lietuvos" redakcijos sekretoriaus pareigas, vėliau — E. Draugelis, L. Bistras, A. Šmulkštys. Laikraštis vos laikėsi iš aukų ir neturėjo gero vardo dėl spaudos etikos pažeidinėjimų.

---

[18] Dirva. Dešimt sėjos barų 1918/9—1929.— Kaunas—Marijampolė, p. 26.

[19] Lietuva, 1919, birželio 27.

[20] Iš 1969 balandžio 1 pokalbio su Z. Kuzmickiu.

Jo būklės nepataisė nei susikūrusi bendrovė dienraščiui leisti [21], nei pagerėjęs informatyvumas.

Pagrindiniai „Laisvės" poetai buvo menki eiliuotojai K. Sakalauskas-Vanagėlis, A. Naujokaitis-Naujokas (A. Kiliukas), A. Vaičiūnas. Pusšimtį neskoningų politikos „sakmių" pririmavo Botagas — A. Jononis, spausdinęs jas ir kituose leidiniuose [22]. Literatūros vardą laikraštyje palaikė Lazdynų Pelėdos apsakymai, vaizduojantys buities bei moralės konfliktus („Jonuko vaišės", „Laimingi", „Įspindo saulužė", „Du pasauliu", „Iš miesto rojaus" ir kt.), ir vienas reikšmingiausių jos kūrinių — apysaka „Ponas Dramblevičius" apie dvarininkijos išsigimimą. Šis kūrinys buvo skelbiamas su didelėmis nuotrūkomis. Redaktorius E. Draugelis guodėsi, kad dienraščio valdyba jam prikaišiojusi: „Tos apysakos vietoje būtų buvę galima išspausdinti tiek ir tiek straipsnių ir feljetonų aktualiomis visuomenės ir politikos temomis" [23]. 1920 m. gruodžio — 1921 m. sausio mėnesiais Vaižgantas vaisingai rašė „Laisvei" recenzijas. Kaip publicistas iki 1921 m. vidurio reiškėsi A. Vienuolis. Tuo laiku senu Aitvaro slapyvardžiu K. Puida spausdino pastabas dienos aktualijomis „Meirūnai". A. Šmulkštys-Paparonis pasidarbavo teatro kritikos srityje. Pastoviai laikraščiui talkino A. Jakštas.

1923 m. gruodžio 15 d. „Laisvę" pakeitė dienraštis „RYTAS", kuris ėjo iki 1936 m. Jo sumanytojai norėjo „sukurti katalikų visuomenei tokį dienraštį, kuris vadovautų Lietuvos politikai" [24]. Įsteigta „Minties" bendrovė įgalino kuriam laikui padidinti laikraščio formatą,— nuo įprastų vokiško tipo plačių 3—4 skilčių

---

[21] Laisvė, 1920, lapkričio 28.

[22] Iš M. Čilvinaitės personalijų Respublikinės bibliotekos Rankraščių skyriaus kartotekoje. Trečiojo dešimtmečio pradžioje šis autorius siuntinėjo savo kūrybą iš Jonavos.— MACBR, f. 96—104, l. 1.

[23] *Bičiūnas V.* Erškėčiai ir rūtos.— Kn.: Kūrybos keliais, 1923, p. 18.

[24] *K[arvelis] P.* „Rytui" antrus metus pradedant.— Rytas, 1924, gruodžio 16.

puslapyje pereita prie prancūzams ir anglams būdingo šešiaskilčio laužymo,— tačiau tai nepašalino finansinių krizių, nors redaktoriai Z. Starkus, A. Dėdelė, J. Talmantas, P. Tamošaitis, L. Gira (dirbo 1926 m.) ir kiti stengėsi pagerinti turinį.

Stambiausia publikacija „Ryte" buvo Lazdynų Pelėdos romanas iš dvarininkų gyvenimo „Iki mirties", produktyviausi bendradarbiai — L. Gira, paskelbęs nedidelės vertės pilietinių ir religinių eilėraščių, prieiliavęs reklamų, savo pavarde ir L. V. Akstino slapyvardžiu parašęs įvairios tematikos straipsnių, J. Paukštelis (Juozas Čiulba-Ulba), išbandęs kone visus žanrus — nuo žinutės, feljetono iki soneto, V. Bičiūnas, prirašęs recenzijų ir straipsnių Pr. Daugio, V. Radauto, J. Toleikio, Tut-Anch-Amono, T. Vaišnoros slapyvardžiais, *L. Str., A. Žv.* slapyraidžiais[25].

Daugumas pasauliečių autorių dienraštyje buvo katalikiškų pažiūrų studentai. Jauni žmonės tenkinosi kukliu honoraru, publikuodami eilėraščius ar prozos dalykėlius (S. Nėris, K. Inčiūra, K. Bajerčius-K. B. Sūkurys, S. Grigaliūnas-S. Daila), kiti rašinėjo recenzijas (S. Naginskas-Pumpuras, J. Sužiedėlis, S. Dabušis), treti — publicistikos straipsnius (J. Leimonas-Juozas Švaistra)[26]. Studentas A. Žirgulys, 1927 m. debiutavęs „Sargyboje" A. Beržynėlio polemika su S. Tijūnaičiu[27], tais pat metais „Ryte" išspausdino pirmąją recenziją, pasirašytą pavardės santrumpa *A. Žrgls*.

Rašytojai ir literatai kunigai buvo įpareigoti bent retkarčiais šį tą duoti „Rytui", tad laikraštyje randame daugumos jų pavardes, pradedant J. Tumu, V. Mykolaičiu, baigiant A. Liepiniu — prozininku ir recenzentu Byru. Dienraštyje blykstelėjo paskutiniai M. Gustaičio lyrikos atšvaitai. Konfesinio turinio prozos kūrinius skelbė būsimas vyskupas, taikos šalininkų judėjimo dalyvis

---

[25] MACBR, f. 189—67.
[26] Slapyvardį išaiškino A. Žirgulys.
[27] Iš 1978 balandžio 5 pokalbio su A. Žirguliu.

P. Mažėlis. Papildydamas teatro kritiką P. Lubicką (Vikt. Pr.), A. Šmulkštys (Paparonis) recenzavo spektaklius ir kitus meno renginius. A. Jakštas ne vieną prajuokino kraštutiniu konservatyvumu: jis atmetė lietuviškus sonetus kaip neįmanomą žanrą ir šoko mūšin prieš nuogybes mene, sukeldamas šurmulingą polemiką.

Kuriozai „Ryte" lydėjo Maironį: satyrą „Kai kam" redakcija bandė taisinėti[28], pakilųjį „Vilnių" persispausdino be autoriaus parašo, o eiliuotą repliką dėl Kauno skerdyklos pats autorius pridengė slapyraidžiu *J. G.* Dėl taisymų neatsiklausus autoriaus laikraštyje nenoriai bendradarbiavo J. Tumas[29].

Karščiausiai klerikalines pozicijas gynė ir su kitokių pažiūrų skleidėjais kirtosi mažai išprususiems gyventojų sluoksniams taikomi spaudiniai: Lietuvių krikščionių demokratų partijos savaitraštis „Tėvynės sargas" (atgaivintas Kaune 1919—1926), šv. Kazimiero draugijos savaitraštis „Vienybė" (atgaivintas čia 1918—1933), žurnalas „katalikų dvasiškiems reikalams" „Žvaigždė" (1920—1940), kurį ilgainiui perėmė jėzuitai, pranciškonų vienuolių leidžiamas mėnesinis žurnalas „Šv. Pranciškaus varpelis" (1923—1925 Kretingoje, 1925—1934 Kaune). 1919 m. šv. Kazimiero draugija įsteigė ir kunigų žurnalą „Ganytojas", 1925 m. tapusį trijų vyskupijų organu „Tiesos kelias". Stengiantis bet kuria kaina įtvirtinti viešpataujančią religijos ir bažnyčios padėtį, literatūra minėtuose leidiniuose buvo tik viena iš ideologinės kovos priemonių, ne pati stiprioji. Retas talentas ryžosi tenai rodytis greta menkiausių rašeivų.

Klerikalizmo židinį Kaune triukšmingai kurstė nemažą tiražą turinčios „VIENYBĖS" redakcija. Savaitraščiui vadovauti pakvies-

---

[28] Satyra perspausdinta „Vaire", 1924, Nr 1 su Maironio prierašu, kad jis nemanęs „ką nors asmeniškai užgauti". Tačiau ir „Vairo" publikacijoje neišvengta klaidų.— Žr. repliką: Mūsų mintis, 1924, sausio 17.

[29] J. Tumo 1926 rugsėjo 3 laiškas L. Girai.— VRBR, f. 7—891, l. 4.

tas bažnyčios istorikas A. Alekna buvo užsiėmęs kitais reikalais, tad faktiškojo redaktoriaus pareigos atiteko kunigui J. Šnapščiui. Ištisus numerius užpildydamas savo straipsniais, grožiniais kūriniais ir žinutėmis, šis daugiadarbis netruko išsisemti ir buvo išprašytas [30]. „Vienybėje" J. Šnapštys-Margalis-Kabarkšteika nuslydo į primityviausią antitarybiškumą, antisemitizmą ir antifeminizmą. Naujasis redaktorius A. Maliauskis paskelbė nuožmią kovą priešiškiems tikybai raštams ir tiesiog įžūliai reklamavo savo atžagareiviškas brošiūras.

„TĖVYNĖS SARGAS", redaguojamas S. Tijūnaičio ir kitų katalikų veikėjų, buvo palankus nepripažintų literatų kūrybos bandymams, įvedęs priedų vaikams („Žvaigždutė"), jaunimui. Šiame savaitraštyje dvi dešimtis trumpų „gyvenimo vaizdelių" pažėrė Lazdynų Pelėda. Aktyviausias čia buvo J. Tumo skatinamas savamokslis I. Lapienis, pradėjęs rašinėti raudonarmiečių karo lauko laikraščiuose [31].

Poetas kunigas M. Vaitkus atspėjo, kad jo redaguojamo žurnalo „ŽVAIGŽDĖ" „nemėgs <...> šio pasaulio mandruoliai, kur didžiuojas savo išmintim ir mokslu" [32]. Paties redaktoriaus religinė poezija, pasirašinėjama inicialais *M. V.*, nedarė garbės nei jam, nei literatūrai [33]. „Žvaigždėje" ir „Tėvynės sarge" savo produktyvumu stebino prieškarinės klerikalinės spaudos bendradarbis J. Naruševičius, paskelbęs per pusantro šimto sentencinių eilių.

Faktiškai, paskiau ir oficialiai M. Vaitkaus redaguojamas žurnalas „GANYTOJAS" atėjo į pagalbą bažnytinei cenzūrai kovojant su laisvamanybės ir ateizmo apraiškomis.

---

[30] *Vaižgantas J.* Kun. Juozas Šnapštis-Margalis.— Skaitymai, 1921, kn. 6, p. 80—81.

[31] VVUBR, D 239—4.

[32] Žvaigždė, 1920, Nr 1, p. 5.

[33] M. Gustaitis religinių giesmių tekstus „Tėvynės sarge" ir „Šaltinyje" taip pat pasirašinėjo santrumpa — *M. G.*

Be Lietuvių krikščionių demokratų partijos, klerikalų bloką sudarė Lietuvos ūkininkų sąjunga ir Lietuvos darbo federacija. LDF savaitraštis „DARBININKAS" (1919—1940) persispausdinėjo Maironio ir Margalio eilėraščius, ragino pradedančiuosius atsiliepti „momento dainelėmis"[34]. Redakcija buvo nereikli literatūros pretendentams, todėl laikraščio puslapiuose praėjo provincijos eiliuotojų paradas, kuriam vadovavo B. Rimša, 1940 m. Marijampolėje mėginęs išleisti stambų rinkinį „Ant beržo tošės"[35]. Su rimtesniais eilėraščiais pasirodė B. Rutkūnas (Bn. Rt.), S. Būdavas, A. Dičpetris (Aleksys Vasaris), P. Kubilevičius. Čia 1925 m. prozos vaizdeliu debiutavo „Ryto" talkininkas moksleivis P. Karuža (P. Kapsainis)[36], jau parengęs du rankraštinius savo kūrinių tomelius[37].

Lietuvių krikščionių demokratų partija globojo gausiausią Lietuvoje pavasarininkų kaimo jaunimo organizaciją, kuri 1927 m. turėjo apie 50 tūkst. narių[38], tačiau dvisavaitinis jos žurnaliukas „PAVASARIS" (atgaivintas Kaune 1919—1940) sunkiai vertėsi, o redaktoriai ilgą laiką dirbo be algos[39]. Vis dėlto literatūrinė jo dalis tolydžio stiprėjo, nes žurnalui vadovavo literatai: Just. Strimaitis (1920 m. ir nuo 1922 m. vasaros iki 1923 m. rudens), J. Grinius (iki 1924 m. vasaros), J. Ambrazevičius ir J. Mičiulis (vasarą)[40], J. Keliuotis (nuo 1924 m. rudens iki 1926 m. rudens), J. Grušas (iki 1927 m. gegužės pabaigos)[41].

---

[34] Darbininkas, 1920, lapkričio 8.
[35] VRB Lituanistikos skyrius, A 782/940.
[36] VVUBR, F 338—1065.
[37] *Jurkynas M.* Bijografija.— Kn.: *Karuža P.* Giesmės apie daiktus ir žmones. K., 1933, p. 7.
[38] *Razma P.* Jaunimo spauda ir jos platinimas.— Jaunimo vadas, 1927, Nr 4—6, p. 27.
[39—41] Pavasaris, 1923, Nr 18, p. 11; 1924, Nr 17, p. 28; 1927, Nr 8—10, p. 38.

J. Strimaitis stambiame straipsnyje „Jaunas rašytojas ir jo uždaviniai"[42] kitus mokė kūrybos meistriškumo, bet pats nesugebėjo pritaikyti gerų patarimų Žibunto slapyvardžiu pasirašinėjamiems savo eilėraščiams. Žurnale bendradarbiavo vienas kitas prieškario laikų jaunasis poetas — pavasarininkų himno konkurso laureatas K. Žitkus (V. Stonis), J. Stanikūnas (Žemės Dulkė),— o daugumo literatūros pretendentų skaitytojai dar nebuvo įsidėmėję.

Nors ir palankiai žiūrėdamas į kūrybos bandymus, J. Strimaitis „Pavasario" literatams slopino rašytojų ambicijas: „Patardami rašyti, betgi nepatariam per daug tam atsidėti, kad kartais bendrą mokslą, lavinimąsi netrukdytų; tai visai laisvų valandų darbas"[43]. 1921 m. žurnale pasirodė K. Borutos (K. B-tos), 1922 — K. Inčiūros ir S. Laucevičiaus-Lauciaus eilėraščių pluošteliai[44]. Pastebėjusi didelius K. Inčiūros gabumus, redakcija apgailestavo, kad kai kurios jo eilės „nors labai skambios, bet žymu labai „naujos" mūsų „poezijos", „Skaitymuose" spausdinamos, įtakos ir todėl „Pavasariui" netiks"[45]. Taigi žurnalas vengė atotrūkio nuo savo skaitytojų masės. Iki 1924 m. „Pavasaris" pagarsino pradedančiuosius poetus J. Paukštelį, K. Bajerčių (K. Sūkurį), D. Mickaitę (Pirmąją Žibutę), pravarde P. Lemberys pasirašinėjusį P. Lembertą (čia paskelbtas jo eilėraštis „Tau sesute...")[46]. Klerikalinius leidinius recenzavo studentas teologas S. Telksnys (St. Tautietis).

---

[42] Straipsnį persispausdino Amerikos „Vytis", 1924, Nr 10—13.

[43] Pavasaris, 1920, Nr 6, p. 32.

[44] Informaciniai šaltiniai nepamatuotai nurodo, kad K. Inčiūra pradėjęs spausdinti eilėraščius 1925 m., o S. Laucius debiutavęs „Krivulėje" (vadinasi, 1924 m.).

[45] Pavasaris, 1922, Nr 5, p. 32.

[46] Trumpesniam šio eilėraščio variantui 1927 m. „Iliustruotojoje Lietuvoje" S. Graužinis parašė muziką.

Dideles viltis katalikybės ideologai dėjo į naujuosius „Pavasario" redaktorius. J. Žaliūko (Ž-kas) slapyvardžiu kaip prozininkas bandė jėgas J. Grinius [47]. Publicistas J. Keliuotis po 1926 m. seimo rinkimų ragino: „Budėkime, kad ir kūrybos srityje nepralaimėtume, nes toks pralaimėjimas būtų lygus mirčiai!" [48]; kaimo jaunimą jis patraukė sentimentalia proza „Meilės žiedai".

J. Grušas jau buvo išleidęs spausdintą savo redaguojamo Šiaulių gimnazijos ateitininkų žurnaliuko „Ateities žiedas" (1924 m. balandis) numerį, į kurį įdėjo Viskantos slapyvardžiu pasirašytų eilių liaudies dainų motyvais, impresiją ir J. Mikuckio eilėraščio „Baletas" sekimą. 1925 m. pradėjęs dirbti „Pavasario" redaktoriaus pavaduotoju, o 1926 m. rudenį paskirtas redaktoriumi, jis įsigijo būtiniausių žurnalistikos įgūdžių, J. Kriaušės slapyvardžiu paskelbė kelis prozos kūrinius. Pakaitom su bičiuliu I. Petrušaičiu rašytas apsakymas „Julius mylėjo Kastę" buvo didžiausias masalas neišrankiam skaitytojui. Pavykęs apsakymas „Paskutinės piršlybos" („Aleksiuko piršlybos") skatino jauną autorių mokytis psichologinio skvarbumo, o dar gana naivūs aforizmai — ieškoti lakoniškos išraiškos, netikėtos ir apibendrinančios minties. Savo rašiniais ir medžiagos atranka neįtikęs dogmatiškai pavasarininkų vadovybei, 1927 m. pavasarį J. Grušas turėjo palikti redakciją [49].

„Pavasaryje" bendradarbiavo S. Nėris, A. Jasiūnas-Jasinevičius, V. Jakševičius (Pr. Vitolis, Vitolis Svajonis). Spaudos barjerą čia įveikė lig tol džiaugęsis savo kūryba tik Amerikos lietuvių laikraščiuose K. Baltutis (Klemas Dulkė). Pradėjęs vertimais ir kompiliacijomis [50], beletrizuotą straipsnį „Radio" paskelbė V. Sirijos Gira.

---

[47] Iš 1979 gruodžio 8 pokalbio su J. Keliuočiu.
[48] *Keliuotis J.* Gyventi ar mirti? — Pavasaris, 1926, rugpjūčio 7.
[49] Iš 1982 lapkričio 23 pokalbio su J. Grušu.
[50] V. Sirijos Giros 1983 sausio 26 laiškas knygos autoriui.

J. Keliuočio tvirtinimu, žurnale Vacio Miliuko slapyvardžiu debiutavęs P. Cvirka[51], betgi neįtikėtina, kad jau 1923 m. jis būtų galėjęs taip sklandžiai eiliuoti. Aštuoni V. Miliuko eilėraščiai atskleidžia kitokios prigimties literatą, pirmųjų „Vainikų" sekėją, tikriausiai pasirašinėjusį savo pavarde[52]. P. Cvirka 1926 m. išspausdino „Pavasaryje" eilėraštį „Ryto belaukiant" Klangių Petro slapyvardžiu.

1925 m. buvo išleistas „Pavasario" žurnalo priedas „KALĖDŲ VIEŠNIA", kuris prasidėjo V. Miliuko eilėraščiu. Leidinyje įdėta J. Grušo, K. Meškausko, J. Ereto rašinių, du S. Nėries (Neries) eilėraščiai: „Albinai D-tei" [„Ilgesio pirštai, šalti lyg plienas..."] ir „Ant mano kapo" [„Atlėk, paukšteli, tu mėlynasis..."].

Jaunųjų literatų ugdymu rūpinosi 1917 m. atgaivintas moksleivių žurnalas „ATEITIS". Iki 1919 m. kovo žurnalą redagavo ir leido A. Dambrauskas. Jis recenzavo naujas knygas, spausdino Putiną, V. Stonį, Tyrų Dukterį. Per žurnalo puslapius perėjo K. Bizausko „Raštijos bei literatūros teorijos" I dalis, buvo paliesta aktualių jaunųjų poezijos problemų.

Vėliau „Ateitį" leido Moksleivių ateitininkų sąjunga. 1919—1920 m. rankraščius taisė ir kelias recenzijas parašė S. Dabušis (Vilkanasrys, Dbš.), paskui redaktoriumi pasirašinėjo valdžios atstovas L. Bistras. 1923 m. vidury žurnalą ėmė paeiliui redaguoti studentai J. Mičiulis, J. Grinius, A. Januševičius ir kiti, įvairia-

---

[51] Iš 1979 gruodžio 8 pokalbio su J. Keliuočiu; *Ruzgas A.* Nežinomi P. Cvirkos ir S. Nėries kūriniai.— Kultūros barai, 1983, Nr 1, p. 55.

[52] Žr. Vaciaus Miliuko atsakymą į „Pavasario" anketą Nr 2 — 1927 [?] rugsėjo 15: „1. Esu ūkininkas. 2. Turiu 24 metus. 3. Esu pavasarininkas. <...> 6. Apie kitus žmones esu pratęs manyti blogai, bet apie „Pavasario" sąjungą tai manau, kad yra tobuliausia jaunimui auklėti ir dorinti įstaiga. 7. Skaitau dar „Ateitį" ir „Židinį".— LTSR CVA, f. 1268, ap. 2, b. 12, l. 9. Miliukas yra paskelbęs rašinėlį apie Upninkus (Jonavos raj.).— Trimitas, 1924, Nr 194, p. 25.

pusiškai pakeldami jo lygį. 1920 m. išleistas „ATEITIES" SUKAKTUVIŲ SĄSIUVINIS" — literatūros priedas, kuriame sukaupta įdomių kūrinių, tarp jų — Putino apsakymas „Medūza".

V. Mykolaičio-Putino cikluose „Žiburių nešėjai", „Plaukėjai verpetuose" atbundančio rytmečio vilčių dar nedrumstė abejonės ir nusivylimas, kurie netrukus apniaukė jo lyriką. Putino poezija buvo stipriausia, nors ir trumpalaikė, „Ateities" literatūrinė atrama.

Keliolika grakščių, bet neautentiškų eilėraščių Ilgesio ir Žvainio slapyvardžiais paskelbė J. Stanišauskas. Redakcija iškart pajuto šio literato ydą: „Rimai skambūs, natūralūs, palyginimai vaizdingi. <...> Tik viena, Drauge, leisk mums pastebėti: nesek per daug vergiškai. Sveiko eilutėse vietomis atsitinka ištisi Maironies posakiai" [53].

Bendradarbiavimas „Ateityje" davė naudos J. Paukšteliui: būsimasis rašytojas įsitikino, kad lyrika — ne jo žanras („Būk, draugas, sukrakalbis ir apvilk savo mintis gražia lytim",— patarė redakcija) [54]; vienas pirmųjų apsakymų „Dėdė Vilkelis" ir tragikomedija „Bajorų rūpesčiai", kurią Liaudies teatre pastatė P. Kubertavičius [55], bylojo apie vaizduotojo sugebėjimus. Nesėkmingai lipdė eilėraščius ir V. Jakševičius (Vyt. Svajonis). O dar netobuluose S. Nėries bandymuose redaktoriai įžvelgė didelio talento užuomazgų: „Mes džiaugėmės skaitydami dr. eiles, kad jose nekyšo „stebuklingi" galvosūkiai, varginantieji žmogų, ir kad dr. turi skonį" [56]. 1924—1927 m. jaunoji poetė dirbo „Ateities" redakcijoje grožinės literatūros skyriaus tvarkytoja: atrinkinėjo spaudai kūrinius ir pačiame žurnale skelbė atsakymus auto-

[53—54] Ateitis, 1919, sąs. 3—4, p. 128; 1922, Nr 4—5, p. 112.
[55] Rytas, 1925, birželio 5.
[56] Ateitis, 1923, Nr 10, virš. p. 3.

riams[57]. „Ateitis" išspausdino apie trisdešimt jos eilėraščių ir išleido pirmąjį rinkinį „Anksti rytą" (1927).

Savitą žodį žurnale tarė „Aušros" moksleivių laikraštėlio „Skaidra" poetų trijulė — būsimojo „Piūvio" šerdis: jau debiutavęs „Lietuvio" žurnale A. Miškinis, literatūros naujokai J. Aleksandravičius ir P. Juodelis. Gražių lūkesčių žadino pirmąkart pasirodančio Vilkaviškio „Žiburio" gimnazijos moksleivio A. Vaičiulaičio apsakymai ir surimtėjusi J. Grušo proza. „Ateitis" atstūmė L. Skabeiką ir V. Montvilą: pirmą — atsainiu atsakymu „Dr. eilių netalpiname, netinka"[58], antrą — išspausdinusi tik vieną eilėraštį iš kūrinių siuntos[59].

„Ateityje" susibūrė intelektualių idealistinės pakraipos meno vertintojų ir publicistų grupė. Prozos, dramaturgijos ir teatro kritikos sritis stengėsi aprėpti J. Grinius, literatūros kritikai buvo atsidėjęs J. Ambrazevičius, jaunimą prie katalikiškų idealų kvietė J. Keliuotis, spaudos teorijos ir praktikos klausimus gvildeno ateitininkų judėjimo skatintojas J. Eretas.

1919 m. A. Dambrausko prikeltas literatūros, mokslo ir politikos žurnalas „DRAUGIJA" nebeturėjo ankstesnės įtakos literatūriniam gyvenimui ir estetinės minties raidai. A. Jakštas skundėsi, kad jaunimas žurnalą boikotuoja[60]. Iš poetų pasauliečių jame pasireiškė vien J. Mikuckis, ir tas tik pirmajame numeryje. Po kelis neišraiškingus meditacinius eilėraščius „Draugijai" davė A. Jakštas, M. Gustaitis, M. Vaitkus. Margalio eilių pluoštu pagerbtas jo atminimas. Dramatiškai padvelkė Putino pesimizmas („Ant temstančio tako", „Merkiasi saulė"). Žurnalas galėjo didžiuotis Maironio balade „Čičinskas". Po dviejų tęsinių 1921 m.

---

[57] *Alekna* V. Pradedantiems pataria Salomėja Nėris.— Nemunas, 1982, Nr 3, p. 55.

[58–59] Ateitis, 1923, Nr 10, virš. p. 3; 1924, Nr 1, p. 64, Nr 2, p. 128.

[60] A. Maliauskio 1920 birželio 4 laiškas A. Dambrauskui.— VVUBR, 181—33.

buvo nutraukta „Kęstučio mirties" publikacija: ši Maironio drama, spausdinama ir „Skaitymuose", pasirodė atskira knyga. „Žiūrint pasauliečio skaitytojo akimis, trūksta beletristikos. Paprastieji inteligentai skaitytojai mėgsta, kad mėnesiniame laikraštyje šalia rimtų straipsnių būtų po gabalą romano ir po vieną antrą novelytę. Ir ką jiems padarysi? Jie taip įgudę nuo jaunatvės į beletristiką! Taigi duokim jiems jos. Tik geros",— patarė M. Vaitkus[61]. Tačiau A. Jakštas jos negavo. Grožinės literatūros trūkumą bandyta užpildyti poezijos vertimais.

Svarbiausias „Draugijos" indėlis į literatūrą — A. Dambrausko-Jakšto recenzijos. Žurnalo redaktorius ir leidėjas po senovei stengėsi pirmasis įvertinti naujas knygas ir periodinius leidinius, neapeidamas „nei vienos literatūros veikalų rūšies, nei vienos mokslo šakos, nei vieno svarbesnio bažnyčios, visuomenės bei politikos klausimo"[62]. Daugumui rašytojų jau buvo tiek įgrisęs jo klerikalinis dogmatizmas, kad net ir teisingas pastabas jie linko su triukšmu atmesti. A. Jakšto kritika, ypač dvitomis „Mūsų naujoji literatūra" (1923—1924), kuriame sukrautas ilgalaikis recenzijų derlius, kurstė žymiai griežtesnę idėjinę ir estetinę kovą negu prieškario metais. Turėdamas nedaug pastovesnių talkininkų (anksti mirusį S. Šultę, A. Maliauskį, P. Malakauskį, J. Gobį, dar vieną kitą), žurnalo vadovas atkakliai kamšė „Draugijos" spragas savo straipsniais ir recenzijomis.

1923 metais „Draugiją" perėmė Lietuvos universiteto teologijos-filosofijos fakultetas, palikdamas A. Dambrauską redaktoriumi. Šis prašė sudaryti redakcinę komisiją abejotiniems straipsniams peržiūrėti ir žurnalo profiliui patikslinti („kam galutinai skiriama: ar plačiai publikai, ar studentams, ar kam kitam")[63], tačiau fakultetas neapsiėmė ieškoti pagalbininkų[64]. Ir vis dėlto teolo-

---

[61] Ganytojas, 1920, Nr 4, p. 121.
[62] Draugija, 1919, Nr 1, p. 4.
[63-64] VVUBR, F 113—50; F 85—246.

gijos profesoriai buvo nepatenkinti „Draugija", kuri pakito tik tiek, kad nebeliko grožinės kūrybos, o pagrindinių straipsnių turinys buvo verčiamas į prancūzų kalbą, kad jį suprastų užsienio universitetuose. Rezencentui A. Jakštui dabar talkino fakulteto dekanas P. Būčys, studentas J. Grinius.

Pasipiktinusi D. Dumbrės straipsniu „Krikščionys demokratai kryžkely", naujoji teologijos-filosofijos fakulteto vadovybė konfiskavo „Draugijos" 9—10 numerį[65], parodydama, kad jai, tautininkų publicisto žodžiais tariant, „kur kas yra brangesnė gyvoji kr. demokratų partija negu negyvoji tiesa"[66]. Fakultetui atsisakius „Draugiją" laikyti savo organu[67], A. Dambrauskui beliko žurnalą sustabdyti[68]. Iš pakirstos „Draugijos" kamieno 1924 m. išdygo V. Mykolaičio-Putino redaguojamas „Židinys", literatūrinei spaudai artimas žurnalas.

Besimokančią katalikų jaunuomenę traukė filosofo S. Šalkauskio asmenybė ir jo redaguotas bei leistas almanachinio tipo žurnalas „ROMUVA" (2 numeriai 1921—1922 m.), kuris ugdė modernesnę pasaulėjautą, grindžiamą tariama prigimties, kultūros ir religijos vienove, propagavo humanistinę prancūzų XIX a. rašytojo E. Helo filosofiją. Jungdami tautinės individualybės ir krikščioniškosios civilizacijos idėjas, jaunieji projektavo inteligentijos savaitraštį „Naujoji romuva"[69].

Daugiausia katalikiškų žurnalų trečiajame dešimtmetyje pristeigė universiteto profesorius P. Dovydaitis: mokslo žmonėms — „Kosmos" (gamtos ir gretimų mokslų), „Logos" (filosofijos), „So-

---

[65] Vairas, 1923, Nr 11, p. 20.

[66] *Didžiulis Iz. [Tamošaitis I.].* Šis tas iš mūsų spaudos buities.— Ten pat, 1924, Nr 5, p. 9.

[67—68] Lietuva, 1923, gruodžio 1, 5.

[69] F. Kemėšio 1930 lapkričio 19 laiškas A. Dambrauskui.— VVUBR, E 27—9.

ter" (teologijos), pedagogams — „Lietuvos mokyklą", moksleivėms — „Naująją vaidilutę". Žurnale „LOGOS" (1921—1938) išspausdinta R. Bytauto, S. Šalkauskio darbų, V. Mykolaičio studija „Grožio ir meno kuriamosios dailės reikšmė", mėginta apibūdinti filosofijos ir poezijos santykį, filosofiškos literatūros kritikos objektą (J. Ereto tyrinėjimai), meno ir visuomenės idealus (I. Šlapelio straipsnis).

Lietuviški moterų žurnalai buvo stiprios klerikalinės tendencijos leidiniai. „MOTERĮ" (1920—1940) palaikė Lazdynų Pelėda „vaizdeliais iš gyvenimo", o Marijampolės Rygiškių Jono gimnazijos mokytoja J. Augustaitytė-Vaičiūnienė — eilėraščiais. Ši dramatiškos biografijos literatė [70], paskatinta kūrybai E. Žalinkevičaitės, netrukus užvertė spaudą savo eilėmis, lig tolei siuntinėjamomis Amerikos lietuvių laikraščiams bei žurnalams.

„NAUJOJI VAIDILUTĖ" (1921—1940), perduota redaguoti spaudos darbo nepažįstančioms mergaitėms [71], skaldė ateitininkų jėgas [72]. Nelli, Zanavykų Ašara (P. Orintaitė), Ežerų Karalaitė (K. Pažėraitė)[73], Jūružė (J. Drungaitė)[74] ir panašūs slapyvardžiai atspindėjo sentimentalią autorių jauseną. Pagrindinė žurnalo autorė buvo M. Pečkauskaitė, paskelbusi kelis apsakymus, tarp jų — „Mėlynąją Mergelę", daug publicistikos straipsnių, F. V. Fersterio ir Dž. Papinio vertimų. M. Pečkauskaitė aukštino kūrybos galią. „Jei lyriški rašiniai tėra nudėvėtų, šabloninių, seniai pakyrėjusių sakinių rinkinys, tai nėra pasaulyje nuobodesnės literatūros rūšies. Tai tikras — atleiskite trivialų palyginimą — sei-

---

[70] Žr. J. Augustaitytės-Vaičiūnienės 1931 rugsėjo 11 laišką J. Tumui.— Ten pat, F 385—9.

[71] P. Dovydaičio 1922 balandžio 3 laiškas J. Tumui.— Ten pat, F 545—68.

[72] Ganytojas, 1922, Nr 2, p. 56.

[73] Slapyvardžius atskleidė J. Laurinavičiūtė, 1927/1928 mokslo metais redagavusi „Naująją vaidilutę".

[74] Slapyvardį išaiškino A. Ruzgas.

liojimasis"[75]. Studentė P. Orintaitė, nuo 1925 m. dirbanti redakcijos komisijoje[76], ragino autores vengti pesimizmo, agitavimo, rašyti turiningai[77]. Tuo laiku moterų spaudoje ėmė bendradarbiauti S. Nėris. „Naujosios vaidilutės" 1927 m. literatūriniam priedui „KALĖDŲ ŽVAIGŽDUTĖ" L. Gira davė draminį fragmentą „Žemė".

Lietuvių katalikų blaivybės draugija leido žurnalą, pamažėle virtusį savaitraščiu, „SARGYBA", kuris ėjo su pertrauka 1922—1934 ir 1937—1939 metais. Savo kūrinius jam siuntinėjo P. Cvirka, K. Korsakas (K. Gelvainis). Jautriais eilėraščiais „Kalėjime" ir „Gamtos poilsis" 1924 m. čia prabilo kalinys J. Marcinkevičius. Palaikydama atvirą didaktiką, „Sargyba" trukdė jauniems rašytojams gilintis į charakterių psichologizmą ir siekti natūralios meninės įtaigos.

1924 m. viduryje iš padrikos Tautos pažangos partijos, Ekonominės ir politinės žemdirbių sąjungos, studentų „Neo-Lithuania" korporacijos ir kitų tautininkiškos pakraipos organizacijų susikūrė negausi, bet karinga Lietuvių tautininkų sąjunga. Tai buvo nacionalistinė partija, stambiosios buržuazijos, dvarininkų ir stambiųjų buožių interesų reiškėja. Tautininkai orientavosi į Italijos fašistus, nenorėjo pripažinti centrinio bažnyčios vaidmens valstybėje, ėjo prieš buržuazinį parlamentarizmą, reikalavo diktatūros. Šie bruožai jiems buvo būdingi ir ankstesniu, organizaciniu laikotarpiu.

Tapęs pirmuoju valstybės prezidentu, Tautos pažangos partijos rėmėjas A. Smetona parsikvietė iš Vilniaus J. Tumą redaguoti valdžios išlaikomo tarsi nepartinio kultūros ir politikos laikraščio

---

[75] *Pečkauskaitė M.* Vaidilutės, sukruskit! — Naujoji vaidilutė, 1924, sąs. 5, p. 225.

[76] Ten pat, 1925, sąs. 4, virš. p. 2.

[77] *Orintaitė P.* Apie mūsų kūrybiškus raštus.— Ten pat, 1926, sąs. 2, p. 89—91.

„TAUTA" (1919—1920), kurį įsteigė ir devynis numerius suredagavo krikščionių demokratų veikėjas V. Petrulis[78]. Jo pažadai autoriams ramiai dirbti kultūros darbą ir plačiai aprėpti meno reikalus[79] sutapo su prieškarinės „Vilties" ideologija, todėl J. Tumui turėjo patikti. Tačiau „Tauta", kaip matyti iš V. Krėvės, A. Vienuolio ir naujojo redaktoriaus straipsnių, nevengė aštrių politikos bei visuomeninio gyvenimo problemų, gvildenamų tautininkiška dvasia. Prisidengę slapyvardžiais, šiame dukartsavaitiniame laikraštyje bendradarbiavo būsimieji tautininkų ideologai: A. Purtulis — A. Voldemaras, Lėnas — A. Smetona, V. Šlaitinis — V. Gustainis[80]. J. Tumo straipsnis „Kauno Sodoma" su tokia apibendrinančia jėga pasmerkė buržuazijos išsigimimą, kad jis turėtų įeiti į lietuvių publicistikos istoriją.

„Tautoje" J. Tumas paskelbė M. Pečkauskaitės simbolistinę dramą „Pančiai", pavadinęs ją „rinktinio gražumo veikalu", ir žadėjo P. Vaičiūnui publikuoti jo mitologinę pasaką „Milda, meilės deivė"[81]. Anoniminėse naujų spaudinių apžvalgose J. Tumas nekaip įvertino Maironio „Jaunosios Lietuvos" II leidimą: „Charakteristikos neaiškios, <...> kulminacinis jų punktas — ašaros. Tai per piga — tokioje knygoje"[82].

Tautos pažangos partijai perėjus į opoziciją, nebeliko angų prie valstybės iždo. „Tautą" teko uždaryti. 1921 m. balandžio mėnesį „Rašto ir spaudos bendrovė" įsteigė A. Smetonos redaguojamą laikraštį „LIETUVOS BALSAS", kuris ėjo iš pradžių triskart per savaitę vis kitokiais, „pataisytais" vardais: iki metų pabaigos atgijo kaip „LIETUVIŲ BALSAS" ir „TAUTOS BAL-

---

[78] *Merkelis A.* Juozas Tumas Vaižgantas.— K., 1934, t. 1, p. 266—267.

[79] V. Petrulio 1919 lapkričio 22 laiškas A. Žukauskui.— LKLIR, f. 16—739, l. 1.

[80] Slapyvardžius atskleidė J. Tumas „Tautos" laikraščio komplekte.— KPIB, Gž 28.

[81—82] Tauta, 1920, gegužės 26, liepos 30.

SAS", 1922 m. sausio mėnesį — kaip „TĖVYNĖS BALSAS", balandžio mėnesį virto dienraščiu, nuo spalio pabaigos vadinamu „KRAŠTO BALSAS", kol 1923 m. birželio vidury, nepakėlęs finansinių teismo represijų, atsisveikino su skaitytojais. Iš esmės tai buvo vienas laikraštis, pasirašinėjamas atsakomųjų redaktorių A. Smetonos (iki 1922 m. sausio), A. Voldemaro (iki spalio pabaigos), L. Noreikos (iki uždarymo). Jo redakcija ir administracija buvo J. Tumo gyvenamajame name Kaune, Aleksoto g. 6. Tuo, matyt, ir reikia aiškinti nepaprastą rašytojo žurnalistinį suaktyvėjimą.

Tautos pažangos partijos laikraštis vengė slapyvardžiais besidangstančių bendradarbių, todėl autorių būrys nebuvo gausus. Net ir nepalikę išskirtinių kūrinių, kai kurie poezijos naujovių ieškotojai — Putinas, J. Tysliava, A. Rimydis, S. Santvaras — pranoko tradicinės manieros eiliuotojus B. Buivydaitę, A. Kiliuką, A. Vaičiūną, J. Stanikūną. K. Pakalniškio (Dėdės Atanazo) vaizdeliai laikraštyje atrodo kaip literatūros atgyvena. Nieko kito ir nebuvo galima laukti iš didakto, užsimojusio įrodyti, kad A. Vienuolio apsakymai „Paskutinė vietelė" ir „Užželusiu taku" tėra... patvirkusi beletristika [83].

Vaižgantas laikraštyje recenzavo ar anotavo iš eilės visas pasaulietines knygas ir periodinius leidinius, publikacijų gausumu varžydamasis su „Draugijos" redaktoriumi, o spartumu jį nurungdamas. Jis ne vien šiūpčiojo pagyrimus, bet ir pareiškė rūsčių kritinių pastabų tokiems pripažintiems autoriams kaip Lazdynų Pelėda ar Aišbė. Apie K. Vanagėlio „Raštus" jis atsiliepė šitaip: „Pusinteligenčio eilutės <...>. Paskutiniųjų laikų Turčiniškis — tai pakartojimas Ks. Vanagėlio, tik daug inteligentingiau; ta pati didaktika ir atsitiktinos pilietinės temos" [84].

---

[83] Tėvynės balsas, 1922, balandžio 12.
[84] Ten pat, balandžio 27.

Kai kurie Vaižganto vertinimai kirtosi su politine, ideologine ir konfesine konjunktūra. Kaip tik šiuo metu dėl tolerancijos kitaip manantiems A. Maliauskis dviejuose straipsniuose iškoneveikė rašytoją ir siūlė jį apdovanoti „juodu katalikų kultūros grioviko diplomu" [85].

Tautos pažangos partijos laikraštyje Vaižgantas su O. Pleiryte-Puidiene buvo pagrindiniai teatro recenzentai. Vien apie „Fausto" spektaklius Vaižgantas rašė keturis kartus. Svarbių visuomenės ir kultūros problemų, be ką tik minėtų autorių, publicistiškai pajudino A. Vienuolis ir P. Galaunė (Egzomas). 1922 m. bene pirmąsyk spaudoje pasirodė S. Vaineikienės pavardės santrumpa *V-nė*: autorė išvilko į aikštę Palangos kunigo suktybes [86].

„Krašto balsas" palaikė Kauno menininkų streiką. Jis kilo, kareiviams iškrausčius K. Sklėrių-Šklėrį ir M. Songailą iš buto, kuris patiko krašto apsaugos ministrui. 1923 m. vasario 24-osios numeris išėjo perpus plonesnis: antrąjį lapą su laišku redakcijai „Menininkus mėto iš butų" karo komendantas konfiskavo. Keturių puslapių numerio šūsnį streiko organizatoriai slapta išnešė iš spaustuvės ir dalijo praeiviams Laisvės alėjoje [87].

Vietoj „Balsų" 1923 m. rudenį tautininkai pradėjo leisti savaitinį kultūros žurnalą „Vairas", kuris taip pat buvo stabdomas ir kaitaliojo pavadinimus. 1924 m. lapkričio viduryje įkurtas tautininkų sąjungos

---

[85] *Maliauskis A.* Pragaištingas kan. J. Tumo veikimas.— Laisvė, 1923, birželio 10; Dėlei docento J. Tumo-Vaižganto straipsnio: „Garbingosios jovalo tradicijos".— Ten pat, birželio 14; Patėmijimas prie kan. Tumo biografijos [rankr.].— VVUBR, F 506—211.

[86] Autorystė išaiškinta „Tėvynės balso" komplekte.— KPIB, Gž 12. 1924 m. pradžioje S. Vaineikienė dėl savo pavarde išspausdintos korespondencijos „Socialdemokrate" bylinėjosi.

[87] Iš 1979 gruodžio 3 pokalbio su P. Galaune. Šis retas „Krašto balso" numeris išlikęs Kauno viešosios bibliotekos komplekte, Nr 6738.

organas „Lietuvis" tęsė „Vairo" linkmę; po 1926 m. fašistinio perversmo jis buvo pertvarkytas į dienraštį, kuris, 1928 m. vasario mėnesį sujungtas su oficiozu „Lietuva", toliau ėjo vilniškio „Lietuvos aido" vardu.

V. Gustainio sumanyta korporacija „Neo-Lithuania"[88] 1923—1927 m. leido neperiodinį žurnalą „JAUNOJI LIETUVA", kuris vėliau tapo mėnesiniu. Jame bendradarbiavo Maironis, Vaižgantas, P. Vaičiūnas. Įvairius literatūros žanrus išbandė V. Gustainis (Valentas). Vieną numerį suredagavo ir savo eilėraščių davė L. Kuodys. Nedidelį būrelį jaunų poetų žurnalas įtraukė į tautininkų įtakos sferą.

3

Dėl vaidmens politiniame krašto gyvenime su krikščionimis demokratais pastoviai varžėsi Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjunga, palaikanti vidutinės ir smulkiosios agrarinės buržuazijos ir liberalinės inteligentijos siekimus. Ši sąjunga pripažino vien taikią visuomenės plėtotę ir skatino privačią iniciatyvą, steigdama kooperatyvus ekonomikai intensyvinti, švietimo draugijas gyventojų kultūrai kelti. Greta būdingų liberalizmo požymių — nuolaidžiavimo valdantiesiems sluoksniams, neryžtingumo vykdant didelius ir mažus uždavinius — sąjungos veikloje nestigo kovingų nuotaikų. Nors nebūdami ideologiškai nuoseklūs, liaudininkų leidiniai prisidėjo prie kovos dėl sąžinės ir spausdinto žodžio laisvės; jie klibino klerikalizmo atramas ir mėgino tobulinti buržuazinę parlamentinę valstybės santvarką. Lietuvių literatūros procesui turėjo reikšmės liaudininkų žurnalas „Varpas", dienraštis „Lietuvos žinios", jaunuomenei skirti leidiniai „Jaunimas" ir „Moksleivių varpai".

---

[88] *Gustainis V.* Apie Lietuvos ir Pabaltijo studentus 1920—1927 metais [rankr.].— LKLIR, f. 11—148.

Politikos, mokslo ir kultūros žurnalas „VARPAS" (1918, 1920—1921) laikėsi senosios varpininkų programos, mėgindamas ją taikyti naujų dienų reikalavimams [1]. Čia epizodiškai bendradarbiavo G. Petkevičaitė ir Lazdynų Pelėda, išspausdinta A. Lasto (Adomo Juodojo), J. Mikuckio, J. Papečkio (Juozo Rainio), J. Žlabio (Juozo Žengės), J. Tysliavos (J. Tyslevo) eilėraščių, A. Rimkos (A. Žiūrono) straipsnių, recenzijų.

Įdomiausias literatūros reiškinys šiame žurnale — antiklerikaliniai kunigo J. Lindės (J. Dobilo) apsakymai „Saliutė" ir „Juodnugaris". „Varpo" redaktorius A. Rimka siūlė autoriui psichologiškai pagilinti pirmąjį kūrinį: „Man rodosi, kad tikrenybei ir reikalui daug daugiau būtų patarnauta, duodant labiau komplikuotą ir gyvenime *dažniausiai* sutinkamą tipą — tipą, kur ir religingumas yra tikras, nuoširdus ir drauge gaivalingas, ir erotiniai bei seksualiniai motyvai gaivalingai eina šalia tikro, gal net prie asketizmo linkstančio religingumo. <...> tuo būdu būtų galima arčiau prieiti prie Lietuvoj gana plačiai žinomo „davatkų" tipo, kuris pas mus lig šiol iš lengvos Žemaitės, Lazdynų Pelėdos rankos (dalinai ir Kudirka su Vaižgantu prie to prisidėjo) literatūroje yra žinomas tik kaip „parazitų" tipas, tuo tarpu kai iš tikrųjų, bent man taip rodos, čia slepiasi gilus psichologinis reiškinys, reikalingas didesnio domumo, nes tas pat reiškinys daro didelės įtakos *visuose* žmonėse ir priveda prie politinių (ir „mokslo") davatkų tipo" [2]. J. Dobilas atsakė, kad A. Rimkos mintis jam esanti artima, bet „Saliutės" „pagilinti negalima, nedarkant viso veikalėlio" [3]. Siųsdamas „Varpui" antrąjį kūrinį, jis sakė vengęs tendencijos: „Visa „Juodnugario" intriga slepiasi Onytės ir Niūros būduose. Čia niekas nebus užgautas — užtikrinu, jeib tik tamsumas ir nedorybė, bet ir tai labai atsargiai.

---

[1] Varpas, 1920, Nr 1, p. 1.
[2] VVUBR, F 546—166.

Moralizavimais užsiimti tokiam rašytojui kaip aš irgi ne per sveika"[4]. Tuo laiku J. Dobilas buvo suartėjęs su ekskunigu P. Vilūnu. Rašytojas davė jam įvertinti „Kariškių žodžio" nespausdintą dramą „Širdis neišturėjo"[5], netrukus pasirodžiusią „Skaitymuose".

Vėliau buvo išleisti du stambūs vienkartiniai jubiliejiniai „Varpo" leidiniai, skirti V. Kudirkai (1924) ir K. Griniui (1926). Juose paskelbta vertingų tyrinėjimų ir atsiminimų.

1922 m. vasario 16 d. liaudininkai atgaivino dienraštį „LIETUVOS ŽINIOS", kuris ėjo iki 1940 m. vidurio. Jis skelbėsi esąs nepartinis, „daugiau progresyvinės minties" laikraštis. Dienraščio, kaip ir kitų liaudininkų leidinių, redaktore pasirašinėjo akcinės bendrovės direktorė F. Bortkevičienė, tačiau faktiškai iki 1924 m. gegužės mėnesio jį redagavo K. Grinius[6], padedamas P. Rusecko (juodu buvo laikraščio steigėjai)[7], paskiau — A. Sugintas, nuo 1925 m. pradžios — J. Pronskus.

„Lietuvos žinių" redakcija žadėjo spausdinti apysakas, dramas, eiles ir neužmiršti meno dalykų[8]. Grožinės literatūros šiame laikraštyje buvo pateikiama netolygiai. Didžiausias pakilimas jautėsi 1923 metais, kai redaktoriaus padėjėjais dirbo P. Būdvytis, J. Kardelis, L. Vitkauskas[9]. Vėliau literatūros smarkiai sumažėjo, ir jos reikalų nepataisė nė 1925 metais pradėtas leisti kultūros lapas geresniame popieriuje. Tačiau tuo laiku dienraštyje ėmė gausėti literatūros ir meno kritika.

Perkėlus į Kauną liaudininkų sąjungos savaitraštį „Lietuvos ūkininkas", buvo atgaivintas jo priedas, Lietuvos jaunimo są-

---

[3–4] MACBR, f. 276—145, l. 2.
[5] Ten pat; VVUBR, F 546—227.
[6] Tautos vairas, 1924, Nr 8, p. 21.
[7] *Ruseckas P.* Curriculum vitae [rankr.].— MACBR, f. 192—263, l. 1.
[8] *Redakcija.* Vėl darbą pradedant.— Lietuvos žinios, 1922, vasario 16.
[9] LTSR CVA Kaune, f. 10, ap. 1, b. 5, l. 10.

jungos organas „JAUNIMAS" (1921—1936), kuris 1925 metais tapo savarankišku spaudiniu. Jį redagavo Jonas Strimaitis, P. Kesiūnas, J. Valaitis, J. Norkus, J. Kauneckis, K. Beleckas. „Jaunimas" buvo švietėjiškas leidinėlis, konkuruojantis su klerikalų „Pavasariu". Abu dvisavaitraščiai rinkosi „savuosius" ne tik pagal kūrybos kryptį, bet ir pagal pažiūras. „Jaunimas" perėmė prieškarinės „Aušrinės" patyrimą: savo skaitytojus ir bendradarbius orientavo kairėn, bet stengėsi neprimesti ideologijos ir skatino mokytis savarankiškai [10]. Kad ir kokia neišranki buvo „Jaunimo" redakcija (savo tikslu ji laikė „padėti kiekvienam <...> prasilavint rašinėti"[11]), ji neįsileido dar silpnų K. Baltučio (Kl. Dulkės), K. Barausko, P. Basčio (Pr. Imsrio), A. Jasučio (A. Adalo), V. Kropo, J. Marcinkevičiaus, B. Railos eiliavimų [12], o Alf. Dargį, vėliau išleidusį menkaverčių eilėraščių knygelę „XX amžiaus veidas" (1931), įspėjo: „Nors prasižengimo eiles rašyti nėra, bet mes patariame Tamstai jų nerašyti" [13]. Pavarde ir Klevėnų Rapolu pasirašytais straipsneliais „Jaunime" pradėjo bendradarbiauti R. Šaltenis [14].

Liaudininkų leidiniai turėjo atskiras redakcijas, tačiau jos priklausė tai pačiai bendrovei, dirbo tose pačiose patalpose ir, reikalui esant, galėjo keistis medžiaga pagal savo profilį. Ir „Lietuvos žiniose", ir „Jaunime" kartojosi tų pačių autorių, jaunų rašytojų ir literatų, pavardės bei slapyvardžiai. Vyriausias amžiumi Jovaras, sutikdamas savo literatūrinio darbo 20-metį, bandė atgaivinti poetinį balsą. Be kita ko, T. Mickūnaičio slapyvardžiu jis pakartojo 1911 m. „Jaunime" spausdintą eilėraštį

[10] Jaunimas, 1924, Nr 24, p. 6.
[11] Ten pat, 1923, Nr 6, p. 2.
[12] Ten pat, 1924, Nr 25—26, p. 11; 1925, Nr 15, p. 8, Nr 18, p. 8, Nr 22, p. 8, Nr 24, p. 8; 1926, Nr 1, p. 15, Nr 3, p. 16; 1927, Nr 14, virš. p. 2.
[13] Ten pat, 1924, Nr 8, p. 8.
[14] R. Šaltenio 1983 sausio 12 laiškas knygos autoriui.

„Nors..." Margam bendradarbių būriui priklausė B. Sruoga, A. Kiliukas, „Varpo" poetai, iš kurių plačiausiai pasireiškė J. Tysliava.

Produktyvumu nepralenktas liko P. Būdvytis: jis pavarde, Vyto Klajūno, Bangų Lingūnėlio slapyvardžiais pateikė septynias dešimtis eiliuotų bandymų. Girdėtais simbolizmo aidais skambėjo ciklai „Vylio naktis", „Mirties glėby", „Žaibų audra". Ir vis dėlto pastarojo ciklo prakeiksmai dangui išgąsdino kunigų žurnalą [15]. Tikras akibrokštas piktnaudžiaujančiai ir parazituojančiai valdžios viršūnei buvo P. Būdvyčio „Vyčių tautos pasaka", susieta su penktosiomis buržuazinės nepriklausomybės metinėmis; išėjusi atskira knygele, ji buvo uždrausta, bet didžiulį 5000 egz. tiražą spėta išplatinti [16].

Daug eilėraščių paskelbė L. Vitkauskas (Vargo Poeta) [17].

„Lietuvos žinios" ir „Jaunimas" dosniai atvėrė savo puslapius Šiaulių gimnazistui L. Skabeikai. Nesigilindami į darbštuolio Miško Aido asmenybę, redaktoriai spausdino jo kūrybą be kliūčių. 1924 m. L. Skabeika pradėjo pasirašinėti pavarde. „Jaunimo" redakcija staiga pajuto, kad šio debiutanto eilėraščiai prašoka įprastinę tematiką, ir ėmė priekabiauti: „Eilėraščio dėl vietos stokos sunaudoti negalėsime. Rašykite straipsnelių". „Eilėraščiai jaunimui ne visai tinka. Šiuo tarpu jų nedėsime" [18]. Vėliau L. Skabeika gausiai rašinėjo Jono Strimaičio redaguojamam mėnesiniam moksleivių žurnalui „MOKSLEIVIŲ VARPAI" (1925—1929), kurį leido „Varpo" sąjunga.

Liaudininkų spaudoje bandė jėgas įvairių spaudinių bendradarbiai, taip ir neišleidę savo eilėraščių rinkinių: studijuojantis universitete mokytojas P. Kesiūnas, vokiečių gimnazijos absolventas, dvarelio savininkas B. Melngailis, moksleiviai P. Gaida-

---

15 Ganytojas, 1923, Nr 6, p. 177.
16 Prano Būdvyčio autobiografija [rankr.].
17 Slapyvardį išaiškino A. Ruzgas.
18 Jaunimas, 1924, Nr 12, p. 8, Nr 25—26, p. 11.

mavičius, J. Jasinevičius. Kai kurie jaunieji — P. Genys, B. Rutkauskas (Benys Rutkus), S. Santvaras,— ilgainiui subrendę kituose leidiniuose, tapo žinomais poetais. Socialdemokratų „Žiežirboje", „Lietuvos žiniose" ir „Jaunime" pradėjo ir baigė savo trumpą poetinį kelią kuklaus rinkinėlio „Lankose" (1928) autorius S. Bakšys, kaimo pradžios mokyklos mokytojas.

Liberalinė spauda ugdė kairiąją literatų pamainą: P. Cvirką, K. Jakubėną (K. J.), K. Korsaką, J. Šimkų (Nėlį), A. Venclovą. Čia gimė ir greitai išsirito iš simbolizmo vystyklų poetai V. Montvila ir T. Tilvytis. Trisdešimt V. Montvilos eilėraščių ir keli vaizdeliai rodė polinkį į demokratinius motyvus. T. Tilvytis pamažu perėjo į satyrą, pirmąkart „Lietuvos žiniose" pasirašydamas Bokso slapyvardžiu. Kartu su minėtų literatų kūrinėliais „Jaunimas" skelbė užsiangažavusių klerikalinėje spaudoje B. Brazdžionio (Jaunojo Vaidevučio, Nardžio, Bern. Žvainio) ir S. Būdavo eilėraščius. B. Brazdžionio kūrybą spausdino ir atsiriboję nuo partijų liberaliniai žurnalai „Kultūra" ir „Naujas žodis".

1926 metais „Lietuvos žinių" redakcijai mielai talkino K. Binkis[19]. Šiame laikraštyje, „Lietuvos ūkininke" ir „Spaktyvoje" Fu-Turisto, Ab. Krimo, Chadži-Muros slapyvardžiais jis publikavo eiliuotus feljetonėlius visuomeninėmis politinėmis temomis — satyrinių poemų pirmtakus.

Per „Lietuvos žinių" skiltis perėjo G. Petkevičaitės-Bitės „Karo meto dienynas". Pagrindinis laikraščio beletristas buvo A. Gricius; pusšimtis jo humoreskų bei feljetonų Algio ir Argalo slapyvardžiais lygiavosi į populiarią A. Buchovo kūrybą „Эхо" dienraštyje. „Rimtosios" prozos spragą stengėsi užpildyti du bičiuliai — kaunietis felčeris R. Striupas ir šiaulietis mokytojas P. Čiučelis. Pirmojo impresijos ir aforizmai, antrojo apsakymai

[19] LKLIR, f. 45—147.

nepasižymėjo menine įtaiga, tačiau ano meto periodikos sraute buvo pastebimi. Šiauliuose P. Čiučelis organizavo taip ir neišėjusį jaunųjų literatų almanachą [20]. Pasitraukęs iš socialdemokratų partijos ir susidėjęs su eserais [21], po fašistinio perversmo jis išvyko į užsienį, tenai bendradarbiavo liberalinėje antifašistinėje spaudoje [22]. Su R. Striupu jie buvo pritapę prie tolstojininkų žurnalų „Meilės keliai" (1922) ir „Atgimimas" (1923—1924) [23].

Daugelis liaudininkų spaudos talkininkų tebelieka slapukų brūzgyne: retas jų kūrinėlis lig šiol prašėsi autorystės paieškų. Šių leidinių, visų pirma „Jaunimo", prozos lygį tik 1927 m. kilstelėjo nauja literatų karta — J. Būtėnas, J. Marcinkevičius, J. Šukys, V. Žilionis.

Publicistikos straipsnių „Lietuvos žinioms" rašinėjo A. Vienuolis, J. Pronskus (Aklasmatė), I. Šeinius (Irvis Gedainis), taip pat B. Sruoga (Padegėlis Kasmatė), kuris reiškėsi ir kaip teatro kritikas Jurgis Zablockas; jis buvo kviečiamas dirbti laikraščio redaktoriaus pirmuoju padėjėju [24]. Knygas abiejuose leidiniuose gana paviršutiniškai anotavo ir recenzavo Jonas Strimaitis (J. Kalvelis, K.), A. Braziulis (A. Gelmė, A. Narimantas, A. Vėjavaikis, E. Vingėla). Nemažai diskutuotinų literatūros ir gyvenimo problemų iškėlė V. Kvieska dienraščio straipsnių cikle „Naujų kelių beieškant".

---

20 Kauno naujienos, 1926, sausio 22, 23.

21 Socialdemokratas, 1925, gegužės 28. Iš 1979 spalio 3 pokalbio su A. Jakubėnu.

22 Balsas, 1928, Nr 21, p. 632.

23 Plačiau apie šiuos žurnalus žr.: *Masionienė B.* Levas Tolstojus ir Lietuva. V., 1978, p. 248—249. Cenzūrinis „Atgimimo" Nr 1 egzempliorius — KPIB, Dž 733.

24 M. Sleževičiaus 1924 kovo 31 laiškas B. Sruogai.— LKLIR, f. 53—845, l. 1.

Sugrįžusius iš Rusijos kairiuosius eserus suspietė Lietuvos revoliucionierių socialistų liaudininkų partija. Keliolika vienas po kito einančių trumpalaikių provincijos ir Kauno leidinių laikėsi jos politinės platformos. 1919 m. Raseiniuose J. Žiugžda suredagavo penkis savaitraščio „RYTOJUS" numerius, kuriuose maištingų posmų paskelbė Butkų Juzė (Baltas Jurginas), savo demokratines nuotaikas išsakė raidėmis *V. V.* pasirašęs jaunas poetas V. Vitkauskas, vietinis karo komendantas; beje, jo įsakymu laikraštis buvo ir uždarytas [25]. Eserinės pakraipos laikraščius organizavo ir redagavo publicistas M. Januškevičius (K. B.— Kunigo Bernas, A. N.— A. Navinskas). Trumpai Kaune ėjusiame žurnaliuke kaimo jaunimui „DRAUGAS" (1922, 5 numeriai) ir kituose leidiniuose išspausdinta Butkų Juzės, A. Šimėno, kriptonimais *Aš, Ša* prisidengusio A. Iešmantos [26] kovų ir vargo simbolikos eilėraščių. Nuolat stabdomus ir konfiskuojamus kairiųjų eserų spaudinius vėliau steigė ir juose bendradarbiavo K. Boruta.

1919 m. pabaigoje Marijampolėje „aušrininkų" organizacija atgaivino moksleivių žurnalą „AUŠRINĖ", kuriame jau buvo žymios eseriškos tendencijos. Tenai redaguojamo ir spausdinamo žurnalo iniciatorių grupei priklausė K. Binkis [27]. 1920 m. jis pirmininkavo „aušrininkų" konferencijai, pabrėžusiai internacionalizmo svarbą [28], ir materialiai parėmė „Aušrinę" [29]. Nepatenkintas agitaciniu žurnalo pobūdžiu („skleist laisvosios socia-

[25] Iš 1980 sausio 16 pokalbio su A. Šimėnu.
[26] Iš 1982 gruodžio 21 pokalbio su A. Iešmanta.
[27] Lietuva, 1919, liepos 23.
[28] Lietuvos socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacijos istorijos bruožai / rankr., sudarė A. Murzaitė.— Respublikinis pedagoginis muziejus, f. IV-C, 27, p. 315.
[29] Aušrinė, 1920, Nr 4, p. 28.

listinės minties idėjas") ir visišku abejingumu „moralinei vertybei", su „aušrininkais" viešai nutraukė ryšius B. Sruoga [30].

Marijampoliškėje „Aušrinėje" atsisakyta Maironio epigrafo, raginančio dirbti ir lavintis tautos labui. Leidinio pakraipa apibrėžta jo paantraštėje: „Socialistinės moksleivijos laikraštis". Tolydžio stiprėjanti etinio socializmo ideologija pavertė jį revoliucionierių socialistų partijos tribūna. Suvalkijos „aušrininkų" suvažiavime 1926 m. vasarą V. Montvilos pasiūlymu nutarta moksleivių organizaciją laikyti socializmo mokykla [31]. Tuo laiku buvo beišeinąs pirmasis šio jauno poeto eilėraščių rinkinys, bet jį konfiskavo policija [32]. 1926 m. žurnalas buvo perkeltas spausdinti į Kauną (redakcija ten pradėjo dirbti 1925 m.), tačiau jis ėjo tik iki fašistinio perversmo; 1927 m. balandžio pabaigoje valdžia pranešė, kad „aušrininkų" organizacija uždaroma, o „Aušrinė" sustabdoma [33].

Dėl lėšų stokos žurnalas iš pradžių rodėsi neperiodiškai — du, triskart per metus. Nuo 1924 m. jis virto mėnesiniu leidiniu, nors ir neįstengė eiti kas mėnesį. Periodiškumas didėjo todėl, kad išaugo tiražas, bet daug kas priklausė ir nuo naujosios redakcinės komisijos, į kurią įėjo K. Boruta, M. Gudelis, J. Lukoševičius, J. Norkus (liaudininkų spaudos autoriaus bendrapavardis ir bendravardis — Jonas). K. Boruta skundėsi rašančiųjų stoka ir redakcinio darbo sunkumais: „Iškrikusios inteligentijos nesugraibysi, reikia pasitikėti jaunaisiais. <...> Gana svarbus ir antras reikalas: dailiojo skyriaus. Jis, tiesa, serga. Ir tik pačiu paskutiniu laiku griebtasi gydyti. Kalta redakcija, kad leido kažką iš tos pačios „A-nės" kopijuoti, todėl ir gavosi — nuobodu. Kožnas rašytojas turėtų sugalvoti ir savus siužetus, ir

---

30 *Sruoga B.* „Aušrinė".— Lietuva, 1920, sausio 8.
31 Resp. pedagoginis muziejus, f. IV-C, 27, p. 104.
32 Aušrinė, 1926, Nr 2, p. 12.
33 Resp. pedagoginis muziejus, f. IV-C, 27, p. 116.

savą stilių. Bet toks reikalavimas vargu pakeliamas jauniems, dar neįgudusiems rašyti. Tą red-ja turėjo galvoje, leisdama „Anėn" silpnesnius rašinius" [34].

Pokario „Aušrinę" aprūpino eilėmis Butkų Juzė, daugiau ar mažiau reiškėsi būsimieji keturvėjininkai A. Šimėnas, S. Šemerys (S. Jasulaitis), J. Petrėnas (P. Tarulis), J. Tysliava. Juos žurnale pakeitė K. Boruta, V. Montvila, K. Jakubėnas. K. Borutos eilėraščiuose ir vaizdeliuose vyravo prisiskaityti socialinės neteisybės ir kalėjimų vaizdai, gana anksti pasigirdo majakovskiškos intonacijos (eil. „Marš", 1924, Nr 3). K. Boruta poetizavo streiką, „vėtrų raudoną plakatą" sieloje. Priespaudos ir maišto motyvai kartojosi patekusio į jo įtaką V. Montvilos poezijoje. Abu literatai, Marijampolės mokytojų seminarijos moksleiviai, sukūrė eilėraštį „Gegužės šventė". Dar nebrandžias poetines deklaracijas bičiuliai netrukus patvirtino savo biografijomis. Už Gegužės pirmosios šventimą 1924 m. K. Boruta buvo pašalintas iš seminarijos ir turėjo laikyti egzaminus eksternu.

Kovingas mintis „Aušrinės" poetai stiprino Aušros, Laisvės, Kovos, Laimėjimo ir panašiais simboliais, kuriuos Z. Angarietis ironiškai vadino pagalbiniais dievais [35]. Tokių eilių ir impresijų, be minėtų autorių, paskelbė Rygiškių Jono gimnazijos moksleivis J. Norkus (J. N.), taisęs žurnalo kalbą ir prižiūrėjęs korektūrą [36].

Lyriniais kūrinėliais „Aušrinėje" debiutavo, bet ilgiau čia neužsibuvo socialdemokratai P. Ancevičius (Pr. Antė) [37], Dz. Budrys (Dz. Vaidulis), A. Jakubėnas (Kaušiškis), komunistas L. Žal-

---

[34] K. Borutos 1923 kovo 30 laiškas B. Railai.— LKLIR, f. 1—4572.
[35] *J. B.* Aušrinė, Nr 5(53).— Kibirkštis, 1924, Nr 5, p. 44.
[36] Iš 1982 spalio 23 pokalbio su J. Norkum.
[37] Slapyvardį nustatė A. Jakubėnas.

daris (Liūdas Žalvaris) [38]; artimas „aušrininkams" liko A. Biliūnas (Audros Varpelis). Pradėjęs „Aušrinėje" antiklerikalinėmis korespondencijomis, į liberalinės spaudos barus pasuko J. Būtėnas (Talis, Variagas). Daugiau kaip dviem dešimtimis slapyvardžių pasirašinėjo publicistas V. Karosa [39].

„Aušrinės" redakcija iš literatų reikalavo idėjinio apsisprendimo. Pvz., A. Vilučiui ji siūlė rinktis arba socialistinę, arba klerikalinę spaudą [40]. *„Poetai!* Tampriai riškite žodžių ir vaizdų grandinę. Būkite kairūs! Ne tik atskirais žodžiais, bet ir visa poezija. Sakykite dar nepasakytą žodį. Jei mokinatės, tai bent kairiuosius poetus imkite mokytojais. Kitaip — vienas vargas",— veikiausiai „Aušrinės" gairininko K. Borutos rašytame kreipimesi išreikšta literatūrinė žurnalo pozicija. Recenzuodamas A. Lasto „Lietuvos knygnešio likimą", K. Boruta (K. Lino) kairiosios spaudos įpročiu suabsoliutino antiburžuazinę kūrinio tematiką, kad suniekintų priešingos ideológijos autorius („Lietuvoje tai visai naujo tipo poema po nublukusių Maironio, Vaitkaus ir k. ponų scholastiškų peckeliojimų visokiom patriotiškom, katalikiškom temom"), ir šaipėsi iš tradiciškai surimuotų ketureilių („Mūsų laikais žodžio darbininkai tą patį rimą daug įdomiau sunaudoja: jis — ne kauksėjimas eilučių tarpuvartėj, bet — aidas, atmušantis stipresnį taktą") [41]. Rėksminga vulgarizatoriška deklaracija K. Sudoklio (slapyvardis) straipsnyje „Meno persilaužimas" toli paliko „Keturis vėjus": „Liaudies nebepatenkinsi Rubensu ar Rafaeliu, piešiančiu Madonas. Šalin buržuazinis Šekspyras, šalin slaptasis patarėjas Getė! Mums reikia artimo sau

---

[38] B. Pranskaus knygoje „Proletarinė lietuvių literatūra".— V., 1964, p. 215 teigiama, kad L. Žaldaris savo eilėraščius pradėjo spausdinti 1922 m.; jo eilėraštis „Sunkios mano vargo dienos" paskelbtas „Aušrinėje", 1920, Nr 3.

[39] *Boruta K.* Vlado Karosos bibliografija.— VRBR, f. 10, 19—354.

[40] Aušrinė, 1925, Nr 3, p. 16.

[41] Ten pat, Nr 6, p. 16, Nr 7, p. 15.

meno. <...> Nekenks, jei bus ieškoma naujų, laisvesnių kelių"[42].

1919 m. pabaigoje senieji LSDP veikėjai S. Kairys, K. Bielinis, V. Požela, apsisprendę ne griauti buržuazinę sistemą, o „įgyvendinti demokratinę tvarką"[43], įsteigė reformistinę Lietuvos socialdemokratų partiją. Valdančioji buržuazija kurį laiką pakentė ją todėl, kad partija buvo nusistačiusi prieš Spalio revoliuciją ir komunistinį judėjimą, trukdė darbininkų klasei kilti į kovą dėl socialinio išsivadavimo. LSDP priklausė II Internacionalui, atvirai revidavo esminius marksizmo teorijos teiginius. Ir vis dėlto kai kurie socialdemokratų reikalavimai savo radikalumu pranoko kitas buržuazines ir smulkiaburžuazines partijas. Tuo jie patraukė atskirų dirbtuvių darbininkus, amatininkus, buožių samdinius, kai kuriuos inteligentus. Eiliniai partijos nariai tolydžio kairėjo, ir jų pozicijos daugeliu atžvilgių buvo artimos komunistams[44]. Tie poslinkiai ryškiai matomi iš profsąjunginių leidinių.

LSDP savaitraštį „SOCIALDEMOKRATAS" (1919—1933) iki 1928 m. redagavo S. Kairys, tačiau jį pasirašinėjo tik nuo 1925 m. vidurio. Atsakomieji redaktoriai (vienas jų, J. Daukšys, nemokėjo teisingai parašyti netgi laikraščio pavadinimo)[45] saugojo redakciją nuo pastovių karo cenzūros ir valdžios represijų. Siekdama patraukti darbininkų jaunimą, LSDP įkūrė „Žiežirbos" sąjungą, kuri leido žurnaliuką „ŽIEŽIRBA" (1922—1926), iš pradžių — „Socialdemokrato" priedą, paskiau — savarankišką leidinėlį. Iki 1924 m. vidurio jį pasirašinėjo laikraščio administra-

---

[42] Ten pat, Nr 4—5, p. 15.

[43] Steigiamojo seimo darbai, 1920, birželio 23, p. 151.

[44] Vienas buvusių LSDP veikėjų A. Janulaitis ironizavo, kad „darbininkai išspruko iš po rankų — vieni nuėjo pas krikščionis, kiti pas bolševikus. <...> Eina tik vienas laikraštis, kuris ne visuomet seka Lietuvos gyvenimą..."— Socialdemokratas, 1921, balandžio 28.

[45] LTSR CVA, f. 402, ap. 6, b. 26, l. 7.

torius K. Savickas, vėliau redagavo studentai Dz. Budrys ir A. Jakubėnas.

„Socialdemokratas", o ypač „Žiežirba" būrė nepatenkintus tikrove jaunus literatus. Būdingiausia šiems leidiniams — A. Jakubėno (A. J., Kaušiškio), K. Jakubėno (K. J., St. Kaimiečio), K. Snarskio (K. Žvaigždulio) poezija, P. Čiučelio, J. Vilkaičio (Tolimojo Jono) proza. Daugumos autorių kūryboje vyravo skurdo, skriaudų ir išnaudojimo vaizdai, besikaupiantis kerštas įvairiems engėjams ir šviesesnio rytojaus ilgesys. Kartais tai peraugdavo į kovos šauksmą, kaip, pvz., A. Jakubėno eilėraštyje „Už duoną", dėl kurio „Žiežirbos" redaktorius buvo patrauktas į teismą [46].

„Socialdemokrato" redakcijos užsakymu K. Binkis išvertė „Internacionalą". Laikraštyje randame Alijošiaus ketureilį „Auksas ir darbas", bet tai tikriausiai ne K. Binkio kūryba. 1923—1924 m. čia bendradarbiavo gabus poetas, ankstesnis „Internacionalo" vertėjas J. Minius (Šilo Sapnas). Po revoliucijos jis reiškėsi Maskvos „Raudonojoje vėliavoje" [47]. Jo eilėraščius LSDP vadovybė laikė proletarinio meno šedevrais ir rengėsi išleisti atskiru rinkiniu [48]. Tačiau J. Minius su skandalu pasitraukė iš socialdemokratų partijos [49] ir 1925—1927 m. spausdino eiles Darbo federacijos savaitraštyje „Darbininkas".

Vienas ankstyvosios eserų ir socialdemokratų spaudos talkininkų buvo A. Lastas. Šičia bandė plunksną K. Kiela (K. K.), B. Raila, Aldonos slapyvardžiu siuntinėjo eiles darbininkas

---

46 Iš 1979 rugsėjo 29 pokalbio su A. Jakubėnu.

47 *Beržas J. [Angarietis Z.].* Mūsų Frontas.— Kibirkštis, 1925, Nr 6—7, p. 56.

48 Darbininkas, 1925, balandžio 26.

49 LTSR CVA, f. 938, ap. 1, b. 69; Socialdemokratas, 1925, balandžio 2, spalio 15, 1926, sausio 21; Darbininkas, 1925, balandžio 4, 12, 26, gegužės 3, lapkričio 1, 1926, gegužės 2.

J. Snarskis iš Biržų ir iš Panevėžio apskrities kalėjimo [50]. Bendradarbiaujant šioje spaudoje, kitėjo L. Skabeikos ir J. Tysliavos visuomeninės bei estetinės pažiūros. L. Skabeika ėmėsi kalvės, Gegužės pirmosios, Naujojo Ryto temų. Poetizuodamas darbininką, J. Tysliava suerzino ankstesnius savo globėjus — klerikalus [51]. Rinkinį „Auksu lyta" poetas anonsavo žemišku pavadinimu — „Vaikščiojanti duona" [52]. Galimas daiktas, J. Tysliava dar toliau būtų pažengęs proletariškos tematikos linkme, jeigu kairioji periodika būtų įstengusi mokėti honorarą [53].

Gana įdomi socialdemokratinėje spaudoje buvo būsimo architekto V. Švipo lyrika. Į poetus taikėsi J. Marcinkevičius, J. Baldauskas. Pirmuosius prozos vaizdelius „Socialdemokrate" paskelbė A. Jasutis (A. Adalas).

„Socialdemokrato" ir „Žiežirbos" redakcijų reikalavimai pradedantiesiems buvo gana primityvūs: „turėti poetiško pajautimo ir žinoti eiliavimo taisykles", vengti „pamokslų ir sentimentalumų", „nusiminusio tono", o svarbiausia — persiimti „proletariška dvasia". „Mums nesuprantama, kam dar „Laisvės Rūmuose" bus statomi „granito aukurai". Socializmui įvykus, jokiems stabams nebus vietos. Kodėl „tamsi minia grūmoja" laisvės „Idėjai", kuri turi „baltą, gražų kūną"? Mažiau atitraukto ideališkumo",— mokė „Žiežirbos" redaktorius debiutantą J. Kasperavičių (Juoz. Giedrovarą). Šis žurnaliukas neįsileido Jovaro („Kukavo gegutė" per daug ištęstas dalykas"), atmetė gerą partijos aktyvisto E. Skujenieko vertimą („Charl[es] Baudelaire yra buržuazinis

---

[50] Slapyvardis nustatytas pagal eilėraščius, perspausdintus kn.: *Snarskis J.* Kovos dešimtmečiai.— [K.], 1926, rugsėjo mėn.

[51] *Dainotas.* Raudoni smegens.— Darbininkas, 1926, liepos 25.

[52] Lietuvos žinios, 1925, sausio 25.

[53] Iš 1979 rugsėjo 29 pokalbio su A. Jakubėnu.

rašytojas, ir jo raštai nieko neturi proletariško"). „Socialdemokrato" redakcija ribojo politinį eilėraščių aštrumą [54].

Šmaikščiausias „Socialdemokrato" publicistas buvo pats redaktorius, pagarsėjęs ironiškomis Raulo Kemeklio „Pasakomis" ir satyra „Vyrai, sukiaulinkime Lietuvą!" Po fašistinio perversmo išspausdintame redakcijos atsakyme jis bukliai pašiepė cenzūrą: „*Raului Kemekliui.* Brangus drauge! Atsiprašom, kad ne dėl mūs kaltės „Ir vėl nerimsta manoji siela" ne ištisai pateko į laikraštį. Rašinėkit ir toliau"[55]. Aštrių straipsnių paskelbė A. Žvironas (Pipiras, A. Smėliūnas). Naujus leidinius recenzavo Dz. Budrys (J. Laputaitė, J. Lp., L.), K. Bielinis (Rašto Dulkė), J. Dagys (J. Ajaras), L. Čeraška (S. A.), J. Januškis (J. A. Degutis, J.) [56]. Laikraštyje bendradarbiavo M. Biržiška, pasirašinėdamas senu slapyvardžiu Miglotas ir raide *B.*

1926—1927 m. ėjo J. Januškio redaguojamas socialdemokratų mėnesinis žurnalas „NAUJOJI GADYNĖ". Literatūrinis jo branduolėlis — K. Snarskio (Žvaigždulio) ir B. Railos eilėraščiai, P. Ancevičiaus (F. Roguzos) kritika.

Kiti socialdemokratiniai leidiniai — „Naujoji banga" (1923), „Mūsų frontas" (1925), „Naujas frontas" (1926), skirti moksleivijai, dėl reiklaus redagavimo pasiekę aukštesnę grožinės kūrybos meniškumo pakopą, nagrinėtini atskirai.

Su buržuazine ir smulkiaburžuazine ideologija dėl darbininkų klasės interesų kovojo pogrindyje Lietuvos Komunistų partija. Jos jėgą liudijo periodinė spauda, leidžiama ir nelegaliais, ir legaliais būdais, prisidengus profsąjungų skraiste. Komunistinius leidinius siejo kovos šūkis: „Visų šalių proletarai, vienykitės!"

---

[54] Žiežirba, 1922, Nr 3, p. 4, 1925, Nr 6, p. 16, 1926, Nr 1, p. 16; Socialdemokratas, 1925, gegužės 14, 1926, vasario 18, 1927, spalio 20.

[55] Socialdemokratas, 1927, balandžio 14.

[56] Socialdemokratinės spaudos bendradarbių slapyvardžius padėjo išaiškinti A. Jakubėnas.

Ką tik pradėjusi eiti komunistinė spauda turėjo svarbesnių uždavinių negu literatūros ir meno reikalai. Laikraščiai „Tiesa", „Kareivių tiesa", „Jaunasis komunistas", „Darbininkų jaunimas", LKP atsišaukimai[57] demaskavo buržuazinę santvarką, žadino darbo žmonių klasinį sąmoningumą ir telkė juos kovai už išsivadavimą. 1919—1923 metų pogrindžio komunistiniams leidiniams būdingi trumpi direktyviniai straipsniai, daug žinučių įvairiuose skyreliuose [58]. Revoliucingai nusiteikusių Lietuvos gyventojų estetinius poreikius, ir tai tik iš dalies, iki fašistinio perversmo tenkino legali komunistinė periodika.

Partijos istorijos instituto prie Lietuvos KP CK bendradarbių surinktais duomenimis, 1919—1926 m. Lietuvos Komunistų partija išleido 96 pavadinimų legalius laikraščius: Kaune — 77, Šiauliuose — 10, Klaipėdoje — 5, kitose respublikos vietose — 6. Nors ši spauda buvo atkakliai persekiojama (vien 1920—1922 m. valdžia uždarė 15 darbininkų laikraščių) [59], jos leidyba nenutrūko: 1919 m. išleisti 4, 1920 m.—7, 1921 m.— 15, 1922 m.— 15, 1923 m.— 11, 1924 m.— 10, 1925 m.— 13, 1926 m.— 23 laikraščiai [60]. Periodinius leidinius redagavo ir publicistikos žodžiu aktualino LKP vadovai V. Kapsukas, K. Požela, J. Greifenbergeris, P. Glovackas, B. Pušinis.

Daugumas legalių komunistinių laikraščių buvo uždaryti po pirmo, antro ar trečio numerio („einant Kauno karo komendanto nutarimu <...> sulaikytas platinimas visam karo stoviui"; „N.

---

[57] Partijos istorijos instituto prie LKP CK 1962 m. išleistame „Lietuvos Komunistų partijos atsišaukimų" 1-ame tome, apimančiame 1918—1923 metus, paskelbta 316 atsišaukimų.

[58] *Šarmaitis R.* Už Tarybų valdžią, Lenino idėjas.— Kn.: „Tiesos" kelias 1917—1977, p. 16.

[59] Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža.— V., 1978, t. 2, p. 61.

[60] *Beresnevičius P.* Legali komunistų veikla Lietuvoje 1920—1940 metais.— V., 1983, p. 74—75.

konfiskuotas ir pasiųstas nutarimas Kauno apygardos teismo valstybės gynėjui"; „išėjo tik 1 N. <...> ir toliau nėjo, nes redaktorius buvo kalėjime"; „už kenksmingą valstybei pakraipą sustabdyti iki atskiro parėdymo" — tokios ir panašios pastabos mirga Kauno miesto ir apskrities viršininko raštinės bylose)[61]. Tarytum estafetę jie vienas kitam perdavinėjo revoliucinės kovos ugnį. Ją padėjo palaikyti tai šen, tai ten pasirodanti grožinė kūryba.

Atidus poezijai buvo „Darbininkų žodis" (1920—1921), persispausdinėjęs J. Janonio (Vaidilos Ainio) eilėraščius ir paskelbęs V. Kopkos (Vinco Meilučio) eiliuotų kūrinių. Atsakyme A. Virkučiui (Ontei Vikručiui) redakcija rašė: „Eilės netinka. Bet draugas eilėmis rašyti gali. Lauksime"[62]. „Darbininkų atstove" (1921—1922 ir 1926) bendradarbiavo A. Regratis (Kazė Vilkmergietė), B. Pranskus (V. Žalionis), Juzės slapyvardžiu rašinėjęs autorius. „Kaimo žodžio" (1924) jaunimo skyriuje „Spinduliai" vaizdeliu „Tebūna prakeiktas karas!" debiutavo žinomas proletarinis poetas B. Pauliukevičius (Bernas). Veikiausiai jam priklauso ir anonimiškai išspausdintas socialinis keturvėjiškos stilistikos eilėraštis „Naujiems metams". Čia pat Beržas (ko gera, tas pats Bernas) susilaukė ironijos: „Draugo futuristinių eilių redakcija negalėjo sukačioti. Reikėtų pasimokyti pas tikrus „Keturių vėjų" futuristus". Suvalkiečių jaunimo laikraštyje „Spindulys" (1926) paskelbta Berūkščių Vinco, J. Dudonio eilėraščių, D. Kučinsko (D. Radeikiečio)[63] apsakymas „Piemenaitė". Iš redakcijos atsakymo sužinome, kad B. Pauliukevičius (Bonplas) buvo atsiuntęs kūrinius „Angliakasiai" ir „Kalėjime"[64].

---

[61] LTSR CVA, f. 402, ap. 6, b. 75, 96, 121, 186a.
[62] Darbininkų žodis, 1921, Nr 9, p. 8.
[63] Slapyvardį atskleidė E. Mertinienė.
[64] Spindulys, 1926, Nr 2, p. 12.

Didesnę reikšmę jaunųjų rašytojų brandai turėjo legaliu būdu Lietuvoje išspausdinti komunistiniai žurnalai ir almanachų tipo spaudiniai. 1922 m. gruodžio mėnesį Šiauliuose išėjęs vienkartinis darbininkų leidinys „NAUJOJI GADYNĖ" plačiai paminėjo 5-ąsias J. Janonio mirties metines: pateikta šiai datai skirtų poeto sesers Marės, A. Regračio, J. Stašelio (J. Skribliuko) eilėraščių, B. Pranskaus-Žalionio ciklas „Vaidilos Ainio atminimui". Z. Valaitis (P. A.) plačiame straipsnyje „Julius Janonis" ne tik pamėgino įvertinti poeto svarbą darbininkų klasei, bet ir palietė bendresnių gyvenimo ir meno santykių problemų, kurias, deja, aiškino proletkultiškai. Kalbėdamas apie proletarinius rašytojus, Z. Valaitis į pirmą vietą kėlė ne platų tikrovės atspindėjimą, remiantis apskritai socialistine, marksistine pasaulėžiūra, o tiktai kolektyvinio darbo ir darbininkų klasės kovos elementus[65]. „Naujosios gadynės" redakcija kvietė remti komunistinės „Šviesos" leidyklos (viešai vadinamos kooperatine bendrove) įsteigtą Janonio fondą šio poeto ir rašytojų darbininkų grožinei kūrybai leisti.

Vienkartinėje komunistinėje „Naujojoje gadynėje" įdėta Jonaičio (Vargotyros)[66], A. Virkučio (Ontės Vikručio) eilėraščių, A. Didžiulytės-Kazanavičienės (Elviros Stasytės) apsakymas „Piemenė", P. Vilūno straipsnio „Vydūno kūryba" pradžia. Šio leidinio redaktoriumi leidėju pasirašęs ekskunigas L. Adomauskas, tačiau faktiškai jį parengė „Darbininkų žodžio" patalpose suimtas „kaipo dalyvavęs neleistame susirinkime" ir ištremtas į Šiaulius ekskunigas P. Vilūnas[67], kuris, nusivylęs darbu „Socialdemokrato" redakcijoje[68], suartėjo su komunistais, tapda-

[65] *Pranskus B.* Proletarinė lietuvių literatūra, p. 191—192.
[66] Slapyvardį atskleidė E. Mertinienė.
[67] Darbininkų atstovas, 1921, Nr 2, p. 8.
[68] *Vilūnas P.* Kunigo išpažintis.— [Niujorkas], 1921, p. 53.

mas jų frakcijos — kuopininkų atstovu seime. „Rimtas leidinys. Ir ne paskutinis",— konstatavo Vaižgantas[69].

1923 m. sausio ir vasario mėnesiais P. Vilūnas kaip seimo atstovas bandė Kaune toliau leisti „NAUJĄJĄ GADYNĘ", jau pavadintą visuomenės, mokslo ir literatūros žurnalu (redakciniame straipsnyje pažymėta: „Mūsų žurnalas bus marksininkų pakraipos žurnalas"), bet išėjo tik vienas jo numeris (Nr 1—2): II seimo rinkimų išvakarėse redaktorius kartu su 92 kuopininkais buvo apkaltintas priklausymu Lietuvos Komunistų partijai bei sukilimo rengimu ir atiduotas kariuomenės teismui. Su žurnalo leidyba susijusius dokumentus Kauno miesto ir apskrities viršininkas perdavė Kauno apygardos teismo valstybės gynėjui, siekiant „patraukti kaltininkus atsakomybėn"[70].

Z. Angarietis nepritarė žurnalo pokrypiui į inteligentiją[71], priekaištavo redakcijai, kam spausdinami simboliais pagrįsti B. Pranskaus posmai[72]. Vis dėlto šalia šio Amerikos lietuvių spaudoje debiutavusio literato eilėraščių blanko V. Kopkos (Vincučio), L. Žaldario (L. Žalvario), P. G-čiaus (P. Gaidamavičiaus), P. Darvyto, Laisvojo Aro eilės. P. Vilūnas toliau nagrinėjo Vydūno kūrybą — kritikavo misticizmą. „Naujoji gadynė" buvo gavusi pluoštą A. Didžiulytės apysakaičių ir E. Tautkaitės vaizdelių, bet jų nespėjo paskelbti. Propaguodamas proletarų kūrybą, žurnalas didžiavosi, kad ji „jau gerokai sustiprėjo ir įstengė pakelti — per galvas taip įgudusių ir prityrusių savo priešų — raudoną kolektyvės proletariato kūrybos vėliavą".

---

[69] Krašto balsas, 1923, sausio 17.

[70] LTSR CVA, f. 402, ap. 6, b. 118.

[71] *Beržas M. [Angarietis Z.]*. Naujoji gadynė, 1923, Nr 1—2.— Komunistas, 1923, Nr 7, p. 195.

[72] *Beržas M.* Lietuvos darbininkų poezija 1923 metais.— Kibirkštis, 1924, Nr 2, p. 21.

1923 m. „Šviesa" išleido stamboką „DARBININKŲ KALENDORIŲ 1923 METAMS", kuriame įdėta Jovaro (J-o), S. Jasilionio (Buolio Sūnaus), A. Regračio (Kazės Vilkmergietės), L. Žaldario (L. Žalvarnio) eilėraščių, A. Jakševičiaus (N. B.) vaizdelis „Maratonas", A. Didžiulytės (Elviros Stasytės) ir S. Matulaičio (Žarėnų Vinco) vertimų.

1924 m. sustiprėjo komunistinės spaudos leidimo centras Smolenske. Čia buvo atgaivinta pogrindžio „Tiesa", toliau ėjo „Komunistas". Tais pat metais įsteigtas „Kibirkšties" žurnalas tapo pagrindine lietuvių proletarinių rašytojų tribūna. 1926 m. pasirodė legalūs komunistiniai žurnalai „Skardas" (trys numeriai su tęsiniu — vienkartiniu leidiniu „Mūsų skardas") ir „Vilnis". Šie leidiniai įsijungė į vėlesnio literatūrinės spaudos vystymosi tarpsnio ideologinę ir estetinę kovą.

Komunistinė periodika iš pagrindų skyrėsi nuo liberalinės ir smulkiaburžuazinės spaudos revoliuciniu proletariniu kryptingumu, pagarba Tarybų Rusijos darbo žmonių pasirinktam keliui. Joje ėmę reikštis jauni literatai dar nespėjo parašyti įsimintinų kūrinių, tačiau jų pastangos atskleisti herojų, pasiryžusį pertvarkyti pasaulį, tikrovės vertinimas Komunistų partijos interesų požiūriu ruošė dirvą naujam meno metodui — socialistiniam realizmui.

Kaip matome, socialinis ir kultūrinis praėjusios epochos klimatas, menininkų susiskaldymas, politinės jų simpatijos ar antipatijos ir daug kitų dalykų, kurie dažnai praslysta pro literato akis, yra palikę ryškių žymių politinių partijų ir joms artimoje spaudoje. Daugelyje priešiškos ideologijos leidinių bendradarbiavo tie patys autoriai. Tai būdinga mažam kraštui, kurio inteligentija buvo negausi. Čia politiniai priešai dažnai buvo mokyklos suolo draugai, juos jungė slapta palaikomi bičiuliški ar šeimyniniai santykiai. Todėl visi iš anksto žinojo savo prieši-

ninkų žingsnius ir galimą reakciją. Tiktai komunistai nedarė ideologinių sandėrių [73].

Įvairių pakraipų laikraščiai ir žurnalai, šie nepakeičiami idėjų kovos liudytojai, atskleidžia svarbių detalių, padedančių geriau suprasti rašytojų ir žurnalistų pozicijas, kūrybos paskatas ir rezultatus. Visuomeninė politinė periodika pastebimai veikė literatūros procesą ir turėjo įtakos literatūrinės spaudos raidai.

MEDIS ŠAKOJO

Bene pirmasis specialaus literatūrinio leidinio organizavimu Kaune susirūpino poetas F. Kirša. Pačioje 1919 m. pradžioje džiaugsmingai atsisveikinęs su naktiniu darbu vilniškiame „Lietuvos aide" („Didelis akmuo, nukritęs nuo širdies, užvertė juodo pasaulio duris",— rašė poetas savo dienoraštyje) [1], netrukus jis pateko į naujo dienraščio — oficiozo „Lietuva" — nelaisvę. Pasiilgęs naujo lietuvių rašytojų žodžio, jis sumanė išleisti almanachą, pavadintą „Šaka". To sumanymo liudytoja ano meto spaudoje liko ar tik ne vienintelė V. Bičiūno užuomina, iš kurios galima spręsti, kad tai turėjo būti solidus leidinys [2]. Šiam almanachui du ar tris eilėraščius (vienas jų vadinosi „Pempė") buvo atsiuntęs Žagarėje gyvenęs J. Žlabys-Žengė [3].

Gyvendami Vilniuje, lietuviai buvo pripratę prie lenkų visuomenės kasmet rengiamų labdarybės dienų, vadinamų gėlių

---

[73] *Łossowski P.* Kraje bałtyckie na drodze od demokracji parlamentarnej do diktatury (1918—1934).— Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, 1972, s. 158.

[1] VRBR, f. 35—29, l. 20.

[2] Laisvė, 1919, liepos 31.

[3] Iš 1971 vasario 22 pokalbio su J. Žlabiu; *Žlabys J.* Atsiminimai apie poetą Kazį Binkį.— LK 14, 1977, p. 485.

vardais. Lietuvių moterų globos komitetas sumanė 1919 m. birželio 1 d. suorganizuoti Kaune Gėlių dieną [4]. Šia proga rašytojams pasiūlyta išleisti vienkartinį leidinį, kurį apsiėmė sudaryti Spaudos biuro naktinio skyriaus vedėjas K. Binkis [5].

Nebuvo kada rinktis autorių ar tobulinti gautus kūrinius. Medžiagą leidiniui „GĖLIŲ DIENA" K. Binkis surankiojo tiesiog Laisvės alėjoje, kurioje anuomet buvo galima surasti „visą Kauną" [6]. Autoriams jis, matyt, nekėlė ypatingų reikalavimų — tenorėjo, kad karo baisumų iškamuota lietuvių visuomenė išgirstų jaunosios kartos literatų balsą apie gamtą ir meilę.

Didžiausia „Gėlių dienos" puošmena — šiandien chrestomatiniu virtęs plastiškų ir muzikalių K. Binkio trioletų ciklas „Utos". Pr. Ad-tei [Adamonytei] dedikuotiems trioletams, kurių artizmą deramai, nors ir santūriai, įvertino V. Mykolaitis [7], ir skaidrios melancholijos sklidinai poemėlei „Be tavęs" (vėliau pavadintai „Persiskyrimo daina") neprilygo rinkinyje niekas. „Apskritai imant, tai dabar aš vien literatūra ir tegyvenu. Tuo pasisekimu, kuris mane čia sutiko, aš beveik girtas",— rašė poetas būsimai žmonai [8].

Ekspromtiška B. Sruogos lyrika („Apsistok nors mirksnio moja" ir „Nemuno dainužė"), kaip ir M. Vaitkaus eilės, apdainuojančios bekūnį grožį, išvargti A. Lasto (Adomo Juodojo) posmai, lermontoviška F. Kiršos dialogų poemėlė „Peteliškė ir Aras", J. Talmanto eilėraštis apie beržėlį, nedarė tokio įspūdžio.

A. Lastą į kūrybos aukštybes bandė tempti slapyvardžiu Vox prisidengęs V. Bičiūnas [9]. Prieštaringų nuomonių susilaukė J. Mi-

---

[4] Iš 1969 spalio 1—9 pokalbių su J. Mikuckiu.
[5] *Dulkinienė R.* Surasti autografai.— Švyturys, 1969, Nr 21, p. 23.
[6] Iš 1969 spalio 8 pokalbio su P. Būdvyčiu.
[7] *Jūbilis V. [Mykolaitis V.].* Aplink gimtąjį židinį.— Ateitis, 1920, Sukaktuvių sąsiuvinis, p. 100.
[8] LKLIR, f. 45—138.
[9] Laisvė, 1919, liepos 31.

kuckio poemėlė „Dainius", kuriai prototipu paimtas P. Vaičaitis [10]. A. Jakštui ji patiko dėl „harmoningomis eilėmis" išsakytos idėjos, kad poeto gyvenimas „pavirstų daina" [11], o V. Bičiūnui — dėl ekspresyvių, nors ir futuristiškai skambančių eilučių („Griausmai! /Ūmai /Žaibu /Stabų /Sugriaukit galią..."), kurios jam atrodė „pirmasai ekstra posmas mūsų raštijoje" [12], nepajutus, jog čia ataidi J. A. Herbačiausko balsas iš „Gabijos". Teatrališkos J. Mikuckio frazės V. Mykolaičiui padvelkė neskaniu patosu, o „stiliaus viršūnė" su kas antrame skiemenyje sugrūstais rimais paliko tokį pat nemalonų įspūdį" [13].

„Gėlių dienoje" įdėtos dvi I. Jurkūno-Šeiniaus erotiškos miniatiūros su filosofine potekste, jau skelbtos švedų kalba 1918 m. išėjusioje knygoje „Naktis ir Saulė". Bet iš tų kūrinėlių nebuvo galima susidaryti vaizdo apie rašytojo ir diplomato naująją kūrybą, kuri peržengė gimtojo krašto ribas. M. Bagdono (A. Vabalkšnio) ir P. Būdvyčio (Svyruonėlio) vaizdeliai neprašoko pradedančiųjų lygio. Įdomesnis V. Bičiūno prozos kūrinys „Laiškas" iš trilogo „Meilė", kuriame skaitytojus galėjo intriguoti jaunuolio ir vyresnio amžiaus moters jausmų kompleksai.

Anonsuojant „Gėlių dieną", pirmoje vietoje buvo iškelta S. Čiurlionienės pavardė[14], bet jokio jos kūrinio šiame leidinyje nepasirodė. Skubant rinkinį išleisti laiku, apsieita be V. Jomantui užsakytų viršelių ir vinječių[15]. Valstybės spaustuvės raidžių rinkėjas P. Stiklius viršeliui parinko skoningą šriftą, o tekstams — kuklius poligrafinius ornamentus[16].

---

[10] Iš 1969 spalio 1—9 pokalbių su J. Mikuckiu. Vėliau autorius kūrinį perdirbo ir paskyrė V. Kudirkai.

[11] *Druskius [Dambrauskas-Jakštas A.].* Gėlių diena.— Draugija, 1919, Nr 4—6, p. 271.

[12] Laisvė, 1919, liepos 31.

[13] Ateitis, 1920, Sukaktuvių sąsiuvinis, p. 99—100.

[14—15] Lietuva, 1919, gegužės 28.

[16] Iš 1980 gegužės 18 pokalbio su P. Stiklium.

Leidinys „Gėlių diena" buvo platinamas dviejuose tam tikslui pastatytuose kioskuose Laisvės alėjoje[17] birželio pirmąją, per pačią šventę. Jos metu tautiniais drabužiais pasipuošusios mergaitės pardavinėjo gėles, grojo orkestrai, Vytauto kalne buvo surengta gegužinė su atrakcionais, loterijomis[18]. Tokio gražaus atgaivos sekmadienio kauniečiai dar neregėjo. Tačiau rengėjoms ne grožis rūpėjo: Gėlių dienos šventė davė 38 561 auksiną 80 skatikų gryno pelno[19]. Lietuvių moterų globos komitetas tais pačiais metais surengė Kaune dar tris rinkliavas — Uogų, Kareivių (gatvėse buvo pardavinėjamas dobilas) ir Varpų dienas — be jokių iškilmių[20]. Ši komercija kauniečiams darėsi grisi.

„Gėlių dienos" autoriams patiko atsiradusi galimybė nemokamai leisti literatūros rinkinius. Daug dėmesio leidiniui parodė Amerikos lietuvių spauda[21]. K. Binkis iš anksto pradėjo rinkti medžiagą antrajai „Gėlių dienos" knygai. K. Šimonis nupiešė jai viršelį — geltonas purienas su lapeliais, parašė lyrinės prozos gabalėlį. Tačiau ir šventė kitąmet suiro, ir leidinys nebuvo parengtas. K. Šimonio piešinį K. Binkis pasikabino savo darbo kambarėlyje[22].

1919 m. rudenį įvyko savotiškos periodinių leidinių varžybos. Spalio 9 d. K. Binkis išsiuntinėjo kvietimus bendradarbiauti būsimajame iliustruotame savaitraštyje „Veja", kurio redakcija — Spaudos biuras[23], o mėnesio pabaigoje „Lietuva" paskelbė tokį anonsą: *„Literatūros laikraštis.* Lapkričio mėn. pirmomis dienomis pasirodys literatūros ir dailės laikraštis *Dainava.* Redaguoja poetas Balys *Sruoga,* dailės sritį prižiūri dailininkas,

---

[17] Iš 1969 spalio 1—9 pokalbių su J. Mikuckiu.
[18] Lietuva, 1919, gegužės 25, birželio 3.
[19] Saulėtekis, 1919, birželio 29.
[20] Lietuva, 1919, rugpjūčio 6, 31, rugsėjo 10.
[21] Kai kuriuos „Gėlių dienos" kūrinius persispausdino „Vytis", 1919, Nr 11, 12; 1920, Nr 8.
[22] Iš 1969 rugpjūčio 17—20 pokalbių su K. Šimoniu.
[23] LKLIR, f. 13—2358, l. 2; P. Galaunės archyvas.

dailės istorininkas Paulius *Galaunė*"[24]. Varžybas laimėjo K. Binkis: gruodžio vidury pradėjo eiti mėnesinis (pagal metriką — dvisavaitinis) iliustruotas žurnalas „VEJA". O „Dainava", pertvarkyta į literatūros ir meno almanachą, pasirodė 1920 m. kovo pabaigoje[25], nors tituliniame puslapyje pažymėtas sausio mėnuo.

„Vejos" žurnalą leido bendrovė, kurią sudarė K. Binkis, V. Bičiūnas ir J. Mikuckis. Pirmieji du nariai neturėjo pinigų, todėl bendrovės pirmininku ir finansuotoju teko būti poetui J. Mikuckiui[26]. 1917 m. jis administravo Rygos liberalinį karininkų laikraštį „Laisvas žodis", spausdino savo kūrybą „Rygos garse". Kaune jis ėjo karo komendanto pareigas. Turėti savo būryje materialiai aprūpintą valdžios atstovą menininkams buvo paranku, juoba kad jis geraširdiškai padėjo bičiuliams ir kūrybos reikalus vertino labiau už viską.

K. Binkis redagavo „Veją" ne Spaudos biure, o savo bute, Maironio g. 19. Darbo pradžia buvo pakili. Jis parašė trumpą, bet jaudinantį įvadinį žodį, kuriame pro ašaras džiaugėsi, kad „žiauraus karo slibino sumindžiotas, supurvintas mūsų jaunosios kultūros augmuo vėl tiesias ir leidžia naujų gyvybe tryškančių šakų. Visų šakų opiausia, meno kūrybos šaka, skaudžiau už kitas paliesta, vėliau už kitas ir taisosi. „Vaivorykštės" ir „Baro" talkininkai tik pastaruoju metu bepradeda susirasti vieni kitus ir mėgina tęsti pradėtąją meno dirvoje pjūtį toliau".

K. Binkis rengėsi pasaulį nustebinti lietuvišku meno žodžiu, bet kelią pastojo poeto charakteris. Vilkolakio klube buvo iškilmingai atšvęstas „Vejos" pirmojo numerio pasirodymas: įvyko poezijos vakaras klubo nariams ir svečiams[27], jame dainavo

---

[24] Lietuva, 1919, spalio 29.
[25] Tauta, 1920, kovo 31.
[26] Čia ir toliau — iš 1969 spalio 1—9 pokalbių su J. Mikuckiu.
[27] Lietuva, 1919, gruodžio 21.

V. Jonuškaitė[28]. Po žurnalo krikštynų K. Binkis nerūpestingai „laistė" kūrinius su bičiuliais ir visai nepaisė raginimų ruošti naują medžiagą. Antrasis numeris išėjo tik po mėnesio. Nujausdamas, kad toliau gali būti dar blogiau, „Vejos" bendrovės pirmininkas J. Mikuckis davė K. Binkiui avanso ir paprašė pakontroliuoti Berlyne spausdinamą jo eilėraščių knygą „Aušros rasos" [29], o žurnalą redaguoti pakvietė „Lietuvos" dienraščio publicistą A. Žukauską-Vienuolį.

Redakcijai J. Mikuckis užleido savo darbo kabinetą Kęstučio g. 42 nuomojamame bute. Išleidus trečiąjį numerį, 1920 m. vasario 18 d. Kauno miesto ir apskrities viršininko įstaigoje jis apsiformino „Vejos" bendrovės pirmininku, A. Žukauskas — žurnalo redaktoriumi[30]. Tačiau žurnalas toliau nėjo. Yra duomenų, kad spaustuvė išbarstė jau surinktą ketvirtąjį numerį[31]. Visuomenei buvo pranešta, kad „Veja" dėl popieriaus krizės „tuo tarpu nespausdinama", o norintiems nutraukti prenumeratą grąžinami pinigai[32]. Tikroji priežastis buvo rimtesnė: vis didėjančios leidinio skolos pakirto Valstybės spaustuvės vadovų pasitikėjimą „Vejos" bendrove.

„Veją" norėjo perimti Lietuvių meno kūrėjų draugijos Literatų sekcija, bet paaiškėjo, kad žurnalo leidimas iš pradžių jai būtų nepakeliamai nuostolingas; menininkai tarėsi su „Švyturio" bendrove, bet ir ji atsisakė gelbėti leidinį, nors ir žadamą tvar-

---

[28] Meno dienos, 1935, Nr 17, p. 11.

[29] „Vejos" Nr 3 „Kultūros kronikoje" pranešta, kad K. Binkis 1920 m. sausio 30 d. „išvažiavo į užsienius lavintis toliau dailiosios raštijos srity". Nepaisant K. Binkio poligrafinės priežiūros, J. Mikuckio „Aušros rasos" išėjo su apipavidalinimo ir teksto defektais. Dėl jų, neminėdami poeto pavardės, spaudoje piktinosi knygos dailininkas ir autorius.— Lietuva, 1921, vasario 2, 8.

[30] LTSR CVA, f. 402, ap. 6, b. 32, l. 1.

[31] Iš 1969 rugpjūčio 17—20 pokalbių su K. Šimoniu.

[32] Lietuva, 1920, balandžio 28.

kyti Literatų sekcijos[33]. 1922 m. spalio 20 d. „Vejos" bendrovė buvo likviduota. Ta proga liberalinėje spaudoje pasakyta, kad žurnalas, kuris turėjo pasisekimo, „žlugo dėlei susitelkusių aplink jį menininkų nesugebėjimo tą darbą vesti ir jų apsileidimo"[34].

Kad patrauktų įvairaus išsilavinimo skaitytojus, „Veja" skelbėsi esanti vienintelis paveiksluotas literatūros, meno ir kultūros žurnalas. Tačiau įkištos į prozos tekstus ir atskiruose puslapiuose prastai atspaustos atsitiktinės landšaftinės ir reportažinės nuotraukos žurnalą ne puošė, o gadino[35]. Dailės darbų reprodukcijų, piešinių, išskyrus išraiškingą T. Daugirdo portretą[36], nebuvo. Didelio formato 16 puslapių sąsiuviniams, galintiems turėti savitą meninį veidą, trūko dailininko rankos ir akies.

Nors keitėsi „Vejos" redaktoriai, bet leidinio kryptis ir pagrindiniai bendradarbiai išliko tie patys. Daugumas autorių, jau spėjusių pasireikšti ir visuomeninėje politinėje periodikoje, buvo kauniečiai. Tokia padėtis, kai redakcinio darbo klausimus galima išspręsti vietoje, gyvu žodžiu, taps spaudos kasdienybe, kuri, deja, nepaliks reikalingiausių dokumentinių pėdsakų daugelio leidinių istorijai, autorių santykiams nušviesti.

„Veja" nesivaikė literatūrinių vardų ir rėmėsi jaunesniosios kartos rašytojais, kuriuos iškėlė XX a. pradžios neoromantinių ir impresionistinių ieškojimų banga. Šeštą dešimtį įpusėjęs A. Kriščiukaitis-Aišbė pritapo prie jaunimo kaip niekada nesenstančio satyros žanro atstovas. Žurnalo poetai tęsė lyrinę „Gėlių dienos" linkmę, apdainuodami gamtą ir meilę. Karo atspindžiai

---

[33] Menas, 1920, Nr 2, p. 10.
[34] Lietuvos žinios, 1922, spalio 24.
[35] Spaudoje buvo pažymėta, kad literatūros ir meno leidinio jungimas su „Ogonioko" tipo iliustruotu žurnalu „Vejai" nieko gero neduoda.— Varpas, 1920, Nr 2, p. 69.
[36] Žurnale nenurodytas piešinio autorius — H. Strukas.

ir nerimo gaidos pagilino išgražintas M. Vaitkaus peizažines eiles. J. Mikuckio romansuose irgi atsirado tikresnio dramatizmo; lygia greta poetas žaidė trumpų eilučių sąskambiais. K. Binkis eilėraštyje „Sniegas" subtiliai niuansavo ritmiką. J. Papečkys (Juozas Rainis) labai originaliai surimavo „Metmenų" ketureilius.

L. Gira paskelbė 1917 m. sukurtą estetizuotą svajonių poemėlę „Burtų šalis", kurioje viešpatauja grožio deivė, o poetas moka paversti savo raudą meilės daina. Šie žodžiai „Vejoje" skambėjo kaip nerealus bandymas atsitverti nuo tikrovės.

A. Jakštą nustebino Vito Vakario eilėraščiai „Vejoje". „Labai simpatiškas ir naujas, jaunas bene pirmąkart pasirodančio, nes lig šiol negirdėto, Vito Vakario talentas. Jo eilės iš knygos „Šventosios liepsnos" parodo ir jausmų gyvumą, ir gana aukštą eiliavimo techniką. P. Vakario „mylimoji" gali drąsiai gėrėtis savo dainium — ypač jei jis, be savo pirmos meilės, apdainuos dar ir ne vieną kitą kilnų ir gražų dalyką",— rašė kritikas. Jis tik patarė poetui vengti asonansinių rimų: *meilė—gaili, neįstengė— padangę*[37]. Vito Vakario slapyvardis vėliau sušmėžavo ir kituose leidiniuose; nežinomas autorius visur išliko jautrus meilės dainius. Jo eilėraščiai tada neišėjo atskira knyga, ir niekas nesuko galvos dėl jų autorystės.

Skaitydamas „Vejoje" Vito Vakario eiles, iš karto atpažįsti L. Girą. Tie eilėraščiai rinkinyje „Šilko gijos" (1929) ir tarybiniuose leidiniuose pateikti su antraštėmis: „Veltui lauktas šypsulys", „Banga", „Nutrūkusių dainų aidai". Kodėl poetas buvo pasirinkęs tokį slapyvardį, išaiškėja iš L. Giros dienoraščio. 1917 m. balandžio 20—21 dienomis jis įrašė tokius žodžius: „Gimė mintis poemai — simbolinei. <...> Mintis tos poemos pagavo mane, ir šiandien užsibrėžiau keletą eskizų. Išleisiu tik ją būtinai po kokiu nauju slapyvardžiu. Sumaniau „Vitas Vakaris". Psicholo-

---

[37] *Jakštas A.* Veja.— Draugija, 1920, Nr 1—2, p. 56.

giškai to pavadinimo neišaiškinti, tiesiog „созвучие" gimė galvoje, ir gana. Išleisiu užsienyje, sakysim, Paryžiuj, kad niekas neįspėtų, kas autorius. Nežinant autoriaus, mūsų „kritikai" gal įstengs bešališkiau jį apvertinti" [38]. L. Giros užrašų knygelėje 1918 m. gruodžio 2 d. Vito Vakario slapyvardis įrašytas didžiosiomis raidėmis [39]. 1923 m. birželio 21 d. poetas savo dienoraštyje užfiksavo: „Vakar vakare perrašiau savo „poezijų prozoj" ciklių iš 1918 palyginęs kiek ir įteikiau šiand[ien] Skaitymų XXIII knyg[ai] Vito Vakario vardu" [40]. Taigi šie kūriniai veikiausiai buvo rašomi 1917—1918 metais, o atiduodant vienam ar kitam leidiniui — pataisomi. Jų datavimas remiantis „Šilko gijų" išleidimo metais yra neteisingas.

„Vejoje" pradėtas spausdinti F. Kiršos eilėraščių ciklas „Idiotas" įvesdino poetą į simbolizmą. Nykūs romantiniai vaizdiniai (*ūkanų žemė, žalčių išrangyta pilis*) ir naujadarais užšifruoti įvaizdžiai (*įžambėkeliai, naktikova, vairaračiai*), susipynę su miglotais dvasios potroškiais, sudarė logine mintimi nepramušamą daugiasluoksnę simbolių užtvarą. Šioje tvirtovėje kaip grakštus šokis nuskambėjo paprastučiai vienarimiai dvieiliai: „Einam pajūrin kartu — / Aš ir tu..." Keistai pavadintą savo eilėraščių ciklą F. Kirša pratęsė „Skaitymuose".

„Vejos" prozoje taip pat ryškūs gamtos ir meilės motyvai, bet įtaigiausi — mirties tematikos kūriniai, ypač A. Vienuolio apsakymas „Auka". Jo veikėjas — visa siela atsidavęs visuomenės tarnybai gydytojas, kovojantis ne tik su ligomis, bet ir su kaimo žmonių tamsumu, prietaringumu,— miršta apkrėstas šiltine, skaudžiai abejodamas savo veiklos prasme. Žiaurių ir neteisingų socialinių sąlygų padarinius autorius atskleidžia vaizduodamas ligonio kliedesį; šmėklos, su kuriomis jis niaujasi, sukurtos veikiant modernistinei literatūrai. Tai patvirtina greta

[38–40] LKLIR, f. 13—3801, p. 160; f. 13—1827, l. 20; f. 13—1795, l. 42.

įdėta skandinavų rašytojo P. Nanseno fantazija „Mirtis": joje taip pat vaizduojami deformuoti mirštančio žmogaus regėjimai. Kaip teisingai pastebėjo L. Gira, „Auka" nurungė J. Pronskaus verstą kūrinį, todėl „galėtų būti lygiu pamatu išversta ir skandinavams pasiskaityti, nors ir nėra tai labai jau vykęs Vienuolio kūrinėlis"[41]. V. Putvinskis mėgino beletristiškai filosofuoti apie mirtį, keldamas kūrybą kaip vienintelį ir amžiną kovos su ja būdą.

Nieko naujesnio skaitytojui nepasakė J. Pronskaus (Ainio) peizažinės miniatiūros, kuriose jis paviršutinišku žvilgsniu stebėjo gamtą. I. Šeinius naujose ištraukose iš knygos „Naktis ir Saulė" impresionistinėmis detalėmis vaizdavo rasos lašą, bangą ir vėją, kupinus gyvybės jėgų bei paslapčių. A. Jakštas išgėdino autorių, kad jis rašąs gimnazistiškus niekus[42].

Skaitytojai daugiau laukė iš V. Bičiūno. Jo kūriniai „Meilė pažemintoji" ir „Meilė išaukštintoji", tęsiantys „Gėlių dienoje" pradėtą meilės trilogą, buvo fragmentiški kaip ir pirmasis. Pavaizduoti gatvės meilės trupiniai, kuriuos rankioja gašlus kuprelis, sukėlė nepasitenkinimą Amerikos lietuvių spaudoje dėl neaiškios autoriaus etinės pozicijos[43]. Taurinančią meilės jėgą V. Bičiūnas mėgino parodyti tagoriškomis miniatiūromis[44], bet jos buvo mažakraujės ir bedvasės.

A. Žukauskas-Vienuolis, tapęs redaktoriumi, panoro praplėsti autorių ratą. Trečiajame „Vejos" numeryje atsirado literatūros naujokų pavardžių. 1920 m. sausio mėnesį į Aukštuosius kursus atvažiavęs S. Šmerauskas įteikė A. Vienuoliui gana silpną eilė-

---

[41] *Radzikauskas E.* A. Vienuolio Raštai.— Skaitymai, 1921, kn. 7, p. 132.

[42] Draugija, 1920, Nr 1—2, p. 56.

[43] *Tam[oliūn]as A.* Veja.— Vytis, 1920, Nr 7, p. 15.

[44] Jos persispausdintos „Vytyje", 1920, Nr 7.

raštį „Vaiduoklis"[45], kuris buvo išspausdintas jau žinomu iš Maskvos „Aušrinės" Salio Jasulaičio slapyvardžiu[46]. Iš šios publikacijos atrodė, kad į literatūrą J. Baltrušaičio pėdomis (plg. įvaizdžius eil. „Šauklys" iš rink. „Kalnų takas") bando prasimušti dar vienas simbolistas.

Pradedančiųjų kūryboje A. Vienuolis, atrodo, pirmiausia ieškojo prasmės. Neišaiškinto autoriaus gražbylystes apie sielos potraukius, kaip rodo keli atsitiktinai aptikti „Vejos" archyvo lakštai, redaktorius palydėjo su pastaba: „Ničnieko nepasakyta!"[47]

1920 m. vasario 14 d. A. Vienuolis parašė laišką Šenberge (Skaistkalnė, Latvija) kunigaujančiam J. Lindei-Dobilui, kuriam prieš karą „Aušrinėje" buvo dedikavęs savo apsakymą „Paskenduolė". Redaktorius pageidavo trumpesnių raštų, kurių nereikėtų spausdinti tęsiniais, arba ilgesnių kūrinių ištraukų, pažymėdamas, kad trumpesnius dalykus redakcija stengsis apmokėti po auksiną už eilutę[48]. J. Dobilą sujaudino netikėtas dėmesys. „Anuose laikuose, tikrai „metiežos" metuose, kada prieš mane, skubotai gimusį karžygį, sukilo cieli legionai ir telikau vienas su keletu apsigandusių draugų,— Tamsta paaukavai man vieną iš savo apysakėlių. Nežinai dar, Tamsta, kokias Tantalo kančias aš tada iškentėjau, bet žinai, kaip brangus yra tokiame stovyje esančiam kiekvienas prijautimas",— atsakydamas A. Vienuoliui, rašė „Blūdo" autorius. Apgailestavęs, kad literatūros darbui trukdo atotrūkis nuo Lietuvos ir begalės rūpesčių, 1920 m. kovo 15 d. jis išsiuntė „Vejos" redakcijai ką tik parašytą apsakymą „Saliutė", smerkiantį klastingąjį davatkiškumą. „Tokie dalykai trumpinti ar trupinti nesileidžia. Be to, mano nuomone, reikėtų prie

---

[45] Iš S. Šemerio rankraštinių atsiminimų.— Knygos autoriaus išrašas.
[46] Šiuo slapyvardžiu jis debiutavo 1917 m. „Aušrinėje".
[47] MACBR, f. 162—3, l. 33.
[48–49] VVUBR, F 546—234; F 620—1, 2, 3.

šitokios rūšies literatūros mūsų publiką pratinti,— aiškino autorius.— Mūsų tauta perjautrinta. Dar neseniai bažnyčiose girdėdavome pamokslus, kame, apart klyksmo, nieko daugiau nebūdavo. <...> Dabar virto kitaip, ir žmonės pamoksluose jau ko kito ima ieškoti. Tas pats matoma ir literatūroje — vien saldumynų geidžiama. Tik jau nekuris grįžtelėjimas regėti. Tiesa, mums tų visų „izmų" atkartoti nereikia, tiktai reikia žinoti, jog kiekvienas „izmas" ką nors amžino į literatūrą įneša". Turėdamas galvoje ir „Vejos" kūrinius, J. Dobilas skatino aiškią mintį netgi simbolistinėje kūryboje. Savo laiške jis platokai pakomentavo kai kuriuos „Saliutėje" pavartotus retesnius tarminius žodžius [49].

A. Vienuolis nieko nepranešė autoriui apie „Vejos" krizę. J. Dobilas per „Varpo" redaktorių A. Rimką atsiėmė apsakymą [50] ir jį, kaip jau minėta, paskelbė šiame liaudininkų žurnale.

Trečiajame „Vejos" numeryje pradėtas spausdinti esejinis rašinys „Kūryba". Jo autoriumi pasirašęs K. Šimonis, bet paantraštėje pažymėta: „Sekant impresionistų studija". K. Šimonis sakė rėmęsis kažkurio rusų dailininko mintimis ir davęs valią savo fantazijai. A. Vienuolis atnešęs jam iš spaustuvės rašinio pabaigos atspaudą ir pasakęs, kad toliau žurnalas neis [51].

Nemažai vietos „Veja" skyrė literatūros ir meno kritikai. Pirmuosiuose dviejuose žurnalo numeriuose atsirado iš „Vaivorykštės" pažįstamas E. Radzikausko slapyvardis; kad jis slepia L. Girą, nedaug kas tenutuokė. J. Tumo kadaise išaukštintas „kritikų karalius" paskelbė platų straipsnį „Kūrybos pradai mūsų raštijoje", paantraštėje kukliai pavadintą metmenimis lite-

---

[50] J. Lindės-Dobilo 1920 gruodžio 15 laiškas A. Rimkai.— MACBR, f. 276—145, l. 1.

[51] Iš 1969 rugpjūčio 17—20 pokalbių su K. Šimoniu. „Vejos" 4-ajam numeriui surinktą „Kūrybos" tekstą K. Šimonis teigė perdavęs Lietuvos TSR knygų rūmams.

ratūros kritikai. Juo L. Gira tarytum pradėjo vykdyti 1917 metais sumanytą didžiulę literatūros kritinių tyrinėjimų programą.

Įvadinėje straipsnio dalyje L. Gira pabrėžė jau „Vaivorykštėje" iškeltą literatūros meniškumo (grožio) reikalavimą. Lietuvių menininkai su savo šviežiomis jėgomis dabar galį dalyvauti pasaulinėse kūrybos varžybose. „Nors literatūros mes jau turim, bet kritikos mums dar nėra",— kategoriškai teigė L. Gira. Lietuvių kritika nemėginusi apžvelgti nueito literatūros kelio, gyvu žodžiu pakeisti kažkada paskubom vienam kitam kūrėjui prilipintų etikečių. „Labiausiai trūko mums lig šiol mūsų jaunosios kūrybos sintezio, trūko drąsaus ir tvirto žodžio, kuris būtų kaip gairė jauniesiems grožio ieškotojams". Tokį žodį ryžosi tarti L. Gira. Kritikos objektais jis pasirinko dvi poemas — M. Vaitkaus „Brėkšta" ir B. Sruogos „Deivę iš ežero".

L. Gira ragino jaunus rašytojus plaukti į nežinomus uostus, neklaidžioti išvažinėtais literatūros keliais, „kur gyviesiems jau nebėr kas veikia". Kaip tokio beprasmio klaidžiojimo pavyzdį jis nurodė M. Vaitkaus poemą. Šis kūrinys, jo nuomone, prisigėręs romantinio kvaitulio, nenatūraliai sentimentalus nuo pradžios ligi galo — silpnas F. R. Šatobriano „Atalos" aidas. M. Vaitkaus kūryboje poema „Brėkšta" — žingsnis į priekį kompozicijos ir formos atžvilgiu, tuo tarpu pasaulinės raštijos gyvenime ji yra tik anachronizmas. Konkreti kūrinio analizė kompromitavo tuo pat metu pareikštą nepaprastai gerą A. Jakšto nuomonę apie M. Vaitkaus poemą [52].

B. Sruogos „Deivę iš ežero" L. Gira savo straipsnyje pavadino konspektu gražiai, bet neparašytai poemai. Jaunosios raštijos pirmoje grandinėje stovintis poetas kaitrias ir gaivališkas eiles pradėjęs klostyti dirbtiniais „ne tai simbolizmo, ne tai impresionizmo ūkų šydais". Tačiau labiausiai kūriniui pakenkę tai, kad

---

[52] Draugija, 1919, Nr 11—12, p. 543.

epopėjišką dievų ir žmonių kovos temą autorius palikęs neišplėtotą — kaip dailininkas juodraščio brėžinius, kuriuos jis iš pradžių tik anglimi nusipiešia. Kritikas nurodė ir pavykusias poemos vietas, vaizdingus aprašymus.

Lakius ir šmaikščius teiginius savo straipsnyje L. Gira motyvavo taikliomis citatomis, plačiais turinio komentarais. Pažymėtina, kad mūsų literatūros mokslas patvirtino kritiko išvadas apie M. Vaitkaus ir B. Sruogos kūrinius.

L. Gira išanalizavo Vilniaus teatro studijos pastatytą S. Čiurlionienės komediją „Pinigėliai". Pirmajame didesniame dramaturgės veikale jis pastebėjo aštrios satyrikės ir tikros humoristės talentą. „Dialogą Čiurlionienė valdo meistriškai, akcija bėga lengvai, ristele, verste versdama žiūrėtojus juoktis vis nuoširdžiau ir nuoširdžiau",— rašė L. Gira. Vienintelę „Pinigėlių" ydą jis nurodė nereikalingą komiškų scenų atskiedimą lyrinėmis, kurios kartais atrodo „tiesiog šaržo padaru". L. Gira aptarė ir aktorių vaidybą, pasidžiaugė savita K. Glinskio teatro pakraipa, kartu pabrėždamas, kad ji negali užstoti kelio kitų dviejų režisierių — J. Vaičkaus ir A. Sutkaus — mokykloms: „Kas tik teikia pasigrožėjimo, tas ir turi teisės gyventi meno šventnamyje".

F. Komisarževskio režisūros mokyklos auklėtinis A. Sutkus ėmė aktyviai reikštis kaip teatro teoretikas. „Vejoje" išspausdinti jo straipsniai apie dramos elementą operoje ir apie japonų teatrą pabrėžė meninio sąlygiškumo svarbą. K. Banaitis ir J. Štarka aptarė Kaune įvykusius koncertus. Menkai žurnale atsispindėjo dailės gyvenimas. Vis platėjo kultūros kronikos skyrius, kuriame stengtasi fiksuoti reikšmingiausius meno įvykius.

„Vejoje" aprašyta viena Vilkolakio klubo vakaronė ir išspausdintas Lietuvių meno kūrėjų draugijos pirmininko A. Varno žodis prieš atidarant draugijos steigiamąjį susirinkimą. Šios dvi menininkų organizacijos, kurių vėlesni nesutarimai suardė

kūrybinių siekių vienybę ir sujaukė kūrėjų tarpusavio santykius, savo veiklos pradžioje davė impulsų lietuvių literatūrinei spaudai.

Į apmirusį, karo išvargintą Kauną suvažiavę lietuvių menininkai pajuto organizacinio susivienijimo svarbą, tačiau ne iš karto rado tinkamiausią bendro darbo formą. Literatų ir dailininkų nepatenkino valdžios įstaigoje, Švietimo ministerijoje, A. Žmuidzinavičiaus atkurtas Meno departamentas; kelis mėnesius pavegetavęs, jis buvo panaikintas. Dingo be atgarsio Meno akademijos projektas, kurį rėmė S. Šilingas [53]. Tiktai Vilkolakio klubas [54], įregistruotas 1919 m. vasarą [55], patraukė dalį kūrybinės inteligentijos, ypač jaunimą. Iš pradžių tai buvo menininkų ir menui prijaučiančių žmonių sambūris [56]. Jis ieškojo naujų kūrybinio reiškimosi būdų, kuriuos ne sykį dar prieš revoliuciją Maskvoje lietuvių menininkams priminė J. Baltrušaitis [57]. Vilkolakis rengė uždarus vakarus, minėjimus, paskaitas su diskusijomis. Pirmuoju klubo prezidentu (vaidila) buvo išrinktas iniciatorius B. Sruoga, sekretoriumi — vardo parinkėjas F. Kirša. Vilkolakį sudarė dailininkų ir literatų sekcijos. Pastaroji, vadovaujama P. Galaunės ir M. Bagdono, spietėsi trečiadieniais [58]. Šioje sekcijoje išaugo „Dainavos" almanacho sumanymas.

1919 m. lapkričio 24 d. Vilkolakio klube įvyko posėdis mirusiam archeologui, dailininkui ir literatui T. Daugirdui paminėti. A. Sutkus jame perskaitė B. Sruogos esejinį straipsnį apie tra-

---

[53] *Žalmargis.* Iš meno gyvavimo dienų: Rūpesnių istorija.— Darbas, 1920, kovo 10; *Žmuidzinavičius A.* Dėl Žalmargio rūpesnių istorijos.— Ten pat, kovo 19.

[54] Menininkų klubas Kaune pradėjo kurtis dar vokiečių okupacijos metais.— Darbas, 1920, kovo 10.

[55] Laikinosios vyriausybės žinios, 1919, Nr 17, p. 8.

[56] Vilkolakio statutas.— VRBR, f. 12—762, l. 1.

[57] *Sutkus A.* Dėl Vilkolakio žygių.— Kn.: Kūrybos keliais, p. 54.

[58] Lietuva, 1919, gruodžio 6.

gišką lietuvių menininkų lemtį [59]. Gruodžio 10 d. P. Galaunė skaitė paskaitą apie žymiausią Lietuvos klasicizmo architektūros kūrėją L. Gucevičių [60]. Medžiagą šiai temai jis buvo pradėjęs rinkti dar prieš karą, dabar ruošėsi plačiam pranešimui Lietuvių mokslo draugijos susirinkime. P. Galaunei vilkolakininkai pasiūlė skubiai parengti specialią studiją sumanytam almanachui [61]. Platus jo darbas „Lauras Gucevičius", pavadintas medžiaga monografijai, kartu su B. Sruogos straipsniu pasirodė „DAINAVOJE" (1920).

P. Galaunės studiją redagavo F. Kirša, tuo metu gyvenęs mažame kambarėlyje Maironio gatvėje, viename bute su K. Jablonskio šeima. Jis labai atidžiai taisė rankraštį, aiškinosi meno terminus ir siūlė savo pakaitus, kuriuos autorius, gerai nemokėdamas lietuvių kalbos, be išlygų priimdavo [62]. L. Gucevičiaus portretą P. Galaunės paskaitai nupiešė V. Dubeneckis (almanache jis išspausdintas be dailininko parašo) [63]. Tai paskatino P. Galaunę parašyti „Dainavai" straipsnį apie naują V. Dubeneckio architektūros projektą. Šiose publikacijose jis pasirodė esąs subrendęs dailėtyrininkas.

Almanacho — „literatūros ir dailės lapų" — pirmos knygos redaktoriais pasirašę F. Kirša ir B. Sruoga — „Lietuvos" laikraščio, taip pat ir Vilkolakio vadovai. Sunki „Vejos" žurnalo leidyba atėmė B. Sruogai norą steigti panašų į jį literatūros ir meno savaitraštį. Ne tik finansiniais sumetimais, bet ir dėl sunkumų gauti spaudos popieriaus „Dainavą" sutarta leisti apystambėmis knygomis, nenurodant periodiškumo.

[59] *Padegėlis Kasmatė.* Tadui Daugirdui paminėti.— Ten pat, lapkričio 25.
[60] Ten pat, gruodžio 12.
[61] Iš 1969 rugpjūčio 27—28 pokalbių su P. Galaune.
[62] P. Galaunės atsiminimai apie F. Kiršą [rankr.].— P. Galaunės archyvas.
[63] Iš 1969 rugpjūčio 27—28 pokalbių su P. Galaune.

Almanacho redaktorių prašomas P. Galaunė sukūrė „Dainavos" viršelius, antraštinį puslapį ir pripiešė vinječių tekstams [64]. Didelio formato 120 puslapių knyga savo išvaizda mėgino lygiuotis į prabangiausią lietuvių literatūrinį leidinį — „Pirmąjį barą", o kreidiniame popieriuje išspausdintomis įklijomis — su juo varžytis. Penkis grafikos darbus pateikė aktyvus Vilkolakio dalyvis, vėliau šio klubo scenografas, A. Galdikas. Jo peizažuose jau ryškėjo polinkis į ekspresionizmą. Nujausdamas nepalankią meno vertintojų reakciją, J. Tumas iš anksto užstojo talentingą autorių: „Galdiko futuristiniai [piešiniai] bus kritikuojami. Tegu sau. Visi jie paliks įdomūs ypatinga savo rūšimi"[65]. Savo skubinoje anotacijoje jis pastebėjo, kad ir daugumas kitų „Dainavos" bendradarbių, prozininkų ir poetų, susilauks kritikos, bet geraširdiškai juokavo, jog dėl leidinio grožio, įvairumo, turiningumo Vilkolakiui „bus daug nuodėmių atleista".

Leidinys susilaukė prieštaringų vertinimų. Palankiai pirmąją „Dainavos" knygą sutiko L. Gira [66]. Griežtai, be jokių išlygų į almanachą pažiūrėjęs A. Jakštas įžvelgė jame dar daugiau neigiamybių negu anksčiau jo aptartuose literatūriniuose leidiniuose [67]. Jisai sumalė beveik visus autorius. Vėliau B. Sruoga, prisidengęs slapyvardžiu, išdėstė savo nuomonę apie kolegų dainaviečių kūrinius [68].

Pagrindiniai „Dainavos" bendradarbiai — rašytojai B. Sruoga, F. Kirša, I. Šeinius, teatralas A. Sutkus ir jau minėti dailės srities atstovai P. Galaunė ir A. Galdikas. Kitų autorių — poetų

---

[64] „Dainavos" anonse skaitytojai buvo informuoti: „Paveikslai atskiruose lapuose ir vinjetės dailininkų P. Galaunės, A. Galdiko, L. Palavinsko, V. Jomanto".— Lietuva, 1919, gruodžio 14.

[65] *[Tumas J.].* Dainava.— Tauta, 1920, kovo 31.

[66] *Gira L.* Dainava.— Lietuva, 1920, balandžio 2.

[67] *Jakštas A.* Dainava.— Draugija, 1920, Nr 5—6, p. 218—224.

[68] *Ašigalis [Sruoga B.].* Knygų lobis.— Sekmoji diena, 1921, Nr 1, p. 7.

M. Vaitkaus, A. Lasto, B. Buivydaitės, bibliografo V. Biržiškos — kūryba nesudaro nė dešimties almanacho puslapių. „Vejos" redaktorius K. Binkis, veiklus Vilkolakio dalyvis[69], „Dainavoje" nebendradarbiavo, kaip ir B. Sruoga „Vejoje". Matyt, tai nulėmė nelabas konkurencijos jausmas.

Almanachą sudaro dvi dalys. Pirmojoje spausdinama grožinė kūryba ir studijiniai straipsniai apie teatrą ir dailę. Antrojoje, pavadintoje „Darbai ir dienos", pateikta mažesnės apimties kritinių ir informacinių straipsnių apie įvairias meno sritis, bibliografinių apžvalgų.

„Dainava" pradedama ne originaliąja kūryba, kaip galima laukti iš almanacho pavadinimo, o senovės indų, Okeanijos salyno liaudies kūrybos, japonų poezijos vertimais. Romantikų susidomėjimą archaiškąja Rytų kultūra perėmė ir pagilino jaunoji jų atmaina — neoromantikai bei simbolistai. „Vaivorykštėje" V. Krėvė spausdino orientalinės tematikos prozą, M. Gustaitis moksliškai nagrinėjo rytietiškus A. Mickevičiaus poezijos motyvus. Tačiau apie tų tolimų kraštų gyventojų kūrybos galias lietuvių skaitytojai sprendė tiktai iš „Japonų pasakų" (1907, vertė S. Banaitis) ir vis labiau pasaulyje garsėjančio R. Tagorės vertimų, nuo 1914 m. pradėjusių rodytis periodikoje. „Dainavoje" B. Sruoga paruošė bene pirmą Rytų poezijos chrestomatiją lietuvių kalba. Tuo metu jis gilinosi į orientalizmą, o vėliau netgi skaitė paskaitą „apie Lietuvos meno paraleles su Elada ir artimybes su indais" [70].

Seniausio Indijos literatūros paminklo — Vedų himnų — ištrauka vaizduoja visatos atsiradimą kaip gaivališką stichiją. Kitame himne egzotiškų Ramiojo vandenyno salų aborigenai pagonišku ritualu lyg senovės lietuviai šlovina saulę kaip vienintelį

---

[69] Vilkolakio programoje buvo rodomos inscenizuotos K. Binkio eilės „Ramioji bakūžė".— Laisvė, 1920, gruodžio 8.
[70] *Savickis J.* Kauno pafrontėj.— Lietuva, 1920, gegužės 15.

gyvybės ir grožio šaltinį, visatos sielą. Dar „Pirmajame bare" išryškėjo polinkis kildinti kūrybą iš tų pačių šaltinių kaip ir tikybą. Antrojoje almanacho knygoje ketinta pateikti „filosofiniai religinių metmenų, kurie pasakytų laukiamosios kūrybos ir kultūros kryptį" [71]. „Dainavos" autoriams būdinga ta pati kryptis rodyti intuityvius kūrybos akstinus, slėpiningas pasąmonės galias.

Civilizacijos priešaušrio žmonių naivios pirmapradės pasaulėjautos atšvaitai, kuriais žavėjosi B. Sruoga, nepatiko A. Jakštui, pajutusiam netiesioginį išpuolį prieš katalikų religiją. Net nepanorėjęs išsiaiškinti, kas ta Okeanija „per viena — kokia autorė ar poema",— jis padėkojo tiktai už japonų tankų vertimus: „Čia duota tikri poezijos deimantėliai, žavintys savo švelnumu, jausmų gyvumu ir grakštumu".

Dvylika nerimuotų japonų miniatiūrų apie metų tėkmę, meilę, ilgesį paįvairino ano meto lietuvių poezijos strofiką ir meninę išraišką, darė poveikį jauniems poetams. B. Sruoga nenurodė nei autorių, nei šaltinio, iš kurio tankos paimtos. Dabar jau nustatyta, kad vertėjas išrankiojo kūrinius iš G. Račinskio studijos „Японская поэзия" (M., 1914) [72]. Vertimuose neišryškėjo kamerinių japonų penkiaeilių, privalančių turėti 31 skiemenį, struktūra (5—7—5—7—7 skiemenys)[73]. Paredaguotas miniatiūras B. Sruoga pakartotinai paskelbė Amerikos lietuvių spaudoje; šiuos kūrinius vertėjas pavadino „Japonų utos"[74].

---

[71] *Tadas Vaišnora [Bičiūnas V.].* Mūsų meno kultūros pradmenys.— Kn.: Kūrybos keliais, p. 4.

[72] *Kubilius V.* Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas.— V., 1983, p. 90.

[73] Rusų vertėjai tankas dažniausiai verčia nepaisydami skiemenų skaičiaus, rimuodami eilutes (to pageidavo A. Jakštas iš B. Sruogos), nors rimo kaip organizuojančio eilėraščius komponento japonų poezijoje nėra. Kanoniškos tankų struktūros laikėsi Butkų Juzė.

[74] Naujienos, 1923, spalio 9.

B. Sruoga išvertė ir du J. Baltrušaičio eilėraščius — „Žemės laiptų" įžangą („Visa mintis mana — ilgėjims žvaigždžių paslapties") ir „Pjovėją". Kaip jau pastebėta, pirmąjį kūrinį vos prieš pusmetį buvo išspausdinęs S. Naginskas „Nepriklausomojoje Lietuvoje". Šis literatas, pastoviausias J. Baltrušaičio vertėjas ikirevoliuciniu laikotarpiu, tik apčiuopom atpasakojo filosofinį poeto *credo*. B. Sruogos vertimas tikslesnis, bet irgi neįtaigus, perkrautas keistais frazeologizmais. Antrasis J. Baltrušaičio eilėraštis — „Pjovėja", nepaisant sudėtingos jo simbolikos, reiškiančios kruviną dramą [75], perteiktas geriau.

J. Baltrušaičio kūryba buvo didžiausia B. Sruogos literatūrinė atrama, kurią jis atsivežė iš Rusijos. „Dainavoje" išspausdintą trijų dalių simbolistinį eilėraštį „Audėja", kaip pastebėjo A. Jakštas, jis sukūrė paveiktas J. Baltrušaičio „Audėjo". „Švelnaus tai ūpo dalykėlis, ir skaitydamas netiki, kad sunkoki vertimai yra to paties, taip dailiai lengvai rašančio Sruogos kūriniai",— pažymėjo L. Gira. Įspūdingiausia trečioji eilėraščio dalis, kurioje jaunas poetas ištrūksta iš savo mokytojo kūrybinės nelaisvės.

B. Sruogos publicistinis etiudas T. Daugirdo atminimui — tai parafrazė J. Baltrušaičio „Žemės laiptų" tema. Straipsnyje nuo pradžios iki galo cituojamas, perpasakojamas ir siejamas su tragišku žmogaus ir menininko likimu „Dainavoje" išverstas eilėraštis.

„Dainavoje" įdėtas B. Sruogos verstas dialogas „Saulei leidžiantis", kurio autoriumi pažymėtas Pieras Liny. Pavardėje įsibrovė korektūros klaida, pakartota ir almanacho turiny. Tai XX a. pradžioje greitai išgarsėjusio ir taip pat greitai užmiršto prancūzų rašytojo Pjero Luji (Pierre Louÿs, 1870—1925) kūrinys. Jo

[75] Ten pat, 1920, liepos 9.

eilėraščiai, novelės, romanai patraukė prieškarinę rusų inteligentiją savita stilistika ir erotine tematika. Simbolistinėmis ir impresionistinėmis detalėmis atkurdamas antikinį pasaulėvaizdį, rašytojas žavėjosi aistrų grožiu. Tai būdinga ir dialogui „Saulei leidžiantis", kuriame atskleidžiami prabundančios jaunučių antikos piemenų meilės niuansai. Dialogo prasmę A. Jakštas aptarė be sentimentų: „Šis dalykas pridera tai kūrinių rūšiai, kurie kinematografuose terodoma „vien suaugusiems". Grynas nuogas pagoniškas natūralizmas, tik bent kiek gražiais žodžiais pridengtas".

Po kurio laiko A. Jakštas paskelbė skaitytojo *M. Š.* išvadas apie B. Sruogos vertimą, analitiškai palygintą su prancūzišku originalu[76]. Pasirodo, vertimas nutolęs nuo originalo, o kai kur ir prieštarauja autoriaus tekstui. A. Jakštas piktai šaipėsi, kad su sena prancūzų kalba, jos gerai nemokėdamas, B. Sruoga „pasielgė taip, kaip ir su sena poetikos teorija — jis drožė jomdviem į veidą ir nušvilpavo sau laisvas kaip paukštis". Tačiau galimas daiktas, ir tai labiau įtikėtina, kad P. Luji kūrinys verstas ne iš originalo, o iš rusiško vertimo.

Stambiausia poezijos publikacija „Dainavoje" — F. Kiršos 21 eilėraščio ciklas „Aidų aidužiai". Poetas čia pradėjo spausdinti naująją savo eilių knygą, kurios anonsas pasirodė dar 1918 metais[77]. Įvairiausių konstrukcijų posmais F. Kirša fiksavo meilės jausmo atspalvius kaip impresionistas. Tokio plataus emocinių variacijų kūrinio lietuvių literatūroje ligi tol nebuvo. Tas emocijas jis jau bandė simbolinti. Pirmosios „Aidų aidužių" eilutės „Iš padangių, iš aukštųjų, tolimojo krašto,/Nusileido baltos gulbės,/

---

[76] *Druskius.* Kaip svetimi veikalai pas mus lietuviškai verčiama.— Draugija, 1921, Nr 3—4, p. 124—126.

[77] *Kirša F.* Verpetai.— V., 1918, virš. p. 3.

Nusileido putų plotan, ir jas bangos taško" ilgam tapo klasikiniu lietuvių simbolizmo pavyzdžiu [78].

F. Kiršos eilėraščių ciklu žavėjosi L. Gira, kuris baltąja gulbe pavadino visą „Dainavos" knygą. V. Mykolaitis-Putinas taip pat teigiamai įvertino F. Kiršos eilėraščius, nors ir pasigedo juose didesnio jausmų įvairumo, fantazijos blyksnių [79]. A. Jakštas pripažino, kad „Aidų aidužių" cikle esama tikrai gražių dalykų, kur forma atitinka mintį, bet veltui bandė nustatyti, kas yra ta poeto „Ji": „Sykį ji — lietuvaitė, antrą — pasakaitė, trečią — net „girios medžiai supami". Rezultate — galvosūkis, paslaptis, juoba kad toliau dainius po keletą kartų sakosi mylįs Jos „veidą ir krūtinę".

Šios detalės atskleidžia kritiko įžvalgumą: jis teisingai nustatė, kad F. Kiršos simboliai užšifruoti. Tačiau toks rašymo būdas, kaip ir kūrinių cikliškumas,— esmingiausias simbolistinio meno požymis: tie patys žodžiai ten įgyja įvairių reikšmių; vienareikšmės būna tik alegorijos. Kritikas ir poetas A. Jakštas pasirodė nesuprantąs pagrindinės XX a. pradžios lietuvių poezijos vystymosi linkmės.

M. Vaitkus savo eilėraščiuose reiškė ilgesio ir liūdesio jausmus trioleto ir panašiomis į jį pasikartojančių eilučių formomis [80]. A. Lastas (Adomas Juodasai) mėgino perteikti nuotaikų kaitą metaforiškomis simbolistinėmis detalėmis, vienur turinčiomis apibrėžtą prasmę, kitur užkoduotomis. Pirmąsyk didesnį eilėraščių pluoštą davė B. Buivydaitė (Tyrų Duktė). Už nerūpestingus jaunatviškus kūrinėlius, kurie atitiko bendrą „Dainavos" dvasią,

---

[78] V. Jocaitis šitaip aiškino jų simboliką: *baltos gulbės* —„įkvėpimo ir drauge poeto dainų simbolis", *putų plotu* „čia reikia suprasti gyvenimą".— Žr. jo str.: Simbolizmas mūsų literatūroje.— Lietuva, 1925, lapkričio 4.

[79] Ateitis, 1920, Sukaktuvių sąsiuvinis, p. 94.

[80] M. Vaitkaus eilėraščiai vieninteliai iš „Dainavos" persispausdinti „Vytyje", 1920, Nr 18, 19.

„Ateities" poetę išbarė A. Jakštas, įžiūrėjęs „per daug dekoltuotą realizmą".

Didelius pluoštus poetinės prozos iš švedų kalba išėjusios knygos „Naktis ir Saulė" pateikė I. Šeinius, pakartodamas ir tai, kas buvo „Gėlių dienoje". Devyniolikos impresionistinių miniatiūrų cikle „Naktis ir Saulė" greitai kintantys gamtos vaizdai žadina įvairias mintis, emocijas, asociacijas. Nuolatinė šviesos ir tamsos kova kosmoso platybėse, metų laikų kaita susieta su permaininga žmogaus būtimi, gyvenimo geismo, meilės ir mirties realijomis, sapnų ir nemirtingumo iliuzijomis. Sakmėje „Mėnulis" I. Šeinius papasakojo apie paslaptingos nakties viešnios užkerėtą Žemės palydovą. Pasakoje „Trys paukščiai" jis stengėsi simbolius apibendrinti.

„Dainavoje" išspausdinta I. Šeiniaus kūryba buvo bene ryškiausia estetizmo apraiška ligtolinėje lietuvių prozoje. Skaitytojui, ieškančiam konkretaus turinio ir aiškios prasmės, šie kūriniai nedaug ką tesakė. A. Jakštas juos pavadino lengvučiais niekniekiais, kuriuos gali parašyti bet kas ir apie ką tiktai nori — „turėk tik bent krislelį fantazijos ir mokėk narstyti mintis kaipo rožančiaus karolėlius ant siūlo". Įrodydamas savo teiginį, kritikas gana šmaikščiai parodijavo naujuosius I. Šeiniaus kūrinius.

„Darbų ir dienų" skyriui F. Kirša parašė kandų straipsnį „Aitra poezijoje", kuris laikytinas programiniu dainaviečių pareiškimu. Juo ironizuojama dogmatinė kritika, nepajėgianti suprasti ir įvertinti naujosios poezijos. „Asmenys, kurie lemia literatūros laimužę", tenai tebeieško naudos, tikslingumo. Jau atgyventi tie laikai, kai tauta garbino kiekvieną plunksnos darbininką. Dabar būtina skirti „pažibas nuo šlamštų, dainas nuo kvazi dainų, eiles nuo kvazi eilių". Nepakanka garbinti liaudies dainas ir jaustis lietuviais. Reikia suprasti, kad tautos dvasia nešama ne ant pečių, o širdyje. Rašančio rusų kalba J. Baltrušaičio mistikos vaiz-

duotė išaugusi lietuviškoje žemėje ir lietuviams geriausiai suprantama. A. Jakštas bepročiu pavadino tautos genijų M. K. Čiurlionį. Nesant priešininkų, „literatūros šlamštų" proteguotojai visur laimėtojais skelbėsi. Tačiau „atėjo metas kovai. <...> vietoj mėtymo kitų bepročiais, dekadentais, modernistais, bombastais ir t. t. laikas tinkamai apsispręsti patiems". A. Jakštui sviestas iššūkis rodė ne tiktai paties autoriaus pyktį dėl pirmojo jo eilių rinkinio „Verpetai" sutalžymo[81], bet ir išreiškė jo kolegų nepasitenkinimą klerikaliniu naujosios literatūros administravimu. Nėra ko ir stebėtis, kad A. Jakštas taip priekabiai žiūrėjo į drąsėjančių savo oponentų kūrybą almanache.

Simbolistinio meno principus teatre palaikė režisierius A. Sutkus, neseniai įkurtos vaidybos studijos vadovas. 1919 m. vidury „Lietuvos" laikraštyje paskelbtuose savo straipsniuose jis pripažino teisę gyvuoti visoms meno kryptims, bet esmingiausiu dalyku laikė sugebėjimą atskleisti sielą. „Du pasauliai, kažkokiu slaptu rėčiu atskirti, nuolatai darbuojasi greta ir vienas kito neliečia: pasaulis šviesos ir tamsos, pasaulis objekto ir pasaulis dvasios, realingasis pasaulis ir mistikos pasaulis,— aiškino A. Sutkus.— Esama pavydėtino mokėjimo ir galėjimo pažvelgti akia į nematomąjį pasaulį, kažką reikalingą asmens dvasiai ten pamatyt ir suprasti ir paskum teatro priemonėmis, scenos kalba pasakyti miniai"[82]. „Dainavoje" ši mintis plėtojama.

Straipsnyje „Sena ir nauja vaidyba" A. Sutkus plačiai papasakojo apie vaidybos būdų raidą, sunkią teatro kovą dėl sceninės kūrybos savarankiškumo. Ieškant kelių į „veikslo pasakos šven-

---

[81] „Verpetų" recenzijoje A. Jakštas rašė: „Bevaikydamas rimų skambumą, jis mažne visur darko dedamą eilėsna mintį. Iš čia ir eina jo eilių tamsumas, painumas ir nenatūralumas; mažne visose mintys kažkokios neaiškios, lyg rūkais apdumtos, o kartais per tuos rūkus jose net ir visai prasmės nesimato".— Ateitis, 1918, Nr 8, p. 214.

[82] *Sutkus A.* Mūsų teatro žingsniai.— Lietuva, 1919, liepos 21.

tovę", autorius skatino remtis liaudies kūrybos liekanomis, bet nepamiršti ir „išmiklintos šių laikų žmonijos psichologijos". A. Jakštui ir jo beveidžiam antrininkui „Laisvėje"[83] užkliuvo bažnyčios, scenos meno persekiotojos, smerkimas straipsnyje.

Dar labiau A. Jakštui kliuvo antrasis A. Sutkaus straipsnis „Dainavoje" — „Ibseną vaidinsiant", kurį parašyti paskatino Skrajojamojo J. Vaičkaus teatro parodyta drama „Statytojas Solnesas" ir rengiama „Šmėklų" premjera. Neliesdamas matyto spektaklio, A. Sutkus išdėstė savo nuomonę, kaip statyti simbolistinius H. Ibseno kūrinius. Jis siūlė „nesitenkinti išsivystančia pjesėje įvykių fabula, bet pasakyti paslėptą, paprastam žmogui nenuklausomą jų prasmę". A. Jakštas pasipiktino skandinavų dramaturgo piršimu lietuviškai scenai: „jo dramos mūsų dvasiai visai svetimos ir negali rasti sau atbalsio". H. Ibsenas tegalėtų vien padidinti anarchiją, „nes jis, kad ir bandęs savo dramose judinti įvairius klausimus, bet nei vieno dorai neišgvildęs ir jokios sintezės nepriėjęs". Kritikas čia kalbėjo katalikų bažnyčios vardu, kadangi H. Ibsenas buvo jos indeksuotas rašytojas.

Scenos meno klausimus „Dainavoje" nagrinėjo ir B. Sruoga. Straipsnyje „Iš mūsų vaidybų" pritaręs simbolistinei stilizacijai, jis ragino tuo neapsiriboti ir, remiantis nacionalinėmis kultūros tradicijomis, atsigręžti į svarbiausius gyvenimo poreikius, lietuvių mitologiją, ugdyti žiūrovų kūrybingumą.

Kaip nujautė J. Tumas, audrą sukėlė A. Galdiko piešiniai. „Dainavos" redaktoriui B. Sruogai jie itin patiko dėl naujos technikos: „Galdikas neduoda piešinio kaip tokio su visomis smulkmenomis, bet duoda bendrą kontūrų vaizdą. Ir paveikslas, iš karto nesuprantamas, įsižiūrėjus į jį, sudaro ypatingo ūpo"[84]. A. Jakštas paskyrė visą savo redaguojamos „Draugijos" puslapį

[83] *J. Ž.* Dainava.— Laisvė, 1920, balandžio 23.
[84] Sekmoji diena, 1921, Nr 1, p. 7.

autoriaus ieškojimams koneveikti. Apeliuodamas į jo katalikybę ir „amžinojo Logoso nustatytus dėsnius", kritikas graudino dailininką („Vaikydamas savo ūpą, tempdamas ant dekadentiško trikojo savo sielą, tik užmuši ir pražudysi ją...") ir ragino, metus „šungrožio šuntakius", grįžti į „tikrąjį grožio kelią". Šiandien lieka tik stebėtis, kad tokio puolimo susilaukė gana dar atsargus peizažo deformavimas.

Aptardamas A. Galdiko piešinius, tarp jų ir spausdintus „Dainavoje", J. Tumas-Vaižgantas teigiamai įvertino ekspresionizmą kaip meno kryptį, neskirdamas jos nuo futurizmo: „Futuristai šarlatanai negi gali sugadinti tai, ką yra rimtai pradėjęs tikras žmogus — dailininkas Majakauskis ir jam lygūs ekspresionistai, šie paskutiniojo dailės žodžio tarėjai. Pas mus ekspresionistų nėra. Bičiūnas tik sauvaliauja, visai nemanydamas šioje pakraipoje dirbti. O mėginti reikia, nes grožio esama ir bjaurume" [85].

„Dainavos" almanachas, sekdamas „Pirmuoju baru", bandė nustatyti savo rašybą. Atsisakyta *f, ch* raidžių (rašoma *parsas, kaosas*). Nosinės raidės vartojamos tik linksniams žymėti ir dalyvių galūnėse; žodžių šaknyje bei priešdėliuose jos keistos ilgosiomis bei dvigarsiais (*manūjų, inžvelgę*). Tačiau griežtesnės sistemos neišlaikyta. Korektūros klaidos dar labiau padidino rašybos maišalynę.

„Dainavoje" modernistinės tendencijos stipresnės negu „Vejoje". Kaip pažymėjo V. Bičiūnas, „tai dar nebuvo nei pakraipomis skirstymas, nei kultūriniai filosofinė antitezė, bet iš žmonių būdo ir vedamojo ūpo kylantieji garai" [86]. Šiame almanache visapusiškiau atsiskleidė nauji lietuvių meno bruožai, išryškėję „Pirmajame bare". Čia susispietė menininkai, atsidavę kūrybi-

---

[85] *Vaižgantas.* Lietuvių meno apžvalgos paroda.— Tauta, 1920, gegužės 22.

[86] Kūrybos keliais, p. 7.

niams ieškojimams. Jie stengėsi patraukti skaitytojus naujomis idėjomis ir naujomis formomis. Rašytojai gręžėsi nuo loginio racionalizmo į stichinį jausmų pasaulį, mėgindami kuo įtaigiau atskleisti žmogaus dvasios slėpinius. B. Sruoga ir F. Kirša užsirekomendavo kaip simbolistai, J. Baltrušaičio sekėjai. Simbolizmo atgarsiai palietė ir publikacijas apie teatrą. I. Šeiniaus impresionizmas įgijo estetizmo atspalvių. A. Galdikas pasireiškė kaip ekspresionizmo pirmtakas lietuvių dailėje.

Daugumo rašytojų kūryboje vyravo kameriniai motyvai, iš dalies rodantys visuomeninių idealų stoką. Iš almanacho menkai tejuntama, kad Lietuva atgavo valstybingumą, dėl kurio turėtų keistis menininkų kūrybos sąlygos. L. Gira „Dainavos" recenzijoje bene pirmasis pakėlė balsą prieš „ministerijų bei departamentų minkštųjų kėdžių ir šimtų valdininkų subordinacijos bei kinkų linkavimo kultūrą", apgailestaudamas, kad „neturi mūsų raštija, mūsų dailusis menas nei mecenatų, nei paramos iš ten, iš kur privalytų būti".

Aktyviausias lietuvių literatūros ir meno kritikas A. Jakštas, stovėdamas katalikybės interesų sargyboje, rūsčiai smerkė tradicijoms prieštaraujančius kūrybos ieškojimus. Iš literatūros jis po senovei reikalavo kiekvienam suprantamo turinio ir konkrečios prasmės. Išvydęs almanache jaunimo akciją prieš jo estetikos kanonus, A. Jakštas pasistengė rimtai argumentuota kritika nuskabyti savo literatūrinių priešų laurus. Patyrusiam polemistui ir nuovokiam kritikui tai neblogai pavyko, kadangi nepažeidžiamų kūrybos vertybių „Dainavoje" buvo nedaug. Tačiau kartu su aiškiais vieno ar kito menininko darbų trūkumais A. Jakštas atmetė ir palaikytinas pastangas plėsti vaizdavimo galimybes, o tai stabdė literatūros pažangą. Tokia kritika dar labiau kaitino kūrybingo jaunimo aistras.

Almanachą norėta paversti periodiniu leidiniu. 1920 m. rugpjūčio 16 d. Lietuvių meno kūrėjų draugijos valdybos posėdyje V. Krėvė pasiūlė „duoti paskolos „Dainavai" leisti". Tačiau almanachą kol kas nutarta palikti Vilkolakiui. 1921 m. sausio 19 d. LMKD valdyba nusprendė išleisti antrą „Dainavos" knygą [87]. Kovo pradžioje A. Lastas rašė V. Krėvei: „Paskaitykit siunčiamas trejas eiles, ir, jei esat tikri, kad jos *visos* tilps „Dainavos" 2-oj knygoj,— tuomet prašau pasilikti; o jeigu ne, sugrąžinkit jas atvežusiai mano giminaitei". Poetas teiravosi, kada išeis „Dainava", kokios bendradarbiavimo sąlygos, kas sudaro redakciją [88].

Kaip matome, V. Krėvė ėmėsi tęsti B. Sruogos ir F. Kiršos pradėtą darbą. Galimas dalykas, „Dainavos" antraštė susijusi ne tiek su vilniškiu klubu, kiek su 1910—1911 metais neįgyvendinto V. Krėvės ir L. Giros almanacho vardu [89]. Tokiu atveju V. Krėvė laikytinas leidinio pradininku.

1921 m. liepos viduryje pasirodė žinutė, kad „Dainavos" antra knyga išeisianti rudenį to paties ūpo; joje „tuo tarpu dalyvauja V. Krėvė, Ig. Šeinius, B. Sruoga, F. Kirša, V. Dubeneckis, P. Galaunė, A. Sutkus" [90]. A. Lastas neminimas — jo kūriniai veikiausiai buvo grąžinti. Tačiau almanacho rengimas greitai nutrūko. A. Sutkus aiškina, kad Tilžėje, „Spaudos" spaustuvėje, kurioje išvydo šviesą pirma „Dainavos" knyga, nepavyko prieinama kaina gauti popieriaus, ir Vilkolakio klubas pasijuto negalįs apmokėti antros knygos leidimo [91]. Vadinasi, Lietuvių meno kūrėjų draugija almanacho nefinansavo.

Tuolaikinei visuomenei „Dainava" dar tiek pat tebuvo reikalinga, kiek ir kiti literatūriniai leidiniai. Praėjus penkeriems

---

87 MACBR, f. 45—194, l. 96, 125.
88 A. Lasto 1921 kovo 1 laiškas V. Krėvei.— LK 17, 1981, p. 145.
89 PA, p. 179—182.
90 Sekmoji diena, 1921, Nr 20, p. 7.
91 *Sutkus A.* Vilkolakio teatras.— V., 1969, p. 43.

metams, V. Krėvė su širdgėla pasakė, kad, nepaisant patrauklaus almanacho vardo, didžioji tiražo dalis tebeguli Vilkolakio palėpėse [92].

KŪRĖJŲ CECHAI

1

Vilkolakis neaprėpė visų meno reikalų ir nepretendavo į profesionalią organizaciją. Jo renginiai nepatenkino vyresniosios kartos menininkų. Vilkolakiui A. Jakštas siūlė susijungti su jo sumanyta Homero draugija, kuri turėtų rinkti ir skelbti tautinį epą [1]. 1920 m. sausio 29 d. įsteigta Lietuvių meno kūrėjų draugija į savo narius priėmė tik pasireiškusius menininkus. Ji užsimojo ugdyti meną ir remti jo kūrėjus.

Atgyjant kultūriniam krašto gyvenimui, tikslinamos įvairios sąvokos. Visuomenėje dar gana neapibrėžtai vartojamas *rašytojas* [2], o *menas* ir *dailė*, *menininkas* ir *dailininkas* laikomi sinonimais. Lietuvių meno kūrėjų draugija, kuriai greitai prilipo humoristiškai skambanti B. Sruogos santrumpa „Lemenkudra", *meno* sąvoką išplėtė iki šiandieninio jos turinio. Literatų, muzikos, dramos, plastikų (dailininkų, architektų) sekcijose ji laipsniškai mėgino sutelkti visų sričių menininkus. LMKD pastango-

---

[92] *Vidmantas* 'A. [Braziulis A.]. Mūsų dailiosios literatūros vargai.— Klaipėdos žinios, 1925, spalio 4.

[1] *Jakštas A.* „Homero draugija" ir „Vilkolakis".— Draugija, 1919, Nr 4—6, p. 226—238.

[2] Rašytoju save laikė Vyg. Mašanauskas, rašęs arklių kaustymo vadovėlį.— Lietuva, 1925, rugsėjo 1.

mis buvo įsteigtos Dramos ir Operos vaidyklos, M. K. Čiurlionio galerija, piešimo kursai, tapybos studija, reorganizuota muzikos mokykla, pradėta platesniu mastu rinkti liaudies meną, rengti dailės parodas. Jau atkurta šios universalios draugijos istorija, plačiai aptarta dailininkų ir teatralų veikla [3]. Mažiau rašyta apie literatus.

Draugijos „pradžios kuopoje" daugumą sudarė rašytojai: K. Binkis, F. Kirša, J. Mačiulis-Maironis, B. Sruoga, S. Šilingas, A. Žukauskas-Vienuolis (J. Savickis figūravo kaip dailininkas) [4]. Kauno miesto ir apskrities viršininkui 1922 m. birželio 15 d. pristatytame pirmajame LMKD narių sąraše, į kurį įrašyti 98 menininkai, trečdalis buvo plunksnos žmonių [5]. Paskutiniajame sąraše, parengtame 1932 m. gegužės 5 d., tarp 14 tikrųjų narių ir 2 siekėjų randame V. Mickevičiaus-Krėvės, B. Sruogos, P. Vaičiūno ir J. Balčiūno-Švaisto pavardes [6]. Draugijos sudėtis ne sykį keitėsi ir mažėjo dėl nesutarimų bei konfliktų, nepatenkintų asmeninių ambicijų. Besikeičiančiose centro valdybose visada buvo rašytojų, jie dirbo reikalų vedėjais, sekretoriais (F. Kirša, L. Gira, K. Binkis, V. Mykolaitis-Putinas), vicepirmininkais (1923 m. pradžioje — L. Gira, 1925 m.— F. Kirša), pirmininkais (1925 m.— B. Sruoga, 1920 m. viduryje ir nuo 1926 m.— F. Kirša, nuo 1931 m.— V. Krėvė).

LMKD veikloje žymūs du laikotarpiai: 1920—1922 ir 1925—1933 metai. Reikšmingiausias buvo ankstyvasis laikotarpis. Tada

---

[3] *Valiuškevičiūtė A.* Lietuvių meno kūrėjų draugija.— Kn.: Mokslo, kultūros ir švietimo draugijos. V., 1975, p. 162—199; *Maknys V.* Lietuvių teatro raidos bruožai.— V., 1979, t. 2, p. 67—68; *Umbrasas J.* Lietuvių meno kūrėjų draugija ir dailė.— Kn.: *Umbrasas J., Kunčiuvienė E.* Lietuvių dailininkų organizacijos 1900—1940. V., 1980, p. 54—96.

[4] LKLIR, f. 3—215, l. 3.

[5] MACBR, f. 45—119.

[6] LKLIR, f. 18—106, l. 41.

draugijoje aktyviai reiškėsi V. Bičiūnas, K. Binkis, L. Gira, F. Kirša, V. Krėvė, K. Puida, B. Sruoga, J. Švaistas.

Būrys žinomų plunksnos žmonių dėl įvairių priežasčių menininkų organizacijai nepriklausė. 1908 m. bandytos kurti rašytojų draugijos entuziastę Žemaitę su Lietuvių meno kūrėjų draugija simboliškai sujungė tiktai LMKD vainikas ant šviežio jos kapo [7]. Nuošalyje nuo kauniškių menininkų sambūrio liko atokiai gyvenantys K. Jasiukaitis, A. Lastas, J. Lindė-Dobilas, M. Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana, S. Pšibiliauskienė-Lazdynų Pelėda.

Nepaisydamas atstumo, su draugija artimus ir nuoširdžius ryšius palaikė tilžiškis Vydūnas. Jis teturėjo vienintelį pageidavimą: „Noriu, kad nebūtų menamas arba atspausdinamas kur nors pilietinis-šeimyninis mano vardas nei pavardė. Tegul pasiliksiu visuomet *Vīdûnas* ir niekas daugiau" [8]. Į draugiją mielai įsirašė ir panevėžietė G. Petkevičaitė-Bitė [9].

J. Baltrušaitis, pradėjęs eiti Lietuvos nepaprasto pasiuntinio ir įgalioto ministro pareigas Tarybų Rusijoje, bet dar dirbantis tenykščio Švietimo liaudies komisariato Teatro draugijoje (TEO) ir vykdantis A. Lunačiarskio įpareigojimus [10], 1920 m. viduryje buvo paskirtas trumpalaikės LMKD Teatro tarybos pirmininku Vilniuje [11]. Vėliau jis berods tiktai kartą kaip svečias apsilankė lietuvių menininkų draugijos valdybos posėdyje [12]. Tačiau J. Baltrušaitis nuoširdžiai padėjo tvarkyti organizacinius reikalus Maskvoje, jo pastangomis į Lietuvą atvyko M. Dobužinskis [13], taip pat S. Pilka, kuris atsivežė iš Petrogrado ir padovanojo draugijai vertingą tūkstančio tomų savo biblioteką teatro klausimais [14].

---

[7] MACBR, f. 45—4, l. 20.
[8—9] VVUBR, F 610—68, 88.
[10] **Вестник театра, 1920, 16—21 декабря.**
[11] *Sutkus A.* Meno gyvenimas.— Laisvė, 1921, vasario 24.
[12] Žr. 1920 rugpjūčio 3 protokolą.— MACBR, f. 45—194, l. 129.
[13—14] Žr. J. Baltrušaičio 1923 balandžio 8 laišką LMKD valdybai.— Ten pat, f. 96—289; f. 45—167, l. 7.

Šeštą dešimtį bebaigiąs draugijos valdybos narys J. Mačiulis-Maironis posėdžiuose autoritetingai reiškė savo nuomonę, bet jaunimo akyse jau nebeturėjo pirmykštės aureolės. „Prieš dieną susipažinau su Maironiu, kuris buvo atėjęs į Lietuvių M[eno] Kūr[ėjų] Draugijos valdybos posėdį. Kaip jis pasenęs! Ar verta tokios senatvės laukti? Kame gi jo poezijos šventumas? — 1920 m. vasario 29 d. savo dienoraštyje stebėjosi F. Kirša.— Šiandien jis liūdnai vis drebina galvą, nes jos nesulaiko. Riebus, tarsi ištinęs. <...> Nepoetingas ligi nepakenčiamumo. Kuomet buvo tartasi eiti vaizduotis [fotografuotis] ir buvo paskirta 2 val. dieną, jis didžiausiu susirūpinimu pasiaiškino negalįs, nes paliksiąs be pietų. Na, kaip čia, girdi, nevalgius reikės būti. Man pasisukė aštri mintis, ir norėjau pasiūlyti pietauti Vilkolaky, bet nusigandau ir pamanęs taip, nes Vilkolakis tokių žmonių keikiamas" [15]. Šioje pernelyg subjektyvioje charakteristikoje išreikštas ne tik F. Kiršos, bet ir kai kurių kitų jaunų literatų ironiškas požiūris į Maironį kaip į, jų nuomone, atgyvenusį rašytoją.

Draugijoje beveik nesigirdėjo kunigų A. Jakšto, M. Gustaičio, M. Vaitkaus balsų. Pirmaisiais LMKD veikimo metais Fribūro universiteto studentas V. Mykolaitis-Putinas tiktai formaliai buvo įtrauktas į narių sąrašą [16].

Steigiant Lietuvių meno kūrėjų draugiją, didžiausią aktyvumą rodė S. Šilingas. Jis parengė pirmąjį Literatų („Literatūros ir poezijos") sekcijos statutą [17] ir daugelį kitų dokumentų. Šio patyrusio juriskonsulto [18] parama labai pravertė menininkams.

---

[15] VRBR, f. 35—29, l. 33—34. Ir iš tiesų Maironis buvo nusistatęs prieš Lietuvių meno kūrėjų draugijos suartėjimą su Vilkolakiu. 1920 vasario 5 LMKD valdybos posėdyje jis pareiškė: „Vilkolakio bloga opinija. Neverta rimtos draugijos vardo jungti su klubu".— MACBR, f. 45—194, l. 158.

[16] Ten pat, f. 45—173.

[17] Žr. rankraštį — LKLIR, f. 45—47.

[18] LTSR CVA, f. 101, ap. 1, b. 155.

Gaila, kad, įsikinkęs į politikos vežėčias, jis negalėjo realizuoti literato gabumų. Literatų sekcija, kuriai jis mėgino pirmininkauti, dėl sveikatos būklės atsisakius šių pareigų J. Jablonskiui [19], buvo reorganizuota 1920 m. viduryje, kai sugrįžo į Lietuvą V. Krėvė. Jis pradėjo dirbti Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijos sekretoriumi ir tapo LMKD Literatų sekcijos pirmininku; šios sekcijos sekretoriumi buvo išrinktas J. Tumas-Vaižgantas, knygininku — B. Sruoga, sekcijos valdybos nariais — J. Papečkys ir K. Binkis [20]. 1922 m. sekcijos pirmininku dirbo L. Gira, sekretoriumi — K. Binkis [21].

Ne vienas rašytojas darbavosi ir Literatų, ir Dramos sekcijose, o L. Gira tarpais abiem vadovavo. Didžioji rašytojų dalis būrėsi Literatų sekcijoje, kuri buvo pasiryžusi steigti literatūros mokyklas ir studijas, organizuoti paskaitas, vadovauti vertimų darbui, skelbti konkursus ir skirti premijas, rinkti tautosaką bei etnografinę medžiagą, tiekti mokykloms vadovėlius, rūpintis spaudos estetika, organizuoti literatūros leidinius, aprūpinti reikalingomis knygomis menininkus ir pradedančiuosius literatus [22].

Rašytojai stimuliavo draugijos kūrybinį tonusą, kurstė kovą dėl įvairių meno reformų, buvo pagrindinė kitų sričių menininkų atspara konfliktinėse situacijose. Tačiau Literatų sekcija nesugebėjo iš valdžios išsikovoti tiek lėšų, kiek gavo kitos LMKD sekcijos. Pagrindinė draugijos finansuotoja — Švietimo ministerija, kuri smunkančiomis markėmis (auksinais) ir dar neįsigalėjusiais litais [23] visų pirma stengėsi palaikyti teatrą ir dailės renginius, atsainiai žiūrėjo į literatūros reikalus.

---

[19] Pirmuoju Literatų sekcijos valdybos sekretoriumi buvo išrinktas A. Žukauskas-Vienuolis, iždininku — P. Čiurlionis, knygininku — A. Kriščiukaitis-Aišbė.— Lietuva, 1920, balandžio 2.

[20—21] MACBR, f. 45—92, l. 1; f. 45—397, l. 9.

[22] Menas, 1920, Nr 2, p. 9—10.

[23] Apie markės ir lito kursų santykį žr.: Lietuva, 1922, spalio 31.

Pirmajame „Literatūros ir poezijos sekcijos" projekte buvo numatyta paskelbti eilių rinkinio vaikams konkursą ir netgi nurodyti terminai, kada turėtų būti pateikti kūriniai pavasario, vasaros, rudens ir žiemos tematika [24] (konkurso projektą parengė J. Tumas) [25]. 1922 m. Literatų sekcija nutarė surengti dramos veikalų konkursą, paprašydama Švietimo ministerijos 12 tūkstančių auksinų pirmajai ir 6 tūkstančių auksinų antrajai premijai [26]. Gavus prašomą sumą, šį konkursą „Skaitymuose" ir kituose leidiniuose paskelbė Lietuvių dramos teatro (būsimojo Valstybės teatro) direkcija, kuriai vadovavo LMKD Literatų sekcijos pirmininkas L. Gira. Tai buvo pirmas tokio plataus masto literatūrinis konkursas po karo. I premiją jame laimėjo M. Vaitkaus simbolistinė drama „Žvaigždės duktė"[27]. LMKD literatūrinių premijų projektą Švietimo ministerija išbraukė [28].

Pabaltijo valstybių konferencija Rygoje 1920 m. rugpjūčio mėnesį rekomendavo sudaryti literatūros ir meno konvencijas, o pirmiausia — sutvarkyti autorių teisių apsaugą. Lietuvių menininkai, pritardami numatytam įsteigti bendram kultūros ir meno biurui, kuris parengtų tas konvencijas, siūlė glaudžiau bendradarbiauti Pabaltijo meno organizacijoms bei menininkams tarpusavyje, keistis dvasinėmis vertybėmis, o svarbiausia — leisti bendras iliustruotas monografijas bei almanachus [29]. To bendradarbiavimo vaisiai ne tik tada, bet visą buržuazijos valdymo laikotarpį buvo menki. Tačiau konferencija Rygoje paskatino LMKD vadovybę susirūpinti lietuvišku autorių teisių projektu.

---

[24] MACBR, f. 45—214.
[25] Menas, 1920, Nr 2, p. 10.
[26] MACBR, f. 45—115.
[27] Laisvė, 1923, balandžio 14.
[28] MACBR, f. 45—115.
[29] LMKD valdybos 1920 rugpjūčio 24 raštas Baltijos valstybių konferencijos kultūros ir meno sekcijai.— Ten pat, f. 45—162. Raštą parengė S. Šilingas.— Ten pat, f. 45—200.

Susipažinę su senaisiais rusų teisės įstatymais[30], Literatų sekcijos nariai įsitikino, kad jį parengti ne taip jau paprasta. Keblu buvo nustatyti universalią honorarų skalę periodikai, kadangi daugumas leidinių jų išvis nemokėjo, kompensacija autoriams už išleistas knygas, kurių tiražo niekas nekontroliavo, priklausė tik nuo leidėjų malonės. Amerikos lietuvių laikraščiai ir žurnalai persispausdinėjo Lietuvos rašytojų kūrinius neatsiklausdami ir niekuo neatsilygindami. Dramaturgai neturėjo aiškesnės juridinės garantijos, kiek gaus už savo veikalų pastatymus.

Dramos vaidykla ir LMKD Literatų sekcija iš pradžių buvo sutarusios dramaturgams mokėti 2% pajamų nuo originalių kūrinių ir eiliuotų vertimų veiksmo, 1,5% — nuo vertimų veiksmo[31]. Dramos vaidyklos repertuarą tvarkė speciali komisija, į kurią įėjo V. Biržiška, J. Mačiulis-Maironis, J. Papečkys, S. Šilingas, A. Šmulkštys-Paparonis ir P. Vaičiūnas[32]. Kai 1921 m. viduryje buvo įkurta Dramos sekcija, kuri į savo globą paėmė Dramos vaidyklą, sekcijos pirmininkas ir vaidyklos vedėjas L. Gira originalių veikalų autoriams nustatė 5%, vertėjams — 3% pajamų už kiekvieną vaidinimą[33]; užsakytus kūrinius teatras pirko pagal atskiras sutartis. S. Čiurlionienė už savo „Aušros sūnus" buvo išsireikalavusi 10% pajamų[34].

K. Puida, J. Balčiūnas-Švaistas ir P. Vaičiūnas parengė „Literatų sekcijos scenos kūrinių teisių apdraudimo" projektą, kuriame nurodytas ne tiktai honoraras už originalius kūrinius ir eiliuotus vertimus (nuo 2% iki 10% spektaklio pajamų), paprastus vertimus (1,5% nuo veiksmo), operų ir operečių libretus (premjeros — 4%, kartojimai — 2%), bet ir numatyta steigti autorių teisių agentūras visuose apskričių miestuose, pateiktos instrukcijos agentams[35]. Pastarajai naujovei dar nebuvo pribrendusi visuomenė.

[30—31] Ten pat, f. 45—92, l. 9; f. 45—157.
[32] Laisvė, 1921, balandžio 2.
[33] LTSR CVA, f. 101, ap. 1, b. 155, l. 18.
[34] MACBR, f. 45—106, l. 118.
[35] Ten pat, f. 45—25, l. 20—21.

Daugelis skaitytojų stebėjosi, po kurio laiko skaitydami Lašmenpamūšio dvarininko B. Melngailio pareiškimą spaudoje, kad jis pasirašęs sutartis su J. Rainiu ir Aspazija, pagal kurias gavęs šių rašytojų dramos veikalų vertimo, spausdinimo, vaidinimo monopolį [36]. Nors P. Vaičiūnas, remdamasis veikiančiais įstatymais, ne kartą griežtai draudė be jo leidimo vaidinti originalias ir verstines dramas [37], bet saviveiklininkai jokių draudimų nepaisė.

LMKD Literatų sekcija 1922 m. kovo 25 d. įpareigojo V. Krėvę, J. Papečkį ir V. Bičiūną parengti Lietuvos rašytojų ir leidėjų sutartį [38]. Nekonkretus sutarties projektas [39] buvo karštai svarstomas, K. Binkis su Maironiu mėgino nustatyti honoraro minimumą, bet ničnieko nenutarta [40]. Savus įkainius turėjo Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisija. Vadovaudamasis kovo 25 d. posėdžio nutarimu, Literatų sekcijos prezidiumas pareikalavo, kad, pabrangus pragyvenimui, komisija sekcijos nariams savo leidžiamuose žurnaluose 50% pakeltų honorarų normas [41].

1923 m. vasarą „Lietuvos" dienraštyje pasirodė straipsnis apie autoriaus teisių apsaugą. Jame bene pirmąkart lietuvių skaitytojams taip plačiai išaiškinta, kad rašytojo kūrinys pirmiausia gerbtinas kaip jo nuosavybė, kurią gina įstatymai [42]. Nors autorių ir leidėjų santykiuose nuo to niekas nepasikeitė, bet tie, kurie skaitė straipsnį, galėjo geriau įsivaizduoti lietuvių rašytojų materialinį nelygiateisiškumą.

Lietuvių meno kūrėjų draugija dar gana nedrąsiai peržengdavo nacionalinius rėmus, ieškodama kontaktų su užsienio me-

---

[36] Lietuva, 1924, liepos 28; Klaipėdos žinios, 1924, liepos 30.
[37] Lietuva, 1927, rugsėjo 7; Lietuvis, 1927, rugsėjo 17.
[38] Lietuva, 1922, balandžio 4.
[39–40] MACBR, f. 96—25, l. 38, 42.
[41] Ten pat, f. 45—146, l. 17.
[42] *K. B-ys.* Autorių teisės.— Lietuva, 1923, rugpjūčio 1.

nininkais. 1920 m. viduryje Lietuvos pasiuntinys Prancūzijoje O. Milašius norėjo parašyti „tragediją ar dramą iš Lietuvos gyvenimo ir praistorinių laikų". Lietuvių rašytojai buvo prašomi parūpinti jam žemaičių pasakos apie Jūratę ir Kastytį siužetą [43]. Tas pasiūlymas vienaip ar kitaip susijęs su garsiąja Maironio balade, pasirodžiusia 1920 metų „Pavasario balsuose". O. Milašiaus poezija lietuvių skaitytojams dar buvo bemaž nepažįstama [44].

1921 m. birželio mėnesį LMKD visuotiniame susirinkime dalyvavo latvių menininkai, kurie kalbėjo apie kūrybinį susiartinimą [45]. Lapkričio mėnesį Literatų sekcija surengė tris A. Belo paskaitas [46]. Poetas simbolistas ir simbolizmo teoretikas vienoje paskaitoje pažymėjo, kad Tarybų Rusijoje steigiamos eilėtyros katedros, ir ši mokslo šaka tenai ima įsigalėti [47]. Tai paskatino lietuvių menininkus kažką panašaus įsteigti Kaune. Tačiau Švietimo ministerija iš Literatų sekcijos 1922 m. sąmatos išbraukė literatūros (eilėtyros) studijos, į kurią buvo numatyta priimti 20 moksleivių, projektą. Studija turėjo kolektyviai nagrinėti liaudies dainų ir poezijos ritmiką, rimiką, metaforas, o tyrinėjimų rezultatus skelbti mokslo leidiniuose [48]. Šis ir kai kurie kiti Literatų sekcijos sumanymai kirtosi su Lietuvos universiteto humanitarinių mokslų fakulteto planais.

---

[43] P. Bielskaus 1920 birželio 30 raštas Lietuvių meno kūrėjų draugijai.— MACBR, f. 45—198.

[44] Pirmasis O. Milašiaus vertimas į lietuvių kalbą — eilėraštis „Talita Kumi" / vertė A. Spaknis.— Vytis, 1920, Nr 3; netrukus B. Sruoga išvertė eilėraštį „Okeanui".— Lietuva, 1920, spalio 10.

[45–46] MACBR, f. 45—198; f. 45—154.

[47] *Šlamas L. [Šemerys S.]* Andrejo Bielojo paskaitos.— Sekmoji diena, 1921, Nr 37, p. 8.

[48] MACBR, f. 45—262.

Literatų sekcija padėjo Švietimo ministerijai sudaryti leistinų knygų sąrašus[49]. 1920 m. viduryje ji pasiūlė ministerijai kooperuotis grožinės literatūros leidybai[50]. Rugpjūčio 20 d. S. Šilingas parengė sutartį, pagal kurią draugija įsipareigojo ruošti spaudai originalius ir verstinius veikalus, organizuoti jų spausdinimą ir platinimą, prašydama Švietimo ministerijos finansų[51]. Sutartis su visais parašais pasiekė švietimo ministrą, bet šis jos nepasirašė[52]. Kalčiausias dėl to liko kuklus eiliakalys, valstybės kontrolierius J. Zubrickas-Turčiniškis, užrašęs nelauktą rezoliuciją: „Dailioji literatūra, kaipo meno sritis, privalo būti nepriklausoma ir plėtotis savistoviai"[53].

Vykdydami savus leidybos sumanymus, rašytojai pirmiausia būtų organizavę literatūros žurnalą[54]. V. Krėvės pasiūlymu 1920 m. pabaigoje jį pradėjo leisti pati Švietimo ministerija ir sumanytoją tarnybiškai paskyrė „Skaitymų" vardu pavadinto žurnalo redaktoriumi[55]. Literatų sekcijos pirmininkas V. Krėvė. artimai bendraudamas su plunksnos draugais, galėjo rinktis jų kūrybos vaisius, todėl „Skaitymai" tapo pagrindine lietuvių rašytojų tribūna.

Lietuvių meno kūrėjų draugija norėjo išlikti savarankiška, turėti savo knygų leidyklą, kurios planą 1922 m. vidurvasaryje buvo pavesta parengti K. Binkiui[56]. „Matyt, galų gale pradėsime realiai veikti taip, kad šmugelninkai nesipelnytų iš mūsų pročios",— rašė poetas būsimai žmonai[57]. Tačiau tai buvo tik gražūs norai.

1922 metais Literatų sekcija planavo parengti du literatūros almanachus po 200 puslapių 2000 egz. tiražu. Švietimo ministerija

---

[49–50] Ten pat, f. 45—289, l. 4; f. 45—397, l. 1.
[51–53] Ten pat, f. 45—147, l. 8—10; f. 45—113; f. 45—88, l. 7.
[54] Ten pat, f. 45—88, l. 6.
[55] Lietuva, 1920, spalio 23.
[56] MACBR, f. 45—194, l. 22.
[57] LKLIR, f. 45—122.

pabūgo nuostolių, kurių ji neišvengė, leisdama „Skaitymus" [58].

Lietuvių meno kūrėjų draugija 1920 m. vasarą ir rudenį išleido du informacinio leidinio „MENAS" numerius. Juose įdėta oficialių draugijos dokumentų (raštų, įstatų, apyskaitų ir pan.), sekcijų veiklos apžvalgų. Ši medžiaga padeda geriau suprasti LMKD darbų pradžią. Kūrybos, išskyrus J. Turčiniškio „Meno dainą", leidinyje nėra. Pažymėtina, kad politinių aktualijų eiliuotojas savo kūrinyje pabrėžė meno nepriklausymą nuo turtingųjų ir galingųjų, savus jo įstatymus, išreikštus kraštutine forma („menas dėl meno gyvena visur"). Ar tik autorių nebus įkvėpęs S. Šilingas, kuris kartu su F. Kirša ir muziku J. Žilevičiumi buvo „Meno" redakcinės komisijos narys?

S. Šilingo ranka jaučiama leidinio rašyboje. „Žodis, apkrautas daugybe uodegėlių, taškelių, brūkšnelių, iš tikrųjų yra panašus į baidyklę, kurios paprastam žmogui nė nebandyk suprasti; juoba jis negražus estetiniu atžvilgiu, ant jo akis ne pasilsi, bet susierzina",— rašoma redakcijos pasiaiškinime. Nusistatę leisti „Meną" „švelnesne" rašyba, medžiagos tvarkytojai vietoj prielinksnio *į* vartojo *in*, nosines raides keitė ilgosiomis balsėmis, palikdami jas tik galūnėse žodžių lytims atskirti, daugiskaitos naudininko galūnėje nubraukė *s*, kad išvengtų „dviejų priebalsių susibėgimo". Vadinasi, „Menas" tęsė „Pirmojo baro" ir „Dainavos" tradiciją reformuoti rašybą pirmiausia estetikos sumetimais.

Antrajam „Meno" numeriui S. Šilingas turėjo daugiau medžiagos negu jos galėjo tilpti 16 puslapių leidinėlyje. Teko atidėti du A. Sutkaus straipsnius, jau parengtą spaudai Vaižganto „Pragiedrulių" kritiką, kurią parašė Paparonis [59].

---

[58] MACBR, f. 45—115.
[59] Ten pat, f. 45—51.

Trečiąjį informacinį „Meno" numerį norėta išleisti 1920 m. pabaigoje padidintą iki 50 puslapių; čia turėjo būti paskelbta LMKD veiklos apyskaita [60]. Jo rengimas nusikėlė į kitus metus. LMKD valdyba jau galvojo apie naują meno leidinį, kuriame informacinė draugijos medžiaga būtų tik priedas [61], tačiau paaiškėjo, kad ir kuklios apimties trečiajam „Meno" numeriui išleisti nėra lėšų.

Vos atvykęs į Lietuvą, V. Krėvė patarė pradėti energingą akciją lietuvių liaudies dainų tekstams ir melodijoms rinkti [62]. Jis ir K. Būga buvo paskirti Švietimo ministerijos planuojamo leisti „Tautosakos" žurnalo redaktoriais. 1922 m. birželio 9 d. LMKD Literatų sekcijos posėdyje buvo aptartas sistemingo folkloro rinkimo ir skelbimo planas [63], pagal kurį liepos mėnesį du muzikai (S. Šimkus ir J. Žilevičius) ir trys literatai (A. Sabaliauskas, K. Binkis ir J. Petrėnas) pasiųsti užrašinėti liaudies kūrybos [64]. K. Binkis ką tik buvo parengęs antologiją „Dainos" (1922). Tautosakos rinkimas, į kurį įsitraukė du pagrindiniai jau pasirodžiusio „Keturių vėjų pranašo" šulai, atsiliepė būsimo žurnalo simpatijoms liaudies kūrybai.

1921 m. liepos 13 d. Dramos sekcijos posėdyje L. Gira pasiūlė išleisti Dramos vaidyklos metraštį, kuris parodytų vaidyklos darbus bei rūpesčius ir turėtų teatro literatūros dalį. P. Vaičiūnas buvo įpareigotas rinkti metų dramos įvykių kroniką [65]. LMKD Dramos sekcijos vadovybė paskelbė kreipimąsi „Lietuvių teatro metraščio" reikalu", kuriame aiškino ketinanti metraštį pateikti skaitytojams rudenį ir ilgainiui jį paversti periodiniu teatro žurnalu [66]. Švietimo ministerija 1922 metų LMKD sąmatoje patvir-

[60–61] Ten pat, f. 45—194, l. 86, 107.
[62–64] Ten pat, l. 40; f. 45—397; f. 45—147, l. 55.
[65] LTSR CVA, f. 101, ap. 1, b. 155, l. 8.
[66] Lietuva, 1921, rugpjūčio 30; Lietuvos balsas, rugpjūčio 30—31.

tino išlaidas leidiniui, kuris turėtų maždaug 200 puslapių ir būtų išspausdintas 2000 egz. tiražu [67].

LMKD tikslus, siekius ir darbus taip pat ketinta nušviesti metraščiais. Redaguoti tokį leidinį pasisiūlė K. Puida. 1922 m. gegužės 1 d. jis pasirašė sutartį, gaudamas penkeriems metams koncesiją [68]. Sudaryta metraščio redakcijos komisija — V. Bičiūnas, K. Puida ir J. Vienožinskis — rugpjūčio 11 d. posėdyje pasiskirstė darbus: oficialią LMKD veikimo ataskaitą rašo V. Bičiūnas, Plastikų sekcijos veikimą aprašo J. Vienožinskis, Dramos sekcijos — L. Gira, Operos būklei parodyti numatytas A. Sodeika. Medžiagos atidavimo terminas — rugsėjo 10 d. Komisija nustatė honoraro minimumą — 5 auksinus už eilutę ir paprašė LMKD valdybos avanso [69]. Oficialiai medžiagai apmokėti reikalingą sumą redakcija gavo [70], tačiau LMKD sekcijos nepateikė laiku medžiagos. Rugsėjo 25 d. draugijos valdybos posėdyje K. Puida pratęsė knygos leidimo terminą iki 1923 m. vasario 1 d.[71]

1922 m. antrojoje pusėje prasidėjusios Vilkolakio teatro vadovybės intrigos ir kova su LMKD valdyba dėl patalpų sukiršino menininkus ir sukėlė draugijos suirutę. Skaldytojiškai vilkolakininkų veiklai pasmerkti K. Binkis suorganizavo pamfletiškai paspalvintą dokumentinį leidinį ir parašė jam pagrindinę deklaraciją [72], kurią pasirašė visų LMKD sekcijų atstovai. Susirinkę K. Binkio bute, įvairių sričių menininkai padėjo redakcijai — K. Binkiui, P. Galaunei, L. Girai ir I. Šlapeliui — rengti kalėdų siurprizą — „LIETUVIŲ MENO KŪRĖJŲ DRAUGIJOS BIULETENĮ", savotišką „Meno" tęsinį. „Daug buvo dešrų valgyta, žino-

---

[67] MACBR, f. 45—115.
[68—71] Ten pat, f. 45—137; f. 45—197; f. 45—194, l. 10, 16.
[72] LKLIR, f. 13—1794, l. 94.

ma, nesausai, ir komponuota tulžinga literatūra",— prisiminė I. Šlapelis[73]. Netilpusius leidinyje rašinius V. Krėvė žadėjo paskelbti „Skaitymuose"[74].

Vilkolakio teatre buvo ne vienas bandantis plunksną (A. Braziulis, A. Gricius, P. Lembertas, E. Žalinkevičaitė ir kt.), bet jie nesikišo į konfliktą. Taikomąją poziciją užėmė naujasis teatro administratorius S. Zaleskis-Santvaras[75]. Vilkolakio artistas J. Petrėnas puikiai sutarė su K. Binkiu, kuris stengėsi savo bičiulį išvaduoti iš kariuomenės ir išrūpinti jam LMKD stipendiją toliau mokytis [76].

Už draugijos diskreditavimą iš LMKD pašalinta vilkolakininkų grupė — V. Bičiūnas, A. Sutkus, A. Šmulkštys-Paparonis — kartu su anksčiau pasitraukusiais K. Puida, O. Pleiryte-Puidiene ir muzikas J. Žilevičius 1923 m. kovo mėnesį savo lėšomis išleido K. Puidos redaguotą pirmąjį lietuvių meno metraštį „Kūrybos keliais", kuriame mėgino įvertinti lietuvių literatūros, teatro, muzikos raidos linkmes, įrodinėjo Vilkolakio kūrybos kelio teisumą. Ano meto sąlygomis toks leidinys buvo nemenkas kultūros laimėjimas, juoba kad „pasmerktoji mažuma" nešaukė į atvirą polemiką ir stengėsi iškelti pozityvius lietuvių menininkų ieškojimus. Šis metraštis, išaugęs į „Gairių" žurnalą, vertas atskiros analizės.

1922 m. birželio 7 d. Lietuvių meno kūrėjų draugijos visuotiniame susirinkime K. Binkis pasiūlė leisti meno žurnalą. V. Krėvė parėmė sumanymą ir patarė materialinės paramos kreiptis į Švietimo ministeriją. Rūpintis šiuo klausimu buvo pavesta Literatų sekcijai [77]. Dar kartą meno žurnalo būtinumą K. Binkis

---

73 VRBR, f. 21—2, l. 5.
74 LKLIR, f. 13—1794, l. 96.
75 Žr. jo straipsnius: Krašto balsas, 1923, kovo 28, 29, gegužės 17.
76 MACBR, f. 45—194, l. 6.
77 Ten pat, f. 45—198.

priminė gruodžio 8 d. LMKD visuotiniame susirinkime. Jis pabrėžė, kad, „atsižvelgiant į mūsų laikraštijos tuštumą ir partingumą, nėra kitos galimybės informuoti visuomenę apie meno reikalus". P. Galaunė taip pat išreiškė apgailestavimą, kad, neturėdami savo organo, rašantys apie meną partijų leidiniuose turi taikstytis prie jų pasaulėžvalgos. Susirinkusieji karštai pritarė žurnalo leidimui, įpareigodami LMKD valdybą įgyvendinti idėją. Čia pat J. Vaičkus paleido aukų lapą, ir susirinkimo dalyviai sumetė 475 litus [78].

Gruodžio 28 d. K. Binkis referavo LMKD valdybai apie dvisavaitinį meno žurnalą, numatomą spausdinti *in quarto* (albuminiu) formatu 3000 egz. tiražu 16 puslapių gerame ir 4 puslapių prastesniame popieriuje (skelbimams), su atskirais spalvotais viršeliais. Jo matmenys ir medžiagos apimtis tokie kaip „Vejos". Smulkioje sąmatoje tarp visų numerio išlaidų numatyti ir honorarai už raštus (100 lt) [79]. Spausdinti žurnalą sutiko „Raidės" spaustuvė, redaguoti jį buvo pavesta „Lietuvių meno kūrėjų draugijos biuletenio" redakcijai. L. Gira patarė surengti vidaus balių, kuris padengtų bent pusę žurnalo išlaidų; jam paruošti buvo išrinkta komisija [80]. 1923 m. pradžioje išsiplėtus LMKD vaidams su Vilkolakiu, kilus dailininkų konfliktui su valdžios atstovais ir įvykus visuotiniam menininkų streikui, iš savo patalpų išstumtos draugijos veikla faktiškai nutrūko, ir nebeliko kam organizuoti meno žurnalą. Tokio leidinio reika-

---

[78] Lietuvių meno kūrėjų draugijos biuletenis, 1922, gruodžio 24, p. 10. Tuo laiku K. Binkis kartu su jaunu literatu Kauno miesto ir apskrities viršininku P. Morkum buvo sumanę steigti „autorių knygų leidimo bendrovę".— Žr.: LKLIR, f. 13—1794, l. 76.

[79] MACBR, f. 96—25, l. 90, 92. Būsimasis meno žurnalas buvo anonsuotas ir spaudoje: Lietuva, 1922, gruodžio 24; Lietuvos žinios, gruodžio 28.

[80] LKLIR, f. 13—1794, l. 99.

lingumą nevaisingai svarstė ir vėlesnės LMKD valdybos 1927, 1931 metais [81].

Lietuvių meno kūrėjų draugija gyvavo Švietimo ministerijos ir kitų valdžios įstaigų subsidijomis. Patys tvarkydami sunkiai gaunamas lėšas, menininkai neišvengė finansinių nesusipratimų. Kai kurie draugijos tarnautojai, žinomi rašytojai, piktnaudžiavo savo padėtimi. Užuot nagrinėjus kūrybos problemas, susirinkimuose gyviausiai buvo svarstomi ūkiniai ir piniginiai klausimai. Ne vienas buržuazijos veikėjas buvo nepatenkintas valstybei brangiai atsieinančiu menininkų organizacijos išlaikymu. Jų nuomonę atvirai išdėstė kun. P. Būčys: „Mūs meno žmonės klaidingai mintija, būk menas esąs toks veršelis, kuris tik valdžios subsidijų pienu teminta. Menas tik tada būna sveikas ir tvirtas, kada jisai pats sau sugeba maisto rasti" [82].

Tik nedaugeliui menininkų pavyko išsikovoti negrąžinamą pašalpą. Geriausiai pasisekė B. Sruogai ir F. Kiršai, kurie iš Amerikos lietuvių fondo per draugiją gavo lėšų studijoms užsienyje [83]. Atskiri literatai kukliomis aukomis mėgino remti menininkų organizaciją. Vydūnas parėmė draugiją pajamomis, gautomis už paskaitas [84]. J. Zubrickas perdavė „Lietuvos" laikraščio paskirtus jam honorarus [85]. S. Šilingas 1921 m. kovo mėnesį atsisakė algos, aiškindamasis negalėjęs draugijai skirti „tiek laiko ir energijos, kiek <...> vidaus nusijautimu yra reikalinga" [86]. Aplinkoje, kurioje pinigas gadino žmonių santykius ir naikino padorumą, tokie reiškiniai buvo unikalūs, ir jų negalima nepaminėti.

---

[81] Lietuvis, 1927, gruodžio 23; LKLIR, f. 18—106, l. 21.
[82] *Būčys P.* Mūsų menas.— Laisvė, 1921, lapkričio 15.
[83] MACBR, f. 45—316, l. 5.
[84] LKLIR, f. 52—283.
[85] MACBR, f. 45—343.
[86] Ten pat, f. 45—307, l. 7.

LMKD lietuvių menininkams pirmąkart parodė planingo, valstybės remiamo kūrybos darbo teigiamybes. Susibūrę į vieną organizaciją, jie galėjo geriau pažinti vienas kitą, pajusti bendrų kūrybos siekimų svarbą, solidaraus veikimo jėgą. Tačiau buržuazinė valdžia nepakankamai ir netolygiai skatino meno vystymąsi, varžė kūrėjų užmojus. Draugija menininkus formaliai sujungė, o faktiškai dar labiau išryškėjo jų prieštaravimai.

Aprėpusi visas meno sritis, LMKD privalėjo atlikti meno departamento funkcijas, bet tai viršijo jos išgales[87]. Aštrėjant organizaciniams ir asmeniniams konfliktams, 1922 m. Švietimo ministerija pagrindines meno įstaigas perėmė į savo žinią. P. Vaičiūnas teisingai įspėjo apie grėsmę kūrybos savarankiškumui, valdžios siekimą „užkinkyti visus menininkus dirbti po valdžios priežiūra"[88].

Literatų sekcija neteko savo reikšmės, tais pat metais įsikūrus Lietuvių rašytojų ir žurnalistų sąjungai. Pirmasis jos pirmininkas J. Tumas-Vaižgantas tų pat metų kovo 7 d. parašė tokį raštelį LMKD Literatų sekcijai: „Susidėjusiomis aplinkybėmis laikau valstybei nusidėjimu daryti dvi rašytojų organizaciji. Taigi prašau mane iš Lit. sekcijos išbraukti" [89]. Tačiau jo pareiškimas liko nepatenkintas.

2

Lietuvos žurnalistai dėl paties savo darbo pobūdžio nuolatos turėjo bendrų profesinių reikalų, tačiau tikriausiai dar negreitai būtų pajausta organizacinio susivienijimo svarba, jeigu ne

[87] *Vienožinskis J.* Lietuvių menas ir meno organizacijos.— Kn.: Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918—1928. K., 1930, p. 367.
[88] *Vaičiūnas P.* Mes ir mūsų menas.— Tėvynės balsas, 1922, rugpjūčio 25.
[89] VRBR, f. 7—891, l. 2.

1921 m. vasarą Kaune įvykęs Pabaltijo valstybių spaudos atstovų pasitarimas [1], kuris privertė šeimininkus susitelkti. Netrukus po to Latvijos rašytojų ir žurnalistų sąjunga pakvietė nesamą lietuvių spaudos organizaciją 1922 m. vasario pabaigoje dalyvauti pirmojo latvių laikraščio 100-ųjų metinių iškilmėse. Kaune veikė tik Žydų rašytojų ir žurnalistų sąjunga [2]. 1922 m. sausio 13 d. lietuvių žurnalistų būrelis paskubom išrinko laikinąją valdybą — J. Tumą, A. Klimą ir J. Laurinaitį, kurie lietuvių literatų draugijos vardu pasiuntė latviams sveikinimo laišką [3].

Sausio 31 d. įvykęs steigiamasis susirinkimas apsvarstė J. Tumo parengtą ir duotą visuomenei susipažinti [4] Lietuvių rašytojų ir žurnalistų sąjungos įstatų projektą [5]. Patys įstatai, įregistruoti Kauno miesto ir apskrities viršininko raštinėje kovo 11 d., buvo paskelbti balandžio viduryje [6]. Sąjungos tikslas tenai nusakytas taip: „Žinoti lietuvių plunksnos darbininkus ir turėti santykius su jais: lavintis savo profesijoj, pažinti asmenis kaip literatūros istorijos objektus, suskaityti rašomąsias lietuvių pajėgas, keistis mintimis, kai kada sutaikinti veiksmą, saugoti savo reikalus, šelptis nelaimei ištikus, santykiauti su užsienio panašiomis organizacijomis".

Įstatuose mėginta derinti ir rašytojų, ir žurnalistų interesus. Numatyta įsteigti literatūros muziejų, leidyklą sąjungos narių raštams leisti, knygyną, gausinti organizacijos iždą, kurio vienas svarbiausių įplaukų šaltinių būtų paskaitos. Tai iš dalies kartojo Lietuvių meno kūrėjų draugijos užmojus. Įkurtos trys komisi-

---

[1] Karys, 1921, Nr 2, p. 249—250.

[2] Laisvė, 1921, liepos 24, 30.

[3] Lietuva, 1922, sausio 21. Latvių spaudos šventėje dalyvavo M. Biržiška, J. Laurinaitis, J. Paleckis, J. Pronskus.— Ten pat, kovo 9.

[4] Ten pat, 1922, sausio 21.

[5] *Paleckis J.* Iš Lietuvos žurnalistų sąjungos istorijos.— Pirmasis Lietuvos žurnalistų sąjungos metraštis. K., 1934, p. 22.

[6] Tėvynės balsas, 1922, balandžio 15—16.

jos: literatūros istorijos — rašytiniams ir daiktiniams eksponatams muziejui rinkti, bibliofilų — privalomiems leidinių egzemplioriams kaupti ir leidėjų — narių kūrybai leisti ir platinti.

Į pirmąją sąjungos valdybą buvo išrinkti: J. Tumas-Vaižgantas — pirmininku, M. Šalčius — vicepirmininku, A. Klimas — sekretoriumi, A. Žukauskas-Vienuolis — kasininku, J. Laurinaitis — nariu [7]. Laikina draugijos būstine tapo J. Tumo butas Aleksoto g. 6. Sąjunga pasišovė aprūpinti rašytojus ir žurnalistus pašalpomis ir pensijomis, gauti nemokamą vasarnamį [8]. J. Tumas pradėjo skaityti visuomeninio pobūdžio paskaitas [9].

Jau pirmuosiuose pasitarimuose spaudos darbuotojai ėmė skųstis negalį pragyventi iš plunksnos. Valdinių periodinių leidinių redaktorių 1921 m. gegužės 24 d. ir 1922 m. balandžio 24 d. posėdžiuose mėginta sureguliuoti honorarų normas [10], tačiau laikraštininkų jos nepatenkino. 1922 m. liepos mėnesį žurnalistai pareikalavo pakelti 5 kvadratų eilutės kainą nuo 3 iki 4 auksinų [11], spalio mėnesį, įsigalėjus litui, už redaguotinų raštų eilutę jie sutarė prašyti ne mažiau kaip 5 centus, už publicistikos ir originaliosios kūrybos eilutę — 10 centų [12].

1924 m. balandžio mėnesį buvo svarstomas P. Rusecko straipsnis „Rašytojai ir jų honoraras". Pašnekovai piktinosi, kad „vieno dienraščio vadinamoji redaktorė [aišku — F. Bortkevičienė] atsisakė mokėti honorarą vienam bendradarbiui vien tik dėl to, kad tas bendradarbis greitai ir lengvai rašąs straipsnius. Tad, girdi, už ką čia galima mokėti, jei bendradarbis rašydamas ne-

---

[7] Lietuva, 1922, balandžio 2.
[8] Tėvynės balsas, 1922, balandžio 4.
[9] Lietuvos žinios, 1922, liepos 2; Lietuva, 1922, gruodžio 12.
[10] VVUBR, F 108.
[11] Lietuva, 1922, liepos 25.
[12] Laisvė, 1924, spalio 8.

pailso ir jokio vargo nepajuto"[13]. Dėl honorarų žurnalistai tebediskutavo ir gegužės mėnesį[14].

Lietuvių rašytojų ir žurnalistų sąjunga laišku pasveikino jubiliatą Maironį[15], J. Tumas paskaita pagerbė A. Kriščiukaitį-Aišbę[16]. Nusistovėjo tradicija ketvirtadieniais rinktis pasikalbėjimams apie literatūrą bei žurnalistiką. A. Kiliukas skaitė savo poemos „Svietjurgis" ištrauką[17], buvo aptarta periferijos laikraščių būklė, keistasi mintimis dėl nemokšiškų rašybos naujovių ir lėkštų sensacijų laikraštėlio „Mūsų mintis", nagrinėta apie „Keturis vėjus" susispietusių rašytojų kūryba, J. Tumas perskaitė S. Šemerio eilėraščių rinkinio „Granata krūtinėj" kritiką. Buvo svarstytas kamuojantis redakcijas didžiųjų raidžių rašymas ir atmestos puristinės A. Vireliūno reformos. Gyvai buvo diskutuojami spaudos platinimo reikalai. A. Bružas reikalavo priverstinio laikraščių skaitymo: jeigu per metus Lietuvos gyventojai išgeria už 32 mln. litų degtinės, tai kodėl nebūtų galima 200 tūkst. egz. tiražu leisti iliustruotą savaitraštį, kuriam pakaktų 1 mln. 200 tūkst. litų?[18]

1923 m. sausio 31 d. kilo sumanymas išleisti Lietuvių rašytojų ir žurnalistų sąjungos organą — iliustruotą kultūros, kritikos ir bibliografijos žurnalą „Literatūros naujienos"[19]. Tačiau praėjo aštuoneri metai, kol pasirodė taip pavadintas bibliografijos laikraštėlis; 1934 m. jo oficialusis redaktorius spaustuvės darbininkas J. Steponavičius perdavė leidybą ir redagavimą A. Ri-

[13–14] Lietuva, 1924, balandžio 7, gegužės 26.
[15] Tėvynės balsas, 1922, spalio 24.
[16] Lietuva, 1924, rugsėjo 23.
[17] Ten pat, 1922, lapkričio 5.
[18] Ten pat, 1924, vasario 8, 15, kovo 1, lapkričio 5, 17, 29, gruodžio 4, 19.
[19] Krašto balsas, 1923, vasario 3.

mydžiui[20]. Tokios buvo Lietuvių rašytojų draugijos laikraščio „Literatūros naujienos" ištakos.

Organizaciniu atžvilgiu sąjunga buvo silpna, nors visą laiką kiekybiškai augo (1922 m. buvo 14 narių, 1929 m.— 71)[21]. Ją, kaip ir Lietuvių meno kūrėjų draugiją, palaikė gražūs sumanymai ir susiėjimai. Visuomenei pastebima tebuvo reta Lietuvos žurnalistų reprezentacija savo krašte ir užsienyje. Iš įdomesnių sąjungos užmojų minėtina M. Šalčiaus veikla steigiant tarptautinio PEN klubo skyrių.

Politinė opozicija priekaištavo, kad Lietuvių rašytojų ir žurnalistų sąjunga rūpinasi tik paradine ir materialine padėtimi, o ne teisine ir moraline spaudos būkle, kvietė kovoti už spaudos laisvę, kurios netekę „žurnalistai nustoja savo kultūrinės misijos"[22], ragino kelti balsą prieš finansines ir kalėjimo bausmes redaktoriams, laisvesnio žodžio suvaržymus įstatymais[23]. Socialdemokratai lietuvių žurnalistų sambūrį pravardžiavo „Kazionų [valdžios] buterbrodininkų sąjunga"[24].

1925 m. pradžioje persikėlus į V. Dubeneckio išdekoruotą sąjungos klubą, turintį savo valgyklą, skaityklą ir kortų kambarį, tik neturintį bibliotekos[25], vieši spaudos darbuotojų pašnekesiai dingo. Rudenį lankytojus kelis kartus palinksmino aktoriai, įvyko literatūrinis „Geltonų lapų vakaras"[26]. Užuot tapęs turiningų sueigų vieta, Lietuvių rašytojų ir žurnalistų sąjungos klubas virto dar viena Kauno smukle mažapinigiams inteligentams, kurie ją greitai suvarė į bankrotą. Apeitas steigiant

---

[20] LTSR CVA, f. 402, ap. 6a, b. 88, l. 23.

[21] *Gerulaitytė J.* Iš žurnalistų sąjungos istorijos.— Lietuvos žurnalistų sąjungos metraštis III. K., 1940, p. 83.

[22] Lietuvis, 1925, Nr 31, p. 2.

[23] Lietuvos žinios, 1925, liepos 22.

[24] Socialdemokratas, 1925, lapkričio 12.

[25] Rytas, 1925, liepos 30.

[26] Lietuva, 1925, rugsėjo 28, spalio 10, 17, lapkričio 3, 7.

klubą J. Tumas 1925 m. liepos 23 d. parašė protesto laišką — atsistatydino iš pirmininko posto [27]. Iki 1928 m. klubui vadovavo F. Kirša.

Naujasis pirmininkas J. Purickis ėmėsi sąjungą reformuoti. Jos įstatai daugiau tiko rašytojams, o daugumą narių sudarė žurnalistai; praktinė veikla irgi siejosi ne tiek su knyga, kiek su spauda. 1929 m. kovo 22 d. pavadinę organizaciją Lietuvos žurnalistų sąjunga ir pakeitę įstatus, žurnalistai atsiskyrė nuo rašytojų [28].

PASKUI NAUJOVES

1920 metais B. Sruoga buvo paskirtas valdžios oficiozo „Lietuva" faktiškuoju redaktoriumi (redakcijos vedėju) [1]. Išėjus iš redakcijos V. Bičiūnui, metų viduryje F. Kirša tapo sekretoriumi (vedėjo pavaduotoju) [2]. Naujieji laikraščio vadovai sumanė kultūros medžiagą kaupti atskiruose ketvirtadalio lapo formato puslapiuose. Nuo 1921 m. kovo mėnesio iki metų galo kas savaitę ėjo aštuonių puslapių „SEKMOJI DIENA", pavadinta „Lietuvos" literatūros priedu. Trisdešimt vieną jo numerį parengė F. Kirša, palikęs visus kitus redakcinius darbus [3]. Nr 32—45 (spalio—gruodžio mėn.) suredagavo S. Šmerauskas-Šemerys. Kol studijavo mediciną, jis dirbo laisvai samdomu vertėju ir kalbos taisytoju Krašto apsaugos ministerijos Karo mokslo skyriuje, bet tą trumpą tarpą, kai, nutraukęs studijas, atsidūrė kryžkelėje ir reikėjo apsispręsti, ką toliau veikti, buvo perėjęs į „Lietuvą". „Sekmosios dienos" rengimas S. Šmerauskui buvo antraeilis dar-

---

[27] MACBR, f. 150—31.

[28] Pirmasis Lietuvos žurnalistų sąjungos metraštis, p. 23.

[1] *J[ocaitis]* V. Penkeri laikraštinio darbo metai.— Lietuva, 1924, sausio 11.

[2–3] VRBR, f. 35—29, l. 36, 42.

bas, kurį jis dirbo atlikęs kitas redakcijos užduotis. Laikraščio priedui buvo atidedama tai, kas susikaupdavo stalčiuose meno tematika per savaitę. Leidinį sulaužydavo metranpažas pagal savo skonį. Redaktoriui priklausė perskaityti antrąją korektūrą ir pasirašyti puslapius spaudai [4].

Estetinę linkmę „Sekmosios dienos" poezijai, kalbėdamas apie liaudies dainas, pirmojo numerio straipsnyje „Epikūro prategė" mėgino nubrėžti B. Sruoga (Padegėlis Kasmatė). Jo žodžiai kirste kirtosi su dienraščio ideologija. Aiškindamas, kad dainas pagimdė būtinybė byloti iš širdies į širdį, autorius būgštavo dėl jų nykimo. Aeroplano, tankų ir nuodingų dujų laikais jausmą slopinąs šaltas racionalizmas. Kai iš dainos reikalaujama, kad joje „būtų reiškiama tam tikra idėja, ir, mūsų supratimu, kuo aukščiausia, kaip ji yra išrašoma laikraščiuose pirmoj vietoj prieš skelbimus, politikos vyrų prakalbose, storose knygose ar bažnyčios sakyklose skelbiama", jaunoji karta turinti pasirinkti arba širdį — poezijos šaltinį, arba protą — jos žūtį.

„Lietuvos" literatūros priedo poezijoje vyravo neoromantiniai bei simbolistiniai kūriniai. Gamtos, meilės, neaiškių nuojautų, naujų žygių troškimo ir kitokie vaizdiniai pleveno B. Sruogos ir F. Kiršos lyrikoje, J. Mikuckio romansuose ir P. Vaičiūno idilėse, dainingose trumpasakėse J. Tysliavos eilėse, rodančiose spartų autoriaus kūrybinį brendimą. Jie pripildė padrikus B. Sruogos sekėjo P. Būdvyčio ir B. Buivydaitės posmus.

1921 m. pabaigoje simbolistiškomis „amžinasties giesmėmis" debiutavo S. Zaleskis, pasirašęs Stasiu Sątvaru. Ne pirmąkart poezijos mėgėjai susidūrė su Žvainio slapyvardžiu. Nepriekaištingai sueiliuotą jo poemėlę „Sfinksas" daugelis galėjo palaikyti M. Lermontovo vertimu. Kūrinio autorius Karo mokslo skyriaus valdininkas Juozas Stanišauskas turėjo puikią poetinę klausą,

---

[4] Iš 1969 balandžio 18 pokalbio su S. Šemeriu.

kuri jam ne tiek padėjo, kiek pakenkė: jis nejučia talentingai imitavo romantinės prigimties poetus.

Paprastų ir nuoširdžių eilėraščių ciklą išspausdino M. Bagdonas (A. Vabalkšnis), „Lietuvos" redakcijos narys, vėliau du kartus dirbęs laikraščio faktiškuoju redaktoriumi; savo poetinius ir žurnalistinius gabumus jis paskandino stiklelyje.

„Sekmojoje dienoje" anoniminis autorius Maironio „Jaunosios Lietuvos" įžangos tema parašė eilėraštį „Kur Vilkolakis dainuoja". Jame kandžiai pašiepė „seiminės" Lietuvos moralinį smukimą: girtavimą, vagystes, biznį („šmugelį"). Eilėraštį persispausdino komunistinė spauda [5]. Tėvynės meilės dainiaus lyrika, kurios tauriam turiniui prieštaravo gyvenimas, greitai tapo parankiu akstinu įvairaus masto parodijuotojams.

„Sekmosios dienos" prozoje gausu neaukšto meninio lygio vaizdelių bei impresijų gamtos ir įvairių vidaus išgyvenimų motyvais. Daugumo autorių kūrybinė individualybė blanki. Porą vaizdelių pateikė savo sentimentalumu žavėjusi prieškarinį jaunimą Pušaitė (M. Šveikauskaitė-Klevinskienė), rašiusi ir „Darbo balse". Leidinys neapsiėjo be Aišbės satyros tęsinio. Šalia P. Vaičiūno, M. Grigonio, J. Murkos ir kitų pavardžių atsirado slapyvardžių: Laisvyda (K. Matukaitė) [6], A. Svėrė (A. Mosteikis), Jurgis Daina (kareivis Brūsokas), Uogelė („Lietuvos" techninė darbuotoja S. Bitautytė) [7]. Pastarąją V. Bičiūnas išaiškino kaip plagiatorę: „Lapelyje iš mano knygutės" pasisavintos K. Tetmajerio eilės proza „Rožė" [8].

Ne vieno literato slapyvardžiai buvo panašūs arba sutapo. Būsimasis kalbininkas P. Būtėnas, ką tik pradėjęs rašinėti spau-

---

[5] Raudonoji vėliava, 1921, Nr 14, p. 6—7.
[6] VVUBR, F 247.
[7] Pastaruosius du slapyvardžius atskleidė S. Šemerys.
[8] MACBR, f. 189—882, l. 1. Į lietuvių kalbą K. Tetmajerio kūrinį „Rožės" vertė S. Dabušis.— Iliustruotoji Lietuva, 1926, Nr 49, p. 403—404.

dai, pareiškė nepasitenkinimą, išvydęs humoro skyriuje „Šiaudinė atkarpa" P. Butėno slapyvardį, kurį jau seniai vartojo K. Jasiukaitis. Žinomas rašytojas turėjo teisę pasijuokti iš tokio sutapimo[9], tačiau „Sekmojoje dienoje" šitaip jis pasirašinėjo vienadienius feljetonus. Pavarde išspausdintas K. Jasiukaičio feljetonas „Geležėlė" — nepalyginti vertingesnis dalykas.

Karininkas J. Balčiūnas, gyvenimo mėtytas ir vėtytas literatas[10], pradėjęs rašinėti 1912 m. daugiausia J. Švaisto slapyvardžiu, jau turėjo keletą neskelbtų stambesnių kūrinių. Dabar jis dirbo Karo mokslo skyriuje ir buvo atsidėjęs tik literatūrai. „Sekmojoje dienoje" J. Švaistas publikavo nedidukes miniatiūras.

Vaizdelių kūrėjas Ainis (J. Pronskus), ironizuodamas B. Sruogą-Padegėlį Kasmatę, pasirinko Aklasmatės slapyvardį, kuriuo išspausdino pluoštą feljetonų, įėjusių į pirmąją jo prozos knygą „Magaryčios". Tai buvo produktyviausias leidinio autorius, neturintis didelių literatūrinių ambicijų.

Melodramatiškais egocentriniais ir apybraižiškais visuomeninio turinio apsakymais „Sekmojoje dienoje" pradėjo reikštis studentas Z. Kuzmickis (Zigmas Kz.). Stambią apysaką „Laimę atradęs" davė jau žinomas autorius teisininkas P. Penkaitis (Pr. Pen-tis), perėjęs į diplomatinę tarnybą Berlyne. Ištęstas kūrinys apie miesčionišką Rusijos lietuvių buitį, parašytas dar 1916 metais, ėjo per dvylika numerių.

Romantiški poetų posmai, buitinė ar lyriška impresionistinė proza galėjo skaitytojams patikti arba nepatikti, tačiau jų taip nenustebino kaip nauji K. Binkio eilėraščiai. Neseniai išleistą jo „Eilėraščių" knygelę kritika garbstė už „tikrosios poezijos gražumus, kuriais pakartotinai galima gėrėtis ir kurie taip lengvai,

---

[9] *Butėnas P.* Du Butėnai.— Sekmoji diena, 1921, Nr 15, p. 8.
[10] MACBR, f. 45—106, l. 49; f. 96—25, l. 51.

taip maloniai pagauna jausmų paversmius"[11], o poetas tyčiodamasis nusigręžė nuo tų gražumynų į pašiurpusį, ligotą, ironijos tevertą pasaulį. „Skaitymuose" išspausdintame eilėraštyje „Vėjavaikis" K. Binkis veržliais chorėjiniais ketureiliais paskelbė iššūkį kasdienybės rutinai. „Sekmojoje dienoje" įdėtuose ekspresionistiniuose eilėraščiuose „Tragedijos antraktas", „Vokiškas pavasaris", „Botanika", „Aplinkui tik dairosi akys nustebusios" poetas suspaudė ketureilius į vientisus luitus, prislopino ritmo šokį ir rimų skambesį verlibriškomis šnekamosios kalbos intonacijomis, ėmė dirginti skaitytojus šiurkščiais vaizdais.

K. Binkis ne pirmasis iš lietuvių poetų atvėrė duris į neištirtus ekspresionizmo labirintus — neseniai Berlyne jau buvo išėjusi tenai studijuojančio Butkų Juzės eilėraščių knyga „Žemės liepsna" (1920), kurią kartu su visa naująja meno kryptimi tuoj pat šoko pliekti A. Jakštas[12]. Tačiau tik K. Binkio talento pakerėti jaunieji staigiai puolė iš paskos ieškoti stulbinančios išraiškos, ir ne vienas pasiklydo tuose ieškojimuose.

Pirmieji ekspresionistiniai K. Binkio eilėraščiai sukurti Leipcige, kuriame jis nuo 1921 m. kovo iki spalio mėnesio buvo Švietimo ministerijos įgaliotas „pateikinėti užsakymus, rinktis popierių, spaudinių šriftus ir formatą, prižiūrėti jų spausdinimą ir atlikinėti galutinę korektūrą"[13]. Poetas greitai priėmė ekspresionizmo teoriją bei praktiką. Berlyne grafiką ir tapybą studijuojantis A. Galdikas 1921 m. balandžio viduryje nupiešė viršelį antrajai K. Binkio eilių knygai[14] — neišėjusiai „Agonijai"[15].

---

[11] *Puida K.* K. Binkio Eilėraščiai.— Lietuva, 1920, rugsėjo 16.

[12] *Jakštas A.* Ekspresionizmas dailėje ir poezijoje.— Draugija, 1921, Nr 3—4, p. 104—108; *Druskius.* Butkų Juzės Žemės liepsna.— Ten pat, p. 135.

[13] Bevollmächtigung.— LTSR CVA, f. 391, ap. 4, b. 1276, l. 86.

[14] LKLIR, f. 45—118.

[15] Sekmoji diena, 1921, Nr 30, p. 7.

Ginčuose su lietuvių rašytojais poetas aukštino ekspresionizmo principus [16] ir, protarpiais sugrįždamas iš Vokietijos, organizavo savo mokinių būrelį.

K. Binkio eilėraščiai „Sekmojoje dienoje" jaunimą labai sudomino nauja poetika, bet nesukėlė prieštaringų nuomonių, viešo literatūrinio šurmulio, kadangi juose iš esmės neatmestos, o tiktai praturtintos lietuvių poezijos tradicijos.

Skaitytojai ir kritika tuo pat metu su pasipiktinimu sutiko skyriuje „Šiaudinė atkarpa" pasirodžiusias K. Zikaus ir Ed. Bukelskio eiliuotas satyras bei parodijas: juos sukrėtė pastangos griauti žodį ir ardyti loginius žodžių ryšius.

Niekam į galvą neatėjo, kad Ed. Bukelskis — pats „Sekmosios dienos" redaktorius F. Kirša, slapyvardžiui panaudojęs mergautinę motinos pavardę [17]. Vokiškai tada menkai mokėdamas, ekspresionizmą jis galėjo perimti tiktai iš antrų rankų. Veikiausiai su šios meno krypties esme F. Kiršą supažindino K. Binkis [18]; K. Zikaus „Ekspresionizmo atgarsiai", kurie atsiliepė Ed. Bukelskio ir kai kurių keturvėjininkų eiliavimams, rašyti K. Binkio [19].

---

[16] K. Binkis 1921 laiške L. Girai juokavo: „Aš jau prižadu ir su Tavim apie ekspresionizmą nebesiginčyti".— VRBR, f. 7—74, l. 1.

[17] Ten pat, f. 35—29. Bukelskio slapyvardį F. Kirša mini 1922 sausio 30 laiške B. Sruogai.— LKLIR, f. 53—760, l. 4.

[18] Vos nuvykęs į Vokietiją, F. Kirša 1921 lapkričio 12—17 laiške K. Binkiui rašė: „Ekspresionizmo idėjos, apie kurias Kaune taip skambiai kalbama, mane visai apvylė. Tos plačiosios ekspresionizmo minties čia visai neradau. <...> jų literatūra, kiek teko taip apgraibomis paliesti — yra bulvarinių erzėjimų raugas. <...> Visur jauti naiviai rėkiantį vaiką, kad jo visas pasaulis klausytų. Man daugiau tinka tas faktinis palinkimas į naujenybę negu pati naujenybė, kaip ji reprezentuojama".— VRBR, f. 7—361, l. 4.

[19] K. Binkio autorystę nustatė S. Šemerys. Literatas A. Kiliukas, kuris bendradarbiavo ir „Sekmojoje dienoje", pavadino K. Zikaus eilėraštį blevyzgomis, o patį autorių — beveik Bziku (*lenk.* beproČiu).— Laisvė, 1921, birželio 21.

Šiame erotiškame eilėraštyje į akis krinta du nauji dalykai: mėginimas sukurti veiksmažodį iš bet kurio daiktavardžio (*stogai katiniavo*) ir drastiškas nesuderinamų sąvokų jungimas (*iškabų lūpos, blaškėsi nekaltybės šiltinėj*). Tokios konstrukcijos kartojosi Ed. Bukelskio cikle, pavadintame „Šėpšėrėrėp", kuris šokiravo keista stilistikos mišraine. Parodijinio stiliaus kūrinį dar kartą parodijavo tautininkų, klerikalų, o vėliau ir liaudininkų spauda[20], palaikiusi jį nenormalaus grafomano pretenzijomis į „naująjį meną". Baigdamas šį literatūrinį žaidimą, Ed. Bukelskis-F. Kirša savo kritikams atsakė pasakėčia „Ožys" ir paskelbė išleisiąs du „Šėpšėrėrėp" raštų tomus[21]. Komunistinė lietuvių spauda Rusijoje padarė išvadą, kad K. Zikaus ir Ed. Bukelskio eiliavimai dar labiau suaktualina būtinybę kovoti su futurizmu[22].

Kai „Lietuvos" literatūros priedą perėmė S. Šmerauskas, avangardistiniai ieškojimai iš „Šiaudinės atkarpos" persikėlė į leidinio centrą. Saliu Šemeriu K. Binkio perkrikštytas jaunas literatas, mokėdamas neblogai vokiškai, vienuolikoje eilėraščių mėgino rimtai realizuoti estetinę ekspresionistų programą. Iš eilėraščio „Šiaudadūšis", kurį V. Mykolaitis apibūdino kaip „pasišiaušusio padaiguoto simbolizmo pavyzdį", buvo matyti, kad autorius silpnai valdo formą[23]. Tačiau grubų elgesį su poetine medžiaga daugelis ekspresionistų ir futuristų laikė ne trūkumu, o teigia-

---

[20] *Gabija.* Pėrėrėšpeš.— Lietuvos balsas, 1921, rugpjūčio 23—24; *Bašibužiukas.* Margumynai.— Laisvė, 1921, rugsėjo 4; *Nakas.* Šiupinį atsiminus.— Lietuvos žinios, 1922, birželio 4.

[21] Sekmoji diena, 1921, Nr 28, p. 8, Nr 30, p. 7. „Naujo žodžio" bendrovė į ketintą leisti humoristinį knygynėlį buvo įtraukusi Ed. Bukelskio rašinius.— 7 meno dienos, 1930, Nr 51, p. 19.

[22] Raudonoji vėliava, 1921, Nr 21, p. 8.

[23] *My[kolai]tis V.* Naujo Parnaso belaukiant.— Lietuvių balsas, 1921, lapkričio 8—9.

mybe. Šiuo atžvilgiu S. Šemerys liko nepralenktas. Jis su vienodai nejaukia antiromantine nuotaika eiliavo ir apie kraujuojančią žemę, ir apie Žemaitės šermenis, ir apie Betliejaus žvaigždę („Tai kad žybtelė, tai kad ūžtelėjo..."). Jo „Sielvartos sutemų sonetas" buvo įdomus tik tiems, kurie pastebėjo žodžių muštrą, jų rikiavimą į eilutes ne pagal prasmę, o pagal vienodas pirmąsias raides.

Būdingiausias S. Šemerio kūrybinei manierai eilėraštis „Sekmojoje dienoje" — „Pojūčių pokylio prožektorius", kuriame mėgaujamasi fiziologine galia. „Raumenų liepsna", „dirgsnių dinamitas", „sprogstanti širdies ekspliozija" eksmedikui atrodo dar nepakankamai stiprūs įvaizdžiai, ir jis žada surengti „trimitingąjį stuburkaulių koncertą", būgnuodamas „savo makaulės bosuojamu būgnu". Toks ketinimas sugriauna rimtą įspūdį ir dar kartą įrodo žinomą tiesą, kad nuo didingo iki juokingo — tik vienas žingsnis. Meninio saiko atrofija, nenoras ar nesugebėjimas poetiškai įprasminti reiškinius karikatūrino ne vieno naujovių šturmuotojo kūrybą. Prieš ekspresionistinius žodžio bandymus ir „Pojūčių pokylio prožektorių" iš filosofinių „meno gynėjo" pozicijų užsimojo „Draugijoje" karininkas V. Jasulaitis [24].

Pilnu slapyvardžiu „Sekmojoje dienoje" išdrįso pasirašyti J. Žlabys-Žengė. Harmoningo gamtos grožio ir meilės jausmų skanduotojas, S. Šemerio supažindintas su K. Binkiu ir veikiamas jo „Botanikos" įspūdžio [25], panoro tapti toks pat ekspresyvus: ėmė ieškoti šėlstančių emocijų, vaizduodamas pažeme sklendžiantį demoną, besijuokiantį Mefistofelį. Stipriu balsu jis prabilo kritikos nepastebėtame eilėraštyje „Jūromis" — emocinga-

---

[24] *Jasulaitis* V. Menui apginti.— Draugija, 1922, Nr 1—2, p. 49—54.
[25] *Žlabys J.* Atsiminimai apie poetą Kazį Binkį.— LK 14, p. 485—487.

me girto jūrininko monologe. Bet tai dar nebuvo nei ekspresionizmas, nei futurizmas.

1921 metais Kauno rašytojai gyvai svarstė ekspresionizmo idėjas. Ekspresionistinį stilių perprato netgi tie, kurie šiai meno krypčiai buvo priešiški. Gruodžio 20—22 d. menininkų loterijai L. Gira parašė „Odę Šmugeliui", kurios autorystės, savaime aišku, niekas negalėjo atspėti. Apsigimęs romantikas stačiokiškai tyčiojosi iš lakštingalos giesmių, meilužių ekstazės, tėvynės ir žmonijos meilės, ragino, išmetus iš meno biržos į mėšlyną klasikinės literatūros „karšinčių gaują", garbinti „šmugelį" „per specula speculorium" [26].

Avangardizmas leido savo atšakas netikėtose vietose, jis skverbėsi ne tik į „Sekmosios dienos" poeziją, bet ir į kitus žanrus.

Šviežiu žvilgsniu į tikrovę ir gyvu stiliumi patraukė skaitytojus karo valdininko J. Petrėno (Petr. Tarulio) apsakymai „Pavasariniai posmai", „Jos abi", o ypač — „Alkanoji vilkė". Rašytojo originalumą šiame kūrinyje lėmė netikėti vaizdų rakursai, sugebėjimas pristabdyti laiko tėkmę, kad skaitytojas geriau įsižiūrėtų į aplinką, ir lakoniškais sakiniais perteikta didelė veiksmo įtampa. Tuo laiku „Lietuvos" dienraštyje J. Petrėnas išspausdino apsakymą „Mėlynos kelnės". K. Binkis jautė, kad talentingiausias „Sekmosios dienos" beletristas, linkstantis į futurizmą, taps neeiline ketinamo leisti avangardistinio žurnalo figūra. Todėl poetas taip rūpinosi jau nebe pirmus metus bandančiu plunksną vaikinu, atbėgusiu į Kauną iš Utenos, kur jis dalyvavo kuriant Tarybų valdžią [27]. Pats J. Petrėnas svajojo studijuoti literatūrą Maskvoje [28].

L. Šlamo slapyvardžiu S. Šemerys paskelbė lig tolei lietuvių spaudoje negirdėto stiliaus vaizdelius „Mano jausmo markių

---

[26] LKLIR, f. 13—3804, l. 1—12.

[27] *Luputis.* Bolševikai važiuoja į Kauną.— Laisvė, 1919, liepos 5; Iš 1979 lapkričio 22 pokalbio su A. Šimėnu.

kolekcija" ir „Dešimto dvidešimt devintoji". Sumoderníntą barokinę retoriką, kuria norėta išreikšti jausmų ir nuotaikų sąmyšį, vaizduojant lyčių potraukius ir atostūmius, skaitytojai palaikė humoristika, nors autorius čia rimtai ir visapusiškai demonstravo naujausią meno madą — ekspresionizmą. Pirmąjį kūrinį jis palydėjo Express slapyvardžiu pasirašytu atsakymu į skaitytojo klausimą: „Kas tai yra ekspresionizmas ir kaip tapti ekspresionininku?" Remdamasis K. Edšmido manifestu „Apie ekspresionizmą literatūroje ir naująją poeziją"[29] (pagrindinis šaltinis „Sekmojoje dienoje" nenurodytas), S. Šemerys aiškino, kad ekspresionistai stiprius jausmus „išvysto ligi intuicijos entuziazmo. Jie nefotografuoja pasaulį. Jie kuria naują visatą. Jie nežiūri. Jie mato. <...> Jie neduoda nuogus faktus. Jie juos apvelka naujos žodžių kombinacijos rūbu. <...> Jie eina prie reiškimo priemonių ekonomijos ir prie reiškinių ryškumo. Griežtu ir staigiu žodžių žybtelėjimu jie minčių dinamiką stumteléja į posakių elektringą tėkmę. Ir, smegenų pistonu sudilginus jausmo paraką, poetinės ekstazės kūrinys turi lėkti ir veikti kulipkos šovingumu".

Šiuos postulatus S. Šemerys mėgino įkūnyti minėtuose savo rašiniuose. Naujoviški vaizdai čia kuriami tokiomis prozopopė-

---

[28] J. Petrėnas 1921 gruodžio 31 laiške J. Tumui rašė: „Aš, norėdamas kuo geriau pasiruošti pasirinktam literatoriaus darbui, sumaniau kuriuo nors būdu pasiekti Maskvą, kur neseniai atsidengė pirmasis Europoje literatūros institutas, aukštoji mokykla, vardu „Государственный Институт Слова". Institutą veda rusų poetas Valerijus Briusovas, profesorių tarpe yra Aichenvaldas, Europos literatūros istorijos autorius Koganas ir daug kitų žymių rusų literatorių ir profesorių. Kiek teko sužinoti, įstaiga esanti visai rimta ir galinti suteikti daug naudos".— VVUBR, F 16—23.

[29] *Galinis V.* Naujos kryptys lietuvių literatūroje, p. 185.

jiškomis ir hiperboliškomis „žodžių kombinacijomis", kaip: „Staiga svaigdama saulė atidarė savo smuklę", „Langinės atsisegę atsimušė į sienos šonkaulius ir ėmė svyruoti — ar grįžti prie stiklo akių, ar lipti prie trobos išlaukinės plutos", „Putojančiame dirgsnių svaigume pleveno lietaus žodmenės dirvos jaučiai ir eržilai". „Minčių dinamika" reiškiama trumpais ir mechaniškai suskaldytais sakiniais. Netikėto žodžių efekto siekiama dirbtinai juos kaitant bei jungiant („Nenorėjo savo veidingumo popieringumu vaizduotis mano akių taškuose". „Tarė. Eisiant kaimyną vadinti namieti") ir netgi dadaistiškai sujaukiant sakinį („Ir per kiaurą naktį dienėjau virgilėdamas verksim vercharnais"). Šaradiškas kūrybos rezultatas prieštaravo teorijai, kuri perspėjo būsimuosius ekspresionistus nesimėgauti „tuščiais akrobatiniais mostais".

Ekspresionizmo principus S. Šemerys netrukus mėgino išsamiau išdėstyti M. Rausko slapyvardžiu (šį ir kitus savo pseudonimus atskleidė pats autorius) pasirašytame straipsnyje „Reiškiamojo meno esmės tyrimo bandymas". Ekspresionizmas čia vadinamas naujosios kartos menu, priešingu realistiškai objektyviam vaizdavimui, natūralizmui. Jame viešpatauja „ne daiktiškumas, bet veiklioji kūryba", „ne prasmė, bet dvasia", vengiama apibrėžtumo ir su juo susijusių smulkmeniškų aiškinimų, kūrėjo fantazija vėl atgauna savo teises, per ekstazę siekiama antgamtiškumo. „Ne tūkstančiu žingsnių, bet vienu vieninteliu šoktelėjimu jis stengiasi pasiekti savo tikslo." Įsidėmėtina, kad S. Šemerys ekspresionizmą norėjo atriboti ir apsaugoti nuo kitų avangardistinių krypčių, ypač futurizmo, poveikio: „Šiandien, dar gimimo audroje, gali pasitaikyti gimti neišnokusios lytys, kilti negriežti vaizdai, tiesiami keliai įeinant į pryšakį gali išsilaužti kreiva, žvaira arba netikra linkme įsiskverbiant į kubizmą arba futurizmą arba net į neturintį ateities kurčią ir aklą skersgatvį".

Tačiau atsitverti nuo stiprėjančių futurizmo tendencijų neįstengė ir pats šių žodžių autorius [30].

Kad ir kaip būtų keista, būdingiausių avangardizmo pavyzdžių, kurie laiko ir meninės išraiškos atžvilgiu aplenkė „Keturių vėjų pranašą", anuometiniai skaitytojai ir kritika nepastebėjo.

Daug dėmesio „Lietuvos" dienraščio redaktoriai skyrė vertimams. Jie simpatizavo romantikams ir simbolistams. „Sekmojoje dienoje" F. Kirša pateikė garsųjį E. Po eilėraštį „Anabel Li", toliau vertė pamėgto O. Vaildo prozą, B. Sruoga vykusiai išvertė V. Briusovo eilėraštį „Augustas". Abu laikraščio vadovai reikalavo kūrinius versti iš originalo. Nustatęs, kad F. Kirša „Anabel Li" laisvai atkūrė pagal K. Balmonto vertimą, V. Bičiūnas-Jurgis Šmalvaras apie tai parašė parodiją [31]. M. Bagdonas iš rusų spaudos paėmė K. Hamsuno vaizdelį; šaltinį išduoda autoriaus pavardės forma Gamsun. Leidinyje pažymėta, kad U. Kacenelenbogeno apsakymą „Pelnininkas Notė" iš žydų kalbos vertė M. Ošimas. Šį kūrinį iš autoriaus duoto rusiško vertimo išvertė S. Šemerys. Nuoroda į originalą, kaip prisiminė vertėjas, išspausdinta U. Kacenelenbogeno pageidavimu[32].

---

[30] 1921 m. pradžioje S. Šemerys (Salys Janulaitis) šaipėsi iš I. Severianino „poezokoncerto" Kaune: „Nenorėdamas pamanai: nejaugi visi tie nuvalkioti, nunešioti, nudėvėti žodžių skarmalai dar neįkyrėjo visuomenei. <...> Kažin kaip man prisiminė kažin kur pasakyti Vladimiro Majakovskio žodžiai: „Igoriau Severianine, kaip drįstate poeto vardą nešioti?" ir dar kitur dėl jo išsitarė: „jeigu toki kaip jūs yra kūrėjai, tai spjauti į visokį meną ir geriau šmugeliu verstis! <...> Matyti, jis vis dar tvorele atsitvėręs nuo pasaulio ir savo sielos darželyje dausų migdolus svajoja ir myli limonadą su ananasais".— Karys, 1921, Nr 15, p. 173.

[31] *Sutkus A.* Vilkolakio teatras, p. 43—44. Parodija išspausdinta: *Jurgis Šmalvaras.* Mano raštai.— K., 1922, t. 1, p. 21—22.

[32] Tai reikia turėti omenyje, lietuviškoje periodikoje susidūrus su šio autoriaus kūryba. J. Janonio pateikti trys U. Kacenelenbogeno vaizdeliai su literatūros tyrinėtojus gluminančiu prierašu „Iš žydų kalbos vertė Vaidilos Ainis" taip pat neabejotinai išversti iš rusų kalbos.

Slapyraidžiais *J. X.* pasirašyti S. Lagerlef pasakos „Kungachelos karžygiai", *J. J.* raidėmis — J. Jablonskio sūnaus Jono parinkti H. Senkevičiaus apsakymų vertimai. K. Puida buvo pasižadėjęs išversti Servanteso „Don Kichotą"[33], bet vietoj jo redakcijai įteikė B. Kelermano romaną „Jūra", kuriame jaučiamas neoromantizmo ir impresionizmo poveikis, neabejotina K. Hamsuno įtaka. Romano herojus europietis, atsidūręs civilizacijos nesugadintų žmonių saloje, paniekinamai kalba apie jo paliktą pasaulį. Šitokia problematika, aišku, nepatiko A. Jakštui.

A. Jakštas nepritarė ir L. Šestovo „Filosofijos ir gnoseologijos" įžangos vertimui. Jis stebėjosi rusų filosofo teiginiu: „Pagrindinė meno kūrybos savybė — visiškas prasimanymas: visur, ir pagrinde, ir smulkmenose"[34]. Bet po tokiu pasakymu būtų mielai pasirašę visi naujovių ieškantys lietuvių menininkai — tiek simbolistai, tiek avangardistai.

„Sekmoji diena" neturėjo nuolatinio naujų knygų recenzento. Dar negausią ir neįvairią spaudos produkciją „Knygų lobio" skyriuje aptarinėjo J. Jablonskis (R. J.), J. Tumas-Vaižgantas, B. Sruoga (Ašigalis), J. Savickis ir patys leidinio redaktoriai. B. Sruoga palaikė neoromantinius ieškojimus: „Pirmąjį barą" ir „Dainavą", „Pragiedrulių" tritomį, naująją F. Kiršos poeziją. J. Savickis teigiamai įvertino Butkų Juzės „Žemės liepsną" už proletarinę eilėraščių tematiką ir ekspresionistinę išraišką.

Leidinyje stengtasi aprėpti visas lietuvių meno šakas. Dramos, operos, baleto spektaklius recenzavo daugiausia jauni literatai ir A. Sutkus. Platų straipsnį, kuriame meno požiūriu nagrinėjamas J. Žulavskio „Mirtų vainikas", parašė A. Šmulkštys-Paparonis. Vieni šį modernistinį kūrinį peikė, kiti gyrė dėl to, kad pagrindinių veikėjų elgesys prieštarauja katalikų etikos dės-

---

[33] Lietuva, 1921, kovo 27.
[34] Draugija, 1921, Nr 3—4, p. 131.

niams. Paparonis atmetė abi tendencijas ir teigė, kad „menui nerūpi pasaulėžvalgos nustatymas ar žmonių mokymas", nes jis sukuria naują pasaulį ir tyrinėja turtingos sielos žmogų, nepaisydamas jo moralės. Paparonio pozicija skyrėsi nuo A. Jakšto ir kitų klerikalinių vertintojų, ji buvo artima jaunosios kartos rašytojams. Į teatro recenzentų gretas įsijungė J. Petrėnas (Gilmenda). Muzikos klausimais rašė K. Banaitis, V. Žadeika, J. Žilevičius. Eidamas LMKD reikalų vedėjo pareigas, L. Gira fiksavo meno kroniką, kurią siuntinėjo „Sekmajai dienai" ir kitiems leidiniams tol, kol draugijos revizoriai uždraudė už ją mokėti honorarą[35].

Kultūros apžvalgas „Lietuvos" literatūros priede praplėtė žvilgsnis į kaimynų latvių, vokiečių, Skandinavijos tautų gyvenimą. A. Klimas (A. Kelmutis), naudodamasis A. Novako straipsniu, parengė čekų literatūros istorijos santrauką. S. Šemerys pirmąkart lietuvių spaudoje aptarė A. Bloko kūrybą („Dailiosios Damos Dainiaus paminėjimo minčių santrauka") ir aprašė įžymiam rusų poetui skirtą gedulo vakarą, kurį Kaune suorganizavo žurnalistai E. Gidoni, A. Buchovas, E. Škliaras[36].

„Sekmoji diena" negailėjo vietos lietuvių kultūros veikėjų paminėjimams. Išleisti specialūs M. K. Čiurlionio, J. Basanavičiaus, Žemaitės numeriai. Nelauktas siurprizas buvo kritiškas nekrologinis F. Kiršos straipsnis „Margalis". Užuot pritaręs klerikalinės spaudos liaupsėms, F. Kirša ryžosi paneigti mitą apie J. Šnapščio-Margalio talentą. Visa, ką velionis palikęs gražesnio, kritiko nuomone, pasisavinta iš Puškino, Lermontovo, Krylovo, Sirokomlės. Vienadieniams Margalio eiliavimams stigę vaizduotės sparnų, „jis buvo nevykęs Puškino sekėjas ir nekoks mūsų liaudies dainų supratėjas", kartojęs „seniai pasakytas ka-

---

[35] MACBR, f. 45—363.
[36] Apie A. Bloko mirtį pranešė: Lietuva, 1921, rugpjūčio 17.

latuškas". F. Kirša pripažino tiktai jo vaidmenį „tautos atgimimo aušroje", kada nebuvo žiūrima, „kaip ir kas parašyta, bet gerai, kad kas nors parašyta". Netrukus L. Gira „Skaitymuose" pratęsė Margalio eilių kritiką su dar didesniu užmoju ir dar subjektyviau.

F. Kirša, Vaižgantas, A. Vienuolis parašė „Sekmajai dienai" publicistikos straipsnių. Įdomiausias leidinio publicistas — I. Jurkūnas-Šeinius. Šmaikščią „Politikos elegiją", kuria jis norėjo „įnešti naujos gyvos srovės mūsų sustingusian gyveniman", valdantieji sluoksniai palaikė pamfletu, ir rašytojui diplomatui teko teisintis. Lietuvių spaudoje prasidėjus pokalbiui apie lietuvių rašytojų būklę ir K. Jasiukaičiui pasiūlius mokėti jiems algą [37], I. Šeinius suabejojo, ar valstybė tada „nespaus pačių rašytojų kūrybos dvasios"; kūrėjams daug svarbiau, kad ji gerbtų jų darbą ir rūpintųsi meno bei kultūros ugdymu.

I. Šeiniui nepatiko ką tik pradėjusio eiti „Skaitymų" žurnalo išvaizda ir pobūdis. Tokie leidiniai, lyg prieškariniai literatūros kalendoriai („su žaliais viršeliais ir susiūti telefono viela"), tiktai skurdiną dienraščius, kurie maitinami ne kultūra, o „šiaudiniu maistu: politikos telegramomis, dienos nuotykiais ir skelbimais". Jis pats dabar daugiausia rašė laikraščiams. Ignoruoti literatūrinį almanachą ar žurnalą — sunkiai išaugusią periodinės spaudos rūšį — niekas iš lietuvių rašytojų nemėgino. I. Šeiniaus siūlymas Skandinavijos valstybių pavyzdžiu apsiriboti tik dviem spaudinių rūšimis — laikraščiu ir knyga — netiko Lietuvai.

I. Šeiniaus straipsniai skyrėsi ne tiktai savitomis pažiūromis, bet ir savita rašyba, vartojama nuo „Pirmojo baro" laikų. Jis pašiepė užsienietiškų pavardžių ir kitų tautų pavadinimų lietuvinimo vajų, grasino nieko lietuviškai nerašysiąs, jeigu jo kūriniai bus pertaisomi.

---

[37] *Butėnas P.* Toliau taip būti negali! — Ten pat, 1921, kovo 10.

I. Šeinius teisingai pastebėjo, kad kol nėjo „Sekmoji diena", tol „Lietuva" buvo įdomesnė. 1921 m. rudenį B. Sruogai ir F. Kiršai išvažiavus į užsienį studijuoti, neliko žmonių, kurie galėtų išlaikyti pakenčiamą laikraščio kultūrinį lygį, išsaugodami atskirą literatūros priedą. Kitais metais „Sekmoji diena" nebeišėjo, o literatūros ir meno publikacijas vėl pradėta sklaidyti po visą „Lietuvos" dienraštį.

„Sekmojoje dienoje" atsiskyrė avangardistinė lietuvių literatūros atšaka. Trumpalaikis šio neišvaizdingo leidinėlio redaktorius S. Šmerauskas-Šemerys, o vėliau ir kiti jo kolegos, kuriuos patraukė K. Binkis, norėdami būti visiškai laisvi, pateko į naujovių nelaisvę. „Sekmoji diena" parengė pirmąją poziciją demonstratyviems „Keturių vėjų pranašo" šūviams.

Avangardistiniai naujovių ieškojimai įsiterpė į daugialypius, nuo pat spaudos atgavimo pradžios vykstančius lietuvių literatūros vertybių perkainojimo procesus, kurie ganėtinai išryškėjo „Skaitymų" žurnale.

KINTANČIOS VERTYBĖS

...kiekvienas veikalas sukeltų jausmų gilumu yra vertinamas, tų jausmų intensyvumo matu yra matuojamas.

VINCAS KRĖVĖ-MICKEVIČIUS

Pirmasis pasaulinis karas ir kaizerinė okupacija padarė didžiulę žalą krašto ūkiui, švietimui, kultūrai. Į Švietimo ministeriją ėmė plaukti skundai, kad moksleiviams trūksta ne tik vadovėlių, bet ir grožinės literatūros lietuvių kalba. Ministerija pavedė Knygų leidimo komisijai leisti susikaupusius pasaulinės klasikos vertimus. Šia situacija pasinaudojo ir rašytojai, pasiūlę įsteigti žurnalą originaliosios literatūros veikalams, kritikos ir meno istorijos straipsniams skelbti [1].

Kokiomis aplinkybėmis žurnalas išvydo pasaulį, papasakojo V. Krėvė 1925 metais literatūros vakare: „Bandyta klabinti vyriausybės duris, kad ji tam reikalui duotų atitinkamą sumą pinigų. Numatyta sąmata, paduota šv. ministerijai prašymas subsidijos reikalu; čia sutikta, bet Valstybės kontrolėj šis prašymas atmestas, mat pripažinta bereikalingu pinigų eikvojimu!.. Nepasisekus tiesioginiu keliu, eita aplinkiniais keliais: šv. ministeriui įkalbėta, kad reikalinga mokykloms literatūros. Tuometinis šv. ministeris p. K. Bizauskas pritaręs tokiems leidiniams ir davęs lėšų". Taip 1920 m. pabaigoje atsirado literatūros ir kritikos žurnalas „SKAITYMAI" [2]. Šios akcijos sumanytojas Knygų leidimo komisijos sekretorius V. Krėvė-Mickevičius buvo paskirtas neišradingu vardu pavadintų „Skaitymų" ir ministerijos organo „Švietimo darbas" redaktorium.

---

[1] Lietuva, 1920, spalio 23, lapkričio 7.

[2–3] *Vidmantas A.* Mūsų dailiosios literatūros vargai.— Klaipėdos žinios, 1925, spalio 4.

Stambios apimties literatūros žurnalas savo poligrafine išvaizda mažai skyrėsi nuo kanceliariško „Švietimo darbo". Iki 20-osios knygos antraštė „Skaitymus" skelbė esant mėnesinį žurnalą, tačiau tik 1921 metais, spausdinamas „Varpo" bendrovės spaustuvėje, jis ėjo kas mėnesį; Valstybės spaustuvėje gamybos ciklas truko pusantro mėnesio (1922 m. išleisti 8 numeriai). 1923 m. ministerija apkarpė savo spaudiniams išlaidas, tad nebeliko kitos išeities, kaip „Skaitymus" paversti dvimėnesiniu leidiniu, patikslinus paantraštę — „Literatūros ir kritikos žurnalas". Šis pertvarkymas susijęs su naujo švietimo ministro L. Bistro reformomis, dėl kurių tais pat metais žurnalas buvo uždarytas („rasta „Skaitymai" nereikalingi") [3]. Iš viso išėjo 24 apystoriai numeriai, kurių tris paskutiniuosius suredagavo L. Gira. Tai buvo pirmasis lietuvių literatūrinis periodinis leidinys, spausdinamas valdžios lėšomis ir mokantis autoriams honorarą.

Laikantis K. Būgos ir J. Jablonskio rekomendacijų, Švietimo ministerijos „storųjų" periodinių leidinių, taigi ir „Skaitymų", atskiri numeriai buvo vadinami šiandien neįprastai skambančia daugiskaitine *knygų* forma (ne *IV knyga*, o *IV knygos*). Iškilieji kalbininkai tai motyvavo liaudies vartosena, nors ji jau buvo apnykusi, daugumas tarmių šio neaiškiais keliais į Lietuvą atėjusio žodžio [4] vienaskaitai žymėti vartojo vienaskaitos formą (A. Jakštas ironizavo, kad iš savo kerdžių ir piemenų jis tegirdėjęs tiktai *knygą*)[5], kurią po kelerių metų bendrinėje kalboje įteisino A. Salys ir P. Skardžius [6].

V. Krėvės redaguojami „Skaitymai" ėjo 124—152 p. dydžio, vėliau žurnalas išaugo iki 168—188 p. Bendra savo apimtimi —

---

[4] *Sabaliauskas A.* Žodžiai keliauja.— V., 1962, p. 37.

[5] *Jakštas A.* Kalbos dalykai.— Draugija, 1920, Nr 3—4, p. 151.

[6] *Salys A.* Vienerios knygos ir knyga.— Švietimo darbas, 1927, Nr 5, p. 443—451; *Skardžius P.* Bendrinės kalbos taisyklingumas.— Ten pat, Nr 6, p. 545.

beveik 3400 puslapių! — jis, galima sakyti, prilygo visai ankstesnei lietuvių literatūrinei spaudai, daugiau kaip tris kartus buvo storesnis už „Vaivorykštę" ir liko nepralenktas iki tarybinės santvarkos metų. Jokiame kitame ligtoliniame literatūros žurnale nebendradarbiavo toks gausus būrys literatų — šešios dešimtys rašytojų, kritikų, vertėjų.

Didėjant ideologinėms ir estetinėms lietuvių literatūros skirtybėms, „Skaitymai" stengėsi laikytis „aukso vidurio", priimtino įvairių pažiūrų žmonėms. Trumpalaikiai pirmieji Kauno literatūriniai leidiniai buvo jaunimo leidiniai; „Skaitymai" telkė visas stipriąsias karo išblaškytas kūrybines jėgas. Žurnale pasirodė kūrinių, lig šiol tebesančių mūsų literatūros aukso fonde.

„Skaitymai" nepaskelbė jokios programos nei redakcinio straipsnio, žyminčio pagrindinę linkmę. Mes regime tik rezultatą, kuris paprastai nesutampa su redakcijos siekimais. Tačiau jis yra svarbiausias matas vertinant žurnalą. Archyvinė medžiaga, kritikų atsiliepimai apie atskirus kūrinius tik paryškina vienokias ar kitokias idėjines, socialines, estetines ano meto tendencijas. Itin svarių, ne vienu atveju ginčytinų minčių pareiškė A. Jakštas, V. Jocaitis, Vaižgantas (tiktai šitaip J. Tumas pasirašinėjo „Skaitymuose" ir rašydamas apie „Skaitymus"). Šių ir kitų kritikų teiginiai, žadinę nuomonių kaitą, įdomūs ir šiandien, nagrinėjant pagal žanrus žurnalo turinio bei formos dalykus ir leidybą.

„SKAITYMŲ" BELETRISTAI

Į gyvenimą „Skaitymus" V. Krėvės ranka išvedė istorinė būtinybė. Žūtbūtinai reikėjo leidinio, kuris per trumpą laiką išvaduotų rašytojus nuo rankraščių slėgio ir pataisytų pašlijusius literatūrinius ryšius su skaitytojais. Pati žurnalo antraštė įpa-

reigojo duoti visuomenei pasiskaitymų — beletristikos. Švietimo ministerijos reikalavimus geriausiai tenkino ištisinės prozos kūrinių publikacijos.

V. Krėvė ir L. Gira patys rašė dramaturgijos kūrinius, todėl žurnale mielai spausdino ir kitų autorių dramas. Daugeliu atvejų tai irgi buvo skaitymai, tik surašyti dialogais ir monologais. Talentingas epo ir dramos hibridizavimas V. Krėvės kūryboje lietuvių literatūrą praturtino originalių atmainų veikalais, kuriems netiko tradicinių žanrų vardai.

„Skaitymuose" pasireiškė daugiau kaip dvidešimt prozininkų ir dramaturgų. Tame būryje buvo tik keli nauji autoriai, bet ir jie negalėjo vadintis žurnalo debiutantais. Garbiausios vietos tenka ne jiems, o šio amžiaus pradžioje ir prieš Pirmąjį pasaulinį karą pagarsėjusiems rašytojams.

Produktyviausias „Skaitymų" autorius buvo pats redaktorius V. Krėvė-Mickevičius, iki 13-osios knygos, galima sakyti, viešpatavęs žurnale. Mažne kiekviename numeryje jis spausdino po vieną ar kelis savo grožinius kūrinius, slapyvardžiais paskelbė stambių straipsnių ir recenzijų. Jo kūryba užima daugiau kaip 500 puslapių — beveik keturis numerius! Didžioji jos dalis atsivežta iš Baku, kai kurie dalykai 1914 m. siūlyti L. Giros redaguotai „Vaivorykštei" [7].

Vos tik atvykęs į Kauną, 1920 metų visuomeninėje politinėje periodikoje V. Krėvė pažėrė pluoštą impresijų [8]. „Skaitymams" jis davė Vaižganto išgirtą „Rugiapjūtės pasaką" [9] ir supeiktą lyrinių miniatiūrų ciklą „Nusiminimo aidai" („Gal iš tikrųjų tai betikslis darbas gaišinti save tokiomis smulkmenomis, ištesint

---

[7] PA, p. 266—267.

[8] Lietuva, 1920, rugsėjo 12, 13, 15; Tauta, rugsėjo 14, 21, 27; Varpas, Nr 8—9, p. 236—237.

[9] Laisvė, 1921, vasario 11.

jas supinti į ką didesnį")[10]. Vaižganto priešiškumą impresijoms galima suprasti: spauda nebeatsigynė nuo panašaus pobūdžio jaunų literatų rašinių. Tačiau V. Krėvės „Nusiminimo aidai" turėjo ir bendresnę, visuomeninę prasmę, kurią pajuto komunistinė spauda, apibūdinusi juos kaip nusivylimo buržuazine tikrove dainą[11]. Netrukus šie kūriniai buvo pakartoti „Švyturio" bendrovės išleistų V. Krėvės raštų 1 tome.

Pavymui išėjo V. Krėvės raštų 2 tomas — Lietuvos kaimo žmones romantizuojantis realistinių apsakymų rinkinys „Šiaudinėj pastogėj", kurio didžiumą sudarė „Skaitymuose" skelbti septyni kūriniai. Žurnalas prasidėjo apsakymu „Bedievis". „Bedievis nebaisus, nes temanąs dievą esant kitokį negu žmonės sau vaizdinas, kas dalimi, žinoma, yra tiesa",— šyptelėjo A. Jakštas. Tačiau jis pasipiktino žodžio *dievas* rašymu mažąja raide: autorius turėjo „teisės tai daryti kokiame „Socialdemokrate", „L[ietuvos] ūkininke" ar kitur, tik jau ne šviet. ministerijos leidžiamame organe..."[12] Matyt, ne be A. Jakšto įtakos autorių piktai užsipuolė ir kiti kunigai rašytojai. Dėl *dievo* rašybos ir kritikos tono tolerantiškasis Vaižgantas „Skaitymus" apkaltino bolševizmu[13], o M. Vaitkus savo redaguojamame kunigų žurnale, išdrožęs ilgą pamokslą, pareiškė: „Jeigu kartosis, tai tuokart mes visi, kam dar brangi tikyba, stosim kovon su laikraščiu, su redaktorium ir su šv[ietimo] ministeriu"[14]. A. Jakštas nemokėjo nutylėti ir smulkesnės V. Krėvės „nuodėmės" — apsakyme „Išsibarė" pavaizduoto valstiečio pykčio ant kunigo dėl išnaudojimo. Pasaką „Perkūnas, Vaiva ir Straublys", kurią Vydūnas siūlė

---

[10] Tėvynės balsas, 1922, sausio 26—27.

[11] *Kapsukas V.* Nusivylė.— Raštai.— V., 1970, t. 9, p. 322; straipsnis paskelbtas „Komunare", 1922, Nr 6. *P[ovilas] A[ušrotas-Valaitis Z.].* Julius Janonis.— Naujoji gadynė, 1922, gruodis, p. 4.

[12] Draugija, 1921, Nr 1—2, p. 65.

[13] Laisvė, 1920, gruodžio 18.

[14] Ganytojas, 1921, Nr 1, p. 23.

„į atmintį kalti" [15], senas kerdžius, A. Jakšto nuomone, galėjo papasakoti trumpiau ir gyviau [16]: kritikui nepatiko pagonybės poetizavimas.

V. Krėvės apsakymai „Žmoną pamokė", „Vargingas gyvenimas" („Dvainiai") „Vis toji Amerika, kad ji pražūtų..." nesusilaukė aiškesnių vertinimų. Tik „Antanuko rytą" sutartinai išgyrė „Bedievio" smerkėjai M. Vaitkus [17] ir Vaižgantas, kuris stebėjosi V. Krėvės sugebėjimu atspėti vaiko sielą ir laukė panašių kūrinių, itin reikalingų mokyklai [18]. Vien primityviais turinio komentarais buvo palydėta buitinė psichologinė drama „Žentas". Menkindamas šį veikalą ir apsakymus, klerikalinis apžvalgininkas S. Tijūnaitis kaltino V. Krėvės polinkį vaizduoti sodiečius *„ne tokius, kokie jie yra, bet tokius, kokius* — tam tikru savo „nusistatymu" — *jis norėtų matyti"* [19].

„Skaitymuose" išspausdinta V. Krėvės misterijos „Nemirtingieji" (tokį pavadinimą kūriniui „Likimo keliais" buvo įpiršęs L. Gira) pirmoji dalis — herojinė lietuvių tautos kelio alegorija. Kaimo bernelis Vincas Višvilis, išėjęs prikelti iš miego karaliaus Žvaigždikio (Lietuvos), patiria ir realistinių, ir fantastinių nuotykių praeities ir dabarties sandūrose. Nelengvai šifruojamas turinys glumino skaitytojus ir kritikus. Tik Vaižgantas, neieškodamas teksto ūkanose paslėptų prasmių, žavėjosi „poetiškuoju melagiu" [20], pajėgiu sukurti M. Meterlinko vertą dramą [21]. Klerikalinis Amerikos lietuvių kritikas A. Tamoliūnas, pamėginęs išsiaiškinti V. Krėvės požiūrį į religiją, apstulbo, kad autorius nusistatęs prieš dievą ir bažnyčią, „liepia grįžti į stabmeldybės

---

[15] Darbymetis, 1921, Nr 2, p. 41.
[16] Draugija, 1921, Nr 1—2, p. 66.
[17] Ganytojas, 1922, Nr 5, p. 146.
[18] Tėvynės balsas, 1922, gegužės 31.
[19] Lietuvos mokykla, 1921, sąs. 4—6, p. 213.
[20—21] Lietuvos balsas, 1921, rugsėjo 13—14, 24—25.

laikus ir pradėti garbinti Perkūną ir Ugnį, nes iš ten visoji galybė ateičiai" [22], nors iš tikro amžinoji ugnis rašytojui buvo vien tautos kūrybinės galios simbolis.

Šalia tautosakinės, realistinės episkos ir romantinės lyriškos, istorinės alegorinės tematikos išsišakojimų V. Krėvės kūryboje vešėjo ir orientalinė atšaka. Legenda „Azerstano šalis" pratęsė „Rytų pasakų" ciklą. Žurnalo 18-ojoje knygoje V. Krėvė paskelbė seniai pradėto rašyti dramatizuoto biblinio epo, pavadinto poema „Dangaus ir žemės sūnūs", įžangą, kurioje stipriai nuskambėjo mistinio dangaus kolizijos, bet dar neatsiskleidė žemiškomis intrigomis pripildytų rytietiškų vaizdų ir ornamentuoto stiliaus grožis.

J. Tumas-Vaižgantas pirmosiose penkiose „Skaitymų" knygose publikavo populiariąją savo apysaką „Dėdės ir dėdienės". Rašytojas bandė tęsti „Pragiedrulius", paskelbė literatūros mokslo ir kritikos darbų; įvairiuose laikraščiuose, visų pirma tautininkų spaudiniuose, jis nuosekliai anotavo ir recenzavo žurnalą.

Baudžiavos žlugimo dienų ir pobaudžiavinio kaimo socialiniai santykiai, charakterių grožis ir iškalbingų meno detalių tiesa „Dėdėse ir dėdienėse" atsiskleidė ne iš karto. Kūrinio pradžiai A. Jakštas dosniai šiūptelėjo pagyrų [23], bet šito neužteko, kad apysaka taptų svarbiu literatūrinio gyvenimo įvykiu. Baigiamojoje dalyje rašytoją įskaudino neskaityta korektūra. Pacitavęs kelis „liapsusus" (*per metus* vietoj *permetus*, oras *minkšta* su dūmais vietoj *minšta* ir kt.), autorius pareiškė užsakęs „ratadailai ratus dirbti toms šiukšlėms vežioti ir keturiapirštes šakes joms mėžti" [24].

---

[22] *Tam-as A.* Skaitymai. Dešimtosios knygos.— Vytis, 1922, Nr 2, p. 51.

[23] Draugija, 1921, Nr 1—2, p. 66.

[24] Lietuvos balsas, 1921, balandžio 28.

Vaižgantas buvo sumanęs parašyti trečiąją „Pragiedrulių" dalį „Audra" (ar „Aldra"), vaizduojančią 1905 metus[25]. „Skaitymuose" įdėta jos ištrauka V. Jocaičiui pasirodė be galo ištęsta, personažai negyvi, o istorijos faktai neteisingai atpasakoti"[26].

Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijoje kurį laiką dirbo ir „Skaitymų" medžiagą redagavo A. Vienuolis-Žukauskas. Mažai pastebimas kritikų, jis bendradarbiavo nuo 4-osios iki 15-osios knygos, kol išleido savo raštų 2 tomą (1922), kuriame sudėjo tenai skelbtus kūrinius. Tarytum prisiminęs „Vejos" žlugimą, apsakyme „Redaktoriaus laimė" A. Vienuolis ironizavo nepastovų, priklausomą nuo visuomeninės aplinkos ir likimo klastų redaktoriaus darbą. Prieš karą pradėtas rašyti apsakymas „Idealistas" irgi rėmėsi skaudžiu patyrimu. Vaizduodamas mišrios šeimos konfliktus, autorius ryškino ne tiek tautinius ir religinius jaunų žmonių skirtingumus, kiek socialinį ir individualų charakterių nesutapimą. Sentimentaliai dviejų sesučių istorijai „Rudens gėlės" stigo tokio psichologinio skvarbumo.

„Skaitymams" A. Vienuolis davė tris apybraižas iš karo korespondento užrašų knygelės. Rašytojo pacifizmas ir sodrus realistinis gyvenimo reiškinių vertinimas skyrėsi nuo primityvių trafaretų, kuriais vertėsi daugumas jo kolegų žurnalistų. Apybraižoje „Bermontininkai" jis papasakojo apie šiurpų interventų susidorojimą su paklusniais valstiečiais. Tačiau didžiausią įspūdį darė A. Vienuolio apysaka „Inteligentų palata", kurią parašyti paskatino apsilankymas Tauragės psichiatrinėje ligoninėje[27]. Visa nugarmėjusi carinė santvarka apysakoje apibendrinta kaip beprotybė. Kritiški realistiniai „Inteligentų palatos" vaizdai, psi-

---

[25] Žr. 1925 birželio 8 laišką L. Didžiulienei.— LK 2, 1957, p. 390.

[26] Lietuva, 1922, rugpjūčio 24. Antrą „Audros" fragmentą Vaižgantas paskelbė — Gubos, 1927, p. 14—32.

[27] *Šaltenis R.* A. Vienuolio gyvenimo pėdsakais.— V., 1982, p. 131.

chologinis rašytojo įžvalgumas ir meniškumas lėmė kūriniui ilgą gyvenimą.

V. Krėvė susirašinėjo su uolia katalikių moterų spaudos talkininke M. Pečkauskaite-Šatrijos Ragana. Ji teisinosi dėl menkos pažinties ir medžiagos stokos negalėsianti parašyti Žemaitės biografijos[28], bet pažadėjo duoti apysaką, jeigu Švietimo ministerija mokėsianti bent 2 auksinus už eilutę ir nieko nebus taisoma[29]. Ta apysaka — „Sename dvare" — buvo išspausdinta per tris numerius laikantis šių sąlygų, tačiau honoraras vis tiek nepatenkino autorės[30].

Reikšmingiausią M. Pečkauskaitės kūrinį entuziastingai sutiko ir lydėjo Vaižgantas[31]. Jis neatsidžiaugė lyg mozaikos akmenėliai nugludintais epizodais, natūraliu stiliumi, ragino įsižiūrėti į pedagoginę kūrinio vertę: „Juk tai klasinis dalykas! <...> jis reikia jaunuomenei klasėse skaityti, iš jo rašyti, jį atpasakoti, svarstinėti". Matyt, todėl M. Pečkauskaitės „Sename dvare" taip greitai išgarsėjo. Subtili autobiografinė apysaka buvo ne vien jos, bet ir, V. Mykolaičio-Putino žodžiais tariant, „visos mūsų mirštančios bajorijos gulbės giesmė"[32].

Pradedant 19-ąja knyga, Lazdynų Pelėdos slapyvardžiu „Skaitymuose" išspausdinti keturi S. Pšibiliauskienės ir vienas M. Lastauskienės prozos kūrinys. S. Pšibiliauskienė, virtusi praktikuojančia katalike, bendradarbiavo tiktai krikščionių demokratų spaudiniuose ir klerikalinėje moterų periodikoje. Jos ūkio ir sūnaus bėdos ryte rijo pinigus, tad neturėtų stebinti vis didėjantis rašytojos produktyvumas ir smuktelėjęs meninis kūrybos ly-

---

[28] LK 17, 1981, p. 154.
[29] LKLIR, f. 1—421, l. 1.
[30] LK 17, p. 162.
[31] Tėvynės balsas, 1922, rugpjūčio 31; Krašto balsas, 1922, lapkričio 19, 23.
[32] *Mykolaitis-Putinas* V. Naujoji lietuvių literatūra, t. 1, p. 372.

gis. „Paėdė man širdį reikalai su tomis redakcijomis, iš tikrųjų iš visų laikraščių, kokie tik eina, gaunu nuolat pakvietimus sandarbininkauti, laiškai pilni smilkalo ir mandagumo, apart priežadų „gero" apmokėjimo",— 1922 m. ji skundėsi J. Tumui-Vaižgantui[33]. Savo slapyvardžiu ji gobė ir sesers M. Lastauskienės kūrybą.

„Skaitymuose" išspausdinti vieni geresnių S. Pšibiliauskienės ano meto kūrinių. Apsakymuose „Velykos", „Kareivio paskola" ir „Paleistuvė" ji realistiškai vaizdavo socialinių aplinkybių nulemtus moralinius padarinius: kareivis turi šauti į savo brolį revoliucionierių, pinigų troškimas nusikaltėliu paverčia buvusį samdinį, darbdavės neišleista iš darbo motina randa mirusią dukrelę, kuri „sustingusiomis rankutėmis dengiasi <...> nuo baisios kapitalizmo šmėklos". Apysakoje „Klaidūs keliai" rodomi smulkiaburžuaziniai revoliucionieriai ir neigiamai vertinama pati revoliucinė veikla; šis trumpesnis ir blankesnis S. Pšibiliauskienės „Klaidos" variantas veikiausiai buvo taikytas klerikalinei spaudai.

Idėjiškai ir meniškai tokia pat menka M. Lastauskienės apysaka „Verpete". Pradžioje lyg ir simpatizuodama revoliucionieriams, galiausiai autorė juos paverčia teroristais, kurie nužudo niekuo nekaltą menininką.

1923 m. birželio 26 d. Knygų leidimo komisija, apsvarsčiusi S. Pšibiliauskienės siūlymą išleisti „apysaką iš priešrevoliucinio gyvenimo Petrapily" ir prašymą duoti 1000 litų avanso, patarė kreiptis į „Skaitymų" redakciją: jeigu L. Gira sutiks kūrinį spausdinti, tai ministerija avansą išmokėsianti[34]. Paskutiniame žurnalo numeryje L. Gira įdėjo žinutę, kad didžiulę apysaką „Švie-

---

[33] *Lazdynų Pelėda.* Raštai.— V., 1955, t. 7, p. 494.
[34] LTSR CVA, f. 391, ap. 4, b. 1272, l. 57.

suoliai ir šešėliai" iš 1905 m. revoliucijos S. Pšibiliauskienė perleido amerikiečiams išleisti [35].

Vos ne kiekviename „Skaitymų" numeryje iki 1923 metų reiškėsi O. Pleirytė-Puidienė. Jos kūryba linkusi į fragmentišką kompoziciją, impresionistinę stilistiką. Ji publikavo daugiau kaip per dešimtmetį susikaupusius poezijos, prozos, dramos kūrinius, dienoraščio ištraukas, straipsnius apie literatūrą, dailę, rašė teatro recenzijas. Dalis šių kūrinių jau buvo siūlyti „Vaivorykštei" [36]. Vaidilutės slapyvardžiu O. Puidienė paskelbė dviejų būsimų knygų — „Kada rauda siela" (1922) ir „Audroms siaučiant" (1931) — tekstus.

V. Krėvė išprašė ir negrąžino jai pluošto eiliuotų rankraščių, kurių dalies pati autorė niekam nenorėjo rodyti [37]. Žurnale įdėti du jos eilėraščiai apie laimės ilgesį, tačiau kiti, pernelyg mokiniški eiliavimai šviesos neišvydo [38]. „Skaitymų" redaktorius prikalbino O. Puidienę spausdinti lyrinių vaizdelių ciklą „Kada rauda siela" ir tol jį gyrė pažįstamiems, kol A. Jakštas ir Ed. Bukelskis (F. Kirša) pasijuokė iš rašytojos [39]. Vydūnui patiko gyvas sakinių ritmas [40]. Šiuo ciklu susižavėjo ir Vaižgantas. Išleistus atskira knyga ir mirusiam broliui dedikuotus kūrinėlius jis prilygino J. Kochanovskio „Raudoms": „Tai veikalas sielos, amžinai vienos, amžinai svetimos, amžinai klaidžiojančios. <...> Jei

---

[35] Šis kūrinys išspausdintas „Klaipėdos žiniose" 1925—1926 metais.
[36] PA, p. 197—198.
[37] VVUBR, D 840—16.
[38] MACBR, f. 96—181, l. 1—2.
[39] VVUBR, D 840—15, 16. Apsimetęs, kad nežino, ką slepia Vaidilutės slapyvardis, A. Jakštas ironizavo: „Jei autorė tebėra ketvirtos klasės gimnazistė, tai suaugus galės, rasit, ir geresnių dalykų parašyti" (Draugija, 1921, Nr 1—2, p. 66). F. Kirša (Ed. Bukelskis) sukritikavo pirmąjį O. Puidienės apsakymų rinkinį „Gyvenimo akordai" (Sekmoji diena, 1921, Nr 11, p. 7). O. Puidienė Ed. Bukelskiu laikė B. Sruogą.
[40] Darbymetis, 1921, Nr 2, p. 41.

Vaidilutė būtų šį savo veikalą paskelbusi patį paskutinį, dar geriau, testamento vietoje, įspūdis būtų buvęs neregėto stiprumo: desperato, nusiminėlio drama ar nusižudėlio paskutinis laiškas, nuo kurio ilgai vaidinasi". Tačiau autorės pesimizmą kritikas buvo linkęs laikyti poetiniu melu [41].

Su tokia nuomone nesutiko O. Puidienė, savo dienoraštyje 1922 m. liepos 15 d. įrašiusi: „Jei kada, jau man gyvųjų tarpe nebesant, intelektuali rimtesnė ir kultūringesnė Lietuvos visuomenė skaitys šitą mano pačios užrašytą nekrologą, tada — juk taip visuomet buvo, yra ir bus — ji daug giliau supras mano būtybės skurdžias dainas ir daug ryškiau atspės Vaidilutės veidą, kuri, gyva būdama, dėvėjo ne kartą svetimą savo sielai kaukę, po kuria slėpė savo būtybės tragediją. <...> Pats save per laidotuves apraudojęs, gyveni, nes turi gyventi, neturėdamas teisės mirti..." [42]

O. Puidienės kūriniai, sudarę knygą „Audroms siaučiant" (be apsakymo „Griuvėsiai", vėliau išspausdinto „Gairėse"),— dvejopo turinio: vienuose autorė vaizdavo 1905—1907 m. revoliucijos įvykius Latvijoje, kituose — Pirmojo pasaulinio karo nelaimes Rusijoje. Idealizuoti revoliucinės kovos vaizdai ir taurūs revoliucionierių paveikslai, karo pabėgėlių vargai, ligoninių košmarai, belaisvių kančios plėtojo demokratines lietuvių literatūros tradicijas ir kai kuriais momentais priartėjo prie proletarinės literatūros. O. Puidienės „Karo vaizdai" Vaižgantui atrodė „kronikinis, ne dailės kūrinys" [43].

O. Pleirytės-Puidienės brolis Juozas į „Vilties" redakciją 1911 m. liepos 20 d. buvo atsiuntęs pagal G. Chruščiovo-Sokolnikovo romaną „Žalgirio kova" parašytos latvio J. Dravnieko

---

[41] Tėvynės balsas, 1922, liepos 14.
[42] VVUBR, *F 453—21.*
[43] Tėvynės balsas, 1922, sausio 26—27.

lietuviškos tematikos pjesės „Skirmunda" vertimą, prašydamas 125 rublius honoraro [44]. Taip pavadintą veikalą su paantrašte „Penkių veiksmų istorijos drama iš G. A. Chruščiovo-Sokolnikovo istorinio romano chronikos „Grünvaldo kova" O. Puidienė „Skaitymuose" išspausdino savo pavarde. Koks šio kūrinio originalumo laipsnis, ryšys su J. Dravnieko kūriniu ir J. Pleirio vertimu — tesprendžia literatūros ir teatro istorikai.

Su impresionistine K. Puidos rašymo maniera kritika jau buvo apsipratusi. Vydūnas godojo jo „ypatingą patosą" [45]. „Skaityti <...> „Karalių Garaldą" tiesiog nuobodu. Matyt, „karaliams" šiandien visur nevyksta, net ir literatūroje",— žnybtelėjo A. Jakštas [46]. Ištęstą pretenzingą K. Puidos apysaką „Vien aidai pasakys...", baigtą spausdinti „Gairėse", J. Tumas aptarė šitaip: „Įsimylėjęs Vizgirda kenčia pragaro kančias ir tampa sau muziku. Pagarsėjęs visame pasaulyje, tedrįsta artintis... prie svetimos pačios. Yra gražių ir stiprių vietelių apie Lietuvą, bet visa gadina dirbtinė, sunki ilgais periodais ir perdėm nelietuviška kalba. <...> beskaitant šaltas prakaitas išmuša" [47].

Panašiai literatūros vertintojus turėjo nuteikti 1915 metais rašyta, ar tik ne antrojo „Baro" redakcijos atmesta [48], V. Bičiūno impresijų poema „Menui". Į ją ir į gerėlesnį kūrinį — romantinį apsakymą „Vogelsang" niekas rimtai nežiūrėjo ir nelaukė pažadėtų „keliolika tomų dramų, apysakų, eilių ir ekspresionistinių

---

[44] VVUBR, F 615—40. Šio prieškarinės lietuvių saviveiklos scenoje statyto kūrinio vertėja laikoma O. Puidienė (*Nastopka K.* Lietuvių ir latvių literatūriniai ryšiai.— V., 1971, p. 132, 203—204). Jis vadinamas jos kompiliacine pjese (*Maknys V.* Lietuvių teatro raidos bruožai.— V., 1972, t. 1, p. 195).

[45] Darbymetis, 1921, Nr 2, p. 41.

[46] Draugija, 1921, Nr 1—2, p. 66.

[47] Tėvynės balsas, 1922, gegužės 31.

[48] Žr.: PA, p. 379.

vaizdų su paties autorio padarytomis iliustracijomis"[49], o daugiausia kūrybinės sėkmės tikėjosi iš jo kritikos straipsnių.

„Skaitymuose" ryškėjo ir avangardistinė prozos atšaka. J. Petrėnas-P. Tarulis čia išspausdino pirmuosius stambesnius kūrinius „Vilko galas" ir „Stabas", kuriais remdamasis L. Gira siūlė autorių priimti į Lietuvių meno kūrėjų draugiją, rekomendavo valstybės stipendijai, kad jis galėtų užsienyje pastudijuoti literatūrą ar bent išsivaduotų iš kariuomenės tarnybos[50]. Ekspresyvų „Vilko galą" M. Gustaitis ištisai perspausdino savo „Stilistikoje" (1923, p. 130—132). Rafinuotas senmergės Izabelės tipas dirbtinių situacijų novelėje „Stabas" glumino skaitytojus, nesuvokiančius, ar čia autorius tyčiojasi iš sadistiškų moteriškės polinkių, ar ją užjaučia.

Žurnalą paįvairino Amerikos lietuvių literatų kūriniai. Savamokslis žurnalistas P. Bajoras, 1918 m. išleidęs apsakymų ir vaizdelių rinkinį „Laimės beieškant", atsiuntė redakcijai prozos ir dramos vaizdelių, eilėraščių[51] kartu su trumpa autobiografija, kurioje pažymėjo savo kūrybos artumą A. Čechovui[52]. L. Gira pasirinko sentimentalų vaizdelį apie tenykštį lietuvį bedarbį.

Tikras atradimas buvo čikagiškio studento A. Tulio apsakymai. V. Krėvei išspausdinus 1921 m. vasarą gautą „Vajolą"[53], autorius atsiuntė bene devyniolika prozos kūrinių, iš kurių L. Gira suspėjo paskelbti pusantro apsakymo: „Laukinė žąsis. Studento Gaubos užrašai" ir „Tama Janošiūtė" (nebaigtas publikuoti)[54]. Rūsti amerikietiška tikrovė čia atskleista impresionistinį pasakojimą jungiant su natūralistiniu faktų ir įvykių perteikimu.

---

49 Sekmoji diena, 1921, Nr 29, p. 7.
50 MACBR, f. 45—107, l. 4, 5; f. 45—150, 397.
51 VVUBR, D 639, l. 1—63.
52 **MACBR, f. 96—295, l. 1—4.**
53 LTSR CVA, f. 391, ap. 4, b. 1276, l. 62.
54 Septyniolikos A. Tulio apsakymų rankraščiai.— VVUBR, E 209, l. 1—157.

„Skaitymuose" kaip ir nebuvo publicistikos. A. Vienuolio apybraižos panašios į apsakymus. Tokia ir L. Sakalinio apybraiža „Paskutinė kova Karpatuose": rūstūs realistiniai vaizdai, kuriais buvo nepatenkinta buržuazinė kritika [55], atkūrė revoliucines nuotaikas baigiantis Pirmajam pasauliniam karui.

Žurnale atsisakė bendradarbiauti ankstesnės literatūrinės spaudos dalyvis ir jos ideologas I. Šeinius. Laiške V. Krėvei jis išdėstė savo nepasitenkinimą „Skaitymais". I. Šeiniui atrodė, kad pats leidinio vardas įžeidžia geresnius kūrinius, ir siūlė parinkti skambesnį, reikšmingesnį pavadinimą: „Patrimpas", „Kaukas", „Saulės metas", „Dienovidis". Nepatiko jam ir leidinio išvaizda, kurią, kaip jau minėta, pašiepė „Sekmojoje dienoje". Viršelis — vaidilutės, atnašaujančios storus knygų tomus,— I. Šeiniui atrodė kaip „dvi šlapios gurkliuotos bobos su plytomis". Tai paskatino V. Krėvę po trijų numerių pašalinti išties nepasisekusį A. Galdiko piešinį [56].

Pagrindinė priežastis, kodėl I. Šeinius nedavė savo kūrybos „Skaitymams", buvo nepriimtina jam žurnalo rašyba. „Vėlgi niekuomet nesutiksiu dėti savo meno rašiniuose neestetingas ir jokios prasmės neturinčias raidžiu „uodegutes". <...> Niekuomet nesutiksiu išmesti savo rašiniuose garso *n*. Aš mėgstu kalbos sklanduma ir muzika ir niekuomet neleisiu, kad filologas mekanikas, kuris *žiuri* in kalba, o ne *klausos* jos, „taisitu" mano rašinius. Verčiau visai nerašisiu, bet niekuomet nei principe nesutiksiu, kad Lietuvos kalviai, nors ir šaltkalviais save vadintu, „mokintu" rašytojus kalbos jautriu ir jausmingu instrumentu groti. Ne filologai sutvėrė pasaulio kalbas, ne ju uždavinis jas ir „koreguoti",— arogantiškai teigė I. Šeinius [57]. Jis laikėsi nuo-

---

55 *Kiliukas A.* Skaitymai, penktosios knygos.— Laisvė, 1921, liepos 5.
56 LK 17, p. 143—144.
57 Cituojama autentiška autoriaus rašyba.— VRBR, f. 9—73, l. 2.

monės, kad visiems žurnalo autoriams taikoma vienokia „jablonskinė" ortografija varžo menininko laisvę.

Ne vieną autorių „Skaitymai" pakylėjo grožinei kūrybai, o V. Biržiška alegoriniu apsakymėliu „Motulės malda" atsisveikino su ja.

V. Krėvė atmetė 1921 m. viduryje „Skaitymams" atsiųstą R. Striupo (R. Str.) padrikų minčių pluoštą „Kibirkštys amžinos ugnies" apie žmogaus gyvenimo laikinumą, tolstojišką dievo ieškojimą, asmenybės tobulėjimą [58]. Šioms mintims trūko viso to, kuo gyva aforistika: skvarbios ir šmaikščios minties, netikėtų išvadų. Medicinos felčeris, priklausęs buržuazinėms Rusijos lietuvių draugijoms, bendradarbiavęs laikraščiuose „Rygos garsas" ir „Орловский вестник", apsigyvenęs Kaune, vos ne iš naujo pradėjo kūrybinę biografiją, kadangi Oriolo žandarai 1917 m. sudegino karo laiku parašytus jo raštus[59]. R. Striupas skelbė nuobodžius alegorinius apsakymus. „Skaitymų" atmestą medžiagą 1923 m. atsisakė spausdinti netgi specialus tolstojininkų žurnalas „Atgimimas", teisindamasis tuo, kad „nenurodyta, kurios mintys originalinės ir kurios kitais autoriais sekant nusakytos" [60]. Šen bei ten prakišamus savo mintijimus R. Striupas 1929 m. pagaliau išleido atskira knygele.

„Skaitymų" dramaturgijoje, be V. Krėvės ir O. Puidienės, savo žymių paliko Maironis, J. Dobilas, M. Vaitkus, P. Vaičiūnas, J. Švaistas, A. Giedrius. Ne vienam, netgi Maironiui, tai buvo debiutas šiame žanre.

Išspausdinus penkių veiksmų istorinę Maironio dramą „Kęstučio mirtis"[61] apie lietuvių tautos kovą su kryžiuočiais, Vaižgantas pareiškė, kad veikalo apmatai imti iš A. Asnyko „Kęstu-

---

[58] MACBR, f. 96—268, l. 60—64; f. 96—295, l. 15.
[59] *Striupas R.* Curriculum vitae.— Ten pat, f. 142—7, l. 7.
[60] Atgimimas, 1923, Nr 1, p. 24.
[61] Drama iš „Skaitymų" 1921 m. buvo išleista ir atskiru leidiniu.

čio" ir nepakankamai dramatizuoti[62]. Tokį vertinimą palaikęs dramos pasmerkimu, S. Tijūnaitis stebėjosi, kodėl Maironis išvis ėmėsi rašyti šį kūrinį[63].

Nedėmesingumą pirmajai „Kęstučio mirties" publikacijai kritika su kaupu atsvėrė po trejų metų, kai drama buvo pastatyta Valstybiniame dramos teatre. Maironio veikalo savitumą pateisino V. Jocaitis, detaliai parodęs „Kęstučio mirties" skirtybes nuo A. Asnyko dramos[64]. Teatro direktorius L. Gira paaukojo ištisą dieną, kol surežisavo butaforišką Maironio veikalo triumfą ir autoriaus vainikavimą[65]. Paremdami vyriausybės pastangas panaudoti kūrinį oficialiajam patriotizmui žadinti, buržuaziniai kritikai jį perdėtai išgyrė.

M. Vaitkus ir P. Vaičiūnas savo dramomis siekė simbolinių apibendrinimų. Žurnale išspausdinta pusė teatro veikalų konkurse premijuoto M. Vaitkaus fantastinio alegorinio kūrinio „Žvaigždės duktė"[66]. Kūrinyje Žvaigždės gyventoja Linlija nesėkmingai moko Žemės gyventojus doros. Kai drama 1924 m. išėjo atskira knyga, dvasininkai pradėjo varyti akciją, „kad vyskupas tą veikalą uždraustų platinti ir skaityti kaipo nemoralų, priešingą tikybai etc."[67], nors nieko amoralaus tenai nėra, tik peržengta kunigui leista erotikos riba ir parodytas dvasinio idealo likimas. Kunigų organo „Ganytojas" redaktorius pats neatsigynė ganytojų.

Populiarios dainos „Nurimk, sesut!" autorius P. Vaičiūnas, išleidęs dvi dramų knygas, dirbo Panevėžyje nepakenčiamą teis-

---

[62] Lietuvos balsas, 1921, balandžio 28.
[63] Lietuvos mokykla, 1921, sąs. 4—6, p. 208.
[64] *J[ocaitis]* V. „Kęstučio mirtis".— Lietuva, 1924, vasario 20.
[65] LKLIR, f. 13—1796, l. 25—26.
[66] „Skaitymų" redakcijai konkurso vertinimo komisijoje atstovavo S. Čiurlionienė.— Žr.: Laisvė, 1923, balandžio 14.
[67] M. Vaitkaus 1924 rugpjūčio 8 laiškas M. Grigoniui.— VVUBR, D 1206—6.

mo tardytojo darbą, kurį, kurstomas J. Zikaro, ryžosi mesti, apsigyventi Kaune ir atsidėti kūrybai: „aiškiai išgirdau savo sieloj menininko šauksmo dykumoj atgarsius, suliepsnojau kaitros ugnimi ir vėl supratau, kad nenoriu merdėt, bet — degt, degt ir degt..." [68] P. Vaičiūną priėmė dirbti į Valstybinio dramos teatro direkciją. Pasikonsultavęs su L. Gira ir K. Binkiu [69], jis davė V. Krėvei pluoštus savo eilių, kurias aptarsime vėliau. Žurnale išspausdintos draminės trilogijos antrojoje dalyje „Žemėtos kaukės" P. Vaičiūnas poetizavo „svajonių beprotį" skulptorių Faustą Gungą, kalantį Laisvės simbolį.

Kiti „Skaitymų" dramos kūriniai buvo arti žemės.

V. Krėvė susirašinėjo su Šenberge tebekunigaujančiu J. Linde-Dobilu, kuris atsiuntė žurnalui apie 1912 m. sukurtą dramą [70], paties autoriaus vadintą „Petrelis, arba širdys neišturėjo" [71], redakcijos pakeistą į „Širdis neišturėjo" [72]. J. Dobilas gvildeno nepraradusią aktualumo temą — gimnazistų vertimą eiti į kunigus. Nors dramos įtampa nepasiekė tikro dramatizmo, o penktasis veiksmas, kaip nujautė Vaižgantas, buvo išvis nereikalingas [73], bet pati kūrinio dvasia, vėliau neatsitiktinai lyginta su V. Mykolaičio-Putino „Altorių šešėly", turėjo visuomeniniu atžvilgiu reikšmingų autobiografinių bruožų [74].

Įsitraukdamas į literatūros mokslą ir kritiką [75], J. Dobilas norėjo būti arčiau Lietuvos kultūrinio gyvenimo, pakeisti kunigavimą pedagoginiu darbu; V. Krėvė jį rekomendavo į Kauno

---

68—69 LK 17, p. 134, 135.

70 Lietuvių literatūros istorija.— V., 1958, t. 2, p. 612.

71 MACBR, f. 276—145, l. 2.

72 LK 17, p. 101.

73 Lietuvos balsas, 1921, spalio 13—14.

74 *J. Š[altenis]*. Dobilas-Lindė.— Lietuvos žinios, 1934, gruodžio 7.

75 Jau 1920 m. rudenį J. Lindė-Dobilas buvo nusiuntęs į „Lietuvos" dienraštį straipsnį, kuriame piktinosi Maironio niekintoju A. Šmulkščiu-Paparoniu (LK 17, p. 142), bet oficiozas nesiryžo kritikuoti Steigiamojo seimo atstovo.

komercinę mokyklą dėstyti lietuvių, vokiečių arba lotynų kalbas [76].

Kaip prozininkas ir dramaturgas užsirekomendavo J. Balčiūnas-Švaistas. Jo kūriniuose atsispindėjo didelė gyvenimo patirtis. Papiemenavęs, patarnavęs dvaruose ir zakristijose, mokytojo diplomą pakeitęs karininko antpečiais, pauostęs Galicijos fronte parako, J. Švaistas įsitaisė Skemų dvaro Rokiškyje administratoriumi ir buvo besusitelkiąs literatūros darbui, kurį pradėjo prieš karą „Šaltinėlyje" ir tęsė Rusijoje, rašinėdamas rusų kalba, bet įsivėlė į revoliucijos malšintojų avantiūras ir, traukdamasis nuo atsakomybės, atsidūrė Kaune. Įsitvirtinti literatūroje jam padėjo J. Tumas-Vaižgantas, „Skaitymų" redakcija ir jos bendradarbiai [77].

Savo apsakymuose J. Švaistas vaizdavo visuomenės padugnių — valkatų, vagių, prostitučių — buitį. Jo tipai tarytum perkelti iš prieškario natūralistinės rusų literatūros. Kai kurie veikėjai — carinės biurokratinės sistemos atgyvenos (pamišęs generolas, gogoliško tipo revizorius) — atskleisti feljetoniškai. Urapatriotinę „Skemų periodo" J. Švaisto pjesę „Taip dievas davė" buvo pastačiusi J. Vaičkaus teatro studija [78], bet visiškai ją sudarkė, ir pats autorius nevykusį savo kūrinį tuoj pat išėmė iš trupės repertuaro [79]. Geriau J. Švaistui nusisekė istorinė drama „Lenkų karalaitė", rodanti Lenkijos didikų intrigas kovoje dėl sosto ir nelaimingą karalaitės Jadvygos meilę. Paparonis net pažymėjo veikalo naujumą lietuvių dramaturgijoje: jame greitai keičiasi scenos ir atsisakyta monologų [80].

---

[76] LK 17, p. 100.

[77] MACBR, f. 96—277, l. 2; LKLIR, f. 13—1795, l. 22, 24, 26, 27, 32.

[78] Lietuvos balsas, 1921, birželio 7. Kūrinys labai patiko V. Krėvei.— Žr.: *Bičiūnas* V. Jaunajam autoriui.— Rytas, 1925, spalio 24.

[79] MACBR, f. 45—106, l. 27.

[80] Kūrybos keliais, p. 24.

Jurbarkietis pedagogas ir vaikų rašytojas A. Giedraitis (A. Giedrius), kelių knygelių autorius, „Žiburėlio" redaktorius, per brolį „Skaitymams" atsiuntė antialkoholinės tematikos pjesę „Latrai" [81]. „Neblogai parašyta, bet vis dėlto lesedrama, ne vaidinti. Ir per daug nyki",— samprotavo savo dienoraštyje L. Gira [82]. Žurnale spėta išspausdinti du to lėkštoko kūrinio veiksmus. Vargais negalais „Latrų" rankraštį atgavęs iš L. Giros („Jau trečią kartą kreipiuosi į Tamstą...")[83] ir ketindamas išleisti, 1926 m. A. Giedrius konsultavosi su J. Tumu — aiškino, kad tai tėra sumanyto didesnio veikalo pusė. „Čia — tik pesimistai, desperatai, beveik žuvę be vilties atsigauti, nors epiloge ir nurodoma neaiškiai, kur jų išganymas. O antrojoj dalyje („Šviesos karalius") bandysiu spėt, sakyt, kur yra tokių (latrų ir kitų panašių) išganymas, išsivadavimas iš gyvenimo svaigulio" [84].

Grįžtelėję atgalios, matome, kad iš „Skaitymų" beletristikos geriausiai istorijos bandymus atlaikė V. Krėvės „Šiaudinėj pastogėj" apsakymai ir trys apysakos — Vaižganto „Dėdės ir dėdienės", M. Pečkauskaitės „Sename dvare" ir A. Vienuolio „Inteligentų palata". Šie kūriniai, palytėti vienokių ar kitokių modernizmo įtakų, yra stiprūs psichologiniu atžvilgiu, jie gražiai jungia epinius ir lyrinius, romantinius ir buitinius elementus. Į priešakines literatūros kūrėjų eiles išsiveržė P. Tarulis su originaliu apsakymu „Vilko galas". Naujoviškai įprasmintas impresionizmas pasiteisino tik A. Tulio kūryboje. Nutilus I. Šeiniui, ši daug ką suviliojusi kūrybos maniera Puidų rašiniuose daug ką ir apvylė.

Iš žurnalo dramų labiausiai išpopuliarėjo „Kęstučio mirtis", bet tik V. Krėvės veikalai išgyveno ilgiau už autorių, o „Žentas"

---

[81] VRBR, f. 7—222, l. 1.
[82] LKLIR, f. 13—1795, l. 22.
[83] VRBR, f. 7—222, l. 4.
[84] VVUBR, F 6—8.

tvirtai įėjo į nacionalinį teatrų repertuarą, nors tai toks pat „skaitytinis" kūrinys (lėzedrama), kaip ir kitų rašytojų istoriniai, simbolistiniai, buitiniai bandymai šiame sunkiausiame literatūros žanre, nedaug tepastūmėję į priekį lietuvių dramaturgiją.

Temų įvairovė „Skaitymuose" nuo fantastinių, mistinių alegorijų, istorinių tautos būties apmąstymų, pranokusių anuometinio skaitytojo supratimą, siekė iki idiliškos dvaro nostalgijos, skaudžiai realistiško beprotnamio ir natūralistiško kosmopolitinių miesto padugnių vaizdavimo.

Kritika negalėjo aprėpti visos „Skaitymų" medžiagos, tačiau net ir prabėgomis paliktuose jos vertinimuose nenustojo kryžiuotis nuomonės, ryškinančios visuomeninę ir estetinę kūrinių reikšmę. Liko nepastebėti kai kurių rašytojų demokratiniai ir revoliuciniai motyvai ar kontrrevoliucinės tendencijos, užtat neprasprūdo V. Krėvės kūrybos „pagoniškumas", o pats redaktorius buvo įtartas esąs bažnyčios priešas. Poezijos publikacijose ir jų vertinimuose į pirmą vietą iškilo estetinė kūrinių vertė.

LYRIKOS PLATUMOSE

„Skaitymuose" maždaug tiek pat poetų, kiek prozininkų bei dramaturgų. Iš 16 autorių, kurių V. Krėvei daugiau negu pakako, didžioji dalis buvo pastovūs žurnalo bendradarbiai: Maironis, L. Gira, Putinas, B. Sruoga, F. Kirša, P. Vaičiūnas, A. Lastas, K. Binkis, J. Tysliava, P. Būdvytis, S. Čiurlionienė, B. Buivydaitė. Per trumpą savo redaktorystės laiką L. Gira papildė tą būrį vos ne dešimčia pradedančiųjų, bet gražios jo pastangos tik patvirtino teiginį: *poetae nascuntur!* [1]

---

[1] Poetais gimstama *(lot.)*.

Kaip ir „Vaivorykštėje", V. Krėvė mėgino įteisinti lietuvių tautosakos publikacijas. Pirmojoje knygoje jis įdėjo 16 liaudies dainų [2]. Tuo folkloro skelbimas ir baigėsi. Jis buvo paliktas V. Krėvės sumanytam specialiam Švietimo ministerijos leidiniui „Tautosaka" [3], kuris, jo ir K. Būgos redaguojamas, Lietuvos universiteto humanitarinių mokslų fakulteto leidžiamas, pradėjo eiti 1923 m. pakeistu pavadinimu — „Tauta ir žodis".

Pelnyta pagarba „Skaitymuose" buvo rodoma Maironiui, bet jo kūryba nesukėlė didesnio visuomenės susidomėjimo. Be kitų kūrinių, žurnale įdėtos dvi jo romantinės baladės — „Dyvitis" ir „Užkeiktas Skapiškio varpas". Pastaroji išlaikė būdingiausius žanrinius baladės požymius ir galėjo varžytis su panašios tematikos M. Gustaičio kūriniu „Vaivorykštėje", tuo tarpu paviršutiniška „Dyvičio" vaizdų tėkmė vargiai galėjo patraukti Maironio poezijos gerbėjus. Raseiniškis J. Gudauskis, tarsi rungdamasis su Maironiu, vėliau atsiuntė į „Skaitymų" redakciją 1913 m. parašytą primityvų eilėraštį „Dyvytis", kurį atmetė V. Krėvė [4], bet išspausdino „Krašto balsas" [5].

Maironis buvo įteikęs eilėraštį „Pavojuj motina — tėvynė", sukurtą Želigovskiui pagrobus Vilnių. („Jei tiks „Skaitymams", meldžiu atspausdinti, jei ne, sugrąžinkite!"). Jis paskelbtas J. Tūmo redaguojamame laikraštyje „Tauta" [6]. „Skaitymų" redakcijos archyve likusi rankraščio dalis skiriasi nuo laikraštyje ir poeto raštų 1 tome (1927) esančio teksto papildoma paskutine strofa:

---

[2] Žr. M. Kemšiaus kvitą Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijos kasos knygoje.— LTSR CVA, f. 391, ap. 4, b. 1203, l. 8.

[3] *Būga K.* Pratarmė.— Tauta ir žodis, 1923, kn. 1.

[4] MACBR, f. 96—93, 295, l. 9.

[5] Krašto balsas, 1923, sausio 27.

[6] *J. M.* Poloniada.— Tauta, 1920, spalio 16.

„Už Vilnių, Lietuvos sostinę,/Už laisvę brolių seserų/Tarp savo upių ežerų/Į kovą stosme paskutinę/Nuo priešų gintis nedorų“ [7].

Jautria intymiąja lyrika XX a. pradžios skaitytojus masino L. Gira. Jo poezija, išspausdinta pirmosiose keturiose „Skaitymų“ knygose ir paskutinėse trijose, kai poetas perėmė redakciją, rodė jo kūrybos stagnaciją. L. Gira dabar buvo atsidėjęs kritikai. 1917—1918 m. pasiektą aukštį, kurį žurnale reprezentavo elegijos „Vai, sunku“ ir vėliau be reikalo suskaldyta į dvi dalis „Graužte graužia jauną širdį...“ („Skaudžios godos“ ir „Dar man reikia“), 1920 m. poetas pakartojo žinomuoju „Išėjau į lygų lauką...“ 1922 m. meistriškai sukomponuotas epinis eilėraštis „Parke, liepoms žydint...“ nebepaliko gilesnio įspūdžio, o trioletai (paskui pavadinti „Oktavomis“) veik nesiskyrė nuo daugybės panašių versifikacijų periodikoje.

Kai kurie L. Giros erotiniai eilėraščiai išspausdinti Vito Vakario slapyvardžiu. Tai Vilniaus laikotarpio kūryba. Iš visų ketvirtosios „Skaitymų“ knygos eilių Vaižgantas išskyrė Vito Vakario „Mažai ramumo aš mačiau, labai mažai...“[8] Taigi poetas ne pirmą sykį galėjo įsitikinti objektyvia savo poezijos verte.

„Skaitymuose“ vyravo simbolistinė poezija. Gausi ir stipri kaip jokiame kitame lietuviškame leidinyje, čia ji pasiekė savo zenitą, kurį žymi V. Mykolaičio-Putino lyrika.

Putino eilėraščiai pasirodė 10-ojoje „Skaitymų“ knygoje, kai autorius buvo bebaigiąs Fribūro universitetą. Veikiausiai jo kūrybos paprašė L. Gira-E. Radzikauskas, paskelbęs žurnale recenziją apie Putino raštų 1 tomą. Autorius dėl jos įsižeidė: recenzentas atskleidė visuomenei V. Mykolaičio pavardę, nutylimą todėl, kad skaitytojai jo poezijos nesietų su dvasininko padėti-

[7] MACBR, f. 96—152, l. 1.

[8] Lietuva, 1921, kovo 25.

mi [9]. Teisindamasis L. Gira parašė į Fribūrą atsakymą, kuris, deja, neišliko [10].

Putino slapyvardis buvo įteisintas trimis brandžiomis knygomis. „Skaitymuose" poetas toliau skelbė savo simbolistinius eilėraščius, kurių publikacijos leidžia patikslinti jo kūrybos evoliuciją. Putino kūriniai išspausdinti tokia seka: „Viršūnės ir gelmės", „Taurė", „Iš saulėtų vaišių", „Poeto meilė", „Dūmuos cigaro", „Rudens naktį", „Margi sakalai", „Žemei", „Pabaiga". (Pastaruosius du čia sukeitėme vietomis.) Kaip matome, žurnale pasirodė ankstyviausi „Tarp dviejų aušrų" (1927) eilėraščiai bei jų ciklai, sukurti 1921—1923 m. Daugiaprasmiais simboliais jie atskleidė sudėtingos asmenybės vidinę kovą siekiant tiesos, gėrio ir grožio idealų.

„Dienojančios nakties pasaulio dainius", kaip neilgai trukus Putiną apibūdino B. Sruoga [11], „Skaitymų" kritikų buvo paliktas olimpiškoje ramybėje. Vaižgantas ne vienoje recenzijoje vis atidavinėjo jam pirmenybę, pabrėžė „Taurės" „gilų įspūdį", iškėlė „elegantišku ritmu ir tokiu pat turiniu" pasižyminčias nerimuotas „Iš saulėtų vaišių" eiles; „gilios kaip visada" šiam žurnalo vertintojui atrodė „Dūmuos cigaro", nes „nuo jų svilina ašara sunkią blakstieną", ir tiktai „Poeto meilė" jo „nepagavo" [12]. M. Vaitkui tarp poetų irgi „gražiausiai pasivaideno Putinas" [13]

---

[9] *Mykolaitis-Putinas V.* Raštai.— V., 1969, t. 10, p. 659—660. Reikia pasakyti, kad tuo laiku Amerikos lietuvių spaudoje Putino autorystė jau buvo atskleista — net su nuotrauka: „Putinas (kun. V. Mykolaitis). Jaunas talentingas poetas, gausiai puošiąs jauną mūsų literatūrą. Lanko Fribourgo universitetą Šveicarijoje".— Vytis, 1920, Nr 3, p. 5.

[10] *Zirgulys A.* Pastabos ir paaiškinimai.— Kn.: *Mykolaitis-Putinas V.* Raštai, t. 10, p. 759.

[11] *Sruoga B.* Žemės-Rūpintojėlio dainius.— Lietuva, 1927, vasario 17—18.

[12] Lietuvos balsas, 1921, spalio 13—14; Tėvynės balsas, 1922, sausio 26—27, kovo 9—10, gegužės 31, rugpjūčio 31.

[13] Ganytojas, 1922, Nr 2, p. 56.

Tuo tarpu Putinas atsiprašinėjo V. Krėvės tegalįs „vien menkniekiais" bendradarbiauti [14]. Iš Miuncheno, į kurį buvo išvykęs ruoštis profesūrai, jis pasiuntė porą eilėraščių Maironio numeriui [15].

Produktyviausias „Skaitymų" poetas F. Kirša paskelbė daugiau kaip 70 ciklais suskirstytų eilėraščių ir tris poemos „Pelenai" dalis. Ir idėjiniu turiniu, ir meniniu atžvilgiu tai nelygiavertė poezija, sukurta 1918—1923 m., gyvenant Lietuvoje ir užsienyje. Ji veikia skaitytoją ne tiek atskirais kūriniais, kiek kontrastinga jų visuma, apimančia gamtos realijas nuo Nemuno karklų iki Bornholmo granito, individualistines refleksijas nuo trumpalaikio džiaugsmo iki juodos nevilties, naivoką patriotinę patetiką ir kandžią socialinę satyrą.

F. Kiršos eilėraščiai žurnale sudarė pagrindą rinkiniui „Suverstos vagos" (1926, p. 25—86, 99—114), kurį V. Mykolaitis pavadino susimbolinta erotika ir susimbolintu sentimentalizmu [16]. Čia poetas išsakė savo žinomą troškimą, kad gyvenamojo meto ir nelaukiamo rytojaus šešėliai kūryboje „viens širdį glaustų, kits dangų siektų". Idealo ir tikrovės nesuderinamumas verčia poetą gūžtis, niekinti aplinką ir bėgti į svajonių pasaulį. Tai tipiška simbolisto pozicija. Dualistiniuose F. Kiršos miražuose nerasdamas aiškios prasmės, poetui pastoviai replikavo Vaižgantas. „75 nuoš. Kiršos eilių nesucementuota. Gal tai ir yra aukščiausias poetingumo laipsnis, bet mes iki tam nesame išaugę..."— ironizavo kitokios kūrybinės prigimties rašytojas [17].

„Jo „Karalių" iš „Idioto" cikliaus aš visai nesuprantu, tai nė nežinau, ar yra senso",— atvirai prisipažino Vaižgantas, kalbėdamas apie „Vejoje" pradėto spausdinti F. Kiršos kūrinio tę-

---

[14] LKLIR, f. 51—651, l. 1.
[15] LK 17, p. 162.
[16] *Mykolaitis* V. Suverstos vagos.— Lietuva, 1926, sausio 18.
[17] Krašto balsas, 1922, lapkričio 19.

sinį [18]. Ši ir kita poeto pašaukimui skirto ciklo dalis „Klajūnas" nebuvo geriausi kūrinio fragmentai, bet jie paįvairino F. Kiršos poeziją sodresniu žodžiu ir problemiškesne mintimi. „Karaliuose" jau pasigirdo būsimų juvenališkų „Pelenų" sarkazmas. Plačiau „Klajūną" panagrinėjęs V. Jocaitis šitaip apibūdino viso F. Kiršos ciklo esmę: „Poetas, su minia gyvendamas ir ją griežtai paneigdamas, <...> imas juokdario rūbą ir juo prisidengęs skelbia amžinas tiesas" [19].

Literatūrinę erudiciją B. Sruoga gavo Miuncheno universiteto auditorijose, o F. Kirša bandė įgyti Berlyne, laisvu klausytoju studijuodamas filosofiją ir literatūrą. Tai buvo nelygiavertės studijos, bet jos vienodai paveikė abiejų ekspresionizmo ignoruotojų kūrybą, suartindamos ją su šia triukšminga literatūros kryptimi, atliepiančia didmiesčių ritmą. „Berlynas — naujas gyvenimo žaltys. Jis primena kuliamąją mano mažoje Lietuvoje. Braška, ūžia, sukas, pinas, šliaužia, čirškia, rėkia",— rašė F. Kirša savo dienoraštyje [20]. „Berlyne Pegasas mažu velniuku bėginėja",— juokavo jis laiške V. Krėvei [21]. Tenai gyvendamas F. Kirša pradėjo „Skaitymuose" spausdinti satyrinę poemą „Pelenai", kurioje ekspresionistiškai šakojosi lig tol poeto kūryboje neregėti aštrių kontūrų Lietuvos visuomenės gyvenimo vaizdai. Susikaupęs nepasitenkinimas pirmųjų buržuazijos valdymo metų tikrove pratrūko skaudžiai pagiežingais kaltinimais valdantiesiems sluoksniams dėl jų parazitiško gyvenimo. Nieko nuostabaus, kad iš pradžių F. Kirša nenorėjo „Pelenų" leisti savo pavarde. („Po mirties bausme įsakau arba dėti po pseudonimu, arba visai nedėti"), ir tam pritarė B. Sruoga.

---

[18] Tėvynės balsas, 1922, liepos [birželio] 1.
[19] *Jocaitis V.* Mūsų naujausioji poezija.— Lietuva, 1923, liepos 29.
[20] VRBR, f. 35—29, l. 44.
[21] LK 17, p. 158.

F. Kiršos poema staiga atkreipė literatūros kritikų dėmesį. Išspausdinus pirmąją jos giesmę, V. Jocaitis apsidžiaugė, kad poetas galiausiai „parskrido iš tų svetimų ir keistų pasaulių į žemę, į savo namus", nuoširdžiai padėkojo už pastangas vaizduoti tiesą, kurios be galo pasiilgęs lietuvių skaitytojas ir kuri gali būti įdomi kitataučiui [22]. Vaižgantas atleido F. Kiršai „suktus mažmožius" ir skeptiškiems „Pelenų" vertintojams (spaudoje jų balso nesigirdėjo) patarė klauptis ant kelių prieš talentingą kūrinį, rašytą tulžimi ir krauju. Aptardamas antrąją poemos dalį, jis pabrėžė karčią poeto pašaipą: tai ne tyčiojimasis iš tėvynės, o „spazmų pagautos širdies kūkčiojimas". Vaižgantas gėrėjosi taikliai aforistišku poemos stiliumi [23]. Tiesiog keista, kad valstiečių liaudininkų „Lietuvos žinios", pacitavusios atsitiktinį „Pelenų" dvieilį, mėgino nuvertinti trečiąją poemos dalį [24], kurioje itin stipriai skamba demokratiniai motyvai.

Nors ir įsitraukęs į „Lietuvos" laikraščio redagavimą, B. Sruoga neužmiršo poezijos. „Skaitymams" jis davė 35 simbolistinių eilėraščių ciklą „Dievų takais", tuo pačiu vardu pavadintoje knygoje (1923) pertvarkytą ir sumažintą iki 29 lyrikos kūrinių. Šalia F. Kiršos „Aidų aidužių" tai antras tolygios meninės vertės literatūros paminklas meilei. Poetas čia jautriai ir gaivališkai išsako savo jausmus mylimajai, kurios paveikslas ne vienu atveju susilieja su simbolišku gimtosios žemės vaizdu. Erotinis atvirumas neįprastai veikė ano meto skaitytojus, o ypač erzino visuomenės auklėtojus. Pacitavęs kelias B. Sruogos strofas, tarp jų trieilį „Kraujas vyno svaigume!/Išbučiuosiu kaitrume/Nuogą lauką ir tave!", S. Tijūnaitis autoriui patarė: „Gerbiamasis! Pasidairyk „pasauly nebe vienas" ir dievo įsakymu be svaigumo

---

[22] Lietuva, 1922, rugpjūčio 29.

[23] Krašto balsas, 1922, lapkričio 23.

[24] *Servus.* Skaitymai. XXI knygos.— Lietuvos žinios, 1923, balandžio 26.

sunaudoki jėgas lietuvių giminei plėsti"[25]. „Dievų takais" ciklą parodijavo poeto literatūrinis auklėtinis P. Būdvytis[26].

Išradingos ritmikos posmų ir klasikinių sonetų cikle „Romuva" B. Sruoga simbolistinėmis priemonėmis, tik labiau užšifruotai kalbėjo apie kelionės nerimą, „naujų altorių ir dievų", naujos aušros lūkesčius. Šis ciklas nesusijęs su poeto išvykimu mokytis į užsienį, kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio,— jis parašytas seniau[27].

Studijos Miunchene B. Sruogos grožinei kūrybai buvo nenašios. Tačiau čia jis, nors ir nepriėmęs avangardizmo, literatūriškai atsinaujino. Tai rodo „Skaitymuose" išspausdinta poemėlė „Miestas", kuri nustebino negailestingai ironišku žvilgsniu į Vakarų Europos didmiesčio socialines opas ir originalia rondo tipo strofika. „Tavo eilės „Miestas" labai įdomios. Sujungi ir nauja, ir sena",— savo laiške B. Sruogai teigė F. Kirša[28]. „Sruoga — tai stambus dailininkas. Jis labai plačiai užsimoja, tepa savo paveikslą neapsakomai plačiais, net šiurkščiais bruožais, bet paveikslas išeina toks ryškus, kad net akį veria, nepaprastai gilus ir reikšmingas",— rašė „Lietuvos" recenzentas[29]. Veikiai pasipylė „Miesto" literatūriniai sekimai[30]. P. Ancevičius apie šį kūrinį pradėjo spausdinti, bet nebaigė, sociologinę studiją[31].

Vokiečių ekspresionistų estetika, kurios poveikis „Miestui" visuotinai pripažįstamas, palietė ir kitus du žurnale paskelbtus

---

[25] Lietuvos mokykla, 1921, sąs. 4—6, p. 218.

[26] *Bangu Lyngūnėlis.* Iš Dievų Poezijos. Žalio Slogos „Vyžų takais".— Lietuvos žinios, 1923, sausio 28.

[27—28] F. Kiršos 1922 sausio 30 laiškas B. Sruogai.— LKLIR, f. 53—760, l. 3.

[29] *Yzis.* Skaitymai, XIII knygos.— Lietuva, 1922, kovo 12.

[30] *Būdvytis P.* Kaunas.— Lietuvos žinios, 1923, vasario 18; *Kesiūnas P.* Palanga.— Skaitymai, 1923, kn. 23, p. 119; *Šimkus J.* Rygos įspūdžių žiupsnelis.— Naujas žodis, 1925, Nr 7, p. 6. Kūriniu sekė K. Korsakas. (Apie jo eil. „Miesto bulvaruose" žr.: Varpai, 1927, Nr 2, p. 12.)

[31] Balio Sruogos „Miestas".— Kultūra, 1926, Nr 2, p. 119—122.

B. Sruogos poezijos kūrinius: „Iš himnų gripei" ir „Sodo meilė". Naujoje literatūrinėje aplinkoje jo eilėraščiai ėmė vaduotis iš simbolistinių abstrakcijų, tapo gyvenimiškesni, aiškesni, išbaigtesni. Tokie yra 21-osios „Skaitymų" knygos kūriniai „Kaip žuvėdra klykdama", „Be palaiminimo" [„Kaip šventoriuj, kaip bažnyčioj..."], kurio tolimas atgarsis — S. Nėries „Be bažnyčios, be altorių...", ir kiti.

„Miesto" autoriaus kūryba „Skaitymuose" praplėtė lietuvių poezijos socialinį akiratį ir menines galimybes. Žurnale B. Sruoga reiškėsi ne vien kaip poetas. Nemažą reikšmę nacionalinei kultūrai turėjo jo kritika.

P. Vaičiūnas „Skaitymuose" paskelbė daugiau kaip 60 eilėraščių, sujungtų į keliolika ciklų, išspausdino minėtą dramą ir straipsnių teatro reikalais. Su jo kūryba skaitytojai susidūrė vos ne kiekviename numeryje. P. Vaičiūno eilėraščiai skambūs, romantiškai pakilūs, bet gana abstraktūs, pagrįsti simboliniais ir alegoriniais vaizdais. Juose įvairiais pavidalais varijuojama saulės ir šviesos tema, apimanti daugiau kaip pusę ciklų pavadinimų. L. Gira, rengdamas P. Vaičiūno eilėraščius spaudai, pastebėjo, kad eilutės „Imtum ugnį, imtum saulę —/Ir nuplauktum per pasaulį..." yra K. Balmonto vertimas: „Взять огонь бы, солнца луч—/ Над землей поплыть средь туч!" [32].

„Skaitymuose" pasirodę P. Vaičiūno eilėraščiai sudarė pagrindą būsimiems jo poezijos rinkiniams „Rasoti spinduliai" (1923) ir „Tekanti saulė" (1925). Anuometiniai kritikai poetui buvo nepalankūs. Pirmąsias publikacijas neišmintingai pajuokė S. Tijūnaitis: „Eilėraščiai — apie „ją". Meilė, jos akys, lūpos, krūtinė, bučinys... Kad laisvių gadynėje gyvenam, tai visa ir

[32] MACBR, f. 96—233, l. 3.

pradedama rinkoje valkioti"[33]. „Lietuvos" recenzentas „Džiaugsmo karalijos" ciklo refleksijose pasigedo tikro poetiškumo[34].

P. Vaičiūno simbolizmas V. Jocaičiui atrodė tarsi kažkoks pakartojimas, girdėto tono aidas — siauresnis, menkesnis, paviršutiniškesnis[35]. Plačiai aptardamas ciklą „Saulėžalsvis žaislas", jis vis dėlto iškėlė poetą kaip formos meistrą. „Jo eilių turinys perpus realus ar beveik nerealus, nors jis dažniausiai ar net primygtinai vien apie realius gamtos įvykius ir žmogaus jausmo atošvaistas (ne patį jausmą) dainuoja,— teigė kritikas.— Gi kur į tas savo taip plonas gijas tenka jam įterpti kokia sunkesnė, šiurkštesnė realybė, ten jis ją būtinai sušvelnins, „susaulins" <...>. Kietesnės, realesnės psichės žmogui Vaičiūno eiliavimai gali pasirodyti paprastu, nors ir skambiu, žodžių žaislu, ir tiek, žodžių, kurie nepasiekia jo sielos ir nieko ten neužgauna, nepaliečia, kadangi eilių muzika juk tą pat akimirką išdyla"[36].

P. Vaičiūno velykinį ciklą „Griaučiai ir dvasia" parodijavo B. Sruoga[37]. Jis pašiepė miglotą poeto rašymo manierą, dar labiau sutirštindamas ir sušiurkštindamas grubokus vaizdus, kuriais P. Vaičiūnas šįsyk bandė atsiplėšti nuo įprastinio savo idiliškumo.

Gausiai žurnalui rašė A. Lastas, Marijampolės realinės gimnazijos mokytojas, kovojęs prieš klerikalų įtaką[38], Lietuvos mokytojų profesinės sąjungos pirmojo organo „Beraštis" redakcijos narys, 1922 m. džiovos priverstas pasitraukti iš darbo. Pora dešimčių jo eilėraščių žurnale literatūrine verte nepasižymi. Tai

---

33 Lietuvos mokykla, 1921, sąs. 4—6, p. 218—219.

34 *Yzis.* Skaitymai, XIII knygos.— Lietuva, 1922, kovo 12.

35 *Jocaitis V.* Mūsų naujausioji poezija.— Ten pat, 1923, liepos 29.

36 Ten pat, 1922, rugpjūčio 24.

37 *Padegėlis Kasmatė.* Plaučiai ir stibinkauliai.— Lietuvos žinios, 1923, sausio 21.

38 Žr.: Lietuvos mokykla, 1920, kn. 2, p. 456—464; 1921, kn. 3, p. 613—616.

kelių tipų lyriniai kūriniai, būdingi visai A. Lasto poezijai, kurią jis pats vėliau apibūdino šitaip: „vienos [eilės] paremtos muzikaliniu garsu, kitos vaizdu, trečios reljefu, ketvirtos ekstazės regėjimais..." [39]

Įdomiausi „Skaitymuose" A. Lasto eilėraščiai „Aš dūmoju, abejoju ir tyliai tyliai svajoju...", „Daina sode", „Knyvės daina", iš dalies — „Saulėta šluota". Kritika poetui pagrįstai priekaištavo. Vaižgantas pašiepė dirbtinius A. Lasto posakius (*bejuosta, lyrikų tvoros širdyj subraškėjo, balti migtinai*) rimams priderinti [40] ir išjuokė karikatūrišką eilėraščio „Baletas" vaizdą („Kai sviedė koją — ugnis, žaibai./Tu lyg apsvaigęs širdim graibai") [41]. V. Jocaitis panagrinėjo sonatą „Ties duobe" Žemaitės mirčiai paminėti [42], pažymėdamas, kad eilėse stengtasi perteikti simbolišką ir mistišką ūpą, vaizdai jose ryškūs, mintis aiški, kompozicija išlaikyta, bet ten daugiau versifikacijos negu „neišspausto įkvėpimo". Kritikas pastebėjo nepataisomą A. Lasto poezijos ydą — nejautrumą žodžių prasmės atspalviams. („Tik blakt —/ ir jau užgeso ta...") [43]

A. Šmulkštys-Paparonis pateikė du eiliuotus kūrinius, kuriuose stipriai skamba konfliktas tarp laisvės ir pareigos („Ir nugrimzti būtų laimė,/by laisvai, by tik laisvai..."). „Skaitymuose" nepasirodė M. Vaitkaus eilių, nors redakcijoje jų būta. Atrodo, V. Krėvės ranka prie eilėraščio „Liūdnoj valandoj" prirašyta pastaba: „Nedėti?" L. Gira, pradėjęs redaguoti šį ištęstą klerikalinės didaktikos kūrinį (pataisyta antraštė: „Liūdną valandą"),

---

[39] Adomo Lasto biografijai žinios [rankr.].— MACBR, f. 219—27, l. 5.

[40—41] Tėvynės balsas, 1922, sausio 26—27, liepos [birželio] 1.

[42] Sonatą, skaitytą prie Žemaitės kapo, redakcijai perdavė J. Petrėnas, aprašęs rašytojos laidotuves „Sekmojoje dienoje" — Žr.: MACBR, f. 96—295, l. 18.

[43] Lietuva, 1922, rugpjūčio 29.

nubraukė klaustuką ir užrašė: „Silpnas"[44]. Tapęs redaktoriumi, L. Gira spausdino „Skaitymuose" jau aptartą M. Vaitkaus dramą.

S. Čiurlionienė-Kymantaitė, 1919—1921 m. įsitraukusi į darbą Krašto apsaugos ministerijos Švietimo skyriuje, daugiausia publikavo pedagoginius rašinius kariuomenei. Pirmiesiems „Skaitymų" numeriams ji davė alegorinį poetinės prozos vaizdelį „Baltoji gėlė" ir 1916 m. Voroneže (veikiausiai antrajam „Barui") rašytų eilėraščių ciklą „Gyvenimo burtai". Kai 1921 m. rudenį išėjusią iš tarnybos ir apsistojusią Viekšniuose rašytoją V. Krėvė paragino toliau bendradarbiauti žurnale, ji įteikė dar du eilėraščių ciklus, kurių vienas jau buvo skelbtas hektografuotame kareivių laikraštėlyje. S. Čiurlionienė blaiviai žiūrėjo į savo poetinę kūrybą: „Aš prie savo eilėraščių nelabai teturiu pasitikėjimo — mat su forma visai ne taip kaip pas kitus, taip dailiai nesipina <...>. Teisybę pasakius, tankios rifmos man ir ne „po širdies"[45]. Kūrybos darbui S. Čiurlionienė turėjo galimybę rengtis išvykusi į Vokietiją „užmegzti santykius su tenykštėmis literatūros organizacijomis ir meno spaustuvių įstaigomis"[46].

Eilėraščius iš Skuodo ir Veiverių redakcijai siuntinėjo mokytoja B. Buivydaitė. Ką tik pasirodžiusį jos eilėraščių rinkinį „Vasaros šnekos", papuoštą „cukriniais" gražumynais, kuriais piktinosi pati autorė[47], „Skaitymuose" recenzavo B. Sruoga, parodydamas, kad toks pat naivus, paviršutiniškas yra ir eilių turinys. Tyrų Dukters slapyvardį žurnale B. Buivydaitė palaidojo, tačiau kūrinių pobūdis nedaug tepakito: jos eilėraščių ir lyrinių vaizdelių turinys sukosi apie gėles, lengvą flirtą, krištolinį džiaugsmą, o jeigu užkliudė „sopulius", tai jie irgi atrodė pačios autorės asmeninis reikalas. Sklandžią, bet skaitytojų nejaudinančią

---

44 MACBR, f. 96—239, l. 1—2.
45 LK 17, p. 153.
46 MACBR, f. 45—147, l. 91.
47 *Tyrų Duktė*. Laiškas į redakciją.— Lietuva, 1921, balandžio 24.

B. Buivydaitės kūrybą „Skaitymuose" Vaižgantas pavadino „įmanoma puspoezija" [48].

Vaižgantas vienintelis atsiliepė apie ilgą B. Buivydaitės mitologinę poemą „Indeivės" — skaitytų ir girdėtų dalykų juodraštišką sueiliavimą, įdomų nebent asmenvardžiais. Jis replikavo dėl primityvių rimų: *teškėjo—stovėjo, viliojo—telkšojo, nejoja—eikvoja, kiloja—išdėlioja* [49]. Įsigilinusi į mitologiją, B. Buivydaitė pradėjo rašyti „Anykščių balades"; „Budragaidžio ežerėlį" 1923 m. kovo pabaigoje pasiuntė „Skaitymams" [50], bet jis liko redakcijos archyve. Dar kelis eilėraščius ji atsiuntė L. Girai, kai žurnalas jau nėjo [51].

P. Būdvyčio-Svyrūnėlio bendradarbiavimas „Skaitymuose" sutapo su jo kūrybos pakilimu. Pradėjęs reikštis kaip poetas 1917 m. Petrogrado „Ateities spinduliuose", 1922 m. jis išleido Jekaterinoslave ir įvairiose Žemaitijos vietovėse parašytų eilių knygą „Ištrėmimo keliais", 1923 m.— antrąjį eilėraščių rinkinį „Klystantis lapas". Jaunas autorius jau buvo šen bei ten padirbėjęs, atitarnavęs kariuomenėje ir pėsčias išvaikščiojęs šiaurės Lietuvą, fotografuodamas kryžius A. Varno kolekcijai. K. Binkio įtrauktas į spaudą, jis rašė įvairiems leidiniams, o nuo 1922 m. rudens iki 1923 m. vasaros dirbo „Lietuvos žinių" redakcijoje [52].

Lyrikos plotuose P. Būdvytis buvo bespalvis. Dvylika jo eilėraščių „Skaitymuose" rodo sumažėjusią B. Sruogos įtaką ir, deja, savitos kūrybinės individualybės stoką. Su romantikų ir simbolistų įteisintu atsidavimu likimui jis bylojo apie rudenišką „tylųjį merdėjimą", „klaikius kelius", kuriais reikia amžių keliauti

[48] Lietuvos balsas, 1921, spalio 13—14.
[49] Krašto balsas, 1923, sausio 16.
[50] MACBR, f. 96—68, l. 3—11.
[51] VRBR, f. 7—110, l. 1—2.
[52] Prano Būdvyčio autobiografija [rankr.].

tremtinio kelionę. Tiktai eilėraštis „Jūrose" poetizavo kylančią širdyje drąsą, kai „kerštas didis dangui kaupias". Melancholiški P. Būdvyčio posmai žurnale patiko „Lietuvos" recenzentui — jie atliepė epochos dvasią [53]. P. Vaičiūnas teigė: „Kai „Klystančio lapo" dainius nustoja skųstis, jį labai malonu skaityti" [54]. Netgi labai kritiškai vertinant P. Būdvyčio poeziją ir sutinkant su „Jaunimo" recenzento nuomone, kad daugelyje jo eilių „tiek poezijos, kiek paprastame geografijos vadovėly" [55], negalima nepastebėti, kad „Skaitymuose" jis gerokai pasitempė literatūrinės formos atžvilgiu. Buvo ruošiami spaudai P. Būdvyčio eilėraščiai „Saulėtas ilgesys", „Vylių jūrės", „Jūrės laisvos" (vėliau pavadintas „Jūriose") [56], kuriuose jis pasiekė bene aukščiausią savąją meniškumo pakopą.

Pirmosiose „Skaitymų" knygose įdėtos kun. A. Sabaliausko (Ž. Rūtos) epinės poemėlės „Skynimas" ir „1917 metai". Neturintis literatūros pajautimo trijų veikalų autorius be galo ištęstais miško nelaimių aprašymais simbolino pasaulinio karo padarinius. Pakenčiamas „Kalevalos" vertėjas kalevališku metru, kurį jau gerai valdė ne vienas lietuvių poetas, neįstengė suprantamai atpasakoti savo įsivaizduojamų revoliucijos blogybių. Jis mechaniškai kapojo žodžių galūnes ir vis tiek neišlaikė ritmo. Nevykusiam eiliuotojui įsikeroti žurnale neleido L. Gira, kuris griežtai jam patarė liautis darkyti lietuvių kalbą ir erzinti skaitytojus [57].

K. Binkio autoritetą tarp rašytojų įtvirtino jo parengta naujesniosios lietuvių poezijos antologija „Vainikai" (1921) — viena

---

[53] *Yzis.* Skaitymai, XIII knygos.— Lietuva, 1922, kovo 12.
[54] *Vaičiūnas P.* P. Būdvytis. Klystantis lapas.— Krašto balsas, 1923, gegužės 9.
[55] *N. Š.* P. Būdvytis. Ant marių krašto.— Jaunimas, 1926, Nr 18, p. 12.
[56] MACBR, f. 96—67, l. 1—6.
[57] Skaitymai, 1920, kn. 1, p. 112.

įspūdingiausių ano meto knygų. Jo poezija „Skaitymuose" atstovavo ekspresionizmui. Nesutramdomas polėkis, simboliškai apibendrintas, žurnale paskelbtą „Vėjavaikį" neatsitiktinai pavertė „Keturių vėjų" sąjūdžio emblema. Tačiau kūrinio prasmė atsiskleidė ne iš karto, ji gilėjo kartu su keturvėjininkų įtakos plėtimusi. „Vėjavaikio" autoriui B. Buivydaitė tuoj pat parašė intymų eilėraštuką, kuriame ji išreiškė susižavėjimą poeto jautrumu grožiui [58]. Pirmajam kūrinio vertintojui S. Tijūnaičiui „Vėjavaikis" atrodė tiktai „nepaprastai smagus penkių punktų eilėraštis" [59]. Dabartiniame lietuvių literatūros istorijos kontekste jis deklaruoja „naujo aktyvaus santykio su pasauliu triuškinančią jėgą ir plataus dvasinio maišto nutrūktgalviškumą" [60].

Visi patikėjo ypatingu „Vėjavaikio" originalumu, nors tiesioginį impulsą šiam kūriniui parašyti davė Butkų Juzės eilėraštis „Dangaus svečias" — užmirštas lietuviškojo ekspresionizmo vedamasis: „In liepsnojantį vežimą/Žaibo žirgą insikinkęs,/Griausmo varpą prisirišęs, / Ei! Plačiuoju aš pasauliu/Važinėju! / / Kas užstos man laisvą kelią/Ar mėgins prislėgti žemę,/Kad jos liepsną nebučiavus — / Tą be gailesčio mažiausio/Sudaužysiu!"

Kiti du K. Binkio eilėraščiai žurnale — „Iš ciklo „Agonija" („C 40°") ir „Įkyrėjo taip po svietą..."— perteikia niūrias, depresiškas nuotaikas. Ligos deginamo ligonio kliedesys jaukia mintis, kelia nervingą nerimą, ardo ritmiką. Skubinoje anotacijoje Vaižgantas pastebėjo, kad „Agonija" — „laisvas, drąsus išsireiškimas ir griežtai nešabloninis" — galėjo išaugti iki poemėlės [61]. Vėliau išspausdintoje K. Binkio „100 pavasarių" recenzijoje jis jau kritiškai žiūrėjo į daugelį „berniokiško stilizavimo" pavyzdžių, buvo nepatenkintas eilėraštyje prasikišančia antiklerikaline poeto ten-

---

[58] *Tyrų Duktė.* Merguželė.— Skaitymai, 1921, kn. 5, p. 70.
[59] Lietuvos mokykla, 1921, sąs. 4—6, p. 21.
[60] Lietuvių literatūros istorija.— V., 1979, t. 1, p. 465.
[61] Tėvynės balsas, 1922, sausio 26—27.

dencija ir samprotavimu apie menką žmogaus kūną, „kuriam sudaužyti pakanka kruopelės švino"[62].

Dar kraupesnė neviltis, galbūt susijusi su kai kuriais poeto išgyvenimais, atsiskleidžia K. Binkio eilėraštyje „Įkyrėjo taip po svietą..." Vienišo žmogaus tragizmą čia išreiškia pašauto seno vilko įvaizdis. Žodžio įtaigą abiejuose eilėraščiuose sustiprina satyrinės spalvos. Jokio kito anuometinio lietuvių poeto kūryboje nebuvo tiek piktos ironijos sau ir aplinkai.

Giliausios žmogaus dvasinės krizės apraiška visoje trečiojo dešimtmečio lietuvių poezijoje — K. Binkio eilėraštis „Nusižudėlio idilė". Šio kūrinio „Skaitymų" redakcija nesiryžo spausdinti: jo rankraštis be poeto pavardės užsimetė archyve tarp nežinomų autorių eilių[63]. Žurnale kažkodėl nepasirodė K. Binkio išverstas H. Heinės eilėraštis „Sapnų regėjimai", kurį, pataisęs mažmožius, spaudai parengė L. Gira[64].

„Skaitymuose" randame du S. Šemerio simbolistinius eilėraščius. „Saulėjant", pasirašytas S. Jasulaičio slapyvardžiu ir išspausdintas pirmojoje žurnalo knygoje, poetizuoja jausmais tepasiekiamą „bekraštį tolį", kur žvaigždžių kaspinas skiria „dvi erdvi". A. Jakštas, pastebėjęs, kad veiksmažodis „saulėti" — jauno literato išmonė, teisingai konstatavo, kad „pačios eilės menkokos"[65]. „Rūpestis", pasirodęs 1922 m., piešia pasaulinių skerdynių vaizdą. Dabar jau žinome, kad šis eilėraštis parašytas 1919 m.[66], ką tik nugriaudėjus karui ir šėlstant socialinėms politinėms vėtroms. Tačiau postūmį tokiam vaizdui sukurti davė eschatologiškos nuotaikos J. Baltrušaičio eilėraštis „Neviltis" (rink. „Žemės laiptai"), iš kurio paimtas įspūdingiausias motyvas „Ir nėr mirimo, nėr gimimo..." Nesaikingai kraupius eilėraščio

---

[62] Lietuva, 1926, rugsėjo 22.
[63–64] MACBR, f. 96—265, l. 4; f. 96—62.
[65] Draugija, 1921, Nr 1—2, p. 65—66.
[66] *Šemerys S.* Granata krūtinėj.— V., 1969, p. 52.

įvaizdžius Vaižgantas pavadino keturvėjiškais absurdais, nuo kurių užkursta ausys [67].

Redakcijos atmesti trys ankstyvieji S. Šemerio eilėraščiai [68] literatūriškai neapdoroti, ypač „Lūkestis". Šiurkštus jų luobas rodo ne tik eiliuotojo neįgudimą, bet ir priešiškumą romantiniam glotnumui. Eilėraštyje „Sodri sprogulė" jis jau nelabai paiso prasmės ir krauna į strofas vienodomis raidėmis prasidedančius žodžius — kaip „Sekmojoje dienoje" išspausdintame „Sielvartos sutemų sonete". „Vilktakis", parašytas 1920 m. pavasarį, perteikia vilku paversto ir surakinto maištautojo prieš žmogų ir dievą įniršį, savigraužą. 1926 m. S. Šemerys šį eilėraštį perkūrė [69].

„Skaitymuose" išspausdinta įvairių laikraščių ir „Eltos" bendradarbio J. Tysliavos per dvidešimt eilėraščių, kurių tik dalis pasirodė jo rinkiniuose „Žaltvykslės" (1922) ir „Traukinys" (1923). Tai buvo prasidėjusios poeto kūrybinės brandos metai, kai jis vadavosi iš simbolizmo įtakos ir bandė išreikšti savo individualybę. Kai kurie eilėraščiai dar užgriozdinti skolintais iš visuotinio klišių fondo simbolistiniais įvaizdžiais (*slėpiningi amžių bokštai, dausų paukščiai, supančioti vergai* ir pan.), bet poetas jau ir savitesniu žodžiu mėgino kurti paslaptingą nuotaiką. *Pelkės, žaltvykslės, žalčių karalybė* ir panašūs vaizdai (ciklas „Klajonė") vėliau davė pagrindo gretinti J. Tysliavą su keturvėjininkais.

Su jais J. Tysliavą susiejo optimistinė pasaulėjauta, begalinio pasitikėjimo savimi kompleksas, kurį atitiko veržli, dinamiška jo eilėraščių ritmika, valiūkiškas žodžių žaismas. 1922 metais, 16-ojoje „Skaitymų" knygoje, poetas jau be sentimentų apibūdino gamtos atbudimą: „Kaimas džiaugias./Eržilai iš tvartų plinta". Šio eilėraščių ciklo, pavadinto „Pavasaris", V. Krėvė iš pradžių

[67] Tėvynės balsas, 1922, rugpjūčio 31.
[68] MACBR, f. 96—107, l. 1—4.
[69] *Šemerys S.* Granata krūtinėj, p. 58.

nepraleido[70]. Kad jis vis dėlto išspausdintas žurnale su kita antrašte — „Gegužinės", rodytų V. Krėvės užmaršumą, nuolaidą ar L. Giros paramą. „Skaitymai" nepadarė klaidos: V. Jocaitis pagyrė J. Tysliavą už realesnį, energingesnį pavasario ūpą negu daugelyje bendraminčių poetų kūrinių[71].

J. Tysliavos „Nostalgijoje" „žemė erdvėjosi" kaip S. Šemerio poezijoje. „Kriokiančioj, dūkstančioj gatvėj paslydau,—/Vėl mane pašaukė žemės keliai..."— teigė poetas. Tačiau jis nenutraukė ryšių su simbolistine tradicija, kuri ryški emocingame eilėraštyje „Romantika" (24-oji „Skaitymų" knyga). Iš diametraliai priešingų literatūros krypčių atsirinkdamas tai, kas jam artimiausia, J. Tysliava darė staigią kūrybos pažangą.

Ieškantis savo kelio J. Žengė, mėgindamas geriau įvaldyti eiliavimą, gausiai rašinėjo trioletus ir sonetus. „Skaitymuose" išspausdintas jo trioletas „Vakare prie upelio" ir „kiršiškas" trijų dalių ciklas „Kryžių sonetai" nedavė nieko nauja nei žurnalui, nei jauno poeto kūrybinei biografijai.

Kaip matome, „Skaitymuose" išspausdinta nevienodos vertės poezijos kūrinių. Žurnalo medžiaga vaizdingai iliustruoja svarbius literatūros istorijos puslapius: Maironis per L. Girą perduoda kūrybos ugnį jaunimui — simbolistinės krypties poetams. Putino knygos „Tarp dviejų aušrų" pradžia, B. Sruogos rinkinys „Dievų takais", stipriausi F. Kiršos, P. Vaičiūno lyriniai kūriniai neprarado savo kaitrumos ligi šiolei.

Žurnalas įamžino keistą, bet įsidėmėtiną reiškinį — avangardizmo poetikos poveikį kraštutinių literatūros naujovių priešininkams. Daugelio mėgdžiojimų susilaukusi B. Sruogos poemėlė „Miestas", o ypač F. Kiršos „Pelenai" įrodė kūrybinio atsinaujinimo būtinybę menininkų brandai. Ekspresionistinę manierą,

[70] MACBR, f. 96—224, l. 1.
[71] Lietuva, 1922, rugpjūčio 29.

kurią žurnale savitai perteikė „Vėjavaikio" autorius, kaip ir trumpalaikius jos ekscesus, sužadino ne vien užsienio mokykla, bet ir pačios literatūros raidos poreikiai: visuomenės ir žmogaus gyvenimo disharmonijai parodyti simbolistinės išraiškos nebepakako. Avangardizmo sparnas, užkliudęs J. Tysliavą, „Skaitymuose" šmėkštelėjo kaip neatsitiktinė visos mūsų literatūros apraiška.

Poeziją lietuvių kritikai buvo įpratę matuoti Maironio lyrikos matmenimis, tačiau talentingi visų literatūros krypčių kūriniai žurnale buvo greitai pastebėti ir daugeliu atvejų deramai įvertinti.

NUO PRADŽIOKŲ IKI KLASIKOS

1

Solidų akademiškumu dvelkiantį „Skaitymų" žurnalą, tapęs redaktoriumi, L. Gira sumanė pagyvinti, padaryti prieinamesnį jauniems literatams ir įdomesnį eiliniams skaitytojams. Pritardamas tokiam užmojui, „kad jį galėtų skaityti ne tik tie, kurie iš nuobodumo mirti rengias", B. Sruoga laiške iš Miuncheno linkėjo: „Tegu nebus aukštybės Parnaso ir Zeuso mandrybės, bet tegu žmonės galvoja, tegu ginčijas, tegu plakas, o vis tik tvikstels skaisti kibirkštėlė" [1]. Rašantiesiems padrąsinti reikėjo kuo daugiau debiutantų kūrybos, plačiajai visuomenei patraukti geriausiai tiko vertimai. Šiomis dviem linkmėmis L. Gira ir pasinešė.

[1] VRBR, f. 7—794, l. 8.

Didžioji poezijos pretendentų dalis buvo vyresnių klasių gimnazistai. Tarp jų L. Gira ieškojo rašytojo užuomazgų ir, radęs savarankiškesnę mintį, įdomesnį vaizdą, stipresnį formos jutimą, negailėjo laiko rankraščių redagavimui, ruošimui spaudai. „Ot, turiu, matau, maniją naujiems talentams globoti ir „į žmones" vesti — patinka man tas nuolatinis bendravimas su jaunaisiais",— 1923 m. birželio 16 d. įrašė jis savo dienoraštyje [2]. L. Gira išrūpino M. Yčo stipendijas pradėjusiems universitete studijuoti „Skaitymų" bendradarbiams L. Kuodžiui, J. Petruliui, taip pat J. Paukšteliui, Šiaulių gimnazijos auklėtiniui, atsiuntusiam Valstybinio dramos teatro scenos veikalų konkursui pjesę „Šilkaruožė skara", kuri sukėlė žiuri susidomėjimą [3].

Panevėžio vyrų gimnazijos lietuvių kalbos ir literatūros mokytojas M. Grigonis kūrybai skatino savo mokinius, iš kurių anksčiausiai spaudoje pasireiškė L. Kuodys, J. Petrulis, K. Kumpauskas.

Abiturientas L. Kuodis (nuo 24-osios knygos — L. Kuodys) atsiuntė „Skaitymams" eilėraščių, būgštaudamas, ar ne per drąsus žingsnis bus žengtas [4], tačiau L. Gira į žurnalą įdėjo net šešis jo lyrinius kūrinius. Jaunas literatas artėjo prie simbolizmo: bylojo apie slaptingus ženklus sieloje, kurie atskleistų amžino saulės ilgesio prasmę. Netrukus L. Gira „Skaitymuose" išspausdino dar du jo eilėraščius, nors ir pažymėdamas, kad „Prie taurių" kiek sunkokas [5], o kitus du, siųstus 25-ajai knygai [6], perdavė „Vairui" [7]. L. Kuodys norėjo studijuoti Vokietijoje [8]; likęs Kaune, atsidėjo lietuvių kalbos mokslui.

[2–3] LKLIR, f. 13—1795, l. 41; f. 13—2058, l. 1.
[4] VRBR, f. 7—416, l. 1.
[5] LKLIR, f. 13—1088, l. 1.
[6] VRBR, f. 7—416, l. 3.
[7] Žr.: Vairas, 1923, Nr 8, p. 16—17, Nr 10, p. 10.
[8] VRBR, f. 7—416, l. 3.

Panevėžio gimnazijos VII kl. moksleivis J. Petrulis 1922 m. davė žurnalui tris Činaro slapyvardžiu pasirašytus eilėraščius, bet jie buvo atmesti [9]. Rugpjūčio mėnesį jis atsiuntė L. Girai pavarde pasirašytų eilių, nesitikėdamas, kad jos tiks „Skaitymams", tiktai prašydamas peržiūrėti ir tarti kritikos žodį [10]. L. Gira išspausdino du eilėraščius — „Pasaulin" ir „Einu per žemę" apie jaunystės siausmą ir menininko pašaukimą skaidrinti sielą. Kitus, tarp jų K. Balmonto vertimą „Aš užgimiau trokštąs aukštybių saulės", grąžino su pastabomis.

„Skaitymų" archyve likę redaktoriaus subraukyti rankraščiai [11] atskleidžia jo reiklumą eilėraščių formai. L. Girai kliuvo neestetiški J. Petrulio vaizdai (*graužiu mokslo kaulą*), nudėvėti poetizmai (*banga okeano*), tarmiškas kirčiavimas ir žodynas, gadiną galūnių sąskambius (*aš lendu — gandą, nutiesęs — šviesias, daugiaus — lygaus*), ir primityvūs rimai (*nuodėmingą — pavojingą*). Jis pašiepė kai kuriuos netaisyklingus ir nelogiškus posakius („Aš plauksiu žemės pažadėtos..."→„Ieškoti gal? bet ne plaukti žemės..." „Žvaigždes aš gaudau žydriai šviesias/Ir jas nešuosi į laivyną".→„Argi net visu laivynu, bet ne laivu plauko autorius?!"), pagyrė pavykusį ketureilį (*žr. rankraščio faksimilę*).

Spaudai buvo parengtas didaktiškas, bet skambus periferijos laikraščių bendradarbio K. Kumpausko eilėraštis „Neverk, nekeik, nusiramink" [12].

Skaitant žurnale daugiaprasmių užuominų A. Kirtiklio eilėraštį „Burtų šypsena", sunku patikėti, kad jį parašė Marijampolės Rygiškių Jono gimnazijos penktaklasis. Jaunutis literatas dvejus metus susirašinėjo su „Skaitymų" redakcija, atsiuntė kelis eilių sąsiuvinius, poemėlę „Užmirštas balsas" [13]. Jis buvo parašęs du

---

[9] MACBR, f. 96—71, l. 1—2.
[10] VRBR, f. 7—641, l. 1.
[11] MACBR, f. 96—178, l. 1—5.
[12–13] Ten pat, f. 96—135, l. 2; f. 96—123, l. 1—40.

dramos dalykus; istorinei dramai K. Būgos prašė parinkti senovinių vardų ir džiaugėsi, kad žymiausias lietuvių kalbininkas pažadėjo padėti [14]. Gabaus moksleivio patarėjas L. Gira savo rengiamam vienkartiniam leidiniui „Mūsų paroda" suredagavo eilėraštį „Tėvų šalis", kuriame ryški P. Vaičaičio kūrybos įtaka. Vėliau literatą konsultavo J. Tumas [15]. Baigęs gimnaziją, A. Kirtiklis studijavo literatūrą, priklausė „Šatrijos" būreliui, kurį laiką bendradarbiavo spaudoje, išleido eiliuotą dramos kūrinėlį „Gegužės vakaras" (1928), bet darbas provincijos mokyklose atitraukė jį nuo kūrybos [16].

Į literatūrą L. Gira pamėgino vesti Šiaulių gimnazijos šeštaklasį J. Baldauską, kuris jam asmeniškai įteikė stambų eilių pluoštą ir referatą. Labai kalbus jaunuolis patosiškai skundėsi „esąs didelis pesimistas, pasisakė — jo autobiografija esanti pirmosios eilės viename sąsiuvinėlyje, baisios aimanos" [17]. Tarp rankraščių, kuriems žurnalo redaktorius užrašė rezoliucijas „Skaitymams" netinka", buvo sekimų vokiečių ir rusų autoriais (A. Kolcovu). Pradedantysis literatas, galima sakyti, plagijavo B. Sruogą („Šiandien mano sieloj trumfas — /Eikit, broliai, šen greičiau!", „Supasi, supasi švelnūs niuansai..." ir kt.)[18]. J. Visuomio slapyvardžiu pasirašytame referate „Kultūros krizio belaukiant" J. Baldauskas siūlė pakeisti tvankią socialinio gyvenimo atmosferą visoje Europoje: „Aš noriu, kad mūsų kvaituliu sergančion sąmonėn perkūnas trenktų ir tuo visas mūsų jėgas iš sustingimo nagų išplėštų. <...> reikalinga mums savo jėgomis žemę pajudinti, gyvenimo skritulį nuo tradicinių konserva-

---

[14] LKLIR, f. 22—91, l. 1, 4.
[15] VVUBR, F 10—69.
[16] Iš 1981 balandžio 23 pokalbio su A. Žirguliu.
[17] LKLIR, f. 13—1795, l. 41.
[18] MACBR, f. 96—49, l. 2—34.

tingų dulkių apvalyti" [19]. Čia atgruma ne vien literatūrinio avangardizmo atgarsiai.

Pirmajame J. Baldausko kūrybos pluošte L. Gira rado tinkamą eilėraštį „Mūsų parodai"[20]. Matyt, gavus iš autoriaus naujų kūrinių, buvo parengta publikacija „Skaitymams" — dvi liaudies dainų imitacijos ir eilėraštis „Dainiui" — gana išraiškinga laisvės poetizacija. Siųsdamas L. Girai dar kelis eilėraščius, J. Baldauskas savikritiškai pažymėjo, kad jo kūryboje „dažniausiai filosofinė mintis suslegia lyrinį elementą ir nustelbia emociją" [21]. Šis bruožas ryškus antrojoje jo eilių publikacijoje, kurios tematika sukasi apie tokias abstrakcijas, kaip laikas, protas, amžinybė. L. Giros globa ir debiutas „Skaitymuose" turėjo neabejotinos reikšmės J. Baldausko apsisprendimui pasirinkti filologijos, o ne filosofijos studijas.

L. Girą patraukė aktorė E. Žalinkevičaitė-Lesevičienė, kuri, B. Sruogos paskatinta, periodikoje buvo išspausdinusi eilėraštį „Varpas gaudžia..." [22] Literatūros srityje ji nebuvo naujokė — rašinėjo eiles, mokydamasi Petrogrado gimnazijoje [23]. Sugrįžusi į Lietuvą, E. Žalinkevičaitė vaidino teatruose ir drauge mokėsi dramos meno, baleto, dainavimo. 1922 m. viduryje L. Gira išsikvietė ją iš Berlyno konservatorijos į savo vadovaujamą Valstybinį dramos teatrą ir tėviškai globojo sunkiais pirmaisiais darbo metais [24].

L. Gira parinko jai slapyvardį. („Pačios juoką vadina sidabriniu... Siūlyčiau pasirašyti Sidabraite".)[25] Alė Sidabraitė rašė impulsyviai, ekspromtu [26]. Iš trijų pluoštų juodraštinių rankraščių

19—20 Ten pat, f. 96—50, l. 8; f. 96—49, l. 1.
21 VRBR, f. 7—33.
22 **Iš 1981 balandžio 14 pokalbio su E. Žalinkevičaite.**
23 LKLIR, f. 13—745, l. 1.
24 MACBR, f. 45—337, l. 21.
25 *Būtėnas J.* Pseudonimai, arba slapyvardžiai.— V., 1981, p. 82.
26 Iš 1981 balandžio 14 pokalbio su E. Žalinkevičaite.

ir mašinraščių [27] L. Gira „Skaitymams" parengė du eilėraščių ciklus — „Pajūryje" ir „Ūkų sonatos", kurie atskleidė romansiškai dainingą meilės jausmų reiškėją. Poetas vykusiai paredagavo ne vieną eilutę ar posakį, pagyvindamas vaizdą (*Aš tik nakties, nakties draugužė*→*Aš — tik naktų šelmens draugužė*), patikslindamas žodį (*Pinas rankos, kūnai rangos*→*Pinas rankos, liemens rangos*), rimą (*žiedus — žiaurus*→*žiedus — gūdus*). Perkurdamas atskiras eilutes, L. Gira mėgino kilstelėti Alės Sidabraitės poeziją į aukštesnį literatūrinį lygį. Poetas smarkiai taisė eilėraštį „Tyliai šlamėjo aukštos liepos", ne tik patobulindamas rimavimą, bet ir pagilindamas prasmę. Vietoj antrojo dvieilio „Pageltę krito žemėn lapai,/Šiureno ilgesio raudas..." jis parašė keturias eilutes: „Ir krito lapai jau pageltę./Ėjau taku, tylėt paliepus/Aš savo širdžiai, kur mane/Kamavo ne per mano kaltę..."; nubraukė paskutines keturias eilutes ir vietoj jų sukūrė aštuonias. Ir mažiau taisytas eilėraštis galėjo pasirodyti „Skaitymuose". Dabar jis laikytinas kolektyviniu kūriniu. Tokiomis paslaugomis L. Gira vėliau ne sykį bandė spartinti savo jaunųjų auklėtinių kūrybinį brendimą. Jis parengė ir 1923 m. „Vaire" pasirodžiusias stambias Alės Sidabraitės poezijos publikacijas [28].

Žurnalo 24-ojoje knygoje išspausdintas nerimuotas B. Melngailio eilėraštis „Nežinomajai", kuriame grakščiai žarstomi paradoksai („Kodėl tiek tūkstančių dalykų/Vienam veide!"), tačiau žurnalo archyve likęs jo eiliuotas kūrinėlis „Raudonų gėlių nenori tu..." stebina elementariomis kalbos klaidomis ir literatūriniu neraštingumu [29]. L. Gira buvo palankus šiam literatui, kuris žadėjo pateikti latvių spaudai jo eilėraščių [30].

---

27 MACBR, f. 96—198, l. 1—30.
28 LKLIR, f. 13—1795, l. 60.
29 MACBR, f. 96—158, l. 1.
30 LKLIR, f. 13—1795, l. 47.

Visose grožinės literatūros srityse mėgino reikštis iš Rokiškio atvažiavęs į Kauną studijuoti ir mokytojauti P. Kesiūnas. Su juo L. Gira dar 1921 m. susirašinėjo dėl dramos „Slaptoji vergija" leidimo [31]. (Kūrinys išėjo 1924 m., pavadintas „Vergijos griuvėsiuose".) P. Kesiūnas kūrė ilgus elegiškus eilėraščius, iš kurių L. Gira žurnalui parinko tris anaiptol ne pačius geriausius. Eilėraštį „Nėra jos..." menkino nesaikingas frazių kartojimas. Ne itin skoningai P. Kesiūnas parodijavo Palangos kurorto pramogas. Spaudai L. Gira ruošė dar du eiliuotus kūrinius: „Kryžkely" ir „Meilės kardu sušvytuosiu" [32]. Per du numerius „Skaitymuose" išspausdintas P. Kesiūno prozos bandymas iš moksleivių gyvenimo „Liūdna gegužinė", kurį rašant dalykiškų patarimų davė L. Gira [33].

„Skaitymuose" norėjo pradėti savo kūrybos kelią 1922 m. pavasarį už antiklerikalinius išsišokimus pašalintas iš Utenos gimnazijos penktos klasės ir laikinai įsidarbinęs raštvedžiu T. Tilvytis [34], bet L. Gira jo eiles sulaikė trumpomis rezoliucijomis: „Netinka" ir „Nedėtinos". Pateikdamas spaudai „pirmąjį kūrinėlį", autorius rašė: „Aš jaučiu, kad daug jame rasis šlubumų, imitacijų ir gal net nelogiškumų, bet atmindamas, kad be pradžios nebus nieko — išdrįsau jį Tamstai pasiųsti" [35]. Veikiausiai šis raštas lydėjo žurnalo archyve likusias „Saulėlaidžio giesmes" [36] — blankų impresionistiškai simbolistinių eilėraščių ciklą, paveiktą F. Kiršos „Aidų aidužių" ir B. Sruogos poezijos.

1922 m. rugsėjo pradžioje T. Tilvytis atsiuntė vasarą sukurtą penkių eilėraščių ciklą „Naujos, žibančios rasos" su tokiu prie-

---

[31] MACBR, f. 96—295, l. 10.

[32] Ten pat, f. 96—121, l. 1—2. Eilėraščiai išsp.: „Kryžkely" — Lietuvos žinios, 1923, spalio 14; „Meilės kardu sušvytuosiu" — Jaunimas, 1923, Nr 19, p. 4.

[33] LKLIR, f. 13—1795, l. 16.

[34] LTSR CVLMA, f. 153, ap. 1, b. 89, l. 66—67.

[35—37] MACBR, f. 96—295, l. 19; f. 96—223, l. 1—9.

rašu: „Skaitymuose", kaipo tokiuose, gal ir nesiras galimybės talpinti, bet atleiskit — aš kažkaip keistai žiūriu į eiliuotą kalbą savaitraščiuose bei dienraščiuose, todėl kitur, apart „Skaitymų", nė nebandau siųsti savųjų eilėraščių" [37].

Nors ir neturėdamas noro rašyti laikraščiams, pradedantysis poetas pastarąjį ciklą pateikė „Lietuvos žinioms", ir trys gerokai pataisyti eilėraščiai 1923 m. birželio mėnesį buvo išspausdinti [38]. Tais pat metais „Lietuvos žiniose" pasirodė meniškai brandesnių T. Tilvyčio poezijos kūrinių — eilėraštis „Vasara" ir simbolistinis ciklas „Požemin", kurį literatūros debiutantas, rudenį apsigyvenęs Kaune, buvo atsiuntęs „Skaitymams" [39], kai žurnalas jau nėjo.

Šešiolikametis Marijampolės mokytojų seminarijos moksleivis K. Boruta atsiuntė „Skaitymams" K. Arutos slapyvardžiu pasirašytą poemą „Pasaka" [40], kuri V. Krėvės buvo atmesta ir lig šiol nežinoma literatūros tyrinėtojams. Rankraštis, pažymėtas 1921 m. data, įdomus ieškantiems K. Borutos kūrybos ištakų. Jaunas literatas, įsijautęs į B. Sruogos poeziją ir ją imituodamas, poemoje piešia mitologinius vaizdus, parafrazuoja tautosakinius motyvus, kuria simbolius.

Kerštingi Miglų šalies žmonės, gesindami Meilės šalies Pranašo žibintą, šviesiom žvaigždėm ir klaikiais žiburiais nusėja žemę, ir „nuo tos dienos / Nėra pasauly / Šventos meilės ir keršto didžio". Rugiapjūtės vaizdai išryškina Mirties ir Žiedo simboliką. Šaltinėlis, Aukštas dvaras ir Gabija lydi sesutę ir jos „sapnų karaliūną" meilės keliu iki altoriaus, tačiau Kraujo puotoje bernelis žūsta už tėvynę. Nakties žvaigždės vel-

[38] *Tilvytis T.* Žibančios rasos.— Lietuvos žinios, 1923, birželio 16, 17, 27.
[39] VRBR, f. 7—881, l. 1.
[40] MACBR, f. 96—43, l. 1—16.

tui guodžia sielvartaujančią mergelę, kuriai „džiaugsmas — sapnas". Klausydamiesi neramaus ežero šniokštimo, žemės sūnūs sapnuoja tą pačią pasaką.

K. Boruta ne pagal amžių gerai valdo nerimuotą poetinį žodį, lietuvių liaudies dainų ir kalevališką eilėdarą, vykusiai jungia išorines detales su įvairiomis emocinėmis būsenomis, atskleisdamas gana vientisą siužetą. Ši poema nors ir stokoja meninio savitumo, bet yra reikšmingiausias būsimo rašytojo kūrybos bandymas iki 1923 metų, pranokęs visas jo publikacijas šapirografuotuose „Ateities žieduose".

Nė eilutės „Skaitymuose" neprakišo P. Biržys [41], J. Stanikūnas. Pastarojo kūrybą V. Krėvė sutiko publikuoti, tik siūlė pakeisti seną Žemės Dulkės slapyvardį panašiu į pavardę [42]. Žurnalo archyve liko rašytojų mokytojų J. Augustaitytės-Vaičiūnienės, S. Laucevičiaus, K. Bajerčiaus (K. Sūkurio), K. Vaičio eilėraščių [43]. Raseinių gimnazijos ketvirtaklasis Julius Savickis (Pumplys Vėželis), vėliau pasireiškęs literatūroje Juliaus Lendrės slapyvardžiu ir pavarde, atsiuntė kelis sklandžius, bet nesavarankiškus eilėraščius. Pradedantysis literatas sekė Maironiu, nenurodydamas autoriaus pavardės, išvertė A. Puškino „Aidą" [44]. Gana skambų, bet neoriginalų trumpų eilučių eilėraštį „Aidų aidui nuriedėjus", sudėliotą iš gatavų klišių („Daina plaukia,/Stygos skamba, /Siela verkia" ir pan.), buvo atsiuntęs tos pačios gimnazijos VI klasės mokinys P. Ancevičius (Pranas), būsimasis kritikas [45].

Pradedantieji ano meto literatai buvo įpratę lavinti savo ranką poetine proza — sunkiai apibrėžiamo žanro miniatiūromis bei impresijomis, kurias spausdino ne tik jaunimo leidiniai, bet ir dienraščiai. „Skaitymai" buvo nusistatę prieš tokias pratybas,

[41–45] Žr. rankr. ten pat: f. 96—41, 46, 63, 142, 196, 211, 235, 295.

bet jų irgi neišvengė. Lyrinės prozos, kaip pastebėjome, pateikė ir patys žurnalo redaktoriai V. Krėvė ir L. Gira (Vitas Vakaris). Be aptartų Vaidilutės, S. Čiurlionienės, V. Bičiūno šio žanro kūrinių, žurnale išspausdinta P. Mašioto miniatiūra „Daina", pripažintos impresijų kūrėjos M. Šveikauskaitės-Pušaitės vaizdelis, debiutanto V. Švipo „tagoriški" mintijimai.

Kiti šios rūšies rašiniai liko žurnalo archyve. Nepasirodė jau parengusio pirmąją knygą Berlyno universiteto studento D. Jasaičio (Dasaičio) ritminės prozos kūriniai[46], šiauliečio gimnazisto V. Jakševičiaus (Vytauto Svajonio) impresija „Mirtis"[47], būsimo satyros laikraštėlio „Rykštė" (1924) redaktoriaus, apsiskelbusio Aspazijos ir J. Druckio-Liubeckio kūrinių vertėju[48], I. Zeziliauskio rašinėlis „Dausose"[49]. Žurnalo barjero neperžengė kitiems leidiniams trumpais prozos kūrinėliais talkinę demokratinių pažiūrų literatai P. Čiučelis[50], O. Puodžiūnaitė (O. Skirutė)[51], A. Mosteikis (A. Svėrė)[52], rašęs ir Vargo Aido slapyvardžiu[53]; „Skaitymams" jis siūlė atsiminimų, kuriuos L. Gira lyg ir buvo linkęs spausdinti[54].

Iš visų debiutantų, kuriuos L. Gira žurnale „darė poetais", tik Alė Sidabraitė 1930 m. išleido eilių rinkinį „Eskizai". J. Petrulis vėliau atsidėjo dramaturgijai. L. Gira, išspausdinęs „Skaitymuose" jo straipsnį apie B. Sruogos lyriką, jį įtraukė į lietuvių literatūros tyrinėjimus.

[46–47] Ten pat, f. 96—105, l. 1—4; f. 96—212.

[48] Lietuva, 1922, lapkričio 8.

[49] VRBR, f. 7—979, l. 1. Ketvirtajame dešimtmetyje I. Zeziliauskis nuskardėjo kaip grafomanas Ig. Z. Antidas.

[50–52] MACBR, f. 96—295, l. 6; f. 96—202, l. 1—2; f. 96—203, l. 1—6; f. 96—213, l. 1—5.

[53] Iš 1981 lapkričio 30 pokalbio su A. Mosteikiu.

[54] LKLIR, f. 13—1795, l. 46.

Pradėjus eiti žurnalui, A. Jakštas tikėjosi, kad jis skelbs Švietimo ministerijos ketinamų leisti pasaulinės klasikos veikalų ištraukas[1], tačiau V. Krėvė nesirengė jo paversti Knygų leidimo komisijos priedėliu. Visas dėmesys buvo sutelktas į originaliąją literatūrą. Kaip matysime, redakcijoje būta ir vertimų, bet jie liko nespausdinti, išskyrus L. Giros išverstą H. Heinės poemą „Vokietija". Naujasis redaktorius tuoj pat ėmė ieškoti vertėjų, pajėgių lietuviškai perteikti pasaulinės poezijos šedevrus.

Penkis kūrinius iš Rigvedo davė Maironis. Susidomėjimas orientalizmu buvo naujas reiškinys jo literatūrinėje veikloje. Poetą patraukė archainio indų epo maldos Agniai — Ugniai, amžinatvės sūnui Varūnui, Surjai — Saulei panašumu į pagonišką lietuvių tikėjimą[2]. Klasikiniais ketureiliais Maironis išvertė jau „Dainavoje" B. Sruogos perteiktą himną, pavadinęs jį „Daiktų pradžia". Senovės indų poezijos vertimai įvairių tautų literatūrose buvo gyvenamojo meto dėsningumas. Kaip ir kitus lietuvių rašytojus, Maironį veikė literatūrinė aplinka, modernizmo tendencijos, kurios skatino ieškoti kūrybinio atsinaujinimo. Susigyvenusiems su Maironio eilėraščių logika, griežtais metrais ir tiksliais rimais neįprastos buvo nerimuotos įvairiastrofės vaizdų ir emocijų kaskados. Poetas parodė, kad jis pripažįsta ir laisvesnę eilėdarą.

Ne sykį savo eilėraščiuose Maironis sielvartavo dėl suvaržytų meilės jausmų. Galima suprasti, kodėl jį sudomino gaivališkos jėgos erotika, apdainuota XI a. indų poeto Bilhanos kūrinyje „Čaura Pančasikha". L. Gira su M. Vaitkum kalbino Maironį duoti ištrauką „Skaitymams" ir pasirašyti savo literatūrine pavarde, tačiau poetas, nors ir būdamas patenkintas vertimu („gė-

---

[1] Draugija, 1921, Nr 1—2, p. 65.
[2] Skaitymai, 1923, kn. 22, p. 3.

rėjosi, bet bijąs dėti savo pavardę, kad meilingos") [3], jį paskelbė „Vaire" su slapyraidžiais *J. M.*[4]

Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisija ir LMKD Literatūros sekcija ieškojo žmogaus, galinčio išversti „Dieviškąją komediją". „Dantės metais" (1921 m. buvo minima jo 600-ųjų mirties metinių sukaktis) L. Giros paklaustas M. Gustaitis atsakė neverčiąs šio veikalo [5]. Lietuviškai atkurti didžiojo florentiečio tercinas J. Tumas prišnekino iš Vatikano misijos sugrįžusį kanauninką J. Narjauską, kuris karštai stvėrėsi darbo ir 1923 m. pradžioje jau turėjo 1000 eilučių. Kad neišblėstų J. Narjausko ūpas, J. Tumas jam siūlė monumentalųjį kūrinį dalimis spausdinti „Skaitymuose". Jis pasikvietė į namus V. Krėvę supažindinti su vertėju [6].

Perėmęs „Skaitymų" redakciją, L. Gira kreipėsi laišku į J. Narjauską, prašydamas Dantės vertimo, kurį, žurnalui pradėjus eiti kas antras mėnuo, ragino tuo pačiu užsimojimu tęsti („išversit pirma negu išspausdinsim") ir žadėjo vėliau iš rinkinio parengti atskirą leidinį [7]. „Skaitymų" 23 ir 24 knygose buvo paskelbtos aštuonios „Dieviškosios komedijos" giesmės — ketvirtadalis „Pragaro" (1083 eilutės). Nuo 1922 m. gruodžio iki 1923 m. gegužės pabaigos J. Narjauskas išvertė visą pirmąją veikalo dalį (4717 eilučių). „Įsitikinau, kad pasiryžęs žmogus gali pusę metų daužyti akmenis ant plento po 10 valandų per dieną — ir nepailsti",— rašė vertėjas J. Tumui, vadindamas jį „mieluoju „Pragaro" Tėvu" [8].

---

[3] LKLIR, f. 13—1795, l. 26.
[4] Vairas, 1923, Nr 6, p. 16.
[5] M. Gustaičio 1921 liepos 4 laiškas L. Girai.— LKLIR, f. 13—1314.
[6] LK 17, p. 163.
[7] L. Giros 1923 kovo 5 laiškas J. Narjauskui.— LKLIR, f. 13—1110, l. 1.
[8] J. Narjausko 1923 gegužės 25 laiškas J. Tumui.— VVUBR, D 295—2.

Skubotą, neaukšto meninio lygio J. Narjausko vertimą visiškai sukritikavo J. Jablonskis [9]. Jis teisingai pastebėjo, kad „paprastajam skaitytojui dažnai sunku bus sugaudyti <...> atskirų veikalo sakinių prasmė (reikšmė); gyvos ir skambios poetiškosios kalbos veltui čia skaitytojas ieškos". Tačiau žymusis kalbininkas supliekė ir gana įdomų rimavimą, neatsižvelgdamas į sunkumus, su kuriais pirmąkart susidūrė ne tiktai neįgudęs vertėjas, bet ir neišmankštinta lietuviška poetika. Jis reikalavo tokio pat didelio rimų tikslumo kaip ir A. Jakštas, visai nepripažino asonansinių sąskambių. M. Gustaitis žinojo, kad „begalinę" tercinų grandinę grakščiai sunarstyti jam nepavyks, todėl ir nesiėmė šio sudėtingo uždavinio. Beje, recenzijos pabaigoje J. Jablonskis prisipažino sėdęs ne į savo ratus. Ir vis dėlto jo išvada buvo negailestinga: „Skaitymai", pradėję šitą vertimą spausdinti, bus klaidą padarę". J. Jablonskis patarė Dantės kūrinį perteikti prozos kalba.

J. Narjausko ryžto išversti „Dieviškąją komediją" J. Jablonskio kritika nesužlugdė, nors ir atvėsino įkarštį. Vertėjas įsitikino, kad jam vienam, be redaktorių talkos, Dantės genijus nepaklus. „Dieviškoji komedija" lietuviškai išėjo tiktai 1938 m. Tačiau dar 1927 m. pradžioje švietimo ministras V. Čepinskis buvo užsidegęs spausdinti „Pragarą", kuris prieš tai turėjo pereiti J. Šlapelio kalbinę ir K. Šakenio poetinę redakciją [10]. 1934 m. J. Narjausko vertimui taisyti L. Gira rekomendavo studentą A. Churginą [11], matyt, nujausdamas, kad jis Dantės veikalą ateityje atkurs tobulesniu žodžiu.

---

[9] *Jablonskis J.* Dantės „Dieviškoji komedija": „Pragaro" I—IV giesmės / vertė J. Narjauskas (žr. „Skaitymai", XXIII kn., p. 3—22).— Vairas, 1923, Nr 8, p. 23—24.

[10] J. Narjausko 1927 sausio 4 laiškas J. Tumui.— VVUBR, D 295—5.

[11] L. Giros 1934 vasario 15 laiškas J. Narjauskui.— LKLIR, f. 13—1110, l. 2.

J. Narjauskas buvo pradėjęs versti F. Petrarkos sonetus (vieną šio Europos lyrikos karaliaus sonetą ne iš originalo „Skaitymuose" perteikė A. Lastas). 25-ojoje žurnalo knygoje turėjo būti išspausdinta jo išversta ištrauka iš Ovidijaus „Metamorfozių" [12]— meninio antikinės mitologijos sąvado.

Vokiečių literatūrą „Skaitymuose" reprezentuoja L. Giros 1919 m. pradžioje išverstos H. Heinės poemos „Vokietija" („Žiemos pasaka") [13] aštuonios dainos (452 eilutės). Išraiškingo XIX amžiaus panoraminio paveikslo kadaise nenorėjo matyti vokiečių biurgeriai. Nepatiko jis ir kai kuriems lietuvių kritikams. Vaižgantą vertėjas labiausiai „nustebino pasirinkimu mums visai neįdomaus veikalo, nesigailėjimu tiek laiko sugaišti ne klasikiniams dalykams versti ir — visai ne „giriškai", nelygia forma" [14]. Tokią nuomonę it aidas atkartojo kritikos debiutantas P. Gaučys [15] ir S. Tijūnaitis [16]. Tačiau kitaip manė J. Lindė-Dobilas, kuris 1921 m. gegužės 19 d. laiške V. Krėvei rašė: „Į smulkmenas dar nespėjau įsigilinti, bet Heinės turtinga ir turininga, lengvi, liuosi lig šelmiškumui, žaidžianti ir sykiu rimta, stebėtinai gili dvasia gyva liet[uviškame] vertime. Šitai svarbiausia. Vaižgantas galėjo nuplakti Heinę už jo „paleistuvavimą", tik mėginti peštelėti poeto vainiką — švelniai kalbant, bergždžias dalykas. O p. L. G. peikti, mano nuomone, jis visai teisės neturėjo" [17].

V. Krėvei redaguojant „Skaitymus", nuolat buvo puolamas A. Jakštas (apie tai rašoma tolesniame knygos skyriuje), kuris

---

[12] Skaitymai, 1923, kn. 24, p. 178.
[13] „Skaitymuose" poema pavadinta „Žiemos pasakos. (Deutschland)".
[14] Lietuva, 1921, kovo 25.
[15] *P.* Gs. Skaitymai, 1—4 kn.— Ateitis, 1921, Nr 4—5, p. 111.
[16] Lietuvos mokykla, 1921, sąs. 4—6, p. 213.
[17] LK 17, p. 141.

kritikavo ir ignoravo žurnalą[18]. L. Gira jį atsikvietė į „Skaitymus". 24-ojoje žurnalo knygoje A. Jakštas paskelbė G. Lesingo, J. V. Getės, F. Šilerio, M. Lermontovo aforizmų bei epigramų ir Lietuvoje nežinomų autorių — XIX a. austrų poeto A. Griuno ir XX a. vokiečių rašytojo ir mokslininko K. Flaskampo eilėraščių vertimų.

Nespausdinti „Skaitymų" vertimai — taip pat įdomūs literatūrinio gyvenimo reiškiniai.

Žagariškių (Punsko vls.) mokytojas J. Daugėla V. Krėvei atsiuntė V. Šekspyro „Makbeto" pirmąjį veiksmą, kurį teigė išvertęs 1916 m., naudodamasis rusiškais, lenkišku ir vokišku vertimais[19]. Neiššifruotais slapyraidžiais X. Y. Z. pasirašytas vertimas yra išlikęs[20]: V. Krėvė jį perdavė Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijai[21].

Iš rusų klasikų jaunimui labiausiai patiko romantiška M. Lermontovo kūryba. Menkų šio poezijos milžino vertimų „Skaitymams" buvo pateikę B. Zubrickas[22], Joniškio literatė A. Gleba-

---

[18] Provokaciniais pareiškimais A. Jakštas kurstė uždaryti „Skaitymus". Vos tik žurnalui išėjus, jis rašė: „Literatūros gi, ypač tokios kaip „S[kaitymuo]se", vertė (atskyrus vieną kitą dalyką) yra ne per didelė, ir garbės m[inisteri]jai iš jos bus nekiek. Visuomenė susipratus gali dar padaryti paklausimą, kas įgaliojo p. ministerį leisti jos pinigus grynam „literatūros leidiniui". Bent, kiek mes žinom, kitų kraštų šv. min[isteri]jos literatūros platinimu neužsiima. <...> Taigi, ponai ministeriai, atsargiai su literatūra" (Draugija, 1921, Nr 1—2, p. 67). Valdančiosios krikščionių demokratų partijos organe „Laisvė" A. Jakštas netrukus viešai replikavo, kad „lėšų <...> atsiranda tokiems visai nereikalingiems leidiniams kaip „Skaitymai" (žr. jo str.: Lietuvos valstybės metraštis.— Laisvė, 1921, vasario 16).

[19] MACBR, f. 96—273, l. 4.

[20] VVUBR, D 619.

[21] *Žukas V.* V. Šekspyro lietuviškoji bibliografija.— Kn.: *Judelevičius D.* Gyvasis Šekspyras. V., 1964, p. 177.

vičaitė (A. G.)[23]. Žurnalo redakcijoje liko gerai lietuviškai atkurtų „Mcyrio" ir „Demono" ištraukų, kurių vertėju pasirašęs Erškėt-Radastas[24]. Šis slapyvardis skaitytojams buvo pažįstamas iš periodikos. 1921 m. L. Gira paskelbė žinutę, kad išeinančios dvi Erškėt-Radasto knygos — originalūs eilėraščiai ir M. Lermontovo vertimai[25]. Tačiau jokia jo knyga nepasirodė, ir vyresniosios kartos literato, Kaimelio parapijos (netoli Jurbarko) kunigo A. Burdulio pavardės poezijos mėgėjai nesužinojo. L. Gira ėmėsi redaguoti ne jo vertimus, o Švietimo ministerijos užsakymu A. Valaičio parengtus M. Lermontovo „Raštus" (1922), kurių tomelis susilaukė vien tik neigiamų atsiliepimų[26].

Siųsdamas „Skaitymams" M. Lermontovo kūrybos fragmentus, vertėjas ketino jiems parašyti pratarmėles. A. Šmulkščio paprašytas tarpininkauti[27] L. Gira ieškojo A. Burdulio raštams leidėjo, tačiau jo neatsirado. „Nejausdamas savyje tiek talento, kad galėčiau ką nors svarbesnio originalaus sukurti, buvau manęs bent savo vertimais visuomenei pasitarnauti. Bet jeigu ta visuomenė panašių dalykų nenori priimti, tuo pačiu dingsta ir noras toje srityje darbuotis. <...> Mano giesmelė, matos, jau atgiedota..."— 1921 m. pabaigoje rašė jis L. Girai[28].

1922 m. rudenį laiške J. Tumui[29] A. Burdulis guodėsi: „Originalių — nedaug esu parašęs, ir tie nesvarbūs[30]. Svarbesni verstieji. Taigi turiu išvertęs arti 100 ar net su viršum trumpesniųjų

[22–23] MACBR, f. 96—257, l. 1—5; f. 96—88, 295, l. 7.
[24] Ten pat, f. 96—69, l. 1—13.
[25] Sekmoji diena, 1921, Nr 29, p. 7.
[26] *Straigis L. [Bičiūnas V.].* Knygų lobis.— Krivulė, 1923, Nr 5, p. 27.
[27] VRBR, f. 7—858.
[28] Ten pat, f. 7—115, l. 2, 4, 7.
[29] VVUBR, F 69—31.
[30] Iki 1928 m. „Ateityje", „Žvaigždėje", „Pavasaryje", „Trimite" išspausdinta keliolika A. Burdulio originalių eilėraščių ir sekimų.

rusų klasikų eilėraščių[31] daugiausia iš gimnazijoms kitados skiriamų rusų chrestomatijų. Šių eilių rinkinėlis, išleidus jį skyrium, tiktų mūsų gimnazistams apsipažinti su rusų gimnazistų mėgiamais eilėraščiais.

Turiu, toliau, išvertęs: Žukovskio pasaką „Mieganti carytė" (eilėm), Puškino pasaką „Mieg. carytė ir 7 karžygiai" (irgi eilėmis), Lermontovo šias poemas: „Bėglys"[32], „Lietuvaitė", „Demonas" ir „Mcyri".

Šie dalykėliai, manau, galima būtų išleisti vienoje knygelėje — jie tiktų ir mūsų jaunuomenei ir gal inteligentijai.

Pagalios verčiu J. Kraševskio „Vytauto kovos". Tuo tarpu turiu lygiai pusę (100 p.) išvertęs. Baigti tikiuosi kada, jei pavyks, prieš vasarą".

Vertėjai buvo dėmesingi lenkų romantikams. P. Vaičiūno įteiktą nesklandų J. Slovackio lyrikos šedevro „Liūdna man, dieve..." lietuvišką tekstą, taisydamas rimavimą, L. Gira bandė patobulinti [33]. Šis kūrinys, kaip ir Erškėt-Radasto išverstos J. Kraševskio „Vytauto kovos" ištraukos [34], žurnale neišspausdintas [35].

Ir B. Sruoga, ir F. Kirša palaikė ryšius su J. Baltrušaičiu, bet jo kūrybos „Skaitymuose" nebuvo. Skaitytojai laukė poeto literatūrinio atgimimo — žadamo išleisti lietuviškų eilėraščių rinkinio „Amžių ugniavietė", kuriam V. Jomantas piešė viršelį [36]. Suderinęs su autoriumi, F. Kirša atsiuntė iš Berlyno bandytą versti, bet netesėtą išversti J. Baltrušaičio „raštą, kuris yra at-

---

[31] Paskelbti tiktai keli A. Burdulio išversti M. Lermontovo, F. Tiutčevo, A. Maikovo eilėraščiai.

[32] Lietuva, 1920, vasario 28.

[33] MACBR, f. 96—204, l. 1—2.

[34] Ten pat, f. 96—69, l. 14—21.

[35] P. Vaičiūno išverstas J. Slovackio eilėraštis „Liūdna man, dieve..." pasirodė „Vaire", 1923, Nr 5. J. Kraševskio „Vytauto kovos" vertimo ištraukas A. Burdulis skelbė „Draugijoje", 1922, Nr 11—12 (Erškėt-Radasto slapyvardžiu) ir „Lietuvyje", 1927, spalio 1 (pavarde).

[36] Sekmoji diena, 1921, Nr 30, p. 7.

spausdintas rusų žurnale Rusijoj"[37]. Tai buvo straipsnis „Жертвенное искусство"[38], vėliau lietuviškai perteiktas B. Sruogos[39].

V. Krėvė atmetė A. Rimkos (A. R.) iš anglų kalbos išverstas *A. M. C.* raidėmis pasirašiusio amžininko laisvas eiles[40]; jos buvo išspausdintos dienraštyje „Lietuva"[41].

Didesnės vertimų atsargos, iš kurios būtų galima rinktis tekstų publikacijoms, redakcija neturėjo. Svarbesnius kaimynų ir pasaulinės literatūros reiškinius mėginta nušviesti žurnalo kritikos skyriuje.

KANDŽIOJI TRIJULĖ

„Skaitymai" — ne tik literatūros, bet ir kritikos žurnalas. Kone kiekviename numeryje (iki 18-osios knygos — su rubrika „Mūsų raštai", vėliau — be jos) buvo spausdinamos recenzijos. Pirmasis jų pluoštas įširdino Vaižgantą. Krikščionių demokratų oficioze išliejęs nepasitenkinimą tuo radikalumu, „kuriuo čia griežtai visi naujieji leidiniai pasmerkta", jis pažadėjo apie tai parašyti atskirą straipsnį[1]. Netrukus tas straipsnis — „Knygoms apginti... nuo kritikų"[2] — buvo išspausdintas pačiuose „Skaitymuose". Iš savo patyrimo Vaižgantas pamėgino apibrėžti kritikų ir recenzentų vaidmenį.

---

[37] LK 17, p. 160.

[38] *Балтрушайтис Ю.* Жертвенное искусство.— В кн.: Мысль и слово/ Философский ежегодник, издаваемый под редакцией Г. Шпета.— М., 1918—1921, т. 3, ч. 1, с. 219—224.

[39] *Baltrušaitis J.* Ars sacrificans.— Vairas, 1931, Nr 3, p. 265—270.

[40] MACBR, f. 96—173, l. 1.

[41] Žr.: Lietuva, 1922, spalio 12.

[1] Laisvė, 1920, gruodžio 18.

[2] Antraštėje perfrazuotas „Skaitymuose" skelbtos B. Sruogos recenzijos „Knygoms apginti" pavadinimas.

„Kritiką aš vaizduojuosi kaip chemiką analitiką. Duota jam sudėtinė organinė ar neorganinė substancija ir prašoma surasti sudedamosios jos dalys. Jis suranda, kurių čia gamtos elementų esama, pavadina juos vardais; be to, suseikėja, kurio kiek čia esama. Vadinas, padaro kokybinę ir kiekybinę analizę. Ir tiek. Nebent prideda, kaip šis ar tas elementas sukimba su anuo. Analitikas nesprendžia paduotosios substancijos naudingumo, žalingumo ar vartotinumo. Tai jau kitų uždavinys — sanitarų ar technikų",— samprotavo Vaižgantas. Kritikas, kuris pastebi vien trūkumus ir juos iki smulkmenų suregistruoja, tik sudarko veikalą. Apie kūrinio tinkamumą paprastai sprendžia kelių žmonių žiuri. Kritikas, kaip ir kiekvienas skaitytojas, iš esmės tegali pasmerkti išorinį leidinio nevalyvumą, nerūpestingą korektūrą, pornografiją ir kitus sielą žeidžiančius dalykus. O jeigu kas nueina kitoniškais keliais ar mažokai talento parodo — už ką jį peikti?

Vaižgantas atmetė šališkus kritiko *B. S.* priekaištus „Skaitymuose" simbolistinei Šatrijos Raganos dramai „Pančiai" ir apmaudavo dėl užgaulios jo rezoliucijos „Veikalas griežtai nepriimtinas". Jis neabejojo, kad šios raidės reiškia B. Sruogą. Jį Vaižgantas įtarė priekabiaujant Maironiui ir kerštaujant A. Jakštui. Tačiau netrukus *B. S.* žurnale susidvejino į B. Sruogą ir B. Sirakuziną. Tapatinti juos pagal vienodas pirmąsias raides pasidarė keblu, juoba kad pats B. Sruoga viešai išsigynė rašąs tokiu slapyvardžiu.

Nuolaidesnis Vaižgantas buvo kritikui *M. K.*, jo laikomam „Skaitymų" redaktoriumi, kuris žurnale stebėjosi, kaip atsirado žmonių, nesigėdijusių išleisti P. Vaičiūno knygą „Milda, meilės deivė". Tačiau veikiai *M. K.* virto M. Kemšiu, sumėtydamas pėdas V. Krėvės autorystės ieškotojams.

„Vaivorykštės" ir „Vejos" kritikas E. Radzikauskas, Vaižganto pabartas, kam pirmajame „Skaitymų" numeryje išpeikė dvi dra-

mas — Žalios Rūtos „Laumes" ir P. Vaičiūno „Mano taurę",— irgi slėpė savo tikrąją pavardę, nors artimiausiems žurnalo bendradarbiams čia jau nebuvo jokios paslapties.

Ši aštriaplunksnė trijulė — E. Radzikauskas, B. Sirakuzinas ir M. Kemšis,— nepatenkinta skurdžiais lietuviško meno vaisiais, pradėjo sutartinai kaitinti kūrybines rašytojų aistras ir spartinti literatūros brandą. Tai buvo laiko padiktuota veikla, tačiau ji net ir gana kritiškiems kolegoms pasirodė smulkmeniškas literatūros peikėjų vajus. Priešindamasis kritiniam maksimalizmui, „skęstančiųjų gelbėtojas" Vaižgantas[3] rašė: „Recenzentas, imdamas į rankas knygas, iš anksto turi būt į jas palinkęs <...>, kaip esam, ir kitaip neprivalom būti, palankūs artimui, kol jo nedorumą patirsim aiškiai, neabejojamai. Bet kuris leidinys literatūroj yra pliusas, didesnis ar mažesnis. Taigi kiekvienu leidiniu pirmų pirmiausia reikia pasidžiaugti. <...> Recenzija privalo — į tai dora, teisingumas ir visuomeninė nauda verčia — pirmon galvon surejestruoti visa, kas tik yra gera, nors bent kiek gera, ir atspėti bendrąją nuotaiką, kurią naujas veikalas galės skaitytojams sudaryti. Trūkumus kiek tiek tepaliesti; jie autoriaus vis tiek nepamokys <...>, o skaitytojus tik be reikalo atšaldys ir atstums nuo to, kas geriau yra padarius, neg nepadarius,— nuo skaitymo".

Nuolaidžiaujantį autoriams Vaižgantą tame pačiame „Skaitymų" numeryje ėmė kedenti L. Gira. 1920 m. rugpjūčio pabaigoje atsipalaidavęs iš administracinių pareigų[4], kurios jį ištisus metus buvo atitraukusios nuo kūrybos, jis atsidėjo kritikai. Bendradarbiavimas „Skaitymuose" metus laiko buvo pagrindinis jo pragyvenimo šaltinis. Savo pavarde L. Gira išspausdino tik P. Rimšos biografiją. Visi kiti jo straipsniai ir recenzijos pasirašyti E. Radzikausko slapyvardžiu.

---

[3] *Kirša F.* Petras Vaičiūnas. Tekanti saulė.— Baras, 1925, kn. 6, p. 56.
[4] LKLIR, f. 1—4045, l. 1.

Polemiškame straipsnyje „Literatūrai ir kritikai apginti nuo diletantizmo ir sustingimo" — atsakyme Vaižgantui L. Gira pajudino ištisą spiečių galbūt tik S. Čiurlionienės taip suinteresuotai teliestų [5] teorinių ir praktinių kritikos klausimų. Jis nepasikliovė savo išmone, bet rėmėsi rusų revoliucinių demokratų estetikos teiginiais. „...Pačios savo esmės atžvilgiu kritika yra ne tiek direktyva *skaitytojų* visuomenei, kiek pačiai *literatūrai*",— pastebėjo L. Gira. Kritikas — toks pat kūrėjas kaip ir rašytojas, todėl jo veiklos nuvertinti nevalia. L. Gira pakiliai kalbėjo apie kritiko pašaukimą — tarpininkauti tarp menininkų veikalų ir pačios visuomenės.

Straipsnio autorius bandė pagal V. Belinskio apibrėžimus atnarplioti Vaižganto supainiotas kritikos ir recenzijos sąvokas. „Žodis „kritika" nėra tai *lyties*, bet *esmės* sąvokos definicija: ir todėl gali būti kritika — didžiausias atskiras savitas veikalas ir taip pat *kritika* bus kad ir trumpas straipsnelis, jei tik jis <...> kalba apie vidinę veikalo vertę ir ypatybes. <...> O recenzija tėra vien „paprastas išreiškimas nuomonės apie kurį nors literatūros dalyką..." Kritika privalanti auklėti būsimąjį genijų net ir tuo atveju, kai dar nėra literatūros; reikalui esant, ji turinti stoti į kovą su viešąja nuomone ir visada — būti visuomenės priešakyje. „....Jau didžiausias metas išleisti nusistovėjusios balos dumbluotas vandenėlis, kad išnyktų pagaliau tas nesveikas maliarijos tvaikas, kuris taip pavydžiai gobia dar mūsų literatūrinių santykių kampelį. <...> Vaižgantas ragina tik džiaugtis, džiaugtis ir džiaugtis — ir kas iš to išeina — rašyti vien panegirikas mūsų knygoms arba nieko nerašyti. O aš sakyčiau: teesie mūsų kritika geriau per daug aštri ir negailestinga negu per maža. Nesibaiminkime, kad galės per tai sudužti vienas antras stabukas — jei jis suduš, tai, matyt, buvo tikrai sudaužy-

[5] *Čiurlionienė (Kymantaitė) S.* Lietuvoje.— V., 1910, p. 42—46.

tinas. Tikrieji talentai, juoba genijai, ir jų kūriniai nebijo, kad ir smarkiausios kritikos; ji tik padeda geriau atskirti juos nuo erzactalentų ir erzacgenijų".

L. Gira pabrėžė, kad „Mūsų raštų" skyriui „Skaitymuose" netinka Vaižganto receptai recenzijoms lipdyti: tai ne recenzijos, o kritikos kūriniai. „Vaižgantas, turėdamas tikro publicisto instinktą, rodos, įspėjo „Skaitymų" žurnalo redaktoriaus, o taip pat ir žemiau pasirašiusio pasiryžimą pradėti pagaliau seniai jau reikiamą mūsų literatūros senųjų ir naujųjų vertenybių revizijąperkainojimą..."

L. Gira kandžiai atsiliepė apie savuosius palaikančią dogmatinę A. Jakšto kritiką. Kliuvo ir visuomenės vadams — „dėdėms", kurie dėl tariamo patriotizmo remia sau reikalingas, bet anaiptol ne talentingas meno „garsenybes". „Ne tik „Varpo", „Apžvalgos", bet ir „Aušros" ir dar senesnės gadynės dailiosios mūsų raštijos kūriniams tėra ir tegali būti vienas, vis tas pats matas, kaip ir mūsų pačių gadynei, būtent — tikrojo grožio, neuždrapiruoto jokiais utilitarizmais bei protekcionizmais, matas",— pareiškė L. Gira. Šiam reikalavimui galima prikišti istorizmo stoką (kiekvienai epochai dera savi matai!), tačiau negalima sakyti, kad čia atmetamos idėjinės kritikos funkcijos ir propaguojamas „grynasis menas". Kritikas čia teisingai, tegu ir kategoriškai, pabrėžė meniškumo svarbą.

Su kai kuriomis straipsnio išvadomis nenorėjo sutikti T. Nokubas, „Skaitymuose" išspausdintoje replikoje „Vėjo malūnai" prikišęs L. Girai, kad jis be reikalo leidosi į dvikovą su Vaižgantu, kurio nuomonė „aiškiai priešinasi nuo amžių nustatytiems kritikos dėsniams". L. Giros metaforas literatūriniam gyvenimui apibūdinti pavadinęs puikiomis, bet perdėtomis, T. Nokubas gynė rašytojus ir neigė kritikų sprendimų neklaidingumą.

J. Būtėnas šios replikos autoriumi spėjo esant B. Sruogą [6], bet A. Samulionis, aptikęs jos rankraščio dalį, pastebėjo, kad ji rašyta ne B. Sruogos, o bene K. Bukanto ranka. Tai anagraminis slapyvardis, kurį skaitant iš galo išeina Bukanto pavardė. Šis prieškarinio „Šaltinio" bendradarbis, Židikų vikaras, palaikė artimus ryšius su M. Pečkauskaite[7].

Atsakydamas T. Nokubui, L. Gira mitriai išsisuko iš keblių padėčių ir apgynė pagrindinius savo straipsnio teiginius. Literatūros „dievukų" ir „balos" metaforas jis konkretizavo lietuviškų kūrybos mokyklų pavyzdžiais: Maironio balsą lyg aidas kartoja V. Stonis, P. Vaičaičio eilių forma atsiliepianti J. Mikuckio kūryboje, vienam kitam įtaką darąs Vydūnas, didelį jaunučių sekėjų būrį turįs B. Sruoga. Nuverstini „dievukai" — ne tik senimas; revizijos reikalingi menkų gabumų literatai, lengva entuziastų ranka lyginami su V. Šekspyru ar H. Ibsenu. L. Gira atmetė ne tik T. Nokubo priekaištą dėl tariamo kritikų neklaidingumo, bet ir amžinus kritikos dėsnius: „Kritika, kaip ir menas, yra ir tegali būti gyva ir balzamuojama būti negali". Jis deklaravo ir rašytojų, ir kritikų būtinybę eiti naujais keliais.

Vaižgantas tolerantiškai priėmė L. Giros kritiką (*est modus in rebus*) [8], tik šyptelėjo, kad joje ypatingų naujovių, kaip ir jo poezijoje, nepastebėjęs. „Jis nė „nemėgina" „ieškoti naujų kelių", nors nuolat tai žada. Ir gerai daro",— padilgino Vaižgantas ketvirtą dešimtį bebaigiantį poetą ir kritiką, tebesiveržiantį į literatūros novatorius [9].

Opių kultūros problemų L. Gira palietė straipsnyje „Literatūros kūryba ir mūsų visuomenė". Su nerimu stebėdamas, kaip

---

[6] *Būtėnas J.* Paaiškinimai.— Kn.: *Gira L.* Raštai. V., 1962, t. 4, p. 532.

[7] *Samulionis A.* Balio Sruogos raštų bibliografija.— V., 1970, p. 217. Dėl str. autorystės žr.: *Žėkaitė J.* Šatrijos Ragana.— V., 1984, p. 187—189.

[8] Viskam yra saikas *(lot.)*.— Sekmoji diena, 1921, Nr 3, p. 8.

[9] Lietuvos balsas, 1921, rugsėjo 13—14.

materialinė kultūra stelbia dvasinę, kritikas šaukėsi lietuvių valdančiosios buržuazijos finansinės pagalbos ir inteligentų moralinės paramos meno kūrėjams. L. Gira karštai įrodinėjo, kad politinis nepriklausymas tėra priemonė visuomenei bręsti, o ne galutinis tikslas; milijonai, švaistomi valdininkijai, kariuomenei, valstybės aparatui išlaikyti, atstovybių reprezentacijai, akimirksniu gali nueiti niekais, ir tik dvasinės kultūros reikalams išleisti skatikai nežus per sunkiausius perversmus — jie sutvirtins tautos egzistencijos pamatus ir padės užauginti kūrybos vaisių, kurie garsins Lietuvą. Deja, „pasinėrę tvankiose politikavimo bangose" valdžios veikėjai neranda menui nei laiko, nei lėšų, nei nori jį pripažinti. „Menas pas mus niekam, išskyrus pačius menininkus ir neturintį dar balso jaunimą, nerūpi". Prisiminęs J. Turčiniškio rezoliucijos sužlugdytą LMKD leidyklos projektą, L. Gira ironizavo: „Norite gauti pinigų literatūros leidiniams? Ne, ne, literatūra — menas „neprigulmingas"! Tegyvuoja savomis jėgomis, tai yra teskurstie pusbadžio gyvenimu, nes ji mums nė nereikalinga (pastarasis sakinys, aišku, viešai netariamas)". Pirmąsias valdžios dotacijas, kurias vargais negalais menininkams pavyko išsikovoti, sutikęs „nepatenkintas politinių zubrų murmėjimas".

Savo straipsnyje L. Gira iškėlė klausimą, kodėl inteligentija nesidomi lietuvių literatūra, ir padarė išvadą, kad iš vyresniosios kartos, kuri apskritai abejinga savai kultūrai, nėra ko laukti. Inteligentijos ir knygos santykiai veikiai tapo populiaria kultūrinės publicistikos problema. L. Gira ragino politikos ir komercijos nualintoje aplinkoje ugdyti meno kultivavimo tradicijas, grąžinti nepamatuotai giriančios kritikos atbaidytiems inteligentams pasitikėjimą lietuvių literatūra. Todėl jis su lūkesčiu žiūrėjo į reiklią „Skaitymų" kritiką.

E. Radzikausko slapyvardžiu L. Gira išspausdino 12 recenzijų, kurios sudarė jo „Kritikos raštų" (1928) didžiumą. Šioje knygoje

yra viena kita ir „Vaivorykštėje" bei „Vejoje" skelbta recenzija, tad atsiskleidžia ilgalaikis nuoseklus poeto darbas gretimoje literatūros srityje, pelnęs jam autoritetingo kritiko vardą. Apibūdindamas L. Giros recenzijas, „Skaitymų" redaktorius V. Krėvė pabrėžė jų skirtingumą nuo kalbos klaidų ieškotojų, pasaulėžiūrinės (aišku, A. Jakšto), subjektyvistinės kritikos ir nurodė kaip sektiną pavyzdį tiems, kurie imasi literatūros vertinimo [10].

Jokių naujų literatūros analizės metodų nei aptartuose straipsniuose, nei savo recenzijose L. Gira neatrado. Jo kritika darė įspūdį logišku argumentavimu, polemine aistra, estetinių sprendimų taiklumu. Jo recenzijos — tai ne vien kūrinio teigiamybių ir trūkumų sąvadai, bet ir įdomūs, problemiški pašnekesiai apie literatūrą.

L. Gira recenzavo įvairių žanrų kūrinius. Iš penkių dramos veikalų jis teigiamai vertino Putino „Valdovo sūnų" (recenziją aptarsime vėliau) ir S. Čiurlionienės „Pinigėlius", išspausdintus jos „Komedijų" (1920) knygoje. Papildydamas „Vejoje" pareikštas mintis apie matytą „Pinigėlių" spektaklį, L. Gira pagyrė autorės pastabumą, scenos paslapčių pažinimą, bet kritikavo per didelį gyvenimo karikatūrinimą ir moralizavimą. Realistiniame A. Ostrovskio komedijų tipo kūrinyje jis pasigedo gilesnio žvilgsnio į vaizduojamus gyvenimo reiškinius.

Kritikas teigė, kad be filosofinio pamato, žmogaus būties pradų svarstymo grožinė kūryba mažavertė, tačiau jam nepatiko ir kitas kraštutinumas, išryškėjęs K. Puidos vidinių nuotaikų dramoje „Stepai" — pseudofilosofiniame dialoge. Nepataisoma kūrinio yda jis laikė nuobodumą. „O kur jau prasideda nuobodumas, žiovulio karalija, ten baigiasi tikrasai grožis ir menas",— pabrėžė kritikas, nagrinėdamas A. Sabaliausko [Žalios Rūtos] mo-

---

10 *Krėvė-Mickevičius V.* Įvado žodis.— Kn.: *Radzikauskas E. (Gira L.).* Kritikos raštai. K., 1928, p. 3—4.

ralizuojančią simbolių dramą „Laumės". Abiejuose kūriniuose jis pastebėjo veikėjų nenatūralumą, dramatizmo ir psichologinio motyvavimo stoką, pašiepė dirbtines tautiškumo deklaracijas.

Žaliai Rūtai, kaip jau užsiminta skyriuje apie „Skaitymų" poeziją, L. Gira prikišo kuriozišką kalbos darkymą. Jo slapyvardis paskatino kritiką pakalbėti apie keistus Šatrijos Raganos (jau spausdinančios kūrybą savo pavarde), Lazdynų Pelėdos, Dievo Muzikanto, Tyrų Dukters, Smydro Šakelės ir kitų lietuvių rašytojų bei pradedančiųjų literatų parašus: „Po meno dalykais, kurie gali šiandien jūsų vardą ir Europai paskelbti, pasirašinėkite, jei jau pseudonimais, tai bent žmoniškais, kurie skambėtų rimtai, lyg tikros pavardės, bet neatsirūgtų kažkokiomis baidyklėmis ar saldžiarūgščiu limonadu". Taigi L. Gira pradėjo nesėkmingą spaudos darbuotojų akciją prieš komišką, daugeliu atvejų nebūtiną dangstymąsi slapyvardžiais.

Kad ir stengdamasis būti kritiškas, L. Gira vis dėlto pakančiau žiūrėjo į silpną dramaturgo P. Vaičiūno debiutą: su šiuo jaunu rašytoju jis bendravo, ruošdamas spaudai jo eilėraščius. Savo „Kritikos raštuose" P. Vaičiūno „Mano taurės" recenzijos jis neperspausdino.

„Skaitymuose" L. Gira recenzavo dvi prozos knygas. Prieš aptardamas Vaidilutės „Gyvenimo akordus", jis dirstelėjo į lietuvių beletristiką; tame fone nagrinėjami rašytojos kūrinėliai, ieškant juose apysakų pradų, pasirodė esą silpnučiai moterų sielos akordai, tegul ir pranašesni už gimnazistiškas improvizacijas „Kada rauda siela".

L. Gira parašė pirmąją A. Vienuolio kūrybos studiją, kuri lig šiol neprarado vertės. Recenzuodamas jo raštų 1 tomą, L. Gira prieštaravo A. Jakšto „partyvinėms subjektyvinėms kritikoms". Jis paneigė „Draugijos" kritiko priekaištus „lyriniam realistui" dėl jo tariamo bedieviškumo. Užstodamas numenkintą „Pasken-

duolę" („Vaizdelis visai neatitinkąs tikrumai")[11], L. Gira pareiškė: tai yra tikroviškas ir subtilus kūrinys, vadintinas šedevru. Jis išaukštino A. Jakšto nutylėtas Kaukazo legendas, gėrėjosi meistriškai nutapytais Krymo peizažais, pabrėžė A. Vienuolio apsakymų veikėjų psichologizmą.

Labiau negu „pasaulėžiūros tiesą" grožinėje kūryboje L. Gira vertino objektyvią grožio, t. y. meno, tiesą. Tai buvo vienpusė, bet neišvengiamai reikalinga atspara prieš dogmatizmą. L. Gira gynė klerikalinėje spaudoje iškoneveiktą A. Vienuolio apsakymą „Užžėlusiu taku": „Katalikiškosios moralės saugojimo žvilgsniu tai gal ir neskleistina apysakėlė. Bet *grožio tiesos* saugojimo žvilgsniu ji, anot mano gerb. kolegos B. Sirakūzino, visai „priimtina".

Paprasčiau ir aiškiau už daugelį mūsų kritikų L. Gira suprato literatūros tipiškumo esmę: „Rašytojas nebūtinai privalo imti savo apysakų, poemų ar dramų veikėjais *tipingus* asmenis, atstovaujančius daugeliui panašių. Jis lygia teise gali sau imtis veikėjais žmones *charakteringus*, kad ir nesudarančius tam tikro tipo, betgi gyvenime esančius". L. Gira kritikavo A. Vienuolio kūrybai kenkiantį „amžinatilsį sentimentalizmą" ir pigų efektyvumą, bet pastebėjo, kad šis talentingas menininkas „sugeba paberti gražiausių įkvėpimo karolių net ir tada, kada jis savąją rašytojo dovaną lyg tyčia pats sulamdyti stengias". Nepagrįstai jis priekaištavo A. Vienuoliui dėl asociatyvaus reminiscencinio dėstymo, kurį vadino rašymu ne faktais, o jų atpasakojimu.

L. Giros straipsniai ir recenzijos apie Margalio, J. Mikuckio, M. Vaitkaus, A. Lasto, Putino kūrybą nubrėžė išraiškingą pomaironinės poezijos raidos kreivę.

Studijiniame straipsnyje „Ką mums paliko Margalis", pavadintame Maironio periodo literatūros monografijėle, L. Gira nu-

---

[11] *Jakštas A.* Mūsų dailioji literatūra.— Draugija, 1920, Nr 11—12, p. 472.

vainikavo neseniai mirusį Vaižganto išgirtą klerikalinį poetą [12]. Jo kūrybos reikšmę neigė B. Sruoga, vilniškėje spaudoje recenzuodamas 1918 m. išleistą eilėraščių rinkinį „Ašarėlės" („Ir visa — nėra lyrika, nėra poezija") [13]. Lyginant su dalykišku F. Kiršos nekrologiniu straipsniu „Sekmojoje dienoje", L. Gira nedaug ką nauja tepasakė, tačiau savo teiginius parėmė gausia faktine medžiaga ir šmaikščiai juos argumentavo.

L. Gira samprotavo, kad nuomonei apie Margalio talentą susidaryti padėjusi nekritiška provinciali kultūrinė aplinka. Rimuodamas laiko dvasiai reikalingus šūkius, Margalis vergiškai kartojęs Maironio, Baranausko ir kitų lietuvių poetų frazes. Visuomeninė jo poezija — „tai tie patys iš bažnytinių sakyklų skambą žodžiai — užjaučią vargdienius, bet faktinai naudingi tik jų išnaudotojams". Intymesnėje, peizažinėje lyrikoje Margalis sekęs F. Kiršos nurodytais rusų ir lenkų autoriais. Humoristinės jo dainuškos tiesiog profanavusios poeziją. „Sekė jis visais, ką žinojo, ir plagijavo iš visų, kas jam po ranka buvo pakliuvęs",— apibendrindamas pareiškė L. Gira. Ši kategoriška išvada netruko įsitvirtinti, nors Margalį, anaiptol ne menkiausių gabumų eiliuotoją, stojo ginti A. Jakštas [14].

J. Mikuckio „Aušros rasose" L. Gira pasigedo ne tik poetinės vaizduotės, bet ir paprasčiausios estetinės nuovokos. Proziški, nevalyvo stiliaus eiliavimai, tarp kurių dingsta geresni eilėraščiai, trečiojo rinkinio autorių, pasak jo, leidžia laikyti tiktai „pradedančiuoju". Kritikas pabrėžė, kad kalba neatskiriama nuo poezijos esmės kaip dažai — nuo tapybos.

Nagrinėdamas M. Vaitkaus ir A. Lasto eilėraščių rinkinius, L. Gira stengėsi atskleisti šių poetų kūrybines individualybes

---

[12] Laisvė, 1921, kovo 31; Skaitymai, 1921, kn. 6, p. 76—81.

[13] *Sr[uoga] B.* Margalis. „Ašarėlės"— naujausios dainos.— Lietuvos aidas, 1918, rugsėjo 12.

[14] Draugija, 1921, Nr 5—6, p. 234—239.

ir nustatyti, kodėl jų poezija neturi meninės jėgos. M. Vaitkaus „Liepsnelių" jausmas budriai pažabotas: emocijas pakeičia „rezonavimas su nervingu rankų mostagavimu, mirkčiojimu blakstienomis ir šnypštuku užantėje". Vienoda poezijos ramybė, sentimentalūs verkšlenimai ar melodramatiškos afektacijos nejaudina. M. Vaitkaus bandymai suaktualinti poeziją pasaulinės politikos temomis — betiksliai, o satyra — netaikli: „Jei poetas ir turi būti, anot Puškino, panašus į aidą, kuris atsiliepia ir į rago garsą, ir į perkūniją, ir į merginos dainą, tačiau jis nieku būdu nėra gramofonas..."

Abstraktesnės poezijos už ankstyviausių A. Lasto eilėraščių rinkinį „Auksinės varpos" su jo neaiškiomis svajonėmis, „sapnais iš tolo", tylumos pamėgimu L. Gira neįsivaizdavo. „Forma yra kardinalinis meno dalykas, kurio laikosi netgi ekspresionistai, bet jeigu rašytojui tenka rinktis, ką aukoti — formą ar mintį, jis nedvejodamas turi gelbėti mintį",— aiškino kritikas. Tuo tarpu dėl rimo ar ritmo A. Lastas ją užtemdo ar iškraipo, mėgsta keistus suktus posakius, kurie tarpais tik prajuokina. Impresionizmo ir simbolizmo lopiniai senoviniame jo poezijos audinyje rodo nenusistovėjusį stilių.

Šiose recenzijose vyravo trūkumų analizė, bet L. Gira ieškojo ir pozityvių bruožų, skatinančių poetus pasitempti. Kritikas neragino pulti prie naujausių literatūros krypčių, nes ir pats į jas įtariai žiūrėjo. Jo patarimai poetams tegalėjo padėti išsaugoti natūralų balsą, atsisakant svetimų įtakų, apvaldant profesinį meistriškumą. Imdamas smulkmeniškai mokyti rašytojus, L. Gira, regis, užmiršdavo, kad tarpininkauja visuomenei.

L. Gira recenzavo abu Putino raštų tomus. Nagrinėdamas pirmajame tome išspausdintą poeziją, jis džiaugėsi, kad atkrinta nemaloni pareiga nurodinėti eiliavimo trūkumus. Tačiau vien pagal dailų skambesį dar negalima spręsti apie poezijos vertę, kaip tai daro kai kurie lietuvių kritikai, nors „šiandien grynai

estetinė kritika <...> yra jau seniai pašarvotas ir apgiedotas numirėlis". Poeto kūrybos reikšmę lemia ne išorinis eilių grožis, o vidaus jėga, gyvoji aistra — tai, ką V. Belinskis vadino kūrėjo patosu.

Savo recenzijoje L. Gira mėgino atskleisti vidinį Putino poezijos turinį: stipriau už visuomeninę tematiką joje skamba intymūs žodžiai apie gamtą, vienatvę, laimės ilgesį, dvasios kovos motyvai. Putinas natūraliai atėjo į simbolizmą. L. Gira plačiai citavo ir nagrinėjo eilėraščius, gėrėjosi jų vaizdais ir refleksijomis, bet ne mažiau atkakliai ieškojo trūkumų.

Į L. Giros recenziją atsiliepė autorius: „Įkyrėjęs jau buvo ir be to spengiąs viduj disonansas, bet jausti tą disonansą ne tik savo, bet ir visuomenės akivaizdoj — ir drovu, ir koktu". Savo laiške Putinas pabrėžė kūrybos spontaniškumą, dažnai einantį prieš teorinius įsitikinimus, motyvuotai atsakė į neesminius priekaištus ir paneigė daugumą jam primestų literatūrinių įtakų[15].

Gvildendamas Putino dramą „Valdovo sūnus", išspausdintą antrajame jo raštų tome, L. Gira pažymėjo, kad ji „visais žvilgsniais priklauso vadinamajai herojinei (karžygių) dramai, kurią ypač mėgo romantikai ir kurią, simboliniu šydu prisidengęs, iš nauja kulto sostan įkėlė neoromantizmas, ypač drąsiai prigijęs pas mus". Jis lygino kūrinio monumentalumą su „Hildebrando giesme", atskirose scenose įžvelgė šekspyrišką užmojį, pabrėžė įspūdingą charakterių gyvybę, iškeldamas „Valdovo sūnų" aukščiau už visas kitas jo recenzuotas dramas[16]. Kai kurios jo pastabos pravertė Putinui ruošiant naują kūrinio variantą „Valdovas".

---

[15] *Mykolaitis-Putinas V.* Raštai, t. 10, p. 658—663.

[16] Jau pastebėta, kad L. Gira rašytojus „gretino gana lengva ranka, nesileisdamas į nuodugnesnę struktūrinę, stilistinę tekstų analizę".— Žr.: *Gineitis L.* Lietuvių literatūros istoriografija ligi 1940 m. V., 1982, p. 315.

Tiems, kurie nežinojo nesenos L. Giros kontrrevoliucinės veiklos, E. Radzikausko siekimai dvelkė „bolševizmu"[17]: jis labai kritiškai žiūrėjo į valdančiąją buržuaziją, neigė klerikalinius autoritetus, norėjo ūmai reformuoti literatūrą. Polemiški L. Giros straipsniai ir recenzijos, kurių autorius pasirodė gerai nusimanąs ne tik apie lietuvių, bet ir apie užsienio literatūras, reikliai vertino plunksnos draugų kūrybą, dar ilgai tarnavo idėjinei ir meninei lietuvių literatūros pažangai. Nagrinėdamas sudėtingus teorinius kritikos klausimus, charakterizuodamas autorius ir jų kūrinius, L. Gira pareiškė įsidėmėtinų minčių, tačiau neišvengė ir subjektyvizmo. Be kita ko, jo kritikos rimtumui kenkė lengvai barstomi, bet nevykdomi vieši pažadai: apibūdinti A. Vienuolio kūrybos visumą, recenzuoti Putino poemą „Kunigaikštis Žvainys", smulkesnes S. Čiurlionienės komedijas[18].

„Skaitymų" kritikos baruose L. Gira plušėjo nepilnus metus — iki 11-osios knygos. Nuo 1921 m. rugsėjo mėnesio jis pradėjo dirbti LMKD reikalų vedėju ir Dramos sekcijos pirmininku, o nuo 1922 m. sausio iki balandžio mėnesio ėjo dar ir iždininko pareigas[19]. Dabar L. Gira vos spėjo rengti meno biuletenius spaudai. Žurnalo puslapiuose jį pakeitė, bet neatstojo V. Bičiūnas.

Keturiolika recenzijų ir straipsnių „Skaitymuose" paskelbė B. Sruoga. Studijuojančiam Miunchene autoriui tai buvo gera materialinė paspara. Trys jo recenzijos, pasirašytos raidėmis *B. S.*, pirmojoje knygoje išsiskyrė ypatingu subjektyvizmu, puolančiu didelius taikinius. Be M. Pečkauskaitės „Pančių", jis triukšmingai sutiko Maironio „Pavasario balsų" V leidimą ir A. Jakšto „Rudens aidų" II leidimą.

---

[17] Iš 1981 sausio 15 pokalbio su A. Žirguliu.
[18] Skaitymai, 1921, kn. 4, p. 15, kn. 5, p. 160, kn. 7, p. 133.
[19] LKLIR, f. 13—2034, l. 1.

1920 metais šv. Kazimiero draugijos išleisti „Pavasario balsai", kurių apipavidalinimu rūpinosi seminaristas J. Jankevičius [20], buvo prigriozdinti tipografinių „paveikslų", pieštinių vinječių, atvirukų ir nuotraukų iš poeto albumo. B. Sruogos žodžiais, „iš viso to materialo išvirta tokia tyrė, kad nei išsrėbsi, nei išspjausi". Nepatiko kritikui ir nauji satyriniai Maironio eilėraščiai. Apgailestaudamas leidybinį nesusipratimą, B. Sruoga rašė: „Neturime knygų, kurios savo pavidalu arba leidėjo užuodarbiu nesirūpintų, arba spaustuve nekvepėtų, arba pigios publikos į prekymetį nešauktų". A. Jakštas atsakė, kad daug kas į naujuosius „Pavasario balsus" yra patekę be leidėjų žinios, tačiau neilgai trukus iliustravimą ėmė teisinti, o įkvėpėjų — „sesučių" veidelius patarė ir kitiems poetams spausdinti [21].

B. Sruoga „Skaitymuose" išjuokė nuolatinio savo literatūrinio priešininko, neseniai sukritikavusio rinkinį „Saulė ir smiltys" [22], A. Jakšto eiles. Epigrafu recenzijai „Akrobatika poezijoje", kurios antraštė, A. Jakšto nuomone, labiau būtų tikusi paties kritiko eilėraščiams [23], jis parinko natūralistinę „Rudens aidų" eilutę „Šovė jis snargliu į skriejančias smagenis..." A. Jakšto citatomis B. Sruoga atskleidė antipoetišką jo mąstyseną ir atsilikusią eiliavimo techniką, pažymėdamas, kad rinkinyje tėra vykusi epigrama „Diplomatas" ir kelios neblogos parodijos, bet tai dar neleidžia „nei apie poeziją, nei apie autoriaus poetingus gabumus užsiminti". Ir kitomis dingstimis B. Sruoga kibo prie A. Jakšto kūrybos [24] (nors teigiamai vertino jo publicistiką!) [25],

---

[20] *Zaborskaitė V.* Maironis.— V., 1968, p. 416.
[21] Draugija, 1921, Nr 1—2, p. 66, 1922, Nr 5—6, p. 217.
[22–23] Ten pat, 1920, Nr 3—4, p. 159—166; 1921, Nr 1—2, p. 66.
[24] Skaitymai, 1921, kn. 6, p. 130, 132; 1922, kn. 15, p. 125; 1923, kn. 21, p. 75, 77; kn. 23, p. 150, 152, 154, 171.
[25] Ten pat, 1923, kn. 21, p. 22.

kaip ir šis nepraeidavo neužkabinęs savo priešininko[26]. Tokie abipusiai priekabių ieškojimai virto tikru nervų karu[27].

„Skaitymams" B. Sruoga buvo atsiuntęs straipsnį „Carthaginem esse delendam"[28], kuriame piktinosi į lietuvių kalbą išversta ir kelis kartus Kaune suvaidinta L. Andrejevo drama „Mūsų gyvenimo dienos". Šis veikalas, vėliau įėjęs į lietuvių profesionalaus teatro repertuarą, kritikui atrodė kondensuotas nihilizmo padaras, slegiantis ir nuodijantis dvasią. Vadindamas jo pasirodymą skaudžia klaida, B. Sruoga kaip romėnų cenzorius Katonas reikalavo imtis kraštutinių priemonių: „Kartaginą būtina sunaikinti". V. Krėvė užrašė rezoliuciją: „2-ms knygoms pabaigt, jei reikės", bet straipsnis žurnale nepasirodė. Ir vis dėlto jo žymė „Skaitymuose" liko. Straipsnis buvo pasirašytas moterišku slapyvardžiu Bronė Sirakuzinavičiūtė ir čia pat pertaisytas į vyrišką: B. Sirakuzinas. Taip atsirado recenzento B. Sruogos pseudonimas, rašomas ir su trumpąja *u*, ir su ilgąja *ū*.

Naujas knygas B. Sruoga-B. Sirakuzinas kaip ir L. Gira daugiausia nagrinėjo meniškumo požiūriu, keldamas retam rašytojui tepasiekiamus reikalavimus; kvalifikuota, skvarbi, ne visuomet tiksli, bet labai kandi tekstų analizė ir šiurkštoki apibendrinimai nirtino kritikuojamus autorius.

Žmogaus dvasios tobulintojo pavyzdžiu XX a. pradžioje tapo Vydūnas. „Skaitymų" redakcija sumanė patikrinti naujųjų jo grožinių kūrinių įtaigą. Vydūno „Jūrų varpuose" B. Sruoga nerado nieko gera, nors A. Jakštui tai buvo antrasis po Vaižganto „Pragiedrulių" veikalas, verstinas į kitas kalbas[29]. B. Sruoga

---

[26] Draugija, 1921, Nr 5—6, p. 213; 1922, Nr 1—2, p. 74, Nr 9—10, p. 389.

[27] Iš A. Jakšto šaipėsi ir F. Kirša „Skaitymuose" spausdinamoje poemoje „Pelenai": „Kai taip pasižvalgai,— ir kuo gi aš ne Jakštas? / Ir aš eilėkalis, ir mano eilės aukštos".

[28] MACBR, f. 96—199, l. 1—8.

[29] Draugija, 1920, Nr 5—6, p. 227.

metė Vydūnui tokį pat priekaištą kaip ir M. Pečkauskaitės „Pančiams": misterija meno atžvilgiu esanti nepriimtina,— paaiškindamas, kad dėl to kalčiausias psichologinis kūrinio svetimumas skaitytojui.

Pasišaipęs iš smulkmeniškų Vydūno remarkų, kritikas atskleidė didžiausią „Jūrų varpų" bėdą — abstraktumą, prieštaraujantį pačiai misterijos sampratai: „Figūruoja manekenai, kalba aukšto stiliaus ir kilnios minties žodžius, ir eina visokios kombinacijos su ūkanomis ir šviesomis. <...> po tomis visomis figūromis reikia suprasti kokios nors kilnios idėjos, jų kovos, laimėjimai ir pralaimėjimai. <...> Jei nėra jausmų, nėra patyrimų — ir misterijos nėra. Yra tiktai viena — mistifikacija..." Gausybė filosofuojančių veikėjų (vos ne visuotinė mobilizacija), kurių elgesys neretai prieštarauja logikai, ne paryškina, tik dar labiau užtemdo nuobodaus, padriko kūrinio prasmę. Su pagrindinėmis B. Sruogos išvadomis sutiko vėlesni „Jūrų varpų" tyrinėtojai — V. Mykolaitis [30], J. Lankutis[31].

Ironiški kritiko teiginiai pagyrimų įpratusį klausytis rašytoją išvedė iš pusiausvyros. Savo leidžiamame žurnale „Darbymetis" Vydūnas pavadino *B. S.* (ne B. Sirakuzino!) recenziją šmeižtu. Jis nesidrovėdamas tvirtino, kad „žiūrint į idėjinį turinį, Jūrų Varpai stovi mūsų raštijoj pirmoj eilėje". Vydūnas priekaištavo V. Krėvei — „Skaitymų" redaktoriui ir rimčių rimčiausiai apeliavo į Švietimo ministeriją („Kaip atsakys švietimo ministras prieš historę?"), seimą („Gal ir tautos atstovybė sugebės čia tarti žodį. Jau, rodos, aukščiausias laikas, kad apsvaigę žmonės nežemintų valdžios autorito jos pačios laikraštyje")[32].

---

[30] *Mykolaitis V.* Vydūno dramaturgija.— Darbai ir dienos. K., 1935, t. 4, p. 111—116.

[31] *Lankutis J.* Lietuvių dramaturgijos raida.— V., 1979, p. 141, 149—150.

[32] Darbymetis, 1921, Nr 3, p. 56—57.

Iš skundeiviškos Vydūno apologijos „Skaitymuose" pasišaipė B. Sirakuzinas, neigdamas šio slapyvardžio priklausymą B. Sruogai. „Nejau p. Vydūnas mano, kad dėl *Skaitymų* kritikos linijos yra B. S. tiktai kaltas, ir nenujaučia bendro idėjinio ryšio tarp visų *Skaitymuose* rašančių kritikų: E. Radzikausko, M. Kemšio, J. Kindaro, B. Sirakuzino? — klausė kritikas.— Kas padaryti — gyvenimas nesustabdoma galia žengia prieš, ir vienos vertybės nustoja būti tokiomis, o kitos — vakarykščiai stabai — reikalingos yra kito įvertinimo? <...> Švietimo ministerijos leidžiamieji *Skaitymai* <...> į meną, į literatūrą žiūri menininko akimis ir, šventindami meno kūrinį, visų pirma žiūri, kiek tasai veikalas yra tobulas meno žvilgsniu".

Vydūno kiršinimu nepatenkintas Vaižgantas pranašavo, kad „B. Sirakuzino akiplėšiškas būdas neleis jam patapti rimtu kritiku, destis, tokiu, kurio klauso, nors kažin kaip mokėtų pasergėti veikalo trūkumus" [33].

Dar smarkiau „Skaitymuose" B. Sruoga triuškino silpnus poezijos rinkinius. Recenzuodamas Butkų Juzės „Žemės liepsną" ir „Verkiančias rožes", jis šaipėsi iš formos nejautimo, naivių pilietinių deklaracijų, įvairiopų sekimų ir pretenzijų į keturvėjišką moderniškumą [34]. Butkų Juzė išsiaiškino B. Sirakuzino autorystę ir rengė kontrkritiką [35], bet, užuot puolęs, parašė teigiamą recenziją apie rinkinį „Dievų takais" [36]. Seklią B. Buivydaitės-Tyrų

[33] Lietuvos balsas, 1921, spalio 13—14.

[34] B. Sruogos ir Butkų Juzės konfliktą „Skaitymuose" parodijavo *J. U.* humoreska „Kodėl jam nepatiko" (Laisvė, 1921, balandžio 3). Poetai užšifruoti Balio Tolkos ir Cinikaičio pravardėmis, Butkų Juzės knyga vadinama „Molio liepsna". Humoreską veikiausiai parašė J. Urbšys, tuo metu gyvenęs Kaune. 1983 vasario 27 pokalbyje jis neatmetė galimos savo autorystės, bet ja paabejojo.

[35] Butkų Juzės 1921 kovo 9 laiškas S. Lukauskaitei.— LKLIR, f. 50—8, l. 4.

[36] Klaipėdos žinios, 1924, lapkričio 16.

Dukters eilėraščių knygelę B. Sruoga apkaišė mergautinių godų, vasaros skanaus limonado, palaidų barščių ir kitokiais epitetais, kurie pasmagino skaitytojus, bet labai įskaudino jauną literatę ir paakstino atsisakyti slapyvardžio [37], juoba kad ir A. Jakštas išjuokė jos naivią erotiką, patardamas vadintis Bučkių Juze [38]. Abiem autoriams B. Sirakuzinas prikišo neigiamą B. Sruogos poveikį, bet tai buvo ne savikritika, o veikiau piktas pasididžiavimas. Netgi ekspresionistinio Butkų Juzės eilėraščio „Dangaus svečias" pavadinimą jis laikė nusižiūrėtu į „Saulės svečią".

Ne prie visų B. Sruoga taip priekabiavo. 1923 m. pradžioje jis teigiamai įvertino savo bičiulio J. Pronskaus-Aklasmatės knygą „Magaryčios", kuriai pats sugalvojo antraštę [39], bet recenzijoje išpeikė ją kaip banalią. Nuolaidas šiai knygai B. Sruoga pateisino debiutanto žurnalistinio darbo skuba, pareiga visų pirma tiksliai, o tik paskui meniškai atkurti gyvenimo kroniką.

Brandžiai ir rimtai tais pat metais B. Sruoga nagrinėjo K. Jurgelionio ir J. Savickio knygas, pastarojo knygos recenziją pasirašydamas jau pavarde. Per karą išėjusio Amerikoje, bet Lietuvoje beveik nežinomo eilėraščių rinkinio „Glūdi liūdi..." autorių K. Jurgelionį kritikas vadino „poetu iš pašaukimo ir prigimimo", trečiuoju kelio skynėju po Maironio ir „ne per stipriausiųjų dainių atstovo" L. Giros. Žavėdamasis romantinėmis jo eilėmis, B. Sruoga drauge išlaikė deramą kritiškumą.

Siųsdamas „Skaitymams" studijėlę apie J. Savickio knygą „Šventadienio sonetai", B. Sruoga prisipažino parašęs per ilgą įžangą, tačiau ją pateisino būtinybe kovoti su „scholastikų dilentantiškumu". Ką jis čia turėjo galvoje? B. Sruoga neigė A. Jakšto, V. Mykolaičio ir V. Bičiūno (T. V.) estetinius sprendimus

---

[37] Iš 1973 liepos 19 pokalbio su B. Buivydaite.

[38] Draugija, 1921, Nr 3—4, p. 137.

[39] *Kirša F.* Mūsų beletristai ir Tarulio „Gyvas stebuklas".— Klaipėdos žinios, 1924, liepos 13.

apie J. Savickio kūrybą, kuriai jis, per daug nesigilindamas į rašytojo ekspresionisto „naująją mokyklą", taikė metaforinių konstrukcijų matą: „Savickis vietoj trilypės formulės — fakto konstatavimo, palyginimo, atotraukos bei perkėlimo — duoda vieną metaforą. <...> Šventadienis — darbo dienų vainikas; sonetas — eleginė formulė, vainikuojanti tūlą literatūros formų išsivystymo procesą". Literatūros kritikas, norėdamas įvertinti tokį meną, turi geriau už autorių nusimanyti apie dalykus, kurių iš jo reikalauja, antraip graibys sauja mėnulio atvaizdą bangose.

Studijos Miunchene lenkė B. Sruogą į literatūros mokslą. Jis rengėsi rašyti „Skaitymams" straipsnį, kuriam susikaupė medžiagos klausantis paskaitų „Vokiečių impresionizmo ir ekspresionizmo literatūra" [40], žadėjo atsiųsti studiją „Lietuvių dainų elementai". Žurnalo redakcijoje užsimetė jo straipsnis apie „Šarūno" iliustracijas [41].

B. Sruogos straipsniai „Skaitymuose" išspausdinti jo pavarde. Pusantro lanko apimties „Laiškus apie kultūrą", pradėtus rašyti 1916 m. antrajam „Barui" [42], jis dar 1921 m. atsiuntė V. Krėvei, tačiau šis atidėliojo jų publikavimą ir nepersiuntė „Lietuvos žinioms", kaip to reikalavo autorius [43]. Didelio palankumo straipsniui nerodė ir naujasis redaktorius L. Gira, tiktai B. Sruogos spaudžiamas perduoti jį „Gairėms" [44] ryžosi paskelbti „Skaitymuose". „Gairių" tvarkytojui V. Bičiūnui B. Sruoga rašė: „Jeigu jis pozitingai ir nėra tobulas ar labai mandras, bet jame yra pakankamai medžiagos, kad mūsų publicistikoj pradėt skandalą ir smegenų pažaliavusią košeleną piktais pipirais pabarstyti" [45].

---

[40] LTSR CVA, f. 391, ap. 4, b. 1276, l. 25.
[41] VRBR, f. 7—794, l. 7.
[42] Skaitymai, 1923, kn. 22, p. 79.
[43] B. Sruogos laiškas [b. d.] V. Krėvei.— LKLIR, f. 1—422, l. 1.
[44] VRBR, f. 7—794, l. 6.
[45] VVUBR, F 262—68.

„Laiškai apie kultūrą" nesukėlė diskusijos, nors ten buvo apsčiai ginčytinų minčių. Vadovaudamasis idealistiniu istorijos supratimu, autorius samprotavo apie tautos ir kultūros pagrindus, kūrybinį individualumą ir tautybę. „Kultūringumo versmė glūdi žmogaus kuriamojoj pajėgoj, toje įgimtoje galioje, kuri moka suvartoti žinias savo individualiems tikslams ir norams",— aiškino B. Sruoga. Per tautiškumą jis skatino siekti tarptautiškumo. B. Sruoga neigė tokias paties gyvenimo diferencijuotas sąvokas, kaip socialistinė kultūra, proletarų kultūra, krikščionių kultūra ir kt. Dėl dviejų sakinių: „Krikščionybės kultūra yra fikcija, lygiai kaip ir luomų kultūra. Tų obalsių skelbimas yra smulkių amatininkų pirklių darbas",— pasipiktino „Lietuvos mokyklos" redaktorius P. Dovydaitis [46]. „O kad būčiau neišleidęs visai ano jo skyriaus apie tikybos prietarą — tai jau būtų „Skaitymams" tikra anatema",— pažymėjo savo dienoraštyje L. Gira [47].

Didesniame negu dviejų spaudos lankų darbe B. Sruoga pirmąkart lietuvių skaitytojus supažindino su įžymaus prancūzų rašytojo R. Rolano gyvenimu ir kūryba. Nepriklausomos dvasios, tautų brolybės skelbėjas sužadino B. Sruogai troškimą „gyventi tiktai amžinybe, pilnybe ir turiniu". Neatitokdamas nuo šio mąstytojo idėjų, jis rašė būsimai žmonai: „Amžinastį mes galime regėti tiktai pro dabarties prizmę: mes esame žmonės, ir kitų galimybių neturime. Bet jei esame žmonės, tai turime gyventi, o ne girtis neurastenija arba, išglebimą dainuodami, gyvąsias sielas marinti" [48].

---

[46] Skaitymai, XXII knygos.— Lietuvos mokykla, 1923, sąs. 6, virš. p. 3.

[47] LKLIR, f. 13—1795, l. 48.

[48] Ten pat, f. 53—469, l. 2. Straipsnis apie R. Rolaną „Naujas idealizmo istorijos lapas" (spausdintas ir Amerikos „Naujienose", 1922, gegužės 11—29) sužavėjo Vaižgantą (Krašto balsas, 1922, lapkričio 19). A. Žirguliui teko girdėti piktų užuominų, kad tai nesąs originalus B. Sruogos darbas.

B. Sruoga greitai pajuto kritikos trūkumą „Skaitymuose" pasitraukus E. Radzikauskui. Poleminiame straipsnyje „Keli žodžiai" jis ironizavo, kad žurnalas, suerzinęs senų tradicijų gynėją J. Tumą-Vaižgantą, bandantį „savo sieloj sutaikinti galingą meno kūrėją su politiniu pastumdėliu", ir sukėlęs savimeilės pilną Vydūno isteriją, pašūkavo ir nusiramino. Norint atgaivinti kritinį idealizmą, būtina iš esmės nagrinėti lietuvių lyriką, įsiterpusią į visas literatūros šakas, ir šiai problemai rasti tinkamą sprendimo plotmę. E. Radzikauskas iš lyrikos duomenų tik „mistifikuoja autoriaus ideologiją ar mąstymo sistemą", o M. Kemšis, nenusimanydamas apie kūrybos procesą (B. Sruoga tvirtai nežinojo ar dėjosi nežinąs, ką dengia šis slapyvardis), kaltina jaunuosius poetus, kad jų kūryboje nieko lietuviško, ypač formos atžvilgiu, nėra. Tačiau tautiškumo reikia ieškoti ne kūrinių formoje ir ne turinyje. „Jeigu mūsų poetai giedotų partines rietenas, reikalautų iš Santarvės nepriklausomybę pripažinti ir skelbtų lenkų neapykantą, o dailininkai pieštų tautinius sijonus, ir pilstytuvę, ir žemės reformą — tai jie kaip tiktai pataikintų pirštu į skiauterį..." — šaipėsi B. Sruoga. Tad kurgi slypi tas lietuviškas elementas? „Jeigu ieškoti tautinės dvasios meno kūriniuos, tai tik analizuojant, kaip tą ar kitą reiškinį lietuvis, kaipo psichologinis tipas, jaučia, tai yra kaip jį priima ir kaip į jį reaguoja, ir kiek to priėmimo bei reagavimo sistema išlaikyta veikale". Tokia pažiūra ne tik gerokai praplėtė, bet ir pagilino jau seniai lietuvių menininkų diskutuojamą meno tautiškumo sampratą.

Ištisa problema — V. Krėvės straipsniai ir recenzijos „Skaitymuose": jis nė vieno jų nepasirašė pavarde, tik slapyraidžiais *M. K.* ir slapyvardžiais M. Kemšis, J. Kindaras. Redaktoriaus etiketas reikalauja bent jau išorinio pakantumo visiems žurnalo autoriams. Pseudoniminė jų kūrinių kritika tokiu atveju suprantama ir pateisinama. Kita vertus, „Skaitymuose" tiek daug V. Krėvės grožinės kūrybos, kad pavardės kartojimas galėjo tik

išplėsti šnekas apie personalinį rašytojo žurnalą. Būta ir kitų motyvų (honorarinio, galbūt nepakankamo kai kurių rašinių originalumo, bendraautorystės), kuriuos sunku įrodyti.

V. Žukas, apibendrinęs ilgamečius ginčus dėl slapyvardžio M. Kemšis ir remdamasis aptiktais rašytojo autobiografiniais dokumentais, kuriuose jis pats yra išvardijęs savo straipsnius, padarė išvadą: „Skaitymuose" tuo pseudonimu ir kriptonimu *M. K.* pasirašyti straipsniai ir recenzijos yra V. Krėvės. Straipsniai apie rusų literatūrą greičiausiai parašyti V. Krėvės; jie galėjo būti rašomi ir kartu su M. Banevičium (1921 m. abu mokytojavo Kauno komercinėje mokykloje)" [49]. V. Žukas taip pat pagrindė J. Kindaro slapyvardžio priklausymą V. Krėvei. Viena kita naujai rasta smulkmena patvirtina tokią nuomonę.

Honorarą už „Skaitymuose" išspausdintą medžiagą Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijos buhalterija mokėjo ir pagal autorių pavardes, ir pagal slapyvardžius. Kai kurie pseudonimai kasos dokumentuose atskleisti (E. Radzikauskas, Paparonis, netgi Vitas Vakaris), o M. Kemšis su savo buhalteriniais variantais M. Kemšius, M. Kemša ir J. Kindaras neišaiškinti. Honoraras už slapyraidžiais *M. K.* pasirašytas recenzijas išmokėtas pagal M. Kemšio (ar M. Kemšiaus) kvitus[50], kaip ir už šiuo slapyvardžiu pasirodžiusias publikacijas[51]. J. Kindarui irgi apmokėta kaip realiam asmeniui[52]. Neaptiktas honoraras už F. Kiršos eilėraščių knygos recenziją, tačiau tai menka bėda: tos knygos autorius aiškiai žinojo, kas yra M. Kemšis[53]. Iš buhalterinių duomenų nustačius slapyraidžių *M. K.* ir slapyvardžio M. Kemšis tapatumą, galima būti tikriems, kad visos taip pasirašytos recenzijos

[49] *Žukas V.* Dėl pseudonimo M. Kemšis.— LK 17, p. 551.
[50] LTSR CVA, f. 391, ap. 4, b. 1203, l. 8, 12.
[51] Ten pat, b. 1203, l. 26, 40; b. 1212, l. 3; b. 1274, l. 43.
[52] Ten pat, b. 1203, l. 15.
[53] LKLIR, f. 1—419, l. 1.

apie lietuvių rašytojų kūrinius „Skaitymuose" priklauso V. Krėvei.

Tolydžio vis ilgesniais straipsniais V. Krėvė žurnale nagrinėjo tris dramos kūrinius ir du poezijos rinkinius: smulkmeniškai pasakojo ir komentavo jų turinius, citavo atskiras scenas ir ištisus eilėraščius. Į modernistinį sąlygiškumą linkstančiai P. Vaičiūno „Mildai, meilės deivei", impresionistiniu sąlygiškumu grindžiamam K. Puidos „Rytų svečiui" ir alegoriniams mistiniams Vydūno „Žvaigždžių takams" kritikas kėlė vienodai aukštus dramaturgijos reikalavimus.

Silpnoje mitologinėje P. Vaičiūno pasakoje V. Krėvė (*M. K.*) pastebėjo dar menkesnio Žalios Rūtos veikalėlio įtaką ir, sukritikavęs palaidą kompoziciją (visas knygos turinys esąs „balastas" ir „šlamštai"), recenziją baigė smogiančiais žodžiais apie beprasmę tokių kūrinių leidybą.

Recenzuodamas K. Puidos „Rytų svečią", V. Krėvė (M. K.) iš anksto pašaipiai atsiprašė Vaižganto, šios istorinės dramos krikšto tėvo, dėl būsimo nepasitenkinimo kritika. Šįsyk jis išjuokė kūrinio emocijas („demoniškumo nematau, audringų jausmų irgi"), tipus, kalbą („visi jie lyg dvyniai <...>, vieno tėvo K. Puidos tikriausi vaikai. Visi jie kalba šiurkščiai, lyg kirviu malką kapoja ir lyg vakar tik — lietuvių kalbos išmokę"), vardus, netikslias epochos detales. Atsikirsdamas nežinomajam *M. K.*, Vaižgantas priminė jo kompetencijos ribas: nuolatiniai kreipimaisi į „gerbiamąjį skaitytoją" taip nuteikia, „lyg kritikas būtų prokuroras, skaitytojai — teisėjai, o autorius ne rašytojėlis, tik kriminalistas <...>, kad jis neištesėjo vieno savo veikėjo padaryti <...> Orestu, Šekspyro Hamletu, kito Klitemnestra ar Ibseno Jordis — visais tais, kurie kritikui patinka" [54].

54 Laisvė, 1921, vasario 11.

Vaižganto žodžiai paveikė V. Krėvę. Recenzijoje apie Vydūno draminę pasaką „Žvaigždžių takai" jis atsisakė retorikos, sušvelnino kritikos toną, bet dar labiau pasmailino ironijos strėles, esmingesniais argumentais palaikydamas Vydūną įžeidusį B. Sruogos puolimą. V. Krėvė iškėlė klausimą, kodėl Vydūną taip visi gerbia, bet mažai kas skaito. Pašiepdamas „inteligentinę minią", kuri brangina sunkiai suvokiamus veikalus, jis pareiškė, kad „kiekvienas genialus išradimas mums atrodo labai paprastas ir suprantamas. Juo labiau tas turi būti meno srity, kur kiekvienas veikalas sukeltų jausmų gilumu yra vertinamas, tų jausmų intensyvumo matu yra matuojamas. Dailiosios literatūros veikalas, kuris, paties Vydūno žodžiais, virsta „galvosūkiu", vargu gali pretenduoti net meno kūrinio vardo". Nuo „Probočių šešėlių" Vydūnas nepažengęs nė žingsnio į priekį. „Jo misticizmas ir filosofavimas sunkūs kaip plaukiantieji Nemunu sieliai, sunkūs ir, dovanokit, svetimi mums" [55].

Savo recenziją V. Krėvė pasirašė J. Kindaru, kad niekas net neįtartų, kas jos autorius. V. Krėvės kritiką Vydūnas nutylėjo ir toliau širdo ant B. Sruogos, mėgino paveikti švietimo ministrą, kad jis „reikalautų rimtumo savo leidžiamų laikraščių recensėms" [56].

Veikiausiai V. Krėvės paprašytas P. Vaičiūnas parašė „Skaitymams" recenziją apie F. Kiršos eilėraščių rinkinį „Aidų aidužiai", bet tai buvo tokia impresija, kurioje dėstomi žodžiai ir nelabai paisoma jų prasmės. Ji liko nespausdinta. Šią knygą ėmėsi recenzuoti V. Krėvė (M. Kemšis).

Kritikas tikėjosi „Aidų aidužiuose" rasiąs „aidus visų tais laikais pergyventų jausmų, sielos pakilimo, aidus laikino nusi-

[55] V. Krėvės (J. Kindaro) kritiką parėmė V. Jocaitis (V. J.), recenzuodamas Vydūno „Žvaigždžių takų" pastatymą Tautos teatre.— Lietuva, 1923, gruodžio 18.

[56] Darbymetis, 1921, Nr 4, p. 47.

minimo", tačiau pasirodė, kad gyvenimas „poeto visai neužgavo savo ugniniu sparnu". Meilės ir gėlių dainius, kuriam galėtų pavydėti H. Heinė, nemėgsta audrų ir trokšta tylos. „Jei kuo skiriasi F. Kiršos eilės nuo kitų poetų, kurie rašė dainas apie meilę, tai tik savo lygsvara bei saldumu, kas visuomet atsitinka, kai poetas nori gražiai ir naujai prakalbėti apie jausmus, kurių savo širdyje aiškiai neatjaučia".

V. Krėvė teigė, kad egoistinės laimės siekimas niekad žmogui nesuteiks dvasinio pasitenkinimo, tiktai tas poetas, kuris kenčia už milijonus, ras kelią į žmonių širdis. „Kas negyvena drauge su tauta, kam neskaudu tautos skaudos, kas nenori ar negali atjausti tautos širdies plakimo, tasai tautiško meno nesukurs, ir visos pastangos liks bergždžios. Tokių menininkų tauta nesupras, ir liks jie visai svetimi savo šaliai, ką iš dalies ir šiandien jau matome",— tvirtino V. Krėvė. Jis kritikavo patosišką F. Kiršos sentimentalumą, rado nevykusių palyginimų, naujadarų, bet nepalietė kur kas svarbesnių poetikos ir eilėdaros dalykų. Jo siūlomas tautinės kūrybos kelias, pailiustruotas sekliu „liaudišku" poeto eilėraščiu, rodė kritiko abejingumą ir netgi priešiškumą naujiesiems lietuvių poezijos ieškojimams, juoba ekspresionizmui.

V. Krėvė laikė F. Kiršą neoromantiku, tačiau jo knygoje jau buvo apstu metaforiškų simbolistinių sąlygiškumų. Neoromantikas veikiau buvo pats kritikas, lyrinių impresijų autorius. Retas ir dabar įžvelgia liniją tarp šių dviejų artimų literatūros krypčių: vienoje pusėje vyrauja tautiniai motyvai, kitoje — bendražmogiški internacionaliniai, vieni rašytojai ieško kuo natūralesnės, nesudėtingos formos, kiti ją komplikuoja. Tos ribos neperžengė Vaižgantas, ant jos svyravo L. Gira, M. Vaitkus. Neatsitiktinai M. Vaitkus parėmė V. Krėvės kritiką, tik nepritarė F. Kiršos lyginimui su H. Heine [57].

---

[57] Ganytojas, 1922, Nr 2, p. 6.

1922 m. vasario 3 d. F. Kirša iš Berlyno išsiuntė į „Skaitymų" redakciją ekspromtu sukurtą eilėraštį „Kovojam mes. (Kritikui p. Kemšiui)" [58], kurį netrukus laiške V. Krėvei apgailestavo rašęs: ten neišreikšta norimos pasakyti minties [59]. Ji iš tiesų miglota, bet argi aiškumas būdingas F. Kiršos kūrybai? Eilėraštyje poetas atmetė visuomeninių aktualijų poeziją ir klausė kritiką: „Jūs norit, kad sapnų poetas,/Kurio daina — pasaulis netikėtas,—/Kaip nervas, ištemptas ant kardo,/Kraujuos mirkytų savo vardą?"

F. Kiršos pusę palaikė B. Sruoga, kuris jau aptartame „Skaitymų" straipsnyje „Keli žodžiai" piktai pasišaipė iš V. Krėvės peršamo vien lietuvišku turiniu ir forma, bet ne nacionaline psichologija pagrįsto tautiškumo. Jo aiškinimus apie poezijos pilietiškumą B. Sruoga pavadino „įgudusio agitatoriaus šypsena triukšmingoj mugėj".

V. Krėvė ruošė B. Sruogai atsakymą, bet, matyt, privengė pavojingo polemisto. Išlikusiuose juodraštiniuose straipsnio apmatuose mėginta aštriu sąmoju atremti priekaištus ir apginti pilietinę kūrybos svarbą. Gesindamas B. Sruogos ironiją, kad populiariausi poetai Lietuvoje yra eiliakaliai, V. Krėvė pareiškė: „Ką mes rašom, mes patys tik ir skaitom, ir visi mūsų ginčai iš mūsų ankšto ratelio neišeina. <...> *Menas mums dar nereikalingas*" [60].

Plačiausiai V. Krėvė (M. Kemšis) nagrinėjo komunistinės „Šviesos" leidyklos išleistus J. Janonio raštus. Pusantro spaudos lanko apimties darbe kritikas lyg ir priešiškai pažiūrėjo į kūry-

---

[58] MACBR, f. 96—122, l. 1.
[59] LKLIR, f. 1—419, l. 1.
[60] VRBR, f. 9—21, l. 12—13.

bos pilietiškumą. Jis įsivaizdavo poetą nusivylusį ir savo meile, ir savo idealais [61].

M. Vaitkus, pritaręs M. Kemšio vertinimams, pasigedo „aštrios — subtilės grožio nuovokos" [62]. Ginti J. Janonio kūrybos proletariškumą ir klasinį pobūdį, nuoseklią jo pasaulėžiūrą, tikrus proletarų poezijos perlus stojo legalus komunistinis leidinys „Naujoji gadynė". „Kalvis taip įtikinančiai, grasinančiai kvatoja, kad net M. Kemšis <...> savo poetine intuicija, nujautimu tarė: Kapitalistinė eksploatacijos tvarka kerštą Lietuvoj sukels. „Ne ryt, bet sukels, nes kiekvienas bjaurus darbas keršto reikalauja",— teisingai sako M. Kemšis. Bet tai bus ne vien keršto aktas ir ne vien kerštui atliekamas. Tai bus pirmiausia naujo pasaulio kūrimo aktas!" [63]

1926 m. prie M. Kemšio dukart prikibo „Skaitymų" atmestas poetas — socialdemokratinės pakraipos kritikas P. Ancevičius [64]. Jis irzo ir dėl šio žurnalo, ir dėl komunistinės spaudos požiūrių į J. Janonį. V. Krėvė buvo bepuoląs su juo ginčytis, bet parašė tik vieną atsakymo pastraipą [65].

Objektyvus V. Krėvės straipsnio turinys nesutapo su rašytojo ketinimais. Ką tik aptartame rankraštiniame atsakyme B. Sruogai, kuriam irgi nepatiko M. Kemšio samprotavimai apie J. Janonio kūrybą, V. Krėvė teisinosi: „Man buvo įdomus Janonis ne kaipo rašytojas, bet kaip asmuo, aš domėjausi jo pergyventa sielos tragedija, jo pačia siela, bet ne trūkumais jo raštų" [66].

---

[61] Plačiau žr.: *Korsakas K.* Kovoje dėl Juliaus Janonio.— LK 8, 1966, p. 427—430.

[62] Ganytojas, 1922, Nr 5, p. 146.

[63] *P. A.* Julius Janonis.— Naujoji gadynė, 1922, gruodis, p. 11.

[46] *Rogūza F.* Julius Janonis (Vaidilos Ainis).— Kultūra, 1926, Nr 3, p. 163—164; Faustas Kirša ir jo kūriniai [kritikai].— Ten pat, Nr 9, p. 287.

[65] LKLIR, f. 51—291, l. 1.

[66] VRBR, f. 9—21, l. 15.

V. Krėvės sprendimai apie lietuvių poetus ir poeziją pravartūs jo paties visuomeninėms estetinėms ano meto pažiūroms išsiaiškinti. Tai ne kritiko, bet prozininko, dramaturgo žvilgsniai į gretimą literatūros šaką. Dramaturgijos kuluaruose jis jautėsi kaip namuose, o poezijos valdose buvo svečias, nors ir mėgino šeimininkauti.

M. Kemšio slapyvardžiu „Skaitymuose" išspausdinti trys straipsniai apie naująją rusų poeziją. Dėl jų autorystės iškilę daugiausia neaiškumų. 1922 m. balandžio 17 d. O. Pleirytė-Puidienė rašė V. Krėvei: „Nesuprantu Tamstos dangstym[o] M. Kemšio (Banevičio), nes ir jo, ir savo kritikas dangstai vienu pseudonimu. Gali išeiti nemalonių tam žmogui priekaištų — o juk jis „bogu ducha winien"[67], nes nežino liet. kalbos"[68]. Vadinasi, ji kažką nuvokė apie V. Krėvės ir M. Banevičiaus kūrybinį bendradarbiavimą. M. Banevičius kaip „Skaitymų" autorius pristatytas „Lietuviškojoje enciklopedijoje"[69]. Menkinti ar neigti šito fakto nereikėtų.

V. Krėvę su A. ir M. Banevičiais siejo Baku laikų bičiulystė, uždaro literatūros ir meno būrelio prisiminimai[70]. M. Banevičiaus šeima Lietuvoje atsirado V. Krėvės pastangomis. Šis L. Girai kartą prasitarė: „Jų Banevičius esąs ne Banevičius, tik jis jo pavardės negalįs pasakyt, <...> jis buvęs rusų dramos artistas žymus, kadetas"; tai, kad anksčiau jo pavardė buvusi kitokia, patvirtino L. Giros pažįstama Polonskienė („jis ne iš Lietuvos, bet tikras rusas, buvęs kadetas, vaidinęs žymų vaidmenį Baku politiniam gyvenime"). Pasiteiravęs apie tai Banevičienės, L. Gi-

[67] Visiškai nekaltas *(lenk.)*.
[68] LKLIR, f. 1—420, l. 2.
[69] Lietuviškoji enciklopedija.— K., 1934, t. 2, sk. 1092.
[70] A. Banevičiaus 1921 liepos 5—7 laiškas V. Krėvei.— LKLIR, f. 13—2862, l. 4.

ra ją labai užpykdė[71]. 1923 m. M. Banevičius kaip teisininkas padėjo V. Krėvei apsiforminti kompanionu rusiškomis knygomis prekiaujančiame „Literatūros" knygyne, kurio reikalams rašytojas įnešė dalį savo santaupų [72]. V. Krėvei ir M. Banevičiui, susietiems visokių savitarpio paslapčių, bendradarbiavimas „Skaitymuose" prisidengus vienu slapyvardžiu buvo visai įmanomas dalykas.

M. Kemšio straipsniai apie rusų poeziją — kompiliacinės apžvalgos, kuriose daugiausia remiamasi eserinių pažiūrų literatūrologu ir sociologu Ivanovu Razumniku. Čia pirmąkart lietuvių spaudoje taip plačiai aptarta porevoliucinė literatūros padėtis, supažindinta su nemažo būrio poetų kūryba — originalais ir pažodiniais vertimais. Išsamiausiai apibūdinta A. Bloko kūryba, ypač poema „Dvylika", kuriai skirtas visas spaudos lankas. „Kad ir kaip vertintumei Bloko poemą socialiniu atžvilgiu, bet dailės atžvilgiu ji yra nepaprastas reiškinys",— apibendrino M. Kemšis. „Skaitymai" įspūdingiausiai atsiliepė į žymiausio rusų poeto mirtį, kurią taip pat paminėjo „Sekmoji diena" ir „Aušrinė" [73].

Atskirame 20 puslapių straipsnyje M. Kemšis aptarė A. Bloko „Skitus" ir A. Belo „Kristus kėlės". Šių poemų nagrinėjimo metodas nesiskiria nuo „Dvylikos" analizės ir nuo kitų rusų poetų, J. Janonio, F. Kiršos poezijos apžvalgų. Tačiau straipsniuose keistai atrodo stilistinis netolygumas: greta sklandžiai skaitomų puslapių yra ir tokių, kuriuose kliūva vertiniai iš rusų kalbos ir slaviškos sandaros sakiniai. Šią mišrainę paaiškina Respublikinės bibliotekos rankraščių skyriuje aptikta M. Kemšio straipsnio

---

[71] Ten pat, f. 13—1798, l. 57—58.

[72] Ten pat, f. 13—1795, l. 38; *Toliušis Z.* Vincas Krėvė. Medžiaga biografijai [rankr.].— VRBR, f. 66—22, l. 28.

[73] „Aušrinėje", 1923, Nr 1, V. Karosa išvertė A. Bloko straipsnio „Интеллигенция и революция" ištrauką „Pasaulio muzika" (vertėjas nepažymėtas).

nuotrupa „Христос воскрес"[74] apie revoliucijai palankų A. Belo kūrinį. Ji parašyta V. Krėvės ranka rusų kalba. Turbūt ne vienas vertėjas tuos straipsnius vertė, o gal ne vienas redaktorius redagavo.

Čia būtų galima tarti, kad straipsnių apie rusų poeziją „Skaitymuose" autorystė jau persisvėrė į V. Krėvės pusę. Tačiau kas garantuos, kad neatsiras kada nors ir M. Banevičiaus rašytų fragmentų? O jeigu ir neatsiras, tai ar galima paneigti jo kūrybines sąsajas su V. Krėve? Tegul kol kas tie trys straipsniai lieka M. Kemšio straipsniais — jie, šiaip ar taip, ne itin originalūs.

KRITIKAI IR REDAKTORIAI

1

Recenzijų, literatūrologijos ir menotyros darbų „Skaitymuose" paskelbė 24 autoriai. Be aptartos trijulės, kritikos baruose itin kūrybingai reiškėsi V. Bičiūnas, Vaižgantas, Paparonis, J. Dobilas, A. Voldemaras, O. Puidienė.

V. Bičiūnas, 1922 m. kiekviename „Skaitymų" numeryje spausdindamas ištęstas recenzijas, pakeitė L. Girą-E. Radzikauską. Iš pradžių jis dar teisinosi nesąs kritikas, laikė save „paprastu mėgėju pasiskaityti", „meno nuovokos, bet ne kritikų nuovokos žmogumi". Su tokiu teigimu iš dalies galima sutikti sklaidant „Aidų aidužių" recenziją, nedaug tesiskiriančią nuo atmesto P. Vaičiūno rašinio. Nesaikingai mėgaudamasis F. Kiršos eilė-

[74] VRBR, f. 9—244, l. 17.

raščiais, V. Bičiūnas ragino įsiklausyti į jo poeziją, neminėdamas simbolizmo vardo, spėliojo jos simbolių prasmę. Palankiu knygos vertinimu redaktorius diplomatiškai atsilygino poetui, aktyviam žurnalo autoriui, už M. Kemšio kritiką. Tačiau jau čia V. Bičiūnas užsiminė apie kritikos uždavinį — „ne <...> badyti pirštu į akį, bet <...> vesti akį ten, kur klaidi akis kartais neįžvelgia ar nepratus įsižiūrėti ko nors įstabu, verta dėmesio". Jam kliuvo ne tik „sustingusio savo hiperkriticizme Jakšto", bet ir E. Radzikausko kritika, kurios jis nelaikė objektyvia.

Galima buvo manyti, kad kitose recenzijose V. Bičiūnas stengsis kuo objektyviau įvertinti nagrinėjamus kūrinius, tačiau išėjo priešingai. Vis labiau pasiduodamas lietuvių kritikoje trūkstamo esejinio laisvumo vyliams, taiklių pastebėjimų įspūdį jis gadino neslepiamais asmeniškumais, per mažai apmąstė savo teiginius. Šie nelemti bruožai išlindo L. Giros eilėraščių rinkinio „Žiežirbos" recenzijoje, pavadintoje „Mūsų vardas — praeitis".

Teisingai papriekaištavęs L. Girai, kad jo knyga sumesta iš periodikos publikacijų be atrankos, ir nustatęs pagrindinį poeto motyvą — apraudoti savo dalią, V. Bičiūnas prarado saiką, kaltindamas jį dėl esamų ir nesamų ydų. Jis prikišo L. Girai perdėtą pasitikėjimą savimi, tuščią išdidumą ir bergždžią blaškymąsi iki juodo pesimizmo, neapykantą visuomenės vadams, pavydą ir keršto troškimą. Visa tai pastiprinta užgaulingais vaizdais: „Jisai susigaubia, susiriečia, susimeta į krūvą, sumažėja kaip nykštukas, kad staiga strykteltų ligi padangių, bet, deja, nepašoksta ir ligi lubų"; „Jis panašus voratinkliui, pakabintam kiaurai išmuštame langelyje. Mažiausias oro judesys gali jį ne tik sujudinti, bet ir sutraukyti ar, bent atleidus vieną galą, palikti karoti ore, kol kur nors vėl prie lango prilips". Nepastebėjęs, kad atvirai išsakytos silpnybės lemia L. Giros poezijos stiprumą, V. Bičiūnas nuvertino dramatiškiausius jo posmus ir pagyrė menkavertę pompastiką.

Paparonio „Eilių rinkinio" recenzija dar kritiškesnė, tačiau motyvuota pačios poezijos, o ne autoriaus trūkumais. V. Bičiūnas čia rado ganėtinai lermontoviško pesimizmo ir „splino", pasigedo savito stiliaus, naujesnės išraiškos. Jis parodė Paparonio nejautrumą žodžiui, kuriamojo intelekto stygių, pasmerkė lyg tyčia sugadintų ir papildytų vertimų-sekimų praktiką. Peikdamas Paparonio stiliaus „liapsusus" ir paradoksus, V. Bičiūnas pažymėjo, kad galima ir paradoksaliai rašyti, kaip daro ekspresionistai keturvėjininkai, mokantys skaitytoją „naujos mintijimo ir pajautų abėcėlės", bet tai turi išplaukti iš pačios literatūrinės krypties uždavinių. Jis pacitavo S. Šemerio „Vėlės be vietos" ištrauką, pridurdamas: „Paskaičius tokį eilėraštį, galima plūsti arba „aiškūniškai" [1] jį imituoti, bet vis tik teks pripažinti, kad ši kalba ir šios sąvokos yra naujovė, kurią dera naujoviškai svarstyti ir suprasti".

Nors V. Bičiūnas buvo nusistatęs prieš L. Girą, bet, recenzuodamas dar „Vaivorykštėje" spausdintą M. Vaitkaus poemą „Upytė", neatsiplėšė nuo jo vertinimų, pareikštų „Vejoje" apie naujesnę poeto kunigo poemą „Brėkšta": tai esąs toks pat kūrybinis anachronizmas — „sentimentalingoji „empire" dvasia poezijoje, <...> gimusi iš lėpnaus aristokratingumo ir svajotumo. <...> Tada tapytojai ieškojo grožės be įkvėpimo. Tada poetai šaukdavosi į mūzas, jausdami savo širdyje tikrojo įkvėpimo stoką". Abi neoromantinės M. Vaitkaus poemos sklandžiai surimuotos. V. Bičiūnui atrodė, kad „Upytė" savo „formos santarme ir vaizdingumu" pralenkia net Maironio poemas, tačiau tenai nėra tikrų, gyvų jausmų. Recenzento pažadu bešališkai įvertinti kūrinį neleido tikėti išplėtotos replikos poetui, nuorodos į

[1] Turima galvoje Aiškūno (J. Tumo) parodija „Keturiems vėjams ataūžiant".— Tėvynės balsas, 1922, balandžio 9.

M. Vaitkaus konfesiją, pagaliau — vaizdingumo dėlei įterptas humoristinis vaizdelis — sapnas apie jį.

V. Bičiūno kritiką „Skaitymuose" atidžiai sekė Vaižgantas ir taisė jos deklinacijas: pašiepė „Aidų aidužių" liaupses („Maniau, kad bus alachas radęs savo pranašą. Tik begirdamas nejučiomis įpynė tokių žiedelių, kaip putos, oro burbulai...")[2], nesutiko su „Žiežirbų" niekinimu („Bičiūno pastabos teisingos, tik jis vienašalis, tepagavo silpnumėlius, o L. Gira, be visa to, pirmaeilis poetas ir eilininkas")[3], bandė ginti „Upytės" savitumą („Bičiūno mėgstamosios digresijos čia pavirto tiesiog monologu: „Kaip kenksminga rūkyti taboka")[4].

Trijuose numeriuose V. Bičiūnas recenzavo savo kritikos kritiko Vaižganto epopėją „Pragiedrulius". Tai ilgiausia „Skaitymų" recenzija, užimanti 5 spaudos lankus, bet jos nepavadinsi studija. Esejiniame rašinyje, padalytame į 17 skyrių, V. Bičiūnas garbstė autorių ir jo kūrinį, daugiažodžiavo iki nuobodumo ir painiojosi savo prieštaravimuose. Įsidėmėtina, kad šičia jis prisipažino esąs kritikas. V. Bičiūnas atsiprašinėjo dėl savo silpnų jėgų ir čia pat egzaltuotai samprotavo apie kritiko darbą, jo atsakomybę, tvirtino laikąsis tų pačių pažiūrų į kritikos uždavinius kaip ir kiti „Skaitymų" recenzentai. V. Bičiūnas pabrėžė kritikui būtiną nuoširdų atvirumą, nepaisantį jokių „kūmysčių" bei „giminysčių", tačiau atmetė A. Jakšto (vėlgi jo!) ir B. Sirakuzino kritinį subjektyvizmą.

V. Bičiūnas nemokėjo būti objektyvus. Jis savaip ir ne visur įtikinamai komentavo „Pragiedrulių" idėjinį turinį, žiūrėdamas, „kiek čia atvaizduota tautinio lietuvių kilimo realumas ir jo būtinumas". Veikėjų charakteriuose jis ieškojo Vaižganto biografijos atitikmenų. Recenzentas nekukliai šliejosi prie epopėjos

[2–3] Ten pat, 1922, kovo 9—10, gegužės 31.
[4] Krašto balsas, 1922, lapkričio 23.

autoriaus, pasakojo savo atsiminimus, citavo pats save, darė netikėtus ekskursus į pašalius, garsiai mąstė, kaip reikėtų rašyti.

Neįprastai laisva „Pragiedrulių" interpretacija, kuri patiko žurnalo redaktoriui V. Krėvei ir autoriui [5], suerzino profesionalų kritiką V. Jocaitį. Pagyręs lengvą it romane V. Bičiūno stilių, V. Jocaitis replikavo, kad recenzentas eina slidžiais keliais: pradeda nuo išvadų, bet jų neįrodo, mėgsta sofizmus, ištęstai ir netiksliai formuluoja teiginius, nukreipia skaitytojus nuo esmės [6]. Pats V. Bičiūnas buvo geros nuomonės apie savo jaunystės rašinį — po penkiolikos metų rengėsi jį išleisti atskiru leidiniu [7].

Maironio 60-metis 1922 m. rudenį sutapo su J. Tumo-Vaižganto darbo Lietuvos universitete pradžia. Spalio 1 d. Humanitarinių mokslų fakulteto lietuvių literatūros lektorius pradėjo studentams skaityti apie Maironį specialų kursą, kurio įžanginę dalį žodis į žodį su visais kreipiniais paskelbė žurnale [8]. Čia surinkta unikalios medžiagos apie poeto vaikystę, mokslo metus, pedagoginį darbą, pateikta jo raštų bibliografija. Stamboką biografinę apybraižą Vaižgantas parengė ir A. Dambrausko-Jakšto 60-mečiui. Joje aprašė universalaus kultūros veikėjo jaunas dienas, pasiaiškindamas, kad pastarosios jo dienos matomos visiems. Vaižgantas net nemėgino užtarti ką tik B. Sruogos iškoneveiktos A. Jakšto poezijos, o savo apybraižą baigė humoristiškai skambančiu sakiniu: „Ir sunku dabar bepasakyt, ar mes daugiau laimėjome, gavę Al. Dambrauską kunigą, ar būtume daugiau laimėję, gavę Al. Dambrauską — matematikos profesorių".

---

[5] V. Bičiūno 1922 rugsėjo 29 laiškas N. Bičiūnienei.— VVUBR, F 199—126.

[6] Lietuva, 1922, rugpjūčio 24.

[7] *Rp. [Reporteris].* 25 literatūrinio darbo metai V. Bičiūnui.— Lietuvos aidas, 1937, kovo 28.

[8] Tolesnius studijos apie Maironį skyrius žr.: Tėvynės balsas, 1922, spalio 24—27; Atspindžiai, 1923, Nr 1, p. 1—11, Nr 2, p. 33—37.

A. Šmulkštys-Paparonis, atsisveikinęs su eiliuota kūryba, virto teatro kritiku [9]. „Skaitymuose" jis daugiau reiškėsi kaip literatūros kūrinių recenzentas: išspausdino studijėlę apie P. Vaičaičio poeziją, mėgino įvertinti prieš karą išėjusius stambius Lazdynų Pelėdos ir J. Dobilo prozos veikalus. Nepatenkintas temine P. Vaičaičio eilėraščių klasifikacija kauniškiame jo poezijos 1921 m. leidime, Paparonis suskirstė juos į epinius, lyrinius ir vertimus bei sekimus. Lyrinę kūrybą smulkiau jis dalijo pagal klasicistų nustatytus, bet naujosios poezijos neaprėpiančius tradicinius žanrus — į odę, himną, satyrą, elegiją ir dūmą. Ir pats kritikas pamatė, kad kai kurie P. Vaičaičio eilėraščiai netelpa į šias schemas. Lietuviško vargo dainiaus kūrybą Paparonis nagrinėjo tarytum autentišką jo biografijos dalį. Vesdamas skaitytojus šiuo abejotinu keliu, kritikas suklaidino kai kuriuos vėlesnius P. Vaičaičio tyrinėtojus, patikėjusius, kad poeto elegijos sietinos su jo liga ir artėjančia mirtimi [10]. Paparonis išaiškino ligi jo neatsektų P. Vaičaičio vertimų šaltinius, atskleidė eilėraščių formos trūkumus.

Recenzuodamas Lazdynų Pelėdos apysaką „Klaida" ir J. Dobilo romaną „Blūdas", Paparonis šalia turinio atpasakojimų, tipų analizės neišleido iš akipločio, ir kaip šiuose kūriniuose nušviesta 1905 metų revoliucija. Jis padarė išvadą, kad „Klaidos" autorė gerai nesuprato revoliucijos: įvairius gandus ir nusižengimus palaikė jos idėja. „Blūdą", nepaisant jo formos trūkumų [11], Lazdynų Pelėdos kūrinio fone Paparonis vertino teigiamai, tačiau nenorėjo sutikti, kad romane pavaizduoti Karklynkiemio gy-

---

[9] Jis spausdino teatro recenzijas „Lietuvoje" 1921 m., „Laisvėje" 1922 m., „Ryte" 1923 m.

[10] Tai atskleista str.: *Zalatorius A.* Poeto dalia ir dainos.— Kn.: *Vaičaitis P.* Lėkite, dainos. V., 1975, p. 22.

[11] Pripažindamas savo romano netobulumą, J. Dobilas vadino „Blūdą" „filius abortivus" (neišnešiotu kūdikiu) ir rengėsi jį perkurti.— VVUBR, F 295—8.

ventojai yra visos Lietuvos atstovai. Permąstydamas veikėjų charakterius, Paparonis priartėjo prie demokratinės kritikos vertinimų. Krikščionių demokratų partijos veikėjas, kuris tikybos reikalus laikė svarbiausiais [12], pasirodė pritariąs griežtai kunigijos ir klebonijos kritikai „Blūde", gerbiąs įsitikinusį savo tiesa socialistų agitatorių, besižavįs greitomis parodytu jaunu kunigėliu, kuris, „sveikai žiūrėdamas į gyvenimą, supranta revoliucinio judėjimo prasmę, smerkia Kantičkų ir Ūsevičių tikybinį fanatizmą ir su kiekvienu žmogumi elgiasi kaip lygus su lygiu".

„Blūdo" autorius J. Lindė-Dobilas, toliau plėtojęs tikybos tolerancijos idėjas, ieškojo artimų savo dvasiai žmonių. V. Krėvės žurnalui jis atsiuntė straipsnį „Reikalingumas mums renesanso ir kun. Vienožinskis". Šiame ištęstame ir nesistemingame rašinyje jis palietė, nors ir neatskleidė iki galo, nemažai problemų. J. Dobilas kvietė visuomenę nuo fizine jėga imponuojančio karžygio atsigręžti į ramų artojėlį, reiškiantį tautos dvasią, ir pagerbti jos slaptavietes atspėjusį poetą A. Vienažindį. J. Dobilas laikė jį žmogumi, kuris išsivadavo iš A. Strazdą tebekausčiusios religinės vergijos: „Ne kokios religinės tiesos, ne sąžinė, ne baimė dėlei atsakomybės prieš dievą už savo darbus sukelia jame taip gilius jausmus, bet žvaigždėtas dangus, tas amžinas poezijos viliotojas jaunikaitis". A. Vienažindžio kūrybą skatinęs *das ewig Weibliche* [13] ir galingi jausmai, sukelti galingų minčių. Jo dainos (rinkinio negavęs, autorius citavo jas iš atminties) savo ekstaze jam rodėsi tolygios pagoniškam Punios kunigaikščio Margio susideginimui, priartinusiam lietuvių dvasią prie dievybės idealų. Mėgindamas įrodyti renesansinę A. Vienažindžio prigimtį, J. Dobilas tolimomis digresijomis jį lygino su A. Bara-

---

[12] Klasės ir politinės partijos Lietuvoje 1919—1926 metais.— V., 1978, p. 166.

[13] Amžinasis moteriškumas *(vok.)*.

nausku, Dante, M. Meterlinku. Kritiko argumentai buvo netikėti ir sunkiai įtikinami.

„Mums, partiniams, religiniams arba patriotiniams karžygiams, nebuvo nei laiko, nei noro, nei gal išgalių tą liaudies poetą, kaip mes jį su nekuria panieka vadiname, suprasti. <...> Visi poterių rašytojai beveik aukščiau už jį statomi",— ironizavo straipsnio autorius. Jis konstatavo lietuvių visuomenės abejingumą kultūrai ir dėl to kaltino kritiką. „Bet neseniai būrelis mūsų inteligentų pasiskelbė nustatysiąs tam tikrą kritiką su plačia plačia, kaip pasaulis, mintimi. Ir tikrai, kol teoretikai apie kritiką šnekėjo, daug vilties žadino, bet vos išėjo dirvonų plėšti, tuojau pamatėme, jog jaunutės entuziastų karžygėlių rankelės sunkaus kritikos arklo nepavaldo. Bet ir tuo galima būtų džiaugtis, kad mokosi darbo, tik, deja, kai kurie jų per daug išdidūs ir nereikalingai žmones užgauna". Perskaitęs straipsnį, Vaižgantas pakiliai referavo: „Mes privalą atsigimti iš artojėlio dvasios slėptuvės. Taigi „į artojėlį"! [14]

J. Dobilas užgesino „Skaitymų" konfliktą su Vydūnu. Straipsnyje „Mintys ir pastabos, kaip Vydūnas suprasti" jis bandė išnarplioti filosofijos ir literatūros ryšius B. Sirakuzino užsipulto rašytojo kūryboje. Sugretintas su F. Niče ir L. Tolstojumi, Vydūnas iškilo kaip žmogaus kilnumo vaizduotojas, modernistas, sugebantis perkelti skaitytoją į žilą senovę ir atskleisti slėpiningas jėgas. Tautos dvasios, kaip ir straipsnyje apie A. Vienažindį, J. Dobilas neįsivaizdavo be misticizmo. O tokiai mistikai, jo nuomone, liuteronų tikyba palankesnė už griežtai apibrėžtą katalikybę, tad Vydūno kūryba lietuviams negali būti svetima. P. Vilūnas pasijuokė, kad J. Dobilas išteisino rašytoją filosofą, net neskaitęs B. Sirakuzino sukritikuotų „Jūrų varpų" [15], tačiau

---

[14] Tėvynės balsas, 1922, rugpjūčio 31.
[15] Naujoji gadynė, 1922, gruodis, p. 24.

ši apologija visiškai patenkino „Skaitymų" redaktorių V. Krėvę [16] — antrąjį Vydūno recenzentą žurnale.

Išstumtas iš valdžios buržuazinis politikas, istorikas A. Voldemaras, pradėjęs profesoriauti Lietuvos universitete, ėmėsi mokslo darbo. Jis pakrypo į literatūros tyrinėjimus, kurių reikšmingiausi paskelbti „Skaitymuose". Pustrečio spaudos lanko studijoje „Krėvė romantikas ir klasikas" A. Voldemaras užsimojo, iš vienos pusės, parodyti visuomenei žymaus kūrėjo (jo pavadinto genialiu rašytoju) paveikslą, o iš kitos — padėti rašytojui geriau pažinti pačiam save. Šiuos uždavinius, išnagrinėjęs psichologiniu aspektu V. Krėvės dvitomį „Šiaudinėj pastogėj" ir „Dainavos šalies senų žmonių padavimus", A. Voldemaras atliko su gera literatūros kritiko nuovoka.

Studiją nesaikingai išplėtė bendra ano meto tyrinėtojų silpnybė smulkmeniškai pasakoti turinius. A. Voldemaras išanalizavo viso labo 8 kūrinius, išdėstydamas juos įsivaizduojama tobulėjimo seka. Iš pradžių jis aptarė realistinius (vadinamus natūralistiniais) apsakymus „Vargingas gyvenimas" („Dvainiai"), „Silkės", po to — dramatizuotą apysaką (A. Voldemaro terminas) „Žentas", vėliau — tarpukelyje tarp realizmo ir romantizmo esančius apsakymus „Skerdžius" ir „Bedievis" (išryškino panteistines ir animistines idėjas), pasaką „Perkūnas, Vaiva ir Straublys", o galiausiai — padavimus „Gilšė" ir „Milžinkapis", kuriuos apibūdino kaip literatūros perlus. Daugelis jo charakteristikų ilgą laiką buvo kartojamos kitų V. Krėvės kūrybos tyrinėtojų ir populiarintojų darbuose.

Lietuvių rašytojo kūrybą A. Voldemaras vertino ne nacionalinės literatūros, kurią turbūt mažiausiai pažino, o pasaulinės klasikos kontekste: „Dainavos šalies senų žmonių padavimus" kėlė aukščiau už Ž. Bedje atgaivintą „Romaną apie Tristaną ir

---

[16–17] LK 17, p. 101, 103.

Izoldą", rodydamas didžiulę erudiciją, minėjo ar citavo antikos filosofus Ksenofaną, Demokritą, poetus Vergilijų ir Horacijų, patristą Tertulianą, romantizmo ir realizmo epochų milžinus J. V. Getę, A. Mickevičių, L. Tolstojų, A. Fransą, rėmėsi teoriniais prancūzų literatūros tyrinėtojų veikalais. Savo straipsnio A. Voldemaras ne tik nedavė skaityti V. Krėvei, bet ir neparodė korektūros[17].

Neįtarsi, kad straipsnį „Balio Sruogos lyrika" rašė gimnazistas. J. Petrulis gerai nutuokė apie simbolizmą — tai matyti iš paprasto ir aiškaus jo apibūdinimo: „Simbolizmas tuo svarbus, kad pasigaunant tam tikrų objektų, vaizdų, galima juo plati gili mintis išreikšti. <...> Simbolius galima įvairių įvairiausiai suprasti. Jiems kiekvienas gali ypatingų reikšmių duoti ir tokiu būdu daugelis savo jausmus ten atrasti. Čia yra visuotinumas. <...> Kur reikia ieškoti, raustis, ten gyvybė. Bet, iš kitos pusės, simbolizmas labai aptemdina, daro nepaprasta, ir dažnai būna nenatūralu". J. Petrulis išnagrinėjo egocentrinius ir visuomeninius B. Sruogos poezijos motyvus, aptarė žodyną, literatūrines įtakas ir laisvos improvizacijos nulemtus trūkumus. Straipsnio autoriaus išvada, kad „visas Sruoga — kontrastų ir disonansų sukaupimas", nuskambėjo ne kaip jakštiškas priekaištas, o realiai apibendrino poeto kūrybos esmę.

V. Mykolaitis[18] originalia laiško savo bičiulei forma recenzavo J. Sakalo ir Dasaičio (D. Jasaičio) poezijos knygą „Padangėse", subtiliai nurodydamas rimtus jos trūkumus. Jo nuomonė sutapo su A. Jakšto[19] ir Vaižganto[20] nuomone, kad šiame keimaryje visai menkos D. Jasaičio „lunatiškos" eilės: „Be lyties [formos] nėra meno. <...> Poezija sutinka reikštis tik ritmu gyvenančia lytimi, sutinka reikštis „baltomis eilėmis", sutinka

[18] Straipsnio parašas: *P. Mykolaitis.*
[19] Draugija, 1921, Nr 11—12, p. 385—390.
[20] Tautos balsas, 1921, gruodžio 29—30.

net ir „eilėse prozoj" spindėti. Bet visa tai nėra laisvas rašymas. <...>vidaus vienybė ir vidaus ritmas yra siela visokios poezijos ir dailės".

Literatūros ir didaktikos knygas nuo 1914 metų pradėjo leisti užsienyje baigę mokslus filosofijos daktaras J. Tumėnas. Prancūzijoje išspausdintoje brošiūroje „Nuomonius" (1917), papuoštoje autoriaus portretu rokoko stiliaus rėmuose, jis apsiskelbė didžiu poetu ir filosofu („grand poète et philosophe"), rašančiu šedevrus[21], nors iš tikro jo grožinė kūryba buvo grafomaniška. Recenzentas V. Jocaitis (V. J.)[22] per nelietuviškos sandaros sakinių griozdus neįstengė prasibrauti iki „filosofiškai politiškos skaitytinės dramės" apie 1794 m. sukilimą „Lietuvos neprigulmys" turinio. Autorių jis įsivaizdavo kaip graikų smilkalo dūmuose apsvaigusią pitiją, skubančią „tarti visą eibę daugiau ar mažiau keistų ir vargiai suprantamų žodžių, sakinių, minčių, vaizdų, kurie, be to, nėra pilni, pabaigti, o tik kažkokios nuotrupos..."

Kaip matome, „Skaitymų" kritikams nestigo pilietinės drąsos, nagrinėjant ir vertinant lietuvių rašytojų bei literatų kūrybą. Permainingoje pasaulėžiūrų kovoje pažangios, demokratinės kultūros tradicijos varžėsi su reakcinėmis ir konservatyviomis tendencijomis. Žurnale vis stiprėjo antiklerikalinis kritikos kryptingumas, palaikomas net ir liberalesnių kunigų. Kritikai pastebimai vadavosi iš provincialaus užsisklendimo, ieškodami lietuvių literatūros sąsajų su pasauline kultūra, naujų vertinimo kriterijų, periminėjo vienas kito patyrimą. Šalia studijinio pobūdžio straipsnių, tradicinės struktūros recenzijų „Skaitymuose" atsirado nau-

---

[21] Po dviejų dešimtmečių save jis vadino nesuprastu didžiuoju genijumi.— Žr.: Justino Tumėno kūryba. K., 1938, p. 71.

[22] Autorystė nustatyta pagal Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijos kasos knygą.— LTSR CVA, f. 391, ap. 4, b. 1203, l. 82.

jesnių, intymesnių kritikos formų, buvo linkstama į esejinį dėstymą.

1923 m. rugpjūčio 4 d. „Metropolyje" įvairių meno sričių atstovai iškilmingai sutiko J. A. Herbačiauską, atvažiavusį gyventi į Kauną[23]. Ilgametis Krokuvos universiteto lietuvių kalbos lektorius buvo ištrauktas iš baisaus skurdo ir troškios aplinkos, kurioje jis skundėsi esąs žmogus be tėvynės, vienodai svetimas ir lenkams, ir lietuviams[24].

J. A. Herbačiausko, pirmojo lietuvių literatūrinio almanacho „Gabija" (1907) redaktoriaus, modernizmą propaguojančių straipsnių rinkinio „Erškėčių vainikas" (1908) autoriaus, tikrieji ir tariamieji nuopelnai jau buvo apsinešę laiko nuosėdomis. Retas Lietuvos rašytojas nutuokė apie jo grožinę ir literatūrinę-publicistinę kūrybą lenkų kalba — dar prieš karą Krokuvoje išleistas penkias knygas. Kauniečiams menininkams nepalyginti geriau buvo žinomos trys J. A. Herbačiausko politinės brošiūros, neseniai išėjusios Lenkijos legionierių atplėštame Vilniuje. Daugeliui šypseną tebekėlė pasinešusio į diplomatines paslaugas literato bandymai tarpininkauti J. Pilsudskio ir M. Sleževičiaus vyriausybėms, jo nušvilpimas 1919 m. rudenį Kauno teatre, kai jis triukšmingai dėstė reikalą susiartinti Lietuvai su Lenkija[25].

Rašytojo sugrįžimą į gimtąjį kraštą išreklamavo L. Gira paskutinėje, 24-ojoje „Skaitymų" knygoje. Leidinio redaktoriaus informacija apie J. A. Herbačiausko rašomą trilogiją „Hierofantas Johannes" — „naujojo Jono Krikštytojo naująją dramą"[26] — plunksnos žmonėms padarė įspūdį. Suglumo netgi toks kritiškas kolegoms literatas kaip V. Bičiūnas: „Taigi tikėdami „Skaitymų" redakcijai ir gerai žinodami, jog mūsų literatūroje dar nėra buvę

---

[23] J. Vienožinskio laiškas J. Tumui.— VVUBR, E 122—33.
[24] J. A. Herbačiausko laiškas A. Dambrauskui.— Ten pat, E 112—37.
[25] *Šėmis B [Biržiška M.].* Vilniaus Golgota.— K., 1930, p. 48.
[26] J. A. Herbačiauskas Kaune.— Skaitymai, 1923, kn. 24, p. 176.

pasaulinio įžymumo kūrinių, turime J. A. Herbačiauską pristatyti pirmuoju tarpe visų mūsų poetų" [27].

Tame pačiame „Skaitymų" numeryje išspausdintas J. A. Herbačiausko straipsnis „Meno takai ir takeliai. (Iš vaidintuvės aeroplano matomi ir svarstomi)". Gerai įvaldytu retorišku stiliumi, šmaikštaudamas aforizmais ir paradoksais, autorius jame išdėstė savo idėjinę ir estetinę programą.

J. A. Herbačiauskas, pasirodo, nusivylęs imperialistine Lenkijos vyriausybės politika ir dienos ūpui tarnaujančia literatūra. Jis nepatikliai žiūri ir į buržuazinės Lietuvos visuomeninį gyvenimą bei meno ateitį. Iš pavergtos šalies Lenkijai virtus viešpataujančia valstybe, tautos dvasia, jo nuomone, staiga apmirė: įpratusiems kovoti dėl laisvės menininkams pritrūko temų. Valdovai, trokšdami paglemžti kaimyninius kraštus, susirgo tragikomiška didybės manija. Prakilnūs romantikai tapo didžiausiais reakcininkais, netolerancijos ir neapykantos skleidėjais. Taurių idealų žūtis sunaikino meno turinį. Lietuvos menininkus J. A. Herbačiauskas ragino ugdyti kūrybos galią, kuri pakeltų tautos prestižą, nepriklausyti nuo politinių partijų ir naujųjų „ponų" — dvasinio chamizmo atstovų. Į visuomenės gyvenimą jis jau nebežiūrėjo dvasios aristokrato akimis kaip „Gabijoje". Politiką, apvalytą nuo biznio, dabar vadino gilios prasmės mokslu ir menu, o tikrą menininką — gyvenimo artistu, nepralenkiamu diplomatu, liaudies balsu, jos skausmo skundu. Tačiau kūrybos klausimus po senovei aiškino idealistiškai ir mistiškai.

Iš straipsnio išryškėjo griežtas nusistatymas prieš nesudvasintą tikrovės vaizdavimą, autoriaus vadinamą cinišku realizmu. Jis dėjo galvą už romantinį meną ir maištaujantį menininką, kuris sugeba pakilti iki heroikos ir tragizmo, intuityviai ieško

[27] *Bičiūnas* V. Nūdien dominuojantieji poetai [rankr.].— VVUBR, F 242—202.

savyje gamtos stebuklų kaip magas ar hierofantas (senovės graikų ir egiptiečių tikybos apeigų aiškintojas). Naujosios meno kryptys — futurizmas, dadaizmas, ekspresionizmas ir kitos — vien mėgdžiojančios svetimas mintis bei vaizdus, joms stinga gaivališkos širdies, gyvos formos, savito žodžio.

Pasaulinės literatūros, istorijos, mitologijos pavyzdžiais J. A. Herbačiauskas aukštino nemarią Meno dvasią. Priešingai A. Jakštui, grožio kūrybos šaltiniu jis laikė ne dievą, o Liuciferį — šviesos nešėją, legendose iškylantį Prometėjo, Skrajojančio Olando, Amžinojo Žydo ir kitokiais pavidalais. Menininkas — viešpaties vagis, darantis įtaką pasaulio vaizduotei. Jis turi išdrįsti laužtis į dangų ir išplėšti liepsną, kad taptų žemėje „ugniniu Mozės stulpu, gražios naujienos žaibu ir griaustiniu". Tokias mintis, būdingas lenkų neoromantizmo estetikai, J. A. Herbačiauskas vėliau su tam tikrais variantais kartojo daugelyje savo straipsnių ir grožinių kūrinių.

Žurnalą paįvairino dažname numeryje spausdinama medžiaga apie užsienio rašytojus ir jų kūrinius. Nors čia nebuvo jokios sistemos, bet ir iš atsitiktinių publikacijų susiklostė įdomi pasaulio klasikinės ir naujosios kaimyninių kraštų literatūros mozaika.

Antikinės kultūros specialistas A. Voldemaras dalykiškai išnagrinėjo J. Ralio verstą Homero „Odisėją". Ne vieną smulkmenišką pastabą laikas atmetė, nepasiteisino kritiko siūloma senovės graikų vardų rašyba, bet įtaigiai argumentuoti reikalavimai atkurti poetinį žodį gimtosios kalbos dvasia, remiantis dainų bei pasakų stilistika, turėjo poveikio lietuvių vertėjams.

600-osioms Dantės Aligjerio mirties metinėms katalikiškoje spaudoje pasirodė A. Jakšto [28], V. Mykolaičio [29], P. Dovydai-

[28] Draugija, 1921, Nr 6—7, p. 194—198.
[29] Ateitis, 1921, Nr 6—7, p. 143—152.

čio[30] straipsnių apie viduramžių ir Renesanso epochų sandūros genijų. Sugrįžęs iš stažuotės Italijoje[31], viešomis paskaitomis ir straipsniais apie Dantę[32] pradėjo Lietuvoje populiarinti Vakarų Europos rašytojus Aukštųjų kursų lektorius V. Dubas — Varšuvos, Paryžiaus ir Maskvos universitetų auklėtinis, ikirevoliucinės rusų spaudos bendradarbis.

„Skaitymuose" išspausdinta trijų lankų A. Voldemaro studija „Dantė" — išsamiausias lig šiol poeto gyvenamojo meto, jo biografijos, kūrybos tyrinėjimas lietuvių kalba. Autorius, prieš karą specializavęsis Italijoje[33], panaudojo nemažai itališkų, angliškų, prancūziškų, vokiškų, rusiškų šaltinių, rėmėsi lotynišku savo rankraščiu apie Vergilijų. Plačiausiai darbe nagrinėjamas istorinis fonas ir pirmosios dvi „Dieviškosios komedijos" dalys — „Pragaras" ir „Skaistykla" (A. Voldemaro vadinama „Švaistykla"), drąsiai diskutuojama dėl scholastinės Kristaus teisingumo sampratos kūrinyje. Savo studiją A. Voldemaras baigė aukštinančiais „poeto amžinumą sulyginus su politikos galybėmis" D. Kardučio žodžiais, bet pats vis brido gilyn į tautininkų politikos raistą, užmesdamas rimtai pradėtus istorijos ir literatūros tyrinėjimus.

Vaižgantas recenzavo Ž. Verno „Kelionės aplink pasaulį per 80 dienų" vertimą. Pasidžiaugęs pozityviu knygos turiniu ir gera J. Balčikonio kalba, recenzentas palietė opią verstinių raštų problemą: kai kurie jų tiesiog demoralizuoją kalbą.

Vertimai buvo raizgalynė, kurios niekas negalėjo sutvarkyti. Išgarsėjusią simbolistinę G. Hauptmano pasaką-dramą „Pasken-

---

30 *Dovydaitis P.* Dantė ir Beatričė.— Naujoji vaidilutė, 1921/1922, sąs. 2—5, 1922/1923, sąs. 1—3. Šia tema filologas N. Arsenjevas Kauno miesto teatre 1921 m. rugsėjo 11 d. skaitė paskaitą.— Žr.: Lietuva, 1921, rugsėjo 10.

31 Lietuviškoji enciklopedija.— K., 1939, t. 7, sk. 65—66.

32 Lietuva, 1921, rugsėjo 14; Lietuvos mokykla, 1921, p. 368—381.

33 Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija.— V., 1971, t. 3, p. 826.

dęs varpas", lietuviškai išleistą Čikagoje ir Marijampolėje, teatro užsakymu iš naujo vertė K. Binkis, o šiam atsimetus nuo sutarties (nors ir paėmus avansą) — P. Būdvytis [34]. „Skaitymuose" V. Soblys recenzavo marijampolišką J. Žiugždos vertimą literatūros požiūriu. Jis rūpestingai atpasakojo dramos turinį, išnagrinėjo veikėjų charakterius, atskleidė neišsprendžiamą svajonių ir realybės konfliktą, tačiau nepratarė nė žodžio, kaip kūrinys išverstas. L. Gira išnašoje pažymėjo, kad „vertimas be galo tolimas poezijos ir poetikos žvilgsniu nuo originalo".

Olandijos dramaturgo H. Hejermanso drama „Du keliu", dar prieš karą lietuvių spaudoje sukėlusi karštą polemiką [35], J. Vaičkaus pastatyta Kauno miesto teatre, susilaukė tokių pat prieštaringų vertinimų [36]. V. Bičiūnas „Draugijoje" irzliai pasmerkė antiklerikalines filosofines dramos idėjas ir apkaltino autorių — žydą svetimumu krikščionių psichikai, krikščioniškos tobulybės idealų nesupratimu [37]. Nesiginčydamas su tokiu požiūriu, A. Šmulkštys-Paparonis „Skaitymuose" įrodė, kad meno atžvilgiu tai yra didžiai talentingas kūrinys. Kai kurie Paparonio eilėraščių motyvai, jo pastabos apie J. Dobilo kūrybą, pagaliau ši recenzija rodė atkaklias rašytojo kunigo pastangas įveikti klerikalinį dogmatizmą, siekiant laisvesnio mąstymo.

Didžiausią įspūdį jauniems lietuvių literatams darė Nobelio premijos laureato R. Tagorės kūryba. Šis poveikis itin sustiprėjo, kai 60-osioms jo gimimo metinėms Frankfurte prie Maino atnaujinęs ekonomikos studijas būsimasis akademikas A. Rimka „Skaitymuose" paskelbė vos ne šimto puslapių studiją apie indų

---

[34] LKLIR, f. 13—1796, l. 10, 64.
[35] Žr.: PA, p. 162—165.
[36] J. Vaičkaus pastatytieji „Du keliu".— Lietuva, 1919, birželio 6; *Levitas V. [Jocaitis V.].* Trys keliai.— Ten pat, birželio 8.
[37] *Bičiūnas V.* Nelemtas išmislas.— Draugija, 1919, Nr 9—10, p. 412.

rašytoją, M. Vaitkaus pavadintą naujuoju žmonijos pranašu[38]. „Man patiko jo gilus žmogaus sielos virpėjimų (psichologijos) pažinimas ir begalinis gyvenimo optimizmas. Kada privargdavau ką kita bedirbdamas arba sunkios mintys imdavo varginti vieno ar antro Europos šių dienų rašytojų pasiskaičius — imdavau Rabindranath Tagorės raštų, kuriuos beskaitant šviesiau sieloje pasidarydavo",— rašė A. Rimka studijos pratarmėje. Jis labai pagarbiai apžvelgė egzotiško poeto, dramaturgo, romanisto, filosofo biografiją ir kūrybą, pateikdamas nemažai ištraukų iš R. Tagorės knygų, apibūdino jo pažiūras į tautą, mokslą, tikybą, šeimą, gyvenimo prasmę. Nors A. Rimka didžiausią dėmesį sakė kreipęs „į mintį bei dvasią, o ne į formą", bet kai kurie jo išversti „Gitandžali" fragmentai, žurnalisto A. Braziulio palyginti su K. Vairo-Račkausko vertimais, net pranoko pastaruosius[39]. A. Rimka populiarino savo mėgstamą rašytoją liberalinėje spaudoje[40]; pirmąją ir lig šiol Lietuvoje stambiausią studiją apie R. Tagorę jis vėliau papildė ir išleido atskira knyga[41].

Rekomenduodamas „Skaitymams" stambų kompiliacinį būsimos žmonos V. Daugirdaitės (V. D-tės) straipsnį apie vokiečių rašytoją V. Bonzelsą, B. Sruoga rašė L. Girai: „Man pačiam teko jis redaguoti, ir Bonselsą aš gerai pažįstu: mano nuomone, straipsnis dėtinas. Tiesa, aš į Bonselsą žiūriu visai kitaip ir taip niekuomet apie jį nerašyčiau, kaip ten parašyta, bet galima apie [jį] ir taip rašyt — ir tai turi savo raciją"[42].

Straipsnis buvo išspausdintas su redakcijos pastaba: „Žemiau dedamas rašinys apie Bonselsą yra per daug jau entuziastingas

---

[38] Ganytojas, 1922, Nr 8, p. 243.
[39] *Vidmontas G.* Knygos, raštai.— Trimitas, 1924, Nr 196, p. 31.
[40] Lietuvos žinios, 1922, kovo 9—11, 23, 26, balandžio 26, birželio 4; Jaunimas, 1923, Nr 22, p.5—6, Nr 23, p. 4—6.
[41] *Rimka A.* Rabindranath Tagore: Rašytojas ir žmogus.— K, 1924.— 128 p.
[42] VRBR, f. 7—794, l. 8.

ir priduodąs daug didesnės jam reikšmės, negu kad yra. Panteistinė Bonselso pasaulėžvalga, aišku, negali apginti savo pozicijos nei nuo teistų, nei nuo racionalistų puolimų, ir pati ji yra ne per sveikiausio dvasios stovio padaras. Tačiau neabejotinai ir Bonselso asmuo, ir kūryba — įdomus ir mūsų laikams charakteringas reiškinys, ir dėl to mielai dedame šią apie jį studijėlę". Redaktorius apsidraudė nuo galimo dvasininkijos nepasitenkinimo tokiais vokiečių poeto pareiškimais, kaip „Aš nieko bendra neturiu su jokia formalia religija, juo labiau nenoriu naujos steigti", ar dievo tapatinimu su meile, pačiu žmogumi („Dievas ir žmogus — viena, tai Bonselso *credo*"). Plačiai apžvelgusi etines V. Bonzelso pažiūras ir įvairių žanrų kūrinius, autorė siūlė kuo greičiau išversti į lietuvių kalbą romantišką jo kūrinį apie gamtą „Bitė Maja ir jos nuotykiai". P. Mašiotas tais pat 1923 metais pateikė mažiesiems skaitytojams šį romaną, o vėliau vaikų žurnaluose paskelbė dar kelias V. Bonzelso kūrinių ištraukas [43].

Lietuvos atstovas Kopenhagoje J. Savickis pirmajame „Skaitymų" numeryje išspausdino vienintelį savo rašinį šiame žurnale — straipsnį apie danų literatą ir kalbininką A. Benediktseną, kuris, 1893 m. atvykęs į Lietuvą, parašė knygą „Tauta, kuri atsibunda", vėliau išleistą ir anglų kalba. Straipsnyje duota keliolika ištraukų iš jo knygos ir linkima iš naujo apsilankyti Lietuvoje. Ilgametę savo svajonę A. Benediktsenas įgyvendino. Iškilmingos jo sutiktuvės Kaune 1923 m.[44] ir mirtis 1927 m.[45] sukėlė platų atgarsį lietuvių spaudoje. Nerami A. Benediktseno

---

[43] Žiburėlis, 1925, Nr 17, 1926, Nr 9; Saulutė, 1927, Nr 19.

[44] Lietuva, 1923, rugpjūčio 23, 25, 26; Lietuvos žinios, rugpjūčio 25; Litova Stelo, 1923, Nr 10, p. 29.

[45] *Savickis J.* A. M. Benedictsen.— Lietuva, 1927, lapkričio 5 ir kitur. Lietuviškojoje enciklopedijoje (1935, t. 3, sk. 461) neteisingai nurodyta A. Benediktseno mirties data — 1928 m.

asmenybė ir veikla lituanistikos srityje verta mūsų kalbininkų, literatų, istorikų dėmesio.

Įvairiapusiškai žurnale nušviesta artimiausių kaimynų — latvių literatūros būklė. O. Puidienė, dar prieš karą papildžiusi E. Volterio apybraižą „Latvių literatūra" [46], parašė glaustą šios literatūros apžvalgą, kurioje suminėjo ar panagrinėjo maždaug 60-ties autorių kūrybą — nuo pirmojo „Tėve mūsų" maldos vertimo iki proletarinės literatūros. „Skaitymuose" išryškėjo abu kraštutiniai kaimyninės literatūros poliai: kairysis, nulemtas latvių proletariato žadintojo J. Rainio, kurį, rodydamas sąsajas su Lietuva, objektyviai charakterizavo L. Natkevičius (V. Parausvinis), ir dešinysis, atstovaujamas E. Prūsos (Prūsienės) mėginamo pateisinti politinio avantiūristo A. Niedros [47].

Prisiminę ankstesniame skyriuje aptartą B. Sruogos straipsnį apie R. Rolaną ir M. Kemšio publikacijas, galime sakyti, kad „Skaitymai" plačiau ar siauriau apibūdino visą būrį senovės graikų, italų, prancūzų, vokiečių, danų, olandų, indų, rusų, latvių rašytojų. Šiame būryje vyravo amžininkai su savo meto filosofijos, visuomenės, literatūros problemomis.

Ne tik literatūros, bet ir meno pagrindiniai vertintojai spaudoje buvo rašytojai; „Skaitymuose" jie kai kur reikšmingai papildė specialistus. Tai pasakytina apie padrikas, bet atviras ir nuoširdžias P. Vaičiūno publikacijas, skirtas lietuvių dramos negalavimams ir teatro kritikai. Dramos teatrui, pasikeitus istorijos aplinkybėms, trukdąs „žygiavimas mažam rate": skurdžiai atrodo repertuaras, kuriame tarytum vengiama pasaulinio meno šedevrų („lietuviškas lietuviškumas"), trūksta artistų (vienas režisierius — dviem aktoriams). Turint tik mažutėlį teatro rūmų pamatą, dar ne metas galvoti apie jo bokštus — meno kryptis.

[46] Žr.: Draugija, 1908, Nr 23, p. 252—258, Nr 24, p. 356—362.
[47] A. Niedrą kritiškai įvertino E. Skujeniekas (Em. Pušinis) „Socialdemokrate", 1924, rugsėjo 25.

Ši užuomina A. Sutkui, deja, sąlygota to paties „mažo rato". P. Vaičiūnas smerkė tokią spaudos praktiką, kad apie teatrą rašo kas tik nori ir kaip tik nori. Kritikas turėtų atskleisti aktoriaus sielą, parodyti jo kūrybos procesą, o ne paviršutiniškomis pastabomis įžeidinėti kūrėją. Kita kritikų yda P. Vaičiūnas laikė jų norą, kad menas būtų utilitarus. Taigi jis perkėlė į teatrologijos dirvą kai kurias E. Radzikausko ir B. Sirakuzino estetines koncepcijas. P. Vaičiūnas kritiškai atsiliepė apie S. Čiurlionienės „Pinigėlius", ir ši vėliau atsilygino jam tuo pačiu [48].

. Visas meno kritikos sritis stengėsi aprėpti O. Pleirytė-Puidienė. „Skaitymuose" ji paskelbė aštrų straipsnį apie pirmuosius lietuvių operos žingsnius ir sukritikavo Dramos vaidykloje pastatytą „Kęstutį". Žurnale nagrinėjamus spektaklius — A. Asnyko dramą, operas „Traviata", „Rigoletas", „Demonas" — O. Puidienė jau buvo recenzavusi laikraščiuose [49]. Muzikas ir literatas A. Vaičiūnas (poetės J. Augustaitytės vyras) stebėjosi nepastoviais jos sprendimais: kas „Skaitymuose" išpeikta, tas išgirta aptariant vokalistų koncertą [50]. O. Puidienė pasišovė profesionaliai įvertinti M. K. Čiurlionį. Jos straipsnyje yra unikalių dailininko ir kompozitoriaus biografijos faktų [51], tačiau teoriniai apibendrinimai nesavarankiški. „Reikia tik pasigailėti, kad p. Puidienė beveik pažodžiui cituoja žinomą *B. A. Lemano* knygą „Čiurlianis" <...>, betgi to niekur nepažymėdama",— pareiškė pradedantysis vertėjas P. Gaučys. Pateikęs nenuginčijamų įrody-

---

[48] Žr.: *Čiurlionienė-Kymantaitė S.* Sudrumsta ramybė.— Baras, 1925, kn. 2, p. 73—77.

[49] Lietuva, 1921, sausio 19, vasario 24; Tėvynės balsas, 1922, vasario 4—5, kovo 7—8.

[50] Tėvynės balsas, 1922, spalio 10.

[51] A. Žirguliui S. Čiurlionienė tvirtino, kad O. Puidienė apie savo ryšius su M. K. Čiurlioniu prasimaniusi nebūtų dalykų. (Iš 1978 balandžio 5 pokalbio su A. Žirguliu.)

mų, jis pridūrė: „Tai visai nedžentelmeniška, nors dabar ir XX amžius"[52]. Taigi jau ir aikštėn išėjo gerai apie save manančios literatės polinkis savintis svetimus tekstus.

L. Gira išspausdino pirmą plačią P. Rimšos biografiją su vaizdingomis detalėmis iš skulptoriaus studijų metų. Be kita ko, čia prisimintas Krokuvos lietuvių studentų kuopelės susirinkimas, kuriame sumanyta steigti dailės draugiją ir parašyti jos įstatai.

Vaižgantas reikliai pažvelgė į Lietuvių meno kūrėjų draugijos Plastikų sekcijos meno parodą. Rašytoją papildė dailės kritikas I. Šlapelis. Jo nuomone, paroda atskleidusi kūrybos atitrūkimą nuo gyvenimo. Pozityvistiškai vertindamas meną, I. Šlapelis nepakankamai atsižvelgė į vidinius jo raidos poreikius, tačiau ir toks rakursas buvo visuomeniškai reikalingas: jis saugojo menininkus nuo formalizmo.

Straipsnyje „Sulig Jurgio ir kepurė", remdamasis dailės istorijos pavyzdžiais, I. Šlapelis konstatavo, kad naujų laikų menas yra toks pat gyvenamojo meto veidrodis, kuris atspindi žmogų, svyruojantį tarp dviejų polių — gyvulio ir mašinos. Vadinamiesiems žinovams menas yra salono pašnekesių objektas, kritikams — pragumas užsidirbti duonos kąsnį, vidutinei inteligentijai jis išvis nereikalingas, ir tiktai kultūros nesugadinta liaudis natūraliai jaučia jo poreikį. „Dabar negalima būti menininku, nesant revoliucionierium, žinoma, dvasios gyvenimo srityje",— pareiškė I. Šlapelis, pridurdamas, kad tokiam drąsuoliui „visuomenė su savo ištikimais tarnais mokslininkais" prisega nenormalaus žmogaus etiketę. Negalėdami pragyventi iš kūrybos, menininkai Lietuvoje jaučiasi posūniais. Iš valdžios jiems nėra ko tikėtis: Švietimo ministerijoje yra aukštų pareigūnų, kurie nusistatę ken-

[52] Ateitis, 1921, Nr 4—5, p. 111.

kti menui. I. Šlapelio kritiką palaikė V. Kapsukas, pabrėždamas, kad „kitokia buožių, ponais likusių, kultūra ir būti negali"[53]. Atviros replikos leidėjams negalėjo neatsiliepti žurnalui.

Lietuviškus kryžius, poetizuodamas pagonišką jų kilmę, apibūdino K. Šimonis. Skaitytojus turėjo sudominti savo originalumu M. K. Čiurlioniui prilyginto V. Svirskio charakteristika; apie šį liaudies menininką K. Šimonis ketino parengti atskirą leidinį[54].

Teatro reformų skatintojas A. Sutkus straipsnyje „Scena ir kostiumai" pateisino absoliutų nuogumą scenoje, jeigu tai reikalinga meno tikslui pasiekti, bet kritikavo dirginančią žiūrovus konkurento J. Vaičkaus pastatytos Vydūno misterijos „Mūsų laimėjimas" artisčių aprangą. Keista, kad pro A. Jakštą praslydo laisvoki autoriaus samprotavimai apie erotiką ir pastabos krikščionybei, kuri apšaukė moterį nuodėmės šaltiniu ir ėmė persekioti jos nuogumą.

Perėmęs redakciją, L. Gira išspausdino pažintinės reikšmės straipsnių: V. Laursono — apie režisieriaus, vadinamo sceniku, teatrą (versta iš latvių kalbos), P. Ysako — apie Lorensą Medičį ir jo laikus, J. Žilevičiaus — apie XVII a. muziką N. Dileckį, kurį V. Stasovas laikė lietuviškos kilmės kūrėju.

„Skaitymų" publikacijos meno klausimais praplėtė kultūrinius žurnalo akiračius, paryškino atskirus lietuvių teatro ir dailės raidos momentus, paįvairino estetinę mintį nauja medžiaga ir naujomis jos interpretacijomis.

„Skaitymų" archyve liko pradėta V. Krėvės redaguoti pedantiškai raštingo, bet ne itin kvalifikuoto autoriaus J. Sauliaus

---

[53] Komunaras, 1922, Nr 6, p. 182. Žr.: *Kapsukas V.* Raštai.— V., 1970, t. 9, p. 326.

[54] V. Svirskio kryžius K. Šimonis tyrinėjo 1920 m. vasarą.— Žr.: Menas, 1920, Nr 2, p. 5. (Dievdirbio pavardė iškraipyta: Švirekis.)

(slapyvardis) recenzija apie menkavertį P. Biržio eilėraščių rinkinį „Sielos sparnai", kurį buvo pagyręs A. Jakštas [55]. V. Krėvė ketino paskelbti M. Grigonio poetikos kursą mokyklai „Dailiosios literatūros keliais" [56]; žurnalui sustojus, šią medžiagą išspausdino „Švietimo darbas" [57]. Almanacho „Lite" redaktorius U. Kacenelenbogenas prašė L. Giros grąžinti į rusų kalbą išverstus savo rankraščius — straipsnį „Žydų literatūra ir Lietuva" ir novelę „Дон-Оглобля" („Don Iena"): norėjo juos pataisyti ir duoti tikslesnį vertimą lietuvių kalba[58]. Tai, kad redakcijoje neliko kritikos straipsnių ir recenzijų atsargų, patvirtina, jog šios rūšies publikacijų nuolatos trūko.

2

Didesnis laikraštis ar žurnalas paprastai turi savo redakciją. To negalima pasakyti apie „Skaitymus": jų rankraščius taisė ir ruošė spaudai tie patys Knygų leidimo komisijos darbuotojai, kurie redagavo ar koregavo ir kitus Švietimo ministerijos leidinius. Komisija leido bibliografijos žurnalą „KNYGOS" (1922—1926). Septyniuose jo numeriuose (trijose knygose) subibliografuota 1915—1923 m. lietuviškos knygos, lituanika (nuo 1904 m.), periodikos straipsniai [1]. Žurnalo redaktorius V. Biržiška paskelbė nemažai straipsnių, anotacijų, kronikos žinučių.

V. Krėvė, kaip „Skaitymų" ir trumpalaikis „Švietimo darbo" (1921 Nr 1 — 1922 Nr 6) redaktorius, daugiausia organizuodavo

---

[55] MACBR, f. 96—194, l. 1—8.
[56] VRBR, f. 7—238, l. 3.
[57] Švietimo darbas, 1924, Nr 6—8, 10.
[58] VRBR, f. 7—315, l. 1. Šių kūrinių rankraščiai — MACBR, f. 96—113, 115.
[1] Lietuviškoji tarybinė enciklopedija.— V., 1979, t. 5, p. 582.

medžiagą, užprašydamas vietinių autorių ir susirašinėdamas su gyvenančiais kitur. Rankraščių su jo rezoliucijomis „Dėti" ar „Netinka" yra išlikusių, o suredaguotų tekstų nepavyko aptikti. Beje, rastas „M. Kemšos kvitas už „Skaitymų" X-jų knygų kalbos ištaisymą"[2], tačiau, neturint aiškaus įrodymo, galima tik spėti, kad pinigus gavęs V. Krėvė.

Kaip rodo V. Krėvės įrašai anų dienų užrašų knygelėje[3] ar pirmosios „Skaitymų" knygos juodraštinis planas[4], daugelį metų praleidęs svetur, rašytojas buvo atitolęs ir nuo lietuvių kultūros veikėjų, ir nuo literatūrinės kalbos normų. Vargu ar jis galėjo žurnale taisyti kitų autorių kalbą, stilių. Jis turėjo pagalbininkų, negarsėjančių pavardėmis, bet išmanančių savo darbą.

Iš pradžių Knygų leidimo komisijos darbuotojai taip nepasitikėjo rašytojais, kad net užpykdė Vaižgantą: „Skaitymų" bendradarbiai patenkinti, kad ministerijos leidinys laikosi griežtai pasižymėtosios rašybos. Bet vis dažniau barba, kai taisytojas vis drąsiau imasi visų raštus saviškai perstilizuoti, pakeisti žodžius, kurių jis nesupranta, jam suprantamais ar tuos pačius apkraipyti paaiškinimais, dažnai visai nereikalingais, o kartais ir netinkamais. Kam tai? Beletristika ne filologija, ne mokslo rašinys. Dabar į „Skaitymus" dedamųjų straipsnių niekas negali cituoti kaipo A ar B pasakymų, nes visi jie — D pasakymai ar parašymai"[5]. Vėlesniuose žurnalo numeriuose tokio kraštutinumo nebėra, bet neretos ir kalbos klaidos.

Korektoriai taisinėjo korektūrose ne tik rašybą, bet ir stilių, medžiagos išdėstymą. 1921 m. rudenį B. Sruoga skundėsi V. Krėvei dėl poligrafiškai sukimšto teksto, tarsi kaltindamas korektorių: „Turbūt Debesingasai mano eilių korektūrą dabušiavo, kad

---

[2] LTSR CVA, f. 391, ap. 4, b. 1203, l. 55.
[3] LKLIR, f. 51—585, l. 8, 9, 17, 20.
[4] VRBR, f. 9—244, l. 10.
[5] Sekmoji diena, 1921, Nr 3, p. 8.

išėjo eilės į vieną makalynę sujebronytos"[6]. Nepritapęs Knygų leidimo komisijoje, į Anykščius išvažiavo A. Vienuolis. 1922 m. korektoriaus duonos pabandė J. Tysliava, visus 1923 metus juo išdirbo P. Janeliūnas[7]. Korektorius A. Rasmužis prisimena, kad V. Krėvė tarnyboje buvo taktiškas, mandagus, greitai išspręsdavo neaiškumus, tik nelabai jam patikdavo, jei kas paprieštaraudavo jo minčiai ar sprendimui[8].

Planuodamas „Skaitymų" numerius, V. Krėvė nepaisė jų žanrinės įvairovės (pvz., 10-ojoje knygoje spausdinamos net trys dramos) ar tematikos kaprizų (19-ojoje knygoje greta sudėti Lazdynų Pelėdos ir Vaidilutės apsakymai apie brolžudystę). Greta klasikinio brandumo kūrinių yra tokių, kurių meniškumas neatitinka žurnalo reikalavimų, ir reikia stebėtis, kaip medžiagos taisytojai juos praleido. V. Krėvė jų arba neskaitė, arba vadovavosi motyvais, kuriems negalima pritarti. Kažkurio savo padėjėjo paklaustas, ką daryti su silpnu žinomo rašytojo kūriniu, jis atsakęs: „Dėkim, spausdinkim, vėliau atsisijos pelai nuo grūdų"[9].

Bendradarbiaudamas kaip kritikas, L. Gira visą laiką talkino redaktoriui. L. Giros pastabos „Skaitymų" rankraščiuose byloja, kad jis maždaug nuo 19-osios knygos padėjo V. Krėvei tvarkyti poeziją. Ketindamas vykti į užsienį (nepavykus 1921 m. išvažiuoti į Krokuvą[10], sakė norįs Prahos universitete pastudijuoti slavų literatūras[11]), V. Krėvė 1923 m. pradžioje prašė ministeri-

---

[6] LK 17, p. 154.

[7] LTSR CVA, f. 391, ap. 4, b. 1273, l. 15, 18.

[8] *Rasmužis A.* Iš korektoriaus kampučio [rankr.].— Knygos autoriaus išrašas.

[9] *Vengris A.* Aktorius Petras Kubertavičius.— Kn.: Petras Kubertavičius. V., 1970, p. 7.

[10] V. Krėvės-Mickevičiaus 1921 gegužės 26 laiškas Lietuvos universiteto humanitarinio skyriaus vedėjui E. Volteriui.— VVUBR, F 85—154.

[11] LKLIR, f. 13—1794, l. 79.

jos leidimo L. Girai jį pavaduoti [12]. Iš L. Giros dienoraščio matyti, kad jis laukė nesulaukė tos minutės, kada galės kaip „Vaivorykštės" laikais atsistoti gyvojo literatūros proceso priešakyje. Netrukus V. Krėvės maršrutas pakrypo į Berlyną: ten jis norėjo išleisti savo „Šarūną" ir šiek tiek atsidėti kūrybai. Redaguoti „Skaitymus" ministerija siūlė naujam „Švietimo darbo" redaktoriui A. Vireliūnui ir rašytojui P. Vaičiūnui, bet jie atsisakė[13]. L. Gira su džiaugsmu perėmė redakciją, gaudamas du surinktus ir ištaisytus vėluojančio dvimėnesinio žurnalo 22-osios knygos lankus [14]. Jis tuoj pat stvėrė skaityti korektūras, ko V. Krėvė nemėgo [15], ir iš laužinio išėmė prozišką alegorinį S. Santvaro eilėraštį „Pilis" ir naivią P. Krivaičio impresiją „Pavasaris" [16].

V. Krėvė buvo įpratęs numerį pradėti prozos ar dramos kūriniais. L. Gira pirmenybę teikė poezijai. Jis ryžosi paįvairinti iš numerio į numerį keliaujančias tas pačias pavardes. V. Krėvės redaktoriavimo metu kiekviename numeryje buvo pristatoma vidutiniškai po dešimt autorių ir niekad jų skaičius neprašoko vienuolikos (20-ąją knygą sudarė trijų kūryba!), o L. Gira tuoj pat peržengė dvidešimties ribą. Jis tiesiog piktnaudžiavo kilnodamas medžiagą iš numerio į numerį (23-ojoje knygoje — keturi tęsiniai!), todėl liko nebaigtų publikuoti kūrinių. Plačiai atvėrus duris debiutantams, žurnalo publikacijos savaime susmulkėjo ir tokių vertybių kaip ankstesniuose numeriuose nebuvo, tačiau L. Gira to nepaisė ir laukė, kada jo pasėtas grūdas duos vaisių. Jis bandė artinti žurnalą prie nūdienos: įvedė bibliografijos skyrių, 24-ojoje knygoje parengė plačią lietuvių meno kroniką, ruošėsi atgaivinti pranykusias recenzijas, bet prie jų prisėsti

---

[12] LTSR CVA, f. 391, ap. 4, b. 1271, l. 53.

[13–15] LKLIR, f. 13—1795, l. 8, 14, 16.

[16] Kūrinių rankraščiai — MACBR, f. 96—132, 193. J. Tumas „Skaitymams" rekomendavo kitą S. Santvaro eilėraštį —„Dienojant" (VVUBR, F 76—99, 100), bet neaišku, ar jis buvo pateiktas redakcijai.

trukdė pašaliniai darbai. L. Gira pradėjo eiti „Lietuvos gaisrininko" žurnalo sekretoriaus pareigas ir rašyti vedamuosius už redaktorių leidėją baltarusį D. Siemašką [17]. Poetui nedavė ramybės vienkartinio leidinio „Mūsų paroda" (1923) organizatoriai, reikalaudami medžiagos [18].

1923 m. pavasarį prisistatęs visuomenei „Skaitymų" redaktoriumi, L. Gira pranešė, kad 21-oji žurnalo knyga vėluojanti dėl spaustuvės kaltės, ir pažadėjo toliau jį leisti reguliariai [19]. L. Gira ėmėsi staigių žygių žurnalui pertvarkyti: Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijai parašė du raštus. Nerimaudamas dėl gandų seimo sluoksniuose apie galimą „Skaitymų" uždarymą [20], kurį kurstąs žurnalo vėlavimas, jis ragino perkelti leidinį į kitą spaustuvę [21], kad nebūtų „padaryta dideliausia mūsų kultūrai, ypač literatūrai, žala". L. Gira prašė leisti jam įvykdyti kai kurias reformas: sumoderninti „Skaitymų" formatą pagal latvių spaudinių „Rītums", „Izglītības Ministerijas Mēnašraksts" ar čekų „Topičuv sbornik" formatus; leisti žurnalą vėl kas mėnesį, kad ir sumažintą iki 7 spaudos lankų; dėti lietuvių dailininkų darbų reprodukcijas; spausdinti pilkame viršelyje P. Galaunei užsakytą vinjetę; pagerinti techninę išvaizdą; be garmonto, naudoti petitą, dailesnį antraštinį šriftą, dalį tekstų rinkti dviem skiltimis; jeigu jau ir nekeisti žurnalo vardo, kuris netinka to-

---

[17] LKLIR, f. 13—1795, l. 5; VRBR, f. 7—755, l. 1.

[18] LKLIR, f. 13—1795, l. 48; VRBR, f. 7—185. Šitaip tąsomas į visas puses, žlugdydamas terminus, vėliau L. Gira parengė dar du buržuazinės patriotinės tematikos vienkartinius leidinius: „Vilniaus medis" (1924) ir „Aušros medis" (1925).

[19] Lietuva, Lietuvos žinios, Krašto balsas, 1923, kovo 13.

[20] Tokią naujieną jis pirmąkart išgirdo iš V. Bičiūno.— LKLIR, f. 13—1795, l. 8.

[21] Pirmosios devynios „Skaitymų" knygos spausdintos „Varpo" akcinės bendrovės spaustuvėje. Ministrų kabinetui uždraudus valdžios leidinius spausdinti privačiose spaustuvėse (VVUBR, F 546—105), žurnalas buvo perkeltas į Valstybės spaustuvę.

kiam leidiniui, tai bent jį modifikuoti į „Literatūros skaitymus". Šios reformos neatidėliotinos, kad „Skaitymai" nenublanktų šalia netrukus pasirodysiančių naujų literatūros ir meno periodinių leidinių [22].

L. Giros siūlomas reformas kovo 22 d. svarstė Knygų leidimo komisija [23], bet, matyt, patarė kol kas susilaikyti, juoba kad pats žurnalo likimas buvo neaiškus. 1923 m. liepos pabaigoje Knygų leidimo komisijos sekretorius pasiuntė raštą Valstybės spaustuvės vedėjui dėl „Skaitymų" vėlavimų. Jame nurodyti kraštutiniai žurnalo išleidimo terminai: 24-oji knyga — iki rugpjūčio 30 d., 25-oji — iki spalio 30 d., 26-oji — iki gruodžio 30 d.[24]

Iš trijų numerių, turėjusių išeiti iki metų galo, teišėjo vienas. Anksčiau už oficialų pranešimą „Vairo" žurnalas paskelbė žinutę „Kultūros nekrologas": Knygų leidimo komisija nusprendusi dėl lėšų trūkumo „Skaitymus" ir bibliografijos žurnalą „Knygos" laikinai sustabdyti, nors seimo Švietimo komisija sumažinusi lėšas tiktai knygoms leisti, o žurnalų poziciją palikusi; dabar gauta žinių, kad seimas kitų metų sąmatoje nusistatęs ir tą poziciją išbraukti [25]. Žinutę veikiausiai parašė pats „Skaitymų" redaktorius L. Gira, pradėjęs tvarkyti „Vairo" literatūrinę dalį ir kroniką.

Knygų leidimo komisija bandė raminti visuomenę, prašė netikėti gandais: ji nenusprendusi likviduoti „Skaitymų" ir juo labiau „Knygų" — viskas priklausys nuo seimo nutarimo [26]. Tačiau pati Švietimo ministerija nesiėmė gelbėti žurnalų. Švietimo ministras L. Bistras rašte Biudžeto patikrinimo komisijai ir Valstybės kontrolei skundėsi, kad seimas sumažinęs kreditą, kuris, pabrangus spaudai, išsibaigė liepos mėnesį, ir prašė sutikimo

[22] Knygotyra.— V., 1970, Nr 1(8), p. 152—153. Publikaciją parengė V. Žukas.
[23–24] LTSR CVA, f. 391, ap. 4, b. 1272, l. 54, 134.
[25] Vairas, 1923, Nr 7, p. 23.
[26–27] LTSR CVA, f. 391, ap. 4, b. 1272, l. 8, 17.

naudotis apyvartai Knygų leidimo komisijos pajamomis už išparduodamas knygas bei žurnalus [27].

„Skaitymai" ne tik vėlavo, bet ir turėjo menką paklausą. Žurnalo tiražas tikriausiai neviršijo 3000 egz. Išleidus 20 knygų, suregistruota 417 prenumeratorių. Šis skaičius mažai ką tesako, nes pavardės kartojasi. 1923 metų (20—24) knygos turėjo 84 metinius ėmėjus, 21 žmogus žurnalą buvo užsisakęs pirmajam pusmečiui, 1 — antrajam, 2 užsienio skaitytojai jį prenumeravo metams, 1 — pusmečiui. Taigi iš viso „Skaitymus" buvo užsisakę tik 109 žmonės. Tai gali atrodyti labai mažai, tačiau palyginimui reikia žinoti, kad oficiozą „Lietuva" tada prenumeravo 304 žmonės [28]. Žurnalas buvo siunčiamas mainais į „Lietuvos", „Lietuvos žinių", „Laisvės", „Tėvynės balso", „Draugijos", „Mokyklos ir gyvenimo", „Lietuvos mokyklos", „Trimito", „Эхо", „Naujienų", „Vyties" redakcijas [29], ir šios jį kartais paminėdavo ar parecenzuodavo.

„Aušros", A. Petronio, O. Vitkauskytės knygynai ėmė nuo 25 iki 200 kiekvieno numerio egzempliorių, bet didesnė jų dalis 1923 m. pabaigoje liko neišparduota [30]. Pagrindinėje žurnalo bazėje — šv. Kazimiero draugijos sandėlyje 1924 m. sausio 1 d. trūnijo didžiulės visų numerių stirtos, kurių vidurkis — 1600 egz.[31]

„Skaitymų" redaktorius gavo pastovią algą — 1500 auksinų (vėliau — 150 lt). Jis skirstė honorarą ir teikė jį Knygų leidimo komisijai patvirtinti. Buvo leista nemaža honorarų svyravimo amplitudė (poezijai — nuo 1 iki 4,5 auksino už eilutę, kitkam — neviršyti 2,7 auksino) [32], tad ir juos skirstant reiškėsi nemažas

[28] Lietuva, 1924, sausio 11.
[29] LTSR CVA, f. 391, ap. 4, b. 1287, l. 14—24.
[30—31] Ten pat, b. 1274, l. 28, 32, 33; b. 1792.
[32] VVUBR, F 108, l. 69, 85—87.

subjektyvizmas, kurį iki smulkmenų atskleidžia finansiniai dokumentai: Knygų leidimo komisijos periodinių organų byla, kasos knygos, honorariniai autorių sąrašai [33].

V. Krėvė nenurodinėjo honorarų koeficiento — jį galima tik apytikriai nustatyti pagal autorių gautas sumas. Daugumui poetų (iš pradžių net Maironiui) jis mokėjo 1,5 auksino už eilutę, o Putino, K. Binkio, L. Giros eilėraščiams — po 2 auksinus, kai kurioms A. Lasto, B. Buivydaitės eilėms — auksiną už eilutę[34]; M. Pečkauskaitės „Sename dvare" eilutė pagal autorės reikalavimą buvo įkainota po 2 auksinus, o Vaižganto „Dėdės ir dėdienės"— tik auksinas. Kritika buvo apmokama nuo 1 iki 1,5 auksino už eilutę. Iki 13-osios „Skaitymų" knygos V. Krėvė kiekviename numeryje skelbė savo kūrybą ir sėmė didžiulius honorarus, todėl ne be reikalo prasimanė slapyvardžių. Apmokėjimas neatskleidžiant kūrinių autorystės paliko plyšius finansinėms buklybėms.

L. Gira honorarus skirstė skrupulingai, kiekvienam autoriui nustatinėjo įkainius cento (jau buvo įsigalėjusi nauja valiuta) tikslumu. Vieną skalę jis taikė pradedantiesiems (kritiką apmokėjo po 6 ct, prozą — po 8, 10 ir 12 ct, eiles — po 14 ct už eilutę), kitą — jau žinomiems rašytojams (vidutiniškos eilės — 20 ct, geros — 30 ct, kritika ir vertimai — 20 ct, proza ir drama — 22 ct už eilutę). Tačiau čia buvo ir savotiškų išimčių: Alės Sidabraitės eilėraščiai įkainoti 30 ct, o B. Sruogos kritika — 14 ct už eilutę. Itin reikšminga poezija išskirta 46 ct koeficientu. Taip įvertinti Maironio vertimai, Putino, K. Binkio, F. Kiršos ir jo paties eilėraščiai. Taigi galutiniai rezultatai buvo panašūs į V. Krėvės skirstymą.

Kaip matome, „Skaitymai" buvo perdėm nuostolingi, ir Švietimo ministerija negalėjo ilgai jų pakęsti. Rašytojai dėl žurnalo sustojimo kaltino Knygų leidimo komisiją, ši — seimą, seimas —

[33] LTSR CVA, f. 391, ap. 4, b. 1203, 1204, 1212, 1271, 1272, 1274.

[34] B. Buivydaitės teigimu, „Skaitymai" jos kūrybą spausdinę be honoraro. Rankraščius ji siųsdavusi paštu.— Žr.: *Macijauskienė M.* Žodžiai iš rytmečio spindėjimo.— Švyturys, 1980, Nr 23, p. 21.

patį žurnalą, o kalčiausia buvo dvasinėms visuomenės reikmėms abejinga buržuazinė sistema, B. Sruogos išjuoktas biurokratinis požiūris į kultūrą.

Sustojus „Skaitymams", L. Gira sumanė atgaivinti tokio pat tipo pirmąjį lietuvių literatūrinį žurnalą „Vaivorykštę" [35]. Kaip buvęs jos redaktorius, jis kreipėsi į leidėją J. Rinkevičių, „Švyturio" bendrovės vedėją. Šis žmogus niekada neatsisakydavo padėti rašytojams. Tai rodo ir J. Rinkevičiaus 1923 m. rugsėjo 7 d. laiškelis L. Girai: „Su Tamstos pasiūlymu sutinku. Tūkstantį litų apsiimu išmokėti ateinančiame trečiadienį, taigi ir sutartį pasirašysime tą dieną. Skaitau, kad principialiai esame susitarę" [36]. L. Gira jau buvo pradėjęs rengti naująją „Vaivorykštę" spaudai — tai matyti iš jo prierašų kai kuriuose rankraščiuose. Turimus A. Tulio apsakymus skirstydamas redakcijoms, jis „Vaivorykštei" atrinko net 8 kūrinius: „Kaip mes mišką kirtom", „Ir dešimti metai", „Žvilgsniai", „Meilė", „Lolita", „Išmestas į gatvę", „Eulalė" ir „Saulėgaudžiai" (pastarąjį — su klaustuku) [37]. Lapkričio mėnesį spauda informavo apie L. Giros ir J. Rinkevičiaus derybas [38]. Atgaivinti senelę „Vaivorykštę", matyt, kliudė K. Puidos pradėtos leisti modernios išvaizdos „Gairės".

---

[35] Vairas, 1923, Nr 9, p. 15.

[36] VRBR, f. 7—710, l. 1.

[37] VVUBR, E 209.

[38] Эхо, 1923, 18 ноября; *P. J[aneliūnas]*. Sustojus eiti „Skaitymams".— Lietuva, 1923, lapkričio 23.

PABAIGOS ŽODIS

Po karo negandų ir socialistinės revoliucijos numalšinimo Lietuvoje įsitvirtino buržuazinis parlamentinis režimas, kuris stengėsi palenkti į savo pusę galingiausią poveikio priemonę — spaudą. Tačiau, kaip matėme, visuomenė buvo taip susiskaldžiusi ir įaudrinta, kad dažna politinė partija ar ideologinė grupė savuose leidiniuose konfrontavo su valdančiaisiais sluoksniais.

Lietuvių kultūros centras Kaune sutraukė talentingiausius menininkus. Čia pirmąkart rašytojai ir žurnalistai ėmė veikti kaip organizuota jėga. Sustiprėjo jų balsas visuomeniniuose politiniuose laikraščiuose, žurnaluose, almanachuose. Menininkai vis labiau dygėjosi buržuazine tikrove. Dalis kūrybinio jaunimo, norėdami įveikti lietuvių literatūros provincialumą, pasiekti kuo didesnės meninės įtaigos, bandė atsitverti nuo tradicijų. Į realistinį vaizdavimą smelkėsi modernizmo tendencijos. Kai kurie literatai, nepatenkinti neoromantiniais, impresionistiniais, simbolistiniais ieškojimais, suko į avangardizmą.

Didumą lietuvių rašytojų rimtam kūrybos darbui sutelkė žurnalas „Skaitymai". Jame, tarytum viena kitos nestelbdamos, šakojo įvairios literatūros kryptys. Tačiau iš pažiūros ramus nacionalinio meno augimas rėmėsi išorės ir vidaus prieštaravimais prasiveržiančiais kritikoje.

Detaliai panagrinėti ar prabėgom aptarti spaudos puslapiai leidžia geriau suprasti lietuvių literatūros raidą, kai kurių rašytojų veiklą. Literatūrinis gyvenimas 1918—1923 metais vos tik

spėjo sugrįžti į normalesnes vėžes po didžiųjų istorijos pervartų, bet kūrybos baruose pakito meno vertybės, susikaupė tokių reiškinių, kurie iš esmės skyrėsi nuo prieškario. Jų sankaupas praplėšęs „Keturių vėjų" sūkurys patikrino literatūros atžalų reikalingumą ir stiprybę.

Tas antitradicinis žurnalas ir kiti literatūros leidiniai, kurie nuomonių mūšiuose laikėsi savo kelio, tolesnė spaudos sąjūdžio Lietuvoje kaita — jau kitos knygos objektas.

SANTRUMPOS

KPIB — Kauno Antano Sniečkaus politechnikos instituto mokslinė biblioteka.

LTSR CVA — Lietuvos TSR centrinis valstybinis archyvas.

LTSR CVLMA — Lietuvos TSR centrinis valstybinis literatūros ir meno archyvas.

LKLIR — Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto bibliotekos rankraščiai.

MACBR — Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Centrinės bibliotekos rankraščiai.

VRBR — Lietuvos TSR valstybinės respublikinės bibliotekos rankraščiai.

VVUBR — Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto mokslinės bibliotekos rankraščiai.

LK — „Literatūra ir kalba", Lietuvių kalbos ir literatūros instituto darbų tęstinis leidinys.

PA — *Gudaitis L.* Platėjantys akiračiai.— V., 1977.

PAVARDŽIŲ RODYKLĖ

PERIODINIŲ IR VIENKARTINIŲ LEIDINIŲ RODYKLĖ

1904—1917 METŲ LEIDINIAI

1918—1927 METŲ LEIDINIAI

NEIŠĖJĘ LEIDINIAI

TURINYS

Лянас Гудайтис
ГОЛОСА ВРЕМЕНИ

Литовская литературная печать
1918—1923 гг.

Исследование

На литовском языке

Издательство «Вага», 232600, Вильнюс, пр. Ленина 50

ИБ № 4136

Leonas Gudaitis
LAIKO BALSAI

Lietuvių literatūrinė spauda
1918—1923 metais

Studija

Redaktorius V. Rakauskas
Dailininkas V. Armalas
Men. redaktorius R. Tumasonis
Techn. redaktorius G. Vinciūnas
Korektorė J. Mackevičienė

Duota rinkti 84.01.09. Pasirašyta spaudai 84.04.18. LV 12106. Leidinio Nr. 11146. Formatas 70×108¹/₃₂. Popierius spaudos Nr. 1. Garnitūra „Baltika", 9 p. Iškilioji spauda. 13,7+0,7 (įkl.) sąl. sp. l. 16,7 sąl. spalv. atsp. 16 apsk. leid. l. Tiražas 5000 egz. Užsakymas 47

Kaina 1 rb 30 kp

Leidykla „Vaga", 232600, Vilnius, Lenino pr. 50
Spaudė K. Poželos spaustuvė, Kaunas, Gedimino 10